

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÛRESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa EYNİR

**RİZE
2018**

**T. C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÛRESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa EYNİR

**Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU
Danışman**

**RİZE
2018**

KABUL VE ONAY

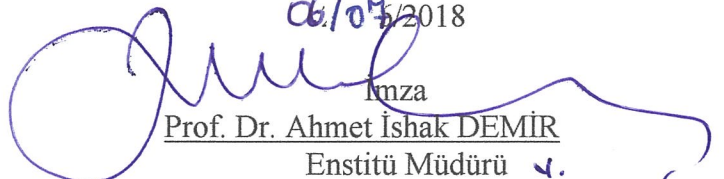
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında, Mustafa EYNİR tarafından hazırlanan **KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÜRESİ** başlıklı bu çalışma, 22. 06. 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU (İmza, Kabul/Red)

Üye: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ (İmza, Kabul/Red)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜR (İmza, Kabul/Red)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06/07/2018
İmza
Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

22./06./2018

Mustafa EYNİR

ÖN SÖZ

İnsanın varoluş gayesini en net ve en yüce perspektiften anlamlandıran metinlerin kutsal metinler olduğu hususu şüphe götürmez bir hakikattir. Bu kutsal metinler içerisinde en güvenilir ve en sağlam olanı ise hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerim'dir. İnsanı yeryüzünün halifesi ve imar edicisi olarak merkezî bir konuma oturtan Kur'ân, insana emaneti yüklemek suretiyle onu amaçsızlığın ve anlamsızlığın derin karanlığından kurtarmıştır. Kur'ân öyle bir eserdir ki, hakkındaki araştırmalar arttıkça kendinde var olan saklı hazinelerini her akla ve anlayışa açmaktadır. Bu araştırmalar sınırlı ve eksik de olsa kendisi uğrunda harcanan sınırlı ve eksik öğrenme çabalarını karşılıksız bırakmayacağını bire on, bire yedi yüz hatta sonsuz ödüllere karşılık vereceğini beyan etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i birçok açıdan ele alan İslam âlimleri, onun muhtelif yönlerini ilmi kurallara göre sistematize ederek birçok ilim dalı geliştirmişlerdir. Murad-ı ilahiyi anlama çabası olarak ifade edilen tefsir ilmi, bu dalların en şerefli ve en değerli olanlarından biridir. Müfessirlerin doğruya ulaşabilmeleri için ellerindeki anahtar konumunda olan Kur'ân ilimleri ise araştırmacıları hataya düşmekten koruyan ve Kur'ân'ı tefsir etme usul ve yöntemlerine yardımcı olan en önemli rehberdir. Ayrıca Kur'ân'ı anlamaya yönelik gösterilen bu yoğun ilginin bir neticesi olarak ilâhî mesajlara yöneltilecek ithamların önüne geçmek ve Allah Kelâmını anlama faaliyetine yardımcı olacak ilmî disiplinlerin İslam tarihinin erken dönemlerinde teşekkül ettiği görülmektedir. Bu disiplinlerin en önemli olanlarından birisi hiç şüphesiz "Ulûmu'l-Kur'ân" adı altında oluşturulan disiplindir. Buradan hareketle Kur'ân merkezli ilimleri Mushaf tertibinde 15. sırada yer alan Hicr sûresi özelinde somutlaştırarak yaptığımız çalışmanın ilim dünyasına özellikle de tefsir alanına katkı sağlaması en büyük temennimizdir.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde Hicr sûresinde yer alan izaha muhtaç olduğu düşünülen kelimelerin dil izahları yapılmış, ardından anlam bütünlüğü göz önünde bulundurularak gruplandırılan âyetlerin tefsir

ve yorumu sadedinde özlü bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Hicr sûresi Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınmış, temel tefsirler ve alana dair yazılan müstakil eserlerden derlenen bilgiler, sûrede yer alan âyetlerin üzerinde somutlaştırılarak gerekli izah ve değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında ise ulaşılan neticeler ana hatlarıyla açıklanmıştır.

Bu çalışmanın gerek isminin belirlenmesinde gerekse meydana geliş sürecinde akademik birikimiyle ve kişiliğiyle bana rehberlik ve danışmanlık eden saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman Mollaibrahimoğlu'na teşekkür ediyorum. Yine çalışmamızın hazırlanması aşamasının başından sonuna kadar bana kütüphanesini açan düşünce ve katkılarını hiç esirgemeyen sayın Doç. Dr. Burhan Sümertaş hocama en içten saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca meslektaşım Öğr. Gör. Muhammet Karaosman ve mesai arkadaşlarım, araştırma görevlileri Mustafa Özgür, Osman Taşkın, Halil Arslan, İsmail Kurt, İbrahim Sainkaplan ve Ünal Şahin'e şükranlarımı sunuyorum. Yine çalışmam boyunca kendileriyle yeteri kadar ilgilenemediğim halde manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Rabia Nur Hanımefendi'ye ve biricik kızım Ayşe Betül'e teşekkürü, ifa edilmesi gereken bir borç olarak görüyorum.

Mustafa Eynir

Rize-2018

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN.....	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	6
ÖZET	9
ABSTRACT.....	10
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ	12
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	12
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	13
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	13
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
1. HİCR SÛRESİ'NİN TEFSİRİ VE KELİME İZ AHLARI	16
1.1. Birinci Grup Âyetler (1-3).....	16
1.1.1. Kelime izahı	16
1.1.2. Tefsir ve Yorum (1-3).....	19
1.2. İkinci Grup Âyetler (4-8).....	20
1.2.1. Kelime İzahı	20
1.2.2. Tefsir ve Yorum (4-8).....	24
1.3. Üçüncü Grup Âyetler (9-15).....	25
1.3.1. Kelime izahı	26
1.3.2. Tefsir ve Yorum (9-15).....	30
1.4. Dördüncü Grup Âyetler (16-18).....	32
1.4.1. Kelime İzahı	32
1.4.2. Tefsir ve Yorum (16-18).....	34
1.5. Beşinci Grup Âyetler (19-25).....	35
1.5.1. Kelime İzahı	36
1.5.2. Tefsir ve Yorum (19-25).....	40
1.6. Altıncı Grup Âyetler (26-27).....	42
1.6.1. Kelime İzahı	42
1.6.2. Tefsir ve Yorum (26-27).....	44
1.7. Yedinci Grup Âyetler (28-35)	45
1.7.1. Kelime İzahı	45
1.7.2. Tefsir ve Yorum (28-35).....	49

1.8.	Sekizinci Grup Âyetler (36-44)	50
1.8.1.	Kelime izahı	50
1.8.2.	Tefsir ve Yorum (36-44)	52
1.9.	Dokuzuncu Grup Âyetler (45-50)	54
1.9.1.	Kelime izahı	55
1.9.2.	Tefsir ve Yorum (45-50)	57
1.10.	Onuncu Grup Âyetler (51-60)	59
1.10.1.	Kelime izahı	60
1.10.2.	Tefsir ve Yorum (51-60)	63
1.11.	On Birinci Grup Âyetler (61-66)	66
1.11.1.	Kelime İzahı	66
1.11.2.	Tefsir ve Yorum (61-66)	70
1.12.	On İkinci Grup Âyetler (67-77)	71
1.12.1.	Kelime İzahı	72
1.12.2.	Tefsir ve Yorum (67-77)	76
1.13.	On Üçüncü Grup Âyetler (78-79)	78
1.13.1.	Kelime izahı	78
1.13.2.	Tefsir ve yorum (78-79)	79
1.14.	On Dördüncü Grup Âyetler (80-84)	80
1.14.1.	Kelime İzahı	80
1.14.2.	Tefsir ve yorum (80-84)	84
1.15.	On Beşinci Grup Âyetler (85-86)	86
1.15.1.	Kelime İzahı	86
1.15.2.	Tefsir ve yorum (85-86)	86
1.16.	On Altıncı Grup Âyetler (87-89)	88
1.16.1.	Kelime İzahı	89
1.16.2.	Tefsir ve yorum (87-89)	91
1.17.	On Yedinci Grup Âyetler (90-93)	93
1.17.1.	Kelime İzahı	93
1.17.2.	Tefsir ve Yorum (90-93)	94
1.18.	On Sekizinci Grup Âyetler (94-99)	96
1.18.1.	Kelime İzahı	96
1.18.2.	Tefsir ve Yorum (94-99)	99
	İKİNCİ BÖLÜM	103
2.	KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÛRESİ	103
2.1.	KUR'ÂN İLİMLERİ	103
2.1.1.	Tanımı	103
2.1.2.	Doğuşu	105
2.1.3.	Önemi	106
2.1.4.	Öncüleri ve Eserleri	106
2.2.	KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMI	109
2.2.1.	Fevâtihi's-Süver	109
2.2.2.	Âyet, Kelime ve Harf Sayısı	112
2.2.3.	Fâsıla	113

2.2.4. Esmâü's-Süver	114
2.2.5. Mekkî-Medenî Oluşu	117
2.2.6. Tertîbü's-Süver	121
2.2.7. Esbâbü'n-Nüzûl.....	122
2.2.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân	129
2.2.9. Fedâilu'l-Kur'ân.....	133
2.2.10. Münâsebâtü'l-Kur'ân	135
2.2.11. Aksâmu'l-Kur'ân	140
2.2.12. Müşkilü'l-Kur'ân	143
2.2.13. Nesh	148
2.2.14. Ahkâmu'l-Kur'ân.....	156
2.2.15. Kasasu'l-Kur'ân	160
2.2.16. Vücûh ve Nezâir.....	175
2.2.17. Kıraat Farklılıkları.....	186
2.2.18. Vakf ve İbtidâ.....	193
2.2.19. Mecâzu'l-Kur'ân	200
2.2.20. Bedâiu'l-Kur'ân	208
2.2.21. Hazf.....	213
SONUÇ	219
KAYNAKÇA.....	224
ÖZGEÇMİŞ	239

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Hazırlayan: Mustafa EYNİR

Yıl: 2018

Sayfa Sayısı: 248

ÖZET

KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÛRESİ

Bu çalışmada Kur'ân'da yer alan 114 sûreden birisi olan ve Mekkî sûrelerin genel karakteristik özelliklerini taşıyan Hicr sûresini Kur'ân ilimleri bağlamında ele alarak söz konusu sûrenin ulûmu'l-Kur'ân'la olan bağlantısının boyutlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Tez çalışması giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Hicr sûresi Garîbu'l-Kur'ân ilmi açısından ele alınmış ve 113 kelimeye temas edilerek gerekli izah ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ardından anlam bütünlüğü göz önünde bulundurularak gruplandırılan âyetlerin tefsir ve yorumu sadedinde özlü bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Hicr sûresi Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınmış, söz konusu ilmin kapsamına giren Fevâihu's-Süver, Âyet Bilgileri, Fevâsil, Esmâü's-Süver, Mekkî-Medenî, Tertîbü's-Süver, Esbâbü'n-Nüzûl, Mübhemâtü'l-Kur'ân, Fedâilü'l-Kur'ân, Münâsebâtü'l-Kur'ân, Aksâmu'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, Nâsih-Mensûh, Ahkâmü'l-Kur'ân, Kasasu'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, Kıraat, Vakf ve İbtidâ, Mecâzü'l-Kur'ân, Bedâiu'l-Kur'ân ve Hazf başlıkları tespit edilmiş ve elde edilen veriler sûre özelinde somutlaştırılarak gerekli izah ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç kısmında ise tezde elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hicr, Sûre, Tefsir, Âyet, Kur'ân ilimleri

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU

Author: Mustafa EYNİR

Year: 2018

Pages: 248

ABSTRACT

HICR SURAH IN THE CONTENTS OF QUR'ANIC SCIENCES

We aimed in this study to analyze the Surah al-Hijr in the context of the Qur'anic sciences so that we can picturize the size of this surah with the Qur'anic sciences. This surah is one of the 114 surahs in the Qur'an and it has the characteristic values of Mekki Surahs.

Our study consists of introduction, two chapter and a result. we gave information about the subject, aim, importance, method and resources of working in the introduction section.

After that, in the first chapter we analyzed this surah according to "garibu'l-Qur'an" and explained 113 words in this surah that needs to explain. Then we gave the specific information as Qur'anic comments about its' verses according to similar groups. In the second chapter we examined Surah al-Hijr in the context of the Qur'anic sciences and we have found headlines of this sciences like as Fevatihu's-Suver, Verse's knowledge, Fevasil, Esmau's-Suver, Mekki-Medeni, Tertibu's-Suver, Esbabu'n-Nuzul, Mubhematu'l-Qur'an, Fedailu'l-Qur'an, Münasebatu'l-Qur'an, Aksamu'l-Qur'an, Muskilu'l-Qur'an, Nasih-Mensuh, Ahkamu'l-Qur'an, Kasasu'l-Qur'an, Vucuh and Nezair, Kıraat, Vakf and İbtida, Mecazu'l-Qur'an, Bedaiu'l-Qur'an ve Hazf. Moving from our results we wrote the necessary comments and evaluation. In the result section we concluded our findings.

Keywords: Qur'an, Hijr, Surah, Tafsir, Verse, the Qur'anic Sciences

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
Hz	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
mad.	: Maddesi
mlf.	:Müellif
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm
OMÜ	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
r.a	: Radıyallâhu Anh
s.	: Sayfa
sav	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfadan sayfaya
tah.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
Üni.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
ys.	:Basım/Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam tarihi boyunca Kur'an-ı Kerim üzerinde pek çok inceleme ve araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların bir kısmı Kur'ân'ın tefsiri bir kısmı ise usûl konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bütün bu inceleme ve araştırmalar hep bir anlama faaliyetinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ı anlama faaliyetinin doğru sonuçlar vermesi de temel tefsir eserlerini tanımak ve tefsiri ele alınacak sûre veya âyetlerin tefsirinde Kur'an ilimleri bağlamını dikkate almaya bağlıdır. Biz de bu kuraldan ve yöntemden hareketle hem tefsir hem de Kur'ân ilimlerini ihtiva eden bir tez çalışması yapmak istedik. Yaptığımız araştırmada İslam dininin temel esasları olan tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukûbât konularını ihtiva eden Hicr sûresiyle ilgili şu ana kadar herhangi bir tez çalışması yapılmadığını gördük. Ayrıca yaptığımız inceleme ve araştırma sonucunda Kur'ân ilimlerinin alt başlıklarından birçoğunun Hicr sûresinde yer aldığını tespit ettik. Nihayetinde Hicr sûresini tez konusu olarak belirledik. Tefsir alanındaki eksikliği bir nebze de olsa giderebilmek amacıyla sûreyi Kur'ân ilimleri ekseninde ele almaya karar verdik. Yapılan değerlendirme ve istişareler neticesinde "Kuran İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi" adlı konuyu çalışmaya karar verdik.

Özetle çalışmamızda Hicr sûresinde yer alan ve garîbu'l-Kur'ân kapsamında değerlendirilen veya izaha muhtaç olarak addedilen kelimelerin izahı, Hicr sûresinin özlü tefsiri ve yorumu, Kur'an İlimlerinin önemi ve tarihi seyri, tanımı, kapsamı ve alt başlıklarının Hicr sûresi özelinde tespiti ve değerlendirilmesini hedefledik.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Hicr sûresi birçok tefsirde farklı yöntemlerle ele alınmıştır. Bu sûreyi kimi müfessirler sadece rivâyet açısından, kimileri de dirâyet açısından ele alıp tefsir etmişlerdir. Tasarlanan çalışmada ise, çeşitli tefsirlerde farklı şekillerde ele alınan Hicr sûresinin bir bütün olarak Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece sûrenin söz konusu ilimler arasında yer alan konularla olan ilişkisi ve bağlantısının boyutu ortaya çıkmış olacaktır.

Ayrıca İslam dininin temel esasları olan tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukûbât konularını ihtiva eden Hicr sûresini ulûmul-Kur'ân perspektifinden ele almanın, surenin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesi bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Yine Kur'ân ilimlerinin kapsamına giren birçok konunun Hicr sûresinde yer alması sebebiyle söz konusu ilimlerin Hicr sûresi özelinde somutlaştırılması amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hicr sûresi, Mekkî bir sure olup Mushaf tertibinde 15. nüzûl tertibinde ise 54. sırada yer almaktadır. Söz konusu sûre Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara baskıların şiddetlendiği yıllarda nâzil olmuş, vahiy ve peygamberlik karşısında toplumların öteden beri nasıl bir tepki ortaya koyduklarını, buna karşılık Allah Teâlâ'nın, peygamberlerini nasıl başarıya ulaştırdığını bildiren ve hurûf-u mukattaa ile başlayan beş sûrenin (Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd ve İbrâhim) bir özeti gibidir. Sûre İslam inancının temel esasları olan tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukûbât konularını ihtiva etmektedir. Ayrıca sûrede müşriklerin batıl inanç ve anlayışlarına temas edilmekte, insanın ve cinlerin yaratılışı, İblis'in durumu, mü'minlerin cennette, inkârcıların cehennemdeki halleri dile getirilmektedir. Yine sûrede Âdem (a.s)-İblis, İbrâhim (a.s), Lût kavmi, Ashâbu'l-Hicr ve Ashâbu'l-Eyke kıssaları yer almaktadır. Bu kıssalarda bazen tevhid-şirk mesajı üzerinden geçmiş kavimlerin helakiyle Kureyş'in inkârı arasında bağ kurulmakta ve onlara dikkatli olmaları uyarısı yapılırken, bazen de Hz. Peygamber'i ve müminleri sabra teşvik, teskin ve teselli ederek destek mesajları verilmektedir. Sûrenin son kısmı ise, bütün bu sûrelerin nihaî hedefini belirleyen bir

emri, yüce Allah'a kulluk emrini içermektedir.

Yaptığımız araştırma ve inceleme neticesinde bu sûre üzerinde müstakil bir çalışma yapılmadığını tespit ettik. Buradan hareketle İslâm inancının temel esaslarını ihtiva eden ve Hz. Peygamber'in siretinin önemli bir aşamasına denk gelen Hicr sûresi üzerinde yapılacak bir çalışmanın önemli olacağını düşündük.

Bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden en önemli amil, Kur'an ilimleri kapsamına giren konuların Kur'an-ı Kerim'in her bir sûresi üzerine tatbik edilerek elde edilecek neticenin Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesidir. Bu bağlamda çalışmamızın Kur'an ilimleri kapsamına giren konuların Hicr sûresi özelinde somut örneklendirilmesi ve anlama olan etkisinin tespit edilerek alana katkı sağlaması umulmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden döküman incelemesi ve temel kaynaklar, tezler ve yayınlar yolu ile bilgi toplama tekniği kullanılmıştır. Çalışmada zaman zaman çalışılan konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak tanımlara ve yorumlara yer verilmiştir. Bu yapılırken konular objektif bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte yeri geldikçe öznel yorum ve değerlendirmelere de yer verilmiştir. Konuyla ilgili temel tefsirlerden, Kur'an ilimlerine dair yazılan eserlerden ve makalelerden elde edilen bilgiler, analiz ve sentezleme yöntemiyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Tezin yazımında başlıklandırma ve rakam sistemi tercih edilmiş; kaynakça ve dipnot yazımında enstitünün belirlemiş olduğu kurallar referans alınmıştır. Ele alınan âyetlerin Arapça kısımları meâlleriyle birlikte verilmiş, çeviriler yapılırken Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'an-ı Kerim Meâli* (trc. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin) tercih edilmiştir. Kelime izahı bölümünde ele alınan kelimeler harekeli olarak verildiğinden latin harflerle karşılıklarının verilmesine gerek duyulmamış, metin içinde geçen âyet ve hadisler tırnak içinde ve italik olarak verilmiştir. Başvurulan eserlerin ve yazarların tam künyeleri, metin içerisinde ilk geçtikleri yerde dipnotlarda belirtildiği gibi kaynakça bölümünde de ayrıca zikredilmiştir. Aynı eserin tekrar geçmesi durumunda

ilgili eserin ve yazarın meşhur isminin kullanılması tercih edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızın ana kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Ayrıca çalışma esnasında aşağıda gösterilen belli başlı kaynaklar referans alınmıştır.

Kelimelerin dil izahları yapılırken Halil b. Ahmed'in (ö.175/791) *Kitâbu'l-Ayn*'i, Cevherî'nin (ö. 400/1009), *Sihâh*'i, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*'i, Râgıb el-İsfehânî'nin (ö. 502/1108), *Müfredât*'i, Semîn el-Halebî'nin (ö. 756/1355), *Umdetu'l-Huffâz*'i başta olmak üzere değişik lügatlerden istifade edilmiştir.

Hicr sûresinde yer alan âyetlerin tefsirinde Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*'i, ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*'i, Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l Gayb*'i, el-Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*'i, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö.) *Hak Dini Kur'ân Dili*, Hayreddin Karaman vd.'nin *Kur'ân Yolu Tefsir*'i başta olmak üzere birçok tefsirden yararlanılmıştır.

Kur'ân ilimleri konuları açıklanırken Zerkeşî'nin (ö. 794/1392), *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Suyûtî'nin (ö. 911/1505), *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Zürkânî'nin (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Subhî es-Sâlih'in, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, İsmail Cerrahoğlu'nun, *Tefsir Usulü*, Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, Abdurrahman Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi* adlı eserler başta olmak üzere birçok kaynağa müracaat edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HİCR SÛRESİ'NİN TEFSİRİ VE KELİME İZAHLARI

Bu bölümde önce Hicr sûresinde yer alan âyetler gruplandırılarak izaha muhtaç olduğu düşünülen kelimeler ele alınıp anlamları üzerinde durulacaktır. Kelime izahı yapılırken kelimelerin sözlük anlamlarının yanında varsa ıstılahî anlamları da verilecektir. Sûre'de geçen kavramlara özellikle vurgu yapılacaktır. Daha sonra, konu bütünlüğü dikkate alınarak gruplandırılan âyetlerin meâlleri verilecektir. Nihâyet, ilgili âyetleri tefsir ve açıklama sadedinde özlü bilgilere yer verilecektir.

1.1. Birinci Grup Âyetler (1-3)

الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ (١) رَبَّمَا يُودُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (٢) دَرَّهْمٌ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهَهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٣)

1. Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'ân'ın âyetleridir.

2. İnkâr edenler, “Keşke müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir.

3. Bırak onları yesinler ve yararlansınlar; emelleri onları oyalayadursun.

İleride bilecekler.

1.1.1. Kelime izahı

مُبِينٌ

Mubin (مُبِينٌ) sözcüğü, b-y-n (ب-ي-ن) sülâsi kökünden türemiş ve ilgili âyette if'âl bâbından ism-i fâil olarak geçmektedir.¹ Bu kelime sözlükte “ortaya çıkarıcı, açıklayan, apaçık ve bir şeyi kesin sınırlarıyla netleştiren” gibi anlamlara gelmektedir.² Kök anlamı “açığa çıkmak” olan *mubin* bir şeyin hem apaçık oluşunu,

¹ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009), *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, tah. Ahmed Abdulğafur Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1404/1984), "بين" mad.; Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, (ys.: 1993/1413), "بين" mad.

² Cevherî, *Sihâh*, "بين" mad.; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb (ö. 502/1108), *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Halil Aytânî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1431/2010), "بين" mad.; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-İfrîkî el-

hem de açıklayıcı oluşunu ifade etmektedir.³ Hicr sûresi birinci âyette de bu yönüyle Kur'ân'ın mübin bir kitap oluşu dile getirilmektedir. Böyle olunca Kur'ân'ı gâyet açık bir kitap ve açıklayan bir kitap olarak tasavvur etmek mümkündür.

رُبَّ

Rubbe (رُبَّ) harf-i cer olup sadece nekre kelimenin başına gelmektedir; tekil için kullanılsa da çoğul anlamı ifade etmektedir.⁴ Şeddeli (رُبَّ) ve şeddesiz (رَب) olarak kullanılan bu ifade ما edatı ile birlikte (رَبَمَا) muzari (geniş zamanlı) fiilin başına gelerek, ona mazi (geçmiş zaman) anlamı katar.⁵ Kelime hem azlık hem de çokluk için kullanılmaktadır. Hicr sûresi ikinci âyetteki kullanımda olduğu gibi, bazı durumlarda azlık değil, aksine çokluk ifade etmektedir.⁶

يُودُّ

V-d-d (و-د-د) sülâsi kökünün mastarı olan *vüdü* (وُؤْدُ) sözcüğü “sevmek, muhabbet beslemek, arzu etmek, temenni etmek ve sadâkat” gibi anlamlara gelmektedir.⁷ Aynı kökten türeyen ve mübalâğa ifade eden bir sıfat olan *vedûd* (وَدُؤْدُ) “çok seven ve çok sevilen” demektir. Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri olarak “onlardan razı olmak anlamında sâlih kullarını çok seven ve onlar tarafından çok

---

Mısırî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr vd., (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1406/1986.), "بين" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "بين" mad.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "بين" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "بين" mad.

⁴ Ebû Abdîrrahman el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/791), *Kitâbu'l-Ayn (Muretteben ala Hurufi'l Mu'cem)* tah. Abdulhamîd Hindâvî, (Beyrut; Dâru'l-Kutubi'l ilmiyye, 1424/2003), “رَب” mad.; Cevherî, *Sihâh*, “رَب” mad.; Râgıb, *Müfredât*, “رَب” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “رَب” mad.

⁵ Cevherî, *Sihâh*, “رَب” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “رَب” mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, “رَب” mad.

⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuhu*, tah. Abdulhalil Abduh Çelebi, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1412/2004); Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî en-Nehhâs (ö. 338/950), *Meâni'l-Kur'ân*, tah. Yahya Murad, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), I, 597.

⁷ Cevherî, *Sihâh*, “وود” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “وود” mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, “وود” mad.

sevilen” anlamına gelmektedir.⁸ Hicr sûresinin ilgili âyetinde muzari/geniş zaman fiil formuyla gelen bu kelime “temenni ediyor” anlamında geçmektedir.

يَتَمَنَّوْا

Sözlükte m-t-a‘ (ع-ت-م) sülâsi kökü “uzama, yükselme ve sıkı olma, muhkem, cömertlik ve zarif” gibi anlamlara gelmektedir.⁹ M-t-a‘ (ع-ت-م) sülâsi kökünden türeyen ve “faydalanma” anlamındaki *meta‘* (مَتَاعٌ) kelimesi: mutlak olarak kullanıldığında “insanın hayatını devam ettirmesi için gerekli olan şeye” denir.¹⁰ Hicr sûresi üçüncü âyette bu kelime “faydalansınlar” anlamında kullanılmıştır.

يَلْهَهُمْ

يَلْهَهُمْ Fiili l-h-v (ل-ه-و) sülâsi kökünün if‘al bâbının muzari/geniş zaman çekimidir. *Lehv* (لَهْوٌ) “insan için önemli olan ve kendisine gerekli olan şeyden alıkoyan şey” anlamına gelmektedir.¹¹ Kelime anlamı “oyun oynamak, meşgul olmak, oyalanmak, gafil olmak, hoşlanmak, neşeli ve hoş vakit geçirmeye yarayan oyun, müzik ve raks” olan *lehv* (لَهْوٌ), Kur’ân-ı Kerim’de daha çok ahiret hayatına nispetle dünya hayatının kıymetsizliğini vurgulamak üzere “oyun” anlamındaki *la‘ib* (لَاعِبٌ) kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.¹² Hicr sûresi üçüncü âyette bu fiil “oyalıyor” anlamında geçmektedir.

أَلَامِلٌ

E-m-l (ل-م-ا) sülâsi kökünün mastarı olan bu sözcük, “istemek, ummak, ümit beslemek ve umut vermek” gibi anlamlara gelmektedir.¹³ Araplar arasında bu ifade

⁸ Râgıb, *Müfredât*, “ودد” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “ودد” mad.

⁹ Râgıb, *Müfredât*, “متع” mad.; Cevherî, *Sihâh*, “متع” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “متع” mad.

¹⁰ Ebu’l-Kemal Ahmed Âsım Efendi (ö.1236/1820), *el-Okyanusu’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît/Kâmus Tercemesi*, (İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Birliği Başkanlığı, 2013), “متع” mad.

¹¹ Râgıb, *Müfredât*, “لهو” mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, “لهو” mad.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “لهو” mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, “لهو” mad.; Nebi Bozkurt, “Eğlence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 483.

¹³ Cevherî, *Sihâh*, “امل” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “امل” mad.

أَمَلْتُهُ أَمْلَهُ وَأَمَلْتُهُ أَوْمَلُهُ تَأْمِيلاً “birisine ümit vermek” anlamında değişik formlarda kullanılmıştır.¹⁴ Aynı kökten türeyen *teemmül* kelimesi ise “dikkatle bakmak, düşüncelere dalmak, bir şeyin akıbetini görmek ve tefekkür” anlamlarına gelmektedir.¹⁵ “Emel” (الأمل) ve “recâ” (الرجاء) kelimelerini aynı anlamda kullananlar olmuşsa da dil âlimleri bu iki kelimeyi birbirinden ayırmıştır. Emel sözcüğü, bir şeyin gerçekleşmesini ummak ve daha çok gerçekleşmesi uzak olan şeylerle ilgili kullanılırken “recâ” kelimesi ise “emel” ve “tama”(الطمع) arasındaki durumlar için kullanılır ve orta vadedeki beklentileri ifade eder.¹⁶ Bizim ele aldığımız Hicr sûresi üçüncü âyetteki kullanımı dikkate alındığında emel lafzının “gerçekleşmesi uzak olan şeyleri temenni etmek, dünyaya aşırı meyletme ve ölümü unutturacak kadar geleceğe dönük planlar yapmak” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

1.1.2. Tefsir ve Yorum (1-3)

Hicr sûresi ilâhî vahyin önemine dikkat çekmiş, Kitâb’a ve Kur’ân âyetlerine vurguyla başlamıştır. Sûrenin birinci âyetindeki “el-Kitâb” ve “Kur’ân âyetleri” ifadeleri hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri şöyle özetlemek mümkündür: Tabîîn müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) ve Katâde b. Diâme’ye (ö. 117/735) göre sözü edilen kitaptan (الْكِتَابُ) maksat Tevrat ve İncil’dir. Kur’ân’dan (فُرْآنُ) maksat ise Hz. Peygamber’e vahyedilen Kur’ân-ı Kerim’dir.¹⁷ Fahreddin er-Râzi’ye (ö. 606/1210) göre kitaptan (الْكِتَابُ) ve Kur’ân âyetlerinden kasıt Kur’ân-ı Kerim’dir.¹⁸ Zemahşerî’ye (ö. 538/1144) göre ise âyât (آيَاتُ) kelimesiyle Hicr sûresindeki âyetler, kitap (الْكِتَابُ) ve Kur’ân (فُرْآنُ) kelimeleriyle de Kur’ân-ı

¹⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*. ”أمل” mad.

¹⁵ Cevherî, *Sihâh*, ”أمل” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, ”أمل” mad.; Ahmed b. Yûsuf bin Muhammed es-Semîn el-Halebî (ö.756/1355), *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsiri Eşrafi'l-Elfâz*, tah. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.), ”أمل” mad.

¹⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, ”أمل” mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, ”أمل” mad.

¹⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân an Te’vili Âyi'l-Kur’ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), XIV, 5.

¹⁸ Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), XIX, 155.

Kerim kastedilmiştir.¹⁹ İkinci âyette kâfirler başlarına gelecek olumsuz durumları hissettiklerinde müslüman olmayı temenni edeceklerdir. İlgili nakiller dikkate alındığında müslüman olma temennileri ya ölüm anında ya kıyametin kopuşu esnasında ya da âhirette müslümanların cennete girişleri esnasında olacaktır.²⁰ Üçüncü âyette Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz'e (sav) hitaben İslam'dan ve hak nasihatinden faydalanma ihtimalleri olmayan, sadece dünyevi zevkler peşinde koşan ve dünyaya dönük bitmek tükenmek bilmeyen planlar yapan inkârcıları kendi hallerine bırakmasını ve onların hesabını kendisinin göreceğini bildirmektedir.²¹

1.2. İkinci Grup Âyetler (4-8)

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ (4) مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ (5) وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نَزَّلَ عَلَيْنَا الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَخْنُونٌ (6) لَوْ مَا تَأْتِينَ بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (7) مَا نُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنظَرِينَ (8)

4. Yok ettiğimiz her kasabanın elbette belli bir yazısı vardır.

5. Hiçbir ümmet kendi süresini öne alamaz, geciktiremez de.

6-7. Onlar: “Ey kendisine Kitâb indirilen kimse! Sen mutlaka delisin.

Doğrulardan isen melekleri bize getirsene” dediler

8-Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O takdirde de ceza görecekler asla geri bırakılmazlar.

1.2.1. Kelime İzahı

قَرْيَةٌ

“İnsanların toplandıkları yere ve orada yaşayan insanların kendilerine” verilen bir isim olan *karye* (قرية) sözcüğü köy veya kasaba gibi küçük yerleşim birimlerini

¹⁹ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, tah. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muavvid, (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1418/1988), III, 396.

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 8-13; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 396; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273) *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdülhuseyn et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), XII, 175-176; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 141.

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993), IV, 3038.

ifade etmektedir.²² Ancak gerek tekil ve gerekse çoğul olarak Kur'ân-ı Kerim'de elli yedi yerde geçen bu kelime²³ Mekke,²⁴ Tâif, Mısır²⁵ ve Kudüs gibi başka büyük şehirler için de kullanılmaktadır.²⁶

كِتَابٌ

Kitâb (كِتَابٌ) sözcüğü, k-t-b (ك-ت-ب) sülâsi kökünden türemiş bir mastardır.²⁷ Kur'ân-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılan bu kelimenin sözlük anlamı, iki deri parçasını birbirine ilave etmektir.²⁸ K-t-b (ك-ت-ب) sülâsi kök harflerinden meydana gelen "ketb" (كَتَبَ) mastarının bilinen manası ise harfleri birbirine ilave ederek yazmaktır.²⁹ Kitap kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de "yazma" anlamının yanında "Kur'ân-ı Kerim, kitapta yazılı olan şey, Tevrât, farz kılmak, hüküm, yazgı ve kader/takdir" vb. birçok anlamda kullanılmıştır.³⁰ Bizim ele aldığımız Hicr sûresi dördüncü âyette ise "kitâb" kelimesi "ecel, kaza ve hüküm" anlamında kullanılmıştır.³¹

تَسْبِقُ

S-b-k (س-ب-ك) sülâsi kökü daha çok "yürüyüşte ve yarışta öne geçme" anlamına gelse de her şeyde "öne geçmek" için kullanılmaktadır.³² Kur'ân-ı Kerim'de türevleriyle birlikte otuz üç yerde geçen bu kelimeye³³ "yarışma, birbirini geçme, koşuşturma, öne geçme, daha önce verilmiş, önde olanlar ve kaçıp kurtulmak" gibi

²² Râgıb, *Müfredât*, "قرى" mad.

²³ Muhammed Fuad Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfâzil-Kur'ân'il-Kerim*, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1990), 543-544.

²⁴ Beled 90/1

²⁵ Yûsuf 12/99

²⁶ Râgıb, *Müfredât*, "قرى" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قرى" mad.

²⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "كَتَبَ" mad.

²⁸ Râgıb, *Müfredât*, "كَتَبَ" mad.

²⁹ Râgıb, *Müfredât*, "كَتَبَ" mad.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "كَتَبَ" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "كَتَبَ" mad.; Semîn el-Hâlebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "كَتَبَ" mad.

³¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (276/889), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1428/2007), 235; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 142; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 598; Semîn el-Hâlebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "كَتَبَ" mad.

³² Râgıb, *Müfredât*, "سبق" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سبق" mad.

³³ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 340.

birçok anlam yüklenmiştir.³⁴ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu kelime “öne geçme” anlamına gelmektedir.

يَسْتَأْخِرُونَ

E-h-r (أ-خ-ر) sülâsi kökünün istif'al babından türeyen ve tef'il babıyla aynı anlama gelen bu kelime: “te'hir etme ve sonradan gelecek olan” anlamına gelmektedir.³⁵ Hicr sûresinin ilgili âyetinde takdim (öne geçme) kelimesinin zıddı olan bu fiil “ertelemek” anlamına gelmektedir.³⁶

مَجْنُونٌ

Sözlükte “örtmek, örtünmek ve gizli kalmak” anlamındaki c-n-n (ج-ن-ن) kökünden türeyen *cünûn* (جُنُونٌ) sözcüğü “aklını kaybetmek” anlamında nefis ile akıl arasına bir perde girmesi halini ifade etmektedir.³⁷ Bu durumdaki kişiye mecnûn (deli) denir.³⁸

Aynı kökten türeyen *cin* sözcüğü ise, bir şeyin duyu organlarına gizli kalması hâlini ifade etmektedir.³⁹ Cin kavramı, “insanlık türünün zıddı olarak duylardan gizlenmiş ruhâni varlıklar ve delilik” olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır.⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin davetlerinden ve özellikle Peygamber Efendimiz'in (sav) tevhid inancına davetinden hoşnut olmayanların bu yüce şahsiyetlere yönelttikleri akla mantığa sığmayan iftiralarından bahsederken on bir âyette bu sözcük kullanılmıştır.⁴¹

³⁴ Râgıb, *Müfredât*, "سبق" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سبق" mad.

³⁵ Cevherî, *Sihâh*, "اخر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "اخر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "اخر" mad.

³⁶ Cevherî, *Sihâh*, "اخر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "اخر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "اخر" mad.

³⁷ Râgıb, *Müfredât*, "جن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "جن" mad.

³⁸ Râgıb, *Müfredât*, "جن" mad.

³⁹ Râgıb, *Müfredât*, "جن" mad.

⁴⁰ Râgıb, *Müfredât*, "جن" mad.

⁴¹ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 180.

الْحَقُّ

Sözlükte h-k-k (ح-ق-ق) kök harflerinden oluşan *el-hak* (الْحَقُّ) kelimesi müekked mastardır.⁴² Hak kavramı geniş bir anlam ağına sahiptir. Sözlük anlamına bakıldığında, “Uygunluk ve uyumluluk,⁴³ sabit olmak, vacip/gerekli olmak, tasdik etmek, sağlamaştırmak, tashih etmek, doğru söz, yemin etmek, mal, egemenlik⁴⁴, adalet, kesin sabit olan şey, doğruluk, ölüm, kesinleşmiş emir ve kesinlik vb.”⁴⁵ birçok anlama gelmektedir. Râgıp el-İsfehânî’ye (ö. 502/1108) göre bir şeyi, hikmetin gereği olarak yaratana hak denir ki bu yaratıcı da Allah Teâlâ’dır. Yine hikmetin gereği olarak yaratılan şeye de hak denir. Buradan da yüce yaratıcının her fiilinin hak olduğu, ölümün, dirilişin ve âhiretin hak olduğu ortaya çıkar. Hak kavramının bir başka anlamı ise; bir şeye gerçekte olduğu hal üzere uygun bir şekilde inanmaktır. Gerektiği yerde, gerektiği kadar, gerektiği zaman ortaya konan eylem/hareket ve söze de hak denir.⁴⁶ Geniş bir anlam ağına sahip olan hak kavramı Kur’ân-ı Kerim’de 247 yerde geçmektedir⁴⁷. İlgili kavram Hicr sûresi sekizinci âyette ise “kesinleşmiş karar, azap ve ceza” anlamına gelmektedir.

مُنْظَرَيْنَ

Temel anlamı “gözle bakmak” olan n-z-r (ن-ظ-ر) sözcüğü “bir şeyi algılamak, görmek, bakmak, düşünmek, beklemek, hüküm vermek, kulak vermek ve mühlet vermek,” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸ Bu kelimeyle bazen “kalp gözüyle bakmak, düşünmek ve araştırmak” kastedildiği gibi bazen de “bir şey hakkında tefekküre dalmak ve iki şeyi birbiriyle kıyas etmek” kastedilir.⁴⁹ Türkçemizde bu kelime “daha çok bir şeye veya kişiye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde etkilemek”

⁴² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حق" mad.

⁴³ Râgıp, *Müfredât*, "حق" mad.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حق" mad.

⁴⁵ Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, "حق" mad.

⁴⁶ Râgıp, *Müfredât*, "حق" mad.

⁴⁷ Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 149.

⁴⁸ Râgıp, *Müfredât*, "نظر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نظر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نظر" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "نظر" mad.

⁴⁹ Râgıp, *Müfredât*, "نظر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نظر" mad.; İlhan Kutluer “Düşünme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 53.

manasında nazar etmek/göz değdirmek şeklinde kullanılır.⁵⁰ N-z-r (ن-ظ-ر) kökünden türeyen *inzâr* (إنظار) kelimesi ise “mühlet” anlamına gelmektedir.⁵¹ Hicr sûresi sekizinci âyette *munzarîn* (مُنْزَرِينَ) kelimesi if' al babından ism-i mef'ul kalıbında olup “mühlet verilenler” anlamında kullanılmıştır.

1.2.2. Tefsir ve Yorum (4-8)

Özelde Hz. Peygamber dönemindeki Mekkeli müşriklere; genelde benzer inanç, düşünce ve tutum içinde bulunan bütün toplumlara uyarı mahiyetinde olan bu âyetlerde bireyler gibi toplumların da bir eceli olduğu belirtilmektedir. Hiçbir milletin helâkı, zamanı belli olan ecelinin ne önüne geçebilir ne de gerisinde kalabilir. Konumuz olan bu âyetler Mekkeli müşriklere içinde buldukları şirk ve küfür inadını bırakmamaları durumunda başlarına gelecekleri de ima etmektedir.⁵² Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’e “Ey kendisine vahiy indirilen adam” diye hitap etmeleri müfessirler tarafından Hz Peygamber’le alay etmek için ve “Ey kendi iddiasına ve inancına göre ya da ashabının veya kendisine tabi olanların zannına göre, kendisine zikir, kitap indirilen kimse” olarak izah edilmiştir.⁵³ Hz Peygamber’e “mecnûn” diye hitap etmelerine gelince müfessirler bu ifadeyi iki şekilde izah etmiştir: Birincisi vahyin gelişi esnasında Peygamber Efendimiz’de (sav) arız olan kendinden geçirircesine onu etkisine alan bir hal görülürdü. Mekkeli müşrikler bunu bir cin çarpması belirtisi saydıkları için Hz. Peygamber’e mecnûn dediler. İkincisi ise Peygamber Efendimiz’in (sav) gerçek bir peygamber olmasını akla aykırı gördükleri için onu mecnûn diye nitelediler.⁵⁴ Mekkeli müşriklerin Hicr sûresi yedinci âyette

⁵⁰ Râgıb, *Müfredât*, "نظر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نظر" mad.; Salime Leyla Güler, “Nazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 443.

⁵¹ Râgıb, *Müfredât*, "نظر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نظر" mad.

⁵² Taberî, *Camiu'l Beyan*, XIV, 14; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, (ö. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., (Kahire; Mektebetü'l-Evlâd eş-Şeyh li't-Turâs, 1421/200), VIII, 245; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 142; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 598; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3039; Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 3: 332-333.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 162.

⁵⁴ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 162; Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî İbn Âşûr (ö.1394/1973), *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus; Dâru't-Tûnusiyye, 1984), XIV, 16; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3:334.

geçtiği üzere Hz. Peygamber'den melekleri getirmesini istemeleri onun risalet davasında haklı olup olmadığını sınamak için olmayıp aksine onu zor durumda bırakma amacına yöneliktir.⁵⁵

Söz konusu sûrenin sekizinci âyetinde geçen meleklerin “hak” ile gönderilmesiyle ilgili olarak kelimenin sibâk ve siyâkını dikkate alan müfessirler farklı kanaatlere ulaşmışlardır. Şöyle ki: Tabî'n müfessirlerinden Mücâhid'e göre “hak” kelimesi “risalet ve azap”⁵⁶, Hasan el-Basrî'ye (ö. 110/728) göre “kesinleşmiş azap ve ceza” manasındadır.⁵⁷ Bu açıdan bakıldığında meleklerin gelişi cezalandırma amacına yöneliktir. Zemahşerî ise “hak” kavramı ile “hikmet ve maslahat” anlamının kastedildiğini ileri sürerek bu kavrama farklı bir yorum getirmiştir.⁵⁸ Bazı müfessirler ise bu âyette geçen “hak” sözcüğüyle kastedilenin “ölüm ve kesintisiz azap” olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁹

1.3. Üçüncü Grup Âyetler (9-15)

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (9) وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِعَابِ الْأَوَّلِينَ (10) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (11) كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُحْرِمِينَ (12) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (13) وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (14) لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (15)

9. Doğrusu Zikr'i biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz.

10. And olsun ki, senden önce de çeşitli ümmetlere peygamber göndermiştik.

11. Onlar gelen her peygamberi alaya alıyorlardı.

⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3:334.

⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 18; Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlip b. Atiyye el-Endülüsî (ö. 546/1152), *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed, (Beyrut; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), III, 351.

⁵⁷ Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî (ö. 450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, tah. Seyyid Abdulmeksûr b. Abdirrahîm, (Beyrut; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), III, 149; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Beğavî (ö. 516/112), *Meâlimu't-Tenzil*, tah. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., (Riyad: Daru Tayyibe, 1409/1988), IV, 369.

⁵⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 399; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr; el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, tah. Yusuf el-Ğûş, (Beyrut; Dâru'l-Marife, 1428/2007), 756.

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 167.

12-13. Aynı şekilde biz de Kitâb'ı suçluların kalplerine sokarız, ama ona yine de inanmazlar. Oysa kendilerinden öncekilerin sünneti (inanmadıkları için başlarına gelenler) meydandadır.

14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,

15. "Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır" derler

1.3.1. Kelime izahı

الذِّكْرُ

Z-k-r (ذ-ك-ر) kök harflerinden meydana gelen *zikir* sözcüğü, mastar olup sülâsi fiilin birinci babından gelmektedir.⁶⁰ Zikir sözcüğü "bir şeyi korumak/hıfz, bir şeyi hatırdâ tutmak, hatırlamak, dile getirmek, anmak ve söylemek" gibi anlamlara gelmektedir.⁶¹ Unutmanın zıddı olan bu kelime mecâzî olarak ise "şan, şöhret, şeref ve senâ" gibi anlamlara gelmektedir.⁶² Kur'ân-ı Kerim'de yetmiş dokuz âyette mastar olarak geçen zikir kavramı⁶³ "dinin tafsilâtının bulunduğu kitap, Kur'ân-ı Kerim, namaz, dua, hamd, Kur'ân tilaveti, tesbih, şükür, Allah'a itaat, vahiy ve şeref" gibi birçok anlamda kullanılmıştır.⁶⁴ Söz konusu kelime Hicr sûresinde "Kur'ân-ı Kerim" anlamında yer almaktadır.

حَافِظُونَ

Sözlükte "korumak, gözetmek, ezberlemek ve ortaya çıkarmak" anlamındaki h-f-z (ح-ف-ظ) sülâsi kökünden türeyen ve ism-i fâil formuyla gelen *hâfiz* sözcüğü "koruyan, gözeten ve ezberleyen" anlamına gelmektedir.⁶⁵ Buradan hareketle Kur'ân'ın tamamını ezberleyene *hâfiz* denmiştir. Hicr sûresi dokuzuncu âyette bu kelime "koruyanlar" anlamında geçmektedir.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* "ذکر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "ذکر" mad.

⁶¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "ذکر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* "ذکر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "ذکر" mad.

⁶² Cevherî, *Sihâh*, "ذکر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* "ذکر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "ذکر" mad.

⁶³ Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 273-274.

⁶⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "ذکر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "ذکر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ذکر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "ذکر" mad.

⁶⁵ Râgıb, *Müfredât*, "حفظ" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حفظ" mad.

شَيْعٌ

Sözlükte kök olarak “tâbi olmak, yayılmak, güçlendirmek, eklemek, yaymak” gibi anlamlara gelen⁶⁶ شاع kelimesinden türeyen شيعة (شَيْعَةٌ) kelimesinin çoğulu olan شيعة (شَيْعٌ) kelimesi “topluluklar, taraftarlar, millet, fırkalar, gruplar, emsaller ve bir iş/düşünce etrafında toplanan grup” vb. anlamlara gelmektedir.⁶⁷ Kur’ân-ı Kerim’de tekil ve çoğul olarak on bir âyette geçen bu kelime⁶⁸ Hicr sûresi onuncu âyetteki kullanımına bakıldığında “topluluklar” anlamına geldiği görülmektedir.

يَسْتَهْزِؤْنَ

H-z-e veya h-z-v (ه-ز-أ-و) kökünden türeyen ve temel anlamı “alay etmek ve hafife almak” olan istihzâ, başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek demektir.⁶⁹ Hicr sûresi on birinci âyette muzari/geniş zaman fiil kalıbıyla geçen bu kelime “alay ediyorlar” anlamında yer almıştır.

نَسَلَكُهُ

S-l-k (س-ل-ك) kök harflerinden türeyen bu kelimeye sözlüklerde “koymak, sokmak, dâhil etmek, yoluna koymak, yürüme ve gitmek” gibi anlamlar verilmektedir.⁷⁰ Bu kelimeye iki farklı anlam yükleyenler de olmuştur. Bunlardan birincisi “gitmek ve yürüme” ikincisi ise “sokmak” anlamıdır.⁷¹ Birinci anlama örnek نَسَلَكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا: “Onda açılan geniş yollardan gidesiniz diye...”(Nûh

⁶⁶ Râgıb, *Müfredât*, "شيع" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "شيع" mad.

⁶⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi 'l-Kur'ân*, 235; Râgıb, *Müfredât*, "شيع" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "شيع" mad.

⁶⁸ Abdalbâki, *Mu'cemu 'l-Müfrehes*, 398.

⁶⁹ Râgıb, *Müfredât*, "هزأ" mad.; Zebîdî, *Tâcu 'l-Arûs*, "هزأ" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffaz*, "هزأ" mad.; Mustafa Çağrıçı, “İstihza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 347-348.

⁷⁰ Râgıb, *Müfredât*, "سلك" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "سلك" mad.

⁷¹ Râgıb, *Müfredât*, "سلك" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffâz*, "سلك" mad.

71/20.) İkinci anlama örnek ise "كَذَلِكَ نَسُكُّهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ": "Aynı şekilde biz de Kitâb'ı mücrimlerin kalplerine sokarız" anlamındaki Hicr sûresi on ikinci âyettir⁷².

مُجْرِمِينَ

Temel anlamı, "ağaçtan meyveyi olgunlaşmadan kesmek ve koparmak" anlamındaki c-r-m (ج-ر-م) sülâsi kökünden türemiş bir isim olan *mücrim* kavramı istilâhi olarak, suç, cinâyet, yalan vb. her türlü zulüm ve günah olan söz, fiil ve davranışları işleyen kimseye denir.⁷³ Kur'ân-ı Kerim'de tekil ve çoğul olmak üzere elli iki⁷⁴ yerde geçen bu kavram daha çok Allah Teâlâ'nın ve Peygamber'in yasakladığı söz, fiil ve davranışları çiğneyen, İslam'ı reddeden, inananlara zulmeden, onları aşağılayan ve ahirette ilâhî azabı hak eden kimseler için kullanılmıştır.⁷⁵

سُنَّةٌ

Sözlükte "bir şeyin ucu/tarafı ve bilemek" anlamındaki s-n-n (س-ن-ن)⁷⁶ kökünden türeyen *sünnet* (سُنَّةٌ): "İyi ya da kötü tutulan yol, çığır açmak, adet, tarz, tabiat, yüz, çehre, yön, yöntem ve dosdoğru övülen yol" vb. manalara gelmektedir.⁷⁷ Kur'ân-ı Kerim'de on yerde geçen bu kavram⁷⁸ genellikle "Allah'ın değişmez yasaları ve takip edilen yol" anlamıyla geçmektedir. Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu kavram "takip edilen yol" anlamında geçmektedir.

⁷² Râgıb, *Müfredât*, "سلك" mad.

⁷³ Râgıb, *Müfredât*, "جرم" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "جرم" mad.; Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 484.

⁷⁴ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 166-167.

⁷⁵ Yûnus 10/13; Hûd 15/12; Müddessir 74/41-42.

⁷⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "سن" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "سن" mad.

⁷⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 235; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سن" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "سن" mad.

⁷⁸ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 367.

يَعْرُجُونَ

A-r-c (ع-ر-ج) kök harflerinden türeyen bu fiil “yükselmek ve yukarı doğru çıkmak” anlamına gelmektedir.⁷⁹ Aynı kökten türeyen ve Kur’ân-ı Kerim’de bir sûrenin özel ismi olan *Meâric* ise “yükselme yolları ve dereceleri” demektir.⁸⁰ Mirac gecesine böyle bir ismin verilmesi de Hz. Peygamberin Mescid-i Aksa’dan göğe yükselmesi ve o gece duaların yukarıya doğru yükselmesinden dolayıdır.⁸¹ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu fiil “yükselmek” anlamına gelmektedir.

سَكَّرَتْ

Sözlükte temel anlamı “sarhoş eden içki ve sarhoşluk veren şey” anlamındaki s-k-r (س-ك-ر) kökünden türeyen bu fiil “döndürüldü, engellendi ve hapsolundu” gibi anlamlara gelmektedir.⁸² Aynı kökten türeyen *sekârat-ı mevt* tamlaması, ölüm anında kişiye arız olan baygınlık hali ve aklın kaybolması durumunu ifade eder.⁸³ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu fiil “engellendi” anlamında geçmektedir.

مَسْحُورُونَ

Sözlükte “bir şeyi olduğundan farklı göstermek, aldatmak, büyü yapmak, alıkoymak, göz boyama ve bozulma” gibi anlamlara gelen s-h-r (س-ح-ر) sülâsi kök harflerinin mastarı olan *sihir* sözcüğü “hile ve aldatma” anlamında da kullanılmaktadır.⁸⁴ Hicr sûresi on beşinci âyette sihir (سِحْرٌ) kökünden türeyen ve ismi i mef‘ul kalbıyla gelen bu kelime “büyülenmiş olanlar” anlamında geçmektedir.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 235; Râgıb, *Müfredât*, "عرج" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عرج" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عرج" mad.; Hâlebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "عرج" mad.

⁸⁰ Râgıb, *Müfredât*, "عرج" mad.

⁸¹ Râgıb, *Müfredât*, "عرج" mad.

⁸² İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 235; Râgıb, *Müfredât*, "سكر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "سكر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سكر" mad.

⁸³ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "سكر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سكر" mad.

⁸⁴ Râgıb, *Müfredât*, "سحر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سحر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "سحر" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "سحر" mad.; İlyas Çelebi, “Sihir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 170.

1.3.2. Tefsir ve Yorum (9-15)

Hicr sûresinin altıncı âyetinde müşrikler alaycı bir tavırla Hz. Peygamber'e vahiy namına bir şey gelmediğini ima etmişler ve Peygamber Efendimiz'in bir mecnûn olduğunu, dolayısıyla vahiy diye nitelendirdiği sözlerin Allah'tan değil cinlerden geldiğini iddia etmek sûretiyle vahiy inkâr yoluna gitmişlerdi. İşte dokuzuncu âyet-i kerime müşriklerin bu iddiasına bir reddiye olarak kesin bir ifadeyle Kur'ân'ın bizzat Allah Teâlâ tarafından indirildiğini ve Kur'ân'ın korunma ameliyesinin de Allah Teâlâ'nın uhdesinde olduğunu ifade etmiştir. Yapılan yorum ve değerlendirmelerde ilgili âyette geçen zamirin merciinin Kur'ân-ı Kerim olduğu kabul edilmiştir. Ancak bazı müfessirler zamirin isnadıyla ilgili farklı görüşler serdetmişlerdir.⁸⁵ Şöyle ki: Zemahşerî ve İbnü'l-Cevzî'ye göre müfessirlerin büyük bir çoğunluğu "ال" zamirinin Kur'ân'a râci olduğu kanaatindedirler.⁸⁶ Azınlıkta kalan diğer bir görüşe göre ise buradaki zamir Hz. Peygamber'e râci'dir.⁸⁷ Kur'ân'ın Allah tarafından nasıl korunduğu sorusuna tefsir eserlerinde Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'i her türlü tebdil, tağyir, tahrif, hükümlerinde, hadlerinde ve farzlarında ziyadeye ve eksiltmeye karşı korumuştur şeklinde cevap verilmiştir.⁸⁸ Allah Teâlâ hiçbir insana Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirecek ve onunla sözlü olarak mücadele edecek güç ve kuvvet vermemek sûretiyle de Kur'ân'ı korumuştur. Ayrıca Allah Teâlâ kıyamete kadar insanlar arasından Kur'ân'ı okuyan, okutan, ezberleyen hafızlar ve onu neşreden insanlar seçme ve görevlendirme yoluyla da Kur'ân'ı korumuştur.⁸⁹ Kur'ân'ın korunma şekliyle ilgili olarak Peygamber Efendimiz'in henüz vahyin inzali devam ederken kendisine nazil olan her âyeti ezberlemesi, vahiy kâtiplerine

⁸⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 399; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 20; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 335-336; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), II, 115.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 18; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 399; Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1200), *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l İslâmî, 1404/1984), IV, 384; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 20-21.

⁸⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, (Beyrut; Alemu'l-Kütüb, 1403/1983), II, 85; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 384; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164.

⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 18; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 399; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164; İbn Âşûr *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 20; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 335-336.

⁸⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 149; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164-165; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3043; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 335-336; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 117.

yazdırması, ashabına tebliğ etmesi ve Kur'ân âyetlerine her türlü beşeri müdahaleyi yasaklaması Kur'ân'ı koruma gayesine dönük bir tedbir olarak değerlendirilmek mümkündür. Kur'ân'ın korunmasını uhdesine alan Allah Teâlâ on ve on birinci âyetlerde “*Ey kendisine zikir indirilen mecnûn...*” gibi pervasızca sözlere muhatap olan ve üzülen Hz. Peygamber'i, “bu davranışların yeni olmadığını, geçmiş kavimlerin de kendilerine gönderilen peygamberleri aynı şekilde yalanladıklarını ve Allah'ın elçilerine hakaret ettiklerini” ifade etmek sûretiyle resûlünü teselli etmiştir.⁹⁰

On ikinci âyette mücrimlerin kalplerine yerleştirilen şeyin ne olduğuyla ilgili müfessirler iki farklı görüş ortaya koymuştur:

Bunlardan birincisi, âyetlerin sibâkından da anlaşılacağı üzere “yerleştirilen şeyin” Kur'ân olduğu görüşüdür.⁹¹ İkincisi ise Sahâbeden Adullah b. Abbas (ö. 68/687), Tabînden Katâde (ö. 117/735), İbn Cüreyc (ö. 150/767) ve dil âlimlerinden Ferrâ (ö. 207/823) gibi âlimlerin içinde bulunduğu bazı müfessirlere göre “yerleştirilen şey” den kasıt şirk, istihza ve tekzipten ibaret olan inkâr olduğu görüştür.⁹² On üçüncü âyette Allah Teâlâ Kur'ân'ı onların kalplerine onu işitmek, anlamak ve özelliklerini kavramalarına imkân vermek sûretiyle yerleştirmesine rağmen yine de inat ve inkârları yüzünden iman etmemişlerdir. Hâlbuki inkârları yüzünden geçmiş kavimlerin başına gelenleri öğrenmiş, bilmiş ve kalıntılarını görmelerine rağmen ibret ve ders almamışlardır.⁹³

On dördüncü ve on beşinci âyetlerde Allah Teâlâ müşriklerin asıl amaçlarının hakikati öğrenmek olmadığını aksine Peygamber Efendimiz'i zor durumda bırakmak olduğunu açıkça beyan etmiştir. Onlar göğe çıksalar, hakikati ayan beyan görseler ve itiraz edecek hiçbir mantıkî gerekçe bulamasalar bu defa da gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapıldı derler. Ancak dikkat edilirse on dördüncü âyette geçen فَطَّلُوا فِيهِ

⁹⁰ Taberî, *Câmiu'ul-Beyân*, XIV, 20; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 527; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 182; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3045; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 338.

⁹¹ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 150; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 400; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 25; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 338.

⁹² Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 85; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 20-21; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 150; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 385; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 173; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 117-118.

⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 22; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 527; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 25; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 338.

يَعْرُجُونَ “göğe yükselenler” ifadesiyle kimlerin kastedildiği açıkça belirtilmemiştir. İşte bundan dolayı müfessirler konuyla alakalı farklı kanaatlere ulaşmışlardır. Şöyle ki: Abdullah b. Abbas, Dahhâk ve İbn Cüreyc’e göre “göğe yükselenler” ifadesiyle kastedilenler “melekler”dir.⁹⁴ Hasan el-Basrî ve Katâde’ye göre ise bu ifade de kastedilenler melekler değil “müşrikler”dir.⁹⁵

1.4. Dördüncü Grup Âyetler (16-18)

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (16) وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (17) إِلَّا مَنْ

اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ (18)

16. *And olsun ki, gökte burçlar meydana getirdik, onları bakanlar için donattık.*

17. *Onları, kovulmuş her şeytandan koruduk.*

18. *Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş topu onu kovalar.*

1.4.1. Kelime İzahı

بُرُوجًا

Tekili “yüksek köşk” anlamındaki burc (بُرُجٌ) olan *burûc* (بُرُوجٌ) kelimesi sözlükte “zuhur eden, güzel olmak, iki kaş arasındaki uzaklık, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak ve iri gözlü olmak” gibi anlamlara gelen b-r-c (ب-ر-ج) sülâsi kökünden türeyen bir isimdir.⁹⁶ Güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızdan her birine de burç denir.⁹⁷ Aynı zamanda bir sûrenin özel ismi de olan burûc (بُرُوجٌ)

⁹⁴ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 86; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 25; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 151; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 386; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3045-3046; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 117-118.

⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 25; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 151; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 386; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 401; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 117-118.

⁹⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "برج" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "برج" mad.

⁹⁷ Kürşat Demirci, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 421-422; İlhan Kutluer, “Buruc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 422-424.

sözcüğü Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde çoğul formuyla yer almaktadır.⁹⁸ Bu kelime bir yerde “kale burcu”⁹⁹ diğerlerinde “gökteki burç” anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁰

زَيْنًا

Sözlükte bu kelime çirkinin zıddı olan ve güzel anlamına gelen z-y-n (ز-ي-ن) kökünden türemiş olup “güzel olmak, süslenmek, tıraş olmak ve şahlanmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰¹ Aynı kökten türeyen *zinet* (زِينَة) kelimesi kendisiyle süslenilen her şeye şâmil olan bir kelimedir.¹⁰² Hicr sûresi on altıncı âyette görüldüğü üzere bu kelime “süsledik” anlamına gelmektedir.

شَيْطَانٌ

Şeytan kelimesi, nûn harfini aslî harf olarak kabul eden kimi âlimlere göre sözlükte “uzaklaşmak, muhalefet etmek, haktan ve hayırdan uzaklaşmak” anlamındaki ş-t-n (ش-ط-ن) kökünden türemiştir.¹⁰³ Nûn (ن) harfini zâid olarak kabul eden bazı âlimlere göre ise “öfkesinden kudurup yanıp tutuşmak” anlamındaki ş-y-t (ش-ي-ط) kökünden türemiş olup “haktan ve hayırdan uzaklaşmış, öfkesinden yanıp helâk olmuş varlık” anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Azgın olan cinlere, insanlara ve hayvanların hepsine şeytan dendiği gibi insanın bütün kötü huylarına da şeytan denmiştir.¹⁰⁵ Kur'ân-ı Kerim'de tekil ve çoğul formuyla seksen sekiz âyette geçen¹⁰⁶ şeytan sözcüğü tâğut ve İblis kelimeleriyle de ifade edilmektedir.¹⁰⁷

⁹⁸ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 117.

⁹⁹ Nisâ 4/ 78.

¹⁰⁰ Hicr 15/16; Furkân 25/61; Burûc 85/1.

¹⁰¹ Cevherî, *Sihâh*, "زين" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "زين" mad.

¹⁰² Cevherî, *Sihâh*, "زين" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "زين" mad.

¹⁰³ Râgıb, *Müfredât*, "شطن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "شطن" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "شطن" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "شطن" mad.

¹⁰⁴ Râgıb, *Müfredât*, "شطن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "شطن" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "شطن" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "شطن" mad.; İlyas Çelebi, “Şeytan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 99-101.

¹⁰⁵ Râgıb, *Müfredât*, "شطن" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "شطن" mad.;

¹⁰⁶ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 382-383.

¹⁰⁷ Bakara 2/257; Hicr 15/31.

رَجِيمٌ

R-c-m (م-ج-م) kök harflerinden türeyen *racîm* kelimesi sıfat-ı müşebbehe kalıbında ism-i mef'uldür. Sözlükte bu kelimenin kökü “taşlamak” anlamına gelmektedir.¹⁰⁸ Bu kelime benzetme yoluyla “öldürülmek” manasına da gelir. Konumuz olan bu kelime istiâre yoluyla “lanetli, kovulmuş, sövülen, yalnız bırakılan, zan ve evham” vb. anlamlara gelmektedir.¹⁰⁹ Kur’ân-ı Kerim’de altı yerde ve şeytanın sıfatı olarak geçen bu kelime¹¹⁰ Hicr sûresi on yedinci âyetteki kullanımında olduğu gibi “kovulmuş” anlamına gelmektedir.

اسْتَرْقَ

Sözlük anlamı “çalmak ve hırsızlık yapmak” olan s-r-k (س-ر-ك) kökünden türeyen bu kelime, Hicr suresinde geçtiği şekliyle bir kimse gizliden bir söz dinlediğinde “kulak hırsızlığı” yaptı anlamında kullanılmaktadır.¹¹¹

شِهَابٌ

Sözlüklerde şihâb (شِهَابٌ) kelimesi “içinde ateş olan âsa, içinde parlak ateş topu olan âsa ve yanan ateşten yükselen ve beliren alev” anlamında geçmektedir.¹¹² Kur’ân-ı Kerim’de beş yerde¹¹³ farklı sıfatlarla geçen bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde “parlak alev” anlamında geçmektedir.

1.4.2. Tefsir ve Yorum (16-18)

Konumuz olan âyetler grubunda Allah Teâlâ güç, kudret ve azametinin sınırsızlığını gösteren gökle ilgili kozmolojik delilleri ortaya koymaktadır. On altıncı âyette geçen ve kelime izahı bölümünde anlamı verilen “burûc” (بُرُوجٌ) kelimesiyle

¹⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "رجم" mad.

¹⁰⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "رجم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "رجم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "رجم" mad.

¹¹⁰ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 304

¹¹¹ Râgıb, *Müfredât*, "سرق" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سرق" mad.

¹¹² Cevherî, *Sihâh*, "شهب" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "شهب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "شهب" mad.

¹¹³ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 388.

kastedilenin ne olduğu müfessirler tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Bu görüşleri şöyle özetlemek mümkündür: Mücâhid, Katâde, Hasan el-Basrî ve Mukâtil'e göre "burç" kelimesi gökteki yıldız kümeleri anlamına gelmektedir.¹¹⁴ Yine bu konuda Abdullah b. Abbas'tan burç kelimesiyle ilgili biri "güneş ve ayın durakları yani menzilleri ve diğeri de semada meleklerin bekçilik yaptıkları yüksek saraylar" olmak üzere iki farklı görüş nakledilmiştir.¹¹⁵ Ebu Sâlih et-Teymî (ö. 101/719)'den nakledilen bir diğer görüşe göre ise burçtan kasıt "gökteki büyük yıldızlardır" (yedi gezegen).¹¹⁶

On yedi ve on sekizinci âyetlerde ise süslenen gökyüzünün düzeninin ve vahiy yollarının şeytanların her türlü müdahalelerinden korunduğundan bahsedilmektedir. Buna rağmen Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e vahiy indirirken cinlerden veya şeytanlardan göklerden haber dinleyen ve indirilen vahye müdahaleye kalkışanlara parlak ateş topları (şihâb) atıldığı bildirilmektedir. Ancak on sekizinci âyette şihâblara maruz kalan şeytanların akıbetinin ne olduğu net olarak açıklanmadığı için bu konuda müfessirler kendi görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu görüşler şöyle özetlenebilir: Abdullah b. Abbas ve Mukâtil'e göre şihâblar şeytanlara isabet ediyor, onları yaralıyor ama öldürmüyordu. Hasan el-Basrî'ye göre şihâblara maruz kalan şeytanların hepsi ölüyordu. Müfessir Begavî (ö. 516/1122) ise *Meâlimü't-Tenzil* adlı eserinde yukarıdaki iki görüşü birleştirerek şihâbların isabet ettiği şeytanların bir kısmının öldüğünü bir kısmının ise ölmediğini iddia etmiştir.¹¹⁷

1.5. Beşinci Grup Âyetler (19-25)

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (19) وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ
وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (20) وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (21) وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ

¹¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 30-32; Nehâs, *Meâni'l-Kur'an*, I, 600; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 152; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 387; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 186.

¹¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 30-32; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 152; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, IV, 371; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 387; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 186.

¹¹⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 152; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, IV, 371.

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 33; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 153; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, IV, 372; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 390; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 189; Demirci, *Kur'an Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 122.

لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (22) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ

(23) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (24) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (25)

19. Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.

20. Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için (gerekli) geçim vasıtaları yarattık.

21. Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

22. Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız.

23. Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz. Ve her şeye biz vâris oluruz.

24. Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.

25. Şüphesiz Rabbin onları (kıyamette) toplayacaktır. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.

1.5.1. Kelime İzahı

الْقِيَامَا

Sözlükte “varmak, görmek, kavuşmak, karşılamak, karşılaşmak ve birleşmek” gibi anlamlara gelen l-k-y (ل-ق-ي) sülâsi kök harflerinden türeyen bu kelime “attık” anlamına gelmektedir.¹¹⁸ ilkâ (إِلْقَاءٌ) kelimesi temel olarak bir şeyi görüldüğü gibi/karşılaşıldığı gibi atmak anlamına gelmektedir. Bu kelime daha sonra her türlü atma için kullanılır hale gelmiştir.¹¹⁹ ilkâ (إِلْقَاءٌ) mastarı aynı zamanda herhangi bir

¹¹⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu 'l-Ayn*, "لقى" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "لقى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "لقى" mad.

¹¹⁹ Râgıb, *Müfredât*, "لقى" mad.

söz/görüş, selâm ve konuşma için de kullanılmaktadır.¹²⁰ Bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde “attık/yerleştirdik” anlamında geçmektedir.

مَوْزُونٍ

Sözlükte v-z-n (و-ز-ن) kökünden türeyen bu kelime ism-i mef'ul kalıbında olup kök itibariyle “bir şeyin ağırlığını, değerini bilmek, tartmak, takdir etmek ve ölçmek” vb. anlamlara gelmektedir.¹²¹ Hicr sûresi on dokuzuncu âyette bu kelime “ölçülmüş/dengeli bir şekilde yaratılmış” anlamına gelmektedir.

مَعَايشَ

Sözlükte canlılara özgü hayat anlamındaki a-y-ş (ع-ي-ش) kökünden türeyen bu kelime “geçimlik” anlamındaki maîşet (مَعِيشَةٌ) kelimesinin çoğuludur.¹²²

خَزَائِنُهُ

Sözlükte “korumak, biriktirmek, yığmak, gizlemek ve hazine” anlamındaki h-z-n (خ-ز-ن) kökünden türeyen ve hazîne (خَزِينَةٌ) kelimesinin çoğulu olan bu kelime Hicr sûresinde de geçtiği üzere “hazine, ana kaynak” anlamına gelmektedir.¹²³ Aynı kökten türeyen hâzin (خَازِنٌ) sözcüğü ise “bir şeyi örten ve koruyan” anlamına gelmektedir.¹²⁴

قَدْرٌ

Arapça kökenli olan *kader* kelimesi Türkçede de aynı anlamda kullanılmaktadır. Sözlükte k-d-r (ق-د-ر) kökü “güç yetirme, kudret, hükmetmek, rızkı daraltma, ta'zim etme, işleri idare etme, yönetme ve planlama, bir şeyi bir şeyle

¹²⁰ Râgıb, *Müfredât*, "لقى" mad.

¹²¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 236; Râgıb, *Müfredât*, "وزن" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "وزن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "وزن" mad.

¹²² Râgıb, *Müfredât*, "عيش" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عيش" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عيش" mad.

¹²³ Râgıb, *Müfredât*, "خزن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "خزن" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "خزن" mad.

¹²⁴ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "خزن" mad.

kıyaslama ve ölçmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁵ Kur’ân-ı Kerim’de isim olarak on bir âyette geçen kader kavramı¹²⁶ ıstılahta, Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi anlamına gelmektedir.¹²⁷ Kader sözcüğü türevleriyle birlikte Kur’ân- Kerim’de “takdir etmek, güç, güçlü olmak ve güç yetirmek, ölçü, ölçü koymak ve ölçüp biçmek, takdir etmek, kader, miktar, tazim etme, sağlam yapma, rızkı daraltma ve vasıflandırma” gibi birçok anlamda geçmektedir.¹²⁸ Konumuz olan bu kavram Hicr sûresinin ilgili âyetinde “bir ölçüyle” anlamında geçmektedir.

لَوَاقِحَ

Levâkih (لَوَاقِحَ) kelimesi “aşılmak” anlamındaki likâh (لِقَاحٌ) kelimesinden türeyen lâkiha (لَاكِحَةً) kelimesinin çoğuludur.¹²⁹ Daha çok hayvanlar için erkek, dişiye erlik suyunu boşaltıp dişi gebe kalınca "لَقَحَتِ النَّاقَةُ" “dişi deve hamile kaldı” anlamını ifade etmek üzere kullanılır.¹³⁰ Bu kelime aynı zamanda bitkilerin, ağaçların ve bulutların aşılması anlamında da kullanılmaktadır.¹³¹

فَأَسْقِينَا

“Bir kimseye içeceği suyu vermek” anlamındaki s-k-a (س-ق-ى) kökünden türeyen ve if‘al babından gelen bu fiil bir kimseye hem hayvanlarını ve arazini sulama hem de içilecek su sağlanması anlamında kullanılmaktadır.¹³² Zira if‘al

¹²⁵ Râgıb, *Müfredât*, "قدر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قدر" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "قدر" mad.

¹²⁶ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 538.

¹²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001) 24: 58.

¹²⁸ Râgıb, *Müfredât*, "قدر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "قدر" mad.

¹²⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "لقح" mad.

¹³⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "لقح" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "لقح" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "لقح" mad.

¹³¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "لقح" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 236; Râgıb, *Müfredât*, "لقح" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "لقح" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "لقح" mad.

¹³² Râgıb, *Müfredât*, "سقى" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "سقى" mad.

babından gelen iskâ' (إِسْقَاءٌ) kalıbı saky (سَقَى) sülâsi kalıbından daha çok mübalağa ifade eder.¹³³ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu kelime “suladık” anlamına gelmektedir.

الْوَارِثُونَ

Sözlükte “alışveriş vb. akit olmaksızın bir mala sahip olmak ve ölen bir kimsenin malından hisse almak” anlamındaki “virâset” kökünden türeyen *vâris*: Vefat eden bir şahsın hem maddi hem de manevi mal ve mülkünde tasarruf hakkı elde eden kimse demektir.¹³⁴ Ölen kimseden geriye kalan mala da miras denir. el-Esmâ-ı Hüsnâ'dan biri olan vâris sözcüğü “ezeli ve ebedi olan Allah Teâlâ'nın kendi zatı dışında bütün varlıkların yok olmasından sonra göklerin, yerin ve bunlarda var olan her şeyin gerçek sahibi olan ve her şey kendisine dönen” demektir.¹³⁵

الْمُسْتَقْدِمِينَ

“Takdim etmek, öne geçmek, cesaret, cüret etmek ve öncü olmak” gibi anlamlara gelen k-d-m (ق-د-م) sülâsi kök harflerinden türeyen bu kelime ism-i fâil olup “öne geçenler” demektir.¹³⁶

الْمُسْتَأْخِرِينَ

الْمُسْتَأْخِرِينَ kelimesi e-h-r (أ-خ-ر) kökünden türemiştir. Âhir sözcüğü de son anlamına gelip “birinci” anlamındaki evvel (أَوَّل) sözcüğünün zıddıdır.¹³⁷ Ahiret/آخِرَةٌ kavramı “son, geç kalmak, sonradan gelmek ve geride kalmak” gibi anlamlara gelen âhir sözcüğünün müennes halidir. Hicr sûresinin ilgili âyetinde geçen “müstekdimîn” sözcüğünün zıddı olan müste'hirîn kelimesi de “geri kalanlar” anlamına gelmektedir.¹³⁸

¹³³ Râgıb, *Müfredât*, "سقى" mad.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "سقى" mad.

¹³⁴ Râgıb, *Müfredât*, "ورث" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ورث" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "ورث" mad.;

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ورث" mad.

¹³⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "قدم" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قدم" mad.

¹³⁷ Râgıb, *Müfredât*, "اخر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "اخر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "اخر" mad.

¹³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "اخر" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "اخر" mad.

يَحْشُرُ

Sözlükte “latîf ve nazik olan kulak, bir nesneyi inceltmek, toplamak, helak etmek, sürgüne göndermek ve kırıp geçirmek” gibi anlamlara gelen h-ş-r (ح-ش-ر) kökü aynı zamanda bir topluluğu yerinden çıkarmak ve savaş vb. şeylere sürüklemek için de kullanılmaktadır.¹³⁹ Yine haşr mastarı “kıyamet koştuktan sonra insanların sorguya çekilmesi” anlamında kullanılırken aynı kökten türeyen mahşer sözcüğü ise sorguya çekilmek için toplanan yer demektir.¹⁴⁰ Bu fiil Hicr sûresinin ilgili âyetinde “toplayacak” anlamında geçmiştir.

1.5.2. Tefsir ve Yorum (19-25)

Yukarıdaki âyetlerde Allah Teâlâ semayla ilgili kozmolojik delilleri ve gökyüzündeki muhteşem estetiği gözler önüne serdikten sonra ele aldığımız bu âyetlerde yeryüzünün insanların ve diğer canlıların hayatlarını sürdürmeleri için nasıl mükemmel bir şekilde yaratıldığından bahsetmektedir.

Ele alınan bu âyetlerde belli yaratılış aşamalarından sonra yeryüzünün yayıldığından bahsedildiği gibi canlıların üreyip çoğalması, hayatlarını sürdürmeleri için yeryüzünde dolaşmaya, barınmaya, ziraat yapmaya, ticaret ve başka faaliyetlerde bulunmaya, şehirler kurmaya, uygarlıklar oluşturmaya elverişli hale getirilmesinden de bahsedilmektedir. Bütün bunlar yüce yaratıcının varlığının ve engin kudretinin delillerindedir. Burada dağların özellikle zikredilmesi hem etkileyici yapıları hem de haşmetli duruşlarıyla Allah’ın kudretini ve yüceliğini sembolize etmesi ve yeryüzündeki canlıların uygun yaşam koşullarına kavuşması adına hayati bir öneme sahip olmasından dolayıdır. Ayrıca konumuz olan bu âyetlerde her şeyin belli bir ölçüye ve yasaya göre yaratıldığı vurgusu da söz konusudur. Buna göre yeryüzündeki hayat, bütünüyle bir ölçü, hesap, kitap ve Allah’ın değişmez yasalarının neticesi olarak var olmuştur. Hiçbir şey yarasız ve rastgele yaratılmamıştır. İnsan, sadece yaratılmayı değil dünyada elde ettiği bütün nimetleri de Allah’a borçludur. Bahsedilen bütün bu nimetlerden sonra kendi dahlimizle besleyebildiğimiz ve

¹³⁹ Râgıb, *Müfredât*, "حشر" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "حشر" mad.

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حشر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "حشر" mad.

besleyemediğimiz bütün canlıların da rızkını yaratan ve dağıtan yine Allah Teâlâ'dır.¹⁴¹

Yirmi birinci âyette ister gökyüzünde ister yeryüzünde olsun bütün hazinelerin kaynağının Allah katında olduğu ve bu nimetlerin belirli bir ölçü, yasa, düzen ve kurala göre indirildiği ifade edilmektedir. Allah Teâlâ'nın nimetleri yeryüzüne indirmesinde aşırılık, eksiklik ya da fazlalık yoktur. Daha önceki âyetlerde geçen gökyüzündeki ve yeryüzündeki delillerden sonra yirmi ikinci âyette Allah Teâlâ sema ile arz arasındaki hava küresindeki delillerden ve insan için faydasından bahsetmektedir.¹⁴²

Yirmi ikinci âyette geçen ve aşılama anlamına gelen “Levâkih” (لَوَاقِح) kelimesi asıl olarak hayvanların döllemesi için kullanılsa da istiâre yoluyla rüzgârların bitkileri ve bulutları aşılması için de kullanılmıştır.¹⁴³ Sahâbeden Abdullah İbni Mesud, İbni Abbas ve Katâde'den bu âyetin tefsiriyle ilgili: “Allah Teâlâ rüzgârları bulutlara aşılama olarak gönderir. Onlar da suyu taşıyıp bulutlara karıştırır, sonra bulutu sıkıştırıp bir aşı gibi akıtır.” şeklinde bir rivâyet aktarılmaktadır.¹⁴⁴ Rüzgârlar olmazsa aşılama olmaz, aşılama olmazsa yağmur yağmaz, yağmur yağmazsa ekinler bitmez ve yeryüzündeki canlılar hayat bulamazdı. Yeryüzündeki suların buharlaşması, yağmur olarak yeryüzüne inmesi, yeryüzünde depolanması, insanların ve diğer canlıların su ihtiyaçlarının giderilmesi insan eliyle olmuş değildir. Bütün bunlar kâinatta her şeyin bir düzen ve intizam içerisinde yaratıldığını göstermektedir. Yeryüzünde var olan bu düzen ve döngüde, düşünen ve aklını kullanan insanlar için bir ibret vardır. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere zahirdeki sebep ne olursa olsun kâinatta her şeyi var eden, idare eden, yaşama imkânı veren, hayat veren ve öldüren, tekrar diriltecek olan, mülkün yegâne sahibi olan ve insandan geriye kalan her şeyin tek vârisi olan Allah Teâlâ'dır.

¹⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 33-34; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 153-154; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 374; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 390-393; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 190-191; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 35-36; Karaman vd., *Kur'ân yolu*, 3: 343-344.

¹⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 37.

¹⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 37.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 43; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, IV, 530; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3053.

Buraya kadar ele aldığımız kevnî âyetlerden sonra yirmi dördüncü âyeti Allah'ın sınırsız ilmine bir işaret olarak değerlendirmek mümkündür. Konumuz olan bu âyette geçen ve sözlük anlamı yukarıda verilen öncekiler (مُسْتَقْدِمِينَ) ve sonrakiler (مُسْتَأْخِرِينَ) kelimelerinin arka planıyla alakalı olarak müfessirler farklı kanaatlere varmışlardır. Bu iki sözcük, müfessirler tarafından âhiret hayatına göç edenler ve henüz ölmeyenler, namazda ön safta yer alanlar ve arka safta kalanlar, geçmiş ümmetler ve Hz. Muhammed'in ümmeti, cihada katılıp ön safta çarpışıp şehit olanlar ve gazi olanlar, hayatta olanlar ve henüz doğmamış insanlar, hayır yapanlar ve şer işlerle uğraşanlar olarak yorumlanmıştır.¹⁴⁵

1.6. Altıncı Grup Âyetler (26-27)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (26) وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (27)

26. *Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.*

27. *Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.*

1.6.1. Kelime İzahı

صَلْصَالٌ

Sözlükte “et koktu” anlamındaki s-l-l (ص-ل-ل) kökünden türeyen bu sözcük, belli bir süre bekletilerek kurumaya bırakılmış ve henüz ateşle temas etmemiş toprağın çıkardığı ses anlamına gelmektedir.¹⁴⁶ Ateşin temas ettiği toprağa ise “fehâr” denilir.¹⁴⁷ Hicr sûresinde ilgili âyette bu kelime “kuru çamur” anlamında geçmektedir.

¹⁴⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 145; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 48-55; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 156; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 403; Râzî, *Me'âtihi'l-Gayb*, XIX, 182; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 35-36; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3055; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 345-346; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 125-126.

¹⁴⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*; "صلل" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 237; Râgîb, *Müfredât*, "صلل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "صلل" mad.

¹⁴⁷ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 238; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "صلل" mad.

حَمًا مَسْنُونًا

Tekili حَمًا olan bu kelime sözlüklerde özetle “suyla yumuşatılmış siyah ve kokmuş balçık” anlamında geçmektedir.¹⁴⁸ حَمًا kelimesinin sıfatı olan ve سَنَّ kökünden türeyen “mesnûn” (مَسْنُون) kelimesi “şekillenmiş, belli bir kalıba dökülmüş, yaş ve akışkan, üzerinden uzun zaman geçmiş, kokusu değişmiş ,yola terkedilmiş ve bozulmuş” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴⁹ Hicr sûresinin yirmi altıncı âyetinde geçen bu kelime “şekillenmiş kara balçık” anlamına gelmektedir.

الْجَانَّ

Sözlükte “örtmek, örtünmek, gizlenmek ve gizli kalmak” anlamına gelen c-n-n (ج-ن-ن) kökünden türeyen *cin* sözcüğü temel olarak, “bir şeyin duyu organlarına gizli kalması” anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Kur’ân-ı Kerim’de ikisi Hz. Musa’nın âsa mucizesinin yılanı dönüşmesi¹⁵¹ anlamında olmak üzere yedi âyette geçen¹⁵² el-Cân (الْجَانَّ) terim olarak ise “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip olan, ilâhî emirleri yerine getirmekle görevli olan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan canlı türü” anlamına gelmektedir.¹⁵³

السَّمُومُ

“Zehir” anlamındaki سَمُّ sözcüğünden türeyen ve “feûl” vezninde mübâlağalı ism-i fâil olan bu kelimenin sülâsi kökü olan s-m-m (س-م-م) “öldürücü zehir, dar delik ve bir şeye nüfuz eden” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "حمى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حما" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "حما" mad.

¹⁴⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "سن" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 238; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سن" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "سن" mad.

¹⁵⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "جن" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "جن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "جن" mad.

¹⁵¹ Neml 27/10; Kasas 28/31.

¹⁵² Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 179.

¹⁵³ M. Süreyya Şahin, “Cin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993) 8: 5.

¹⁵⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "سم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "سم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سم" mad.

1.6.2. Tefsir ve Yorum (26-27)

Yukarıdaki âyetlerde göklerdeki muhteşem yaratılıştan, estetikten ve yeryüzünün bütün canlıların yaşamına elverişli kılınmasından bahsedildikten sonra akıl, zekâ, hisleri ve farklı özellikleriyle Allah'ın muhteşem eserlerinden olan ve yaratılanların en seçkini olan insanın yaratılışı meselesine geçilmiştir. Buradaki “insan” kavramından kastın Hz. Âdem olduğu konusunda müfessirler görüş birliğine varmışlardır.¹⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim'de insanın yaratılışıyla alakalı olarak farklı kelimelere ve terkiplere yer verilmiştir. Secde sûresinin 20. âyetinde yaratılışla alakalı ilk aşamada çamurdan (طِينٌ) söz edilmiş, Mü'minûn sûresinin 12. âyetinde süzölmüş çamur anlamında (مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ), Hac sûresinin 5. âyetinde insanların topraktan (مِنْ تُرَابٍ) yaratıldığından bahsedilmektedir. Rahman sûresinin 14. âyetinde ateşten pişirilmiş toprak kaplar gibi kuru çamurdan (صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ), Saffât sûresinin 11. âyetinde yapışkan çamur (مِنْ طِينٍ لَّازِبٍ) anlamında bir ifade konumuz olan hicr sûresinde kuru çamur anlamında (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ) bir terkip geçmektedir. Bu terkiplerden hareketle ilk yaratılışla alakalı tekâmül, çelişki, uyumsuzluk ve benzeri şeyleri söylemek “marangoz masayı ağaçtan yaptı” cümlesindeki mücmellikten daha mübeyyin/mübeyyen değildir.¹⁵⁶ Bu terkipler Hz. Âdem'in farklı yaratılış aşamalarını gösterdiği gibi “topraktan yaratılma” ifadelerinde Hz. Âdem'in yaratılışını diğer ifadelerde ise Hz. Âdemden sonraki insanların kastedilmiş olabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır.¹⁵⁷ Bu âyetlerde aynı zamanda Allah Teâlâ'nın ezeli ve ebedî olduğuna, vahdaniyetine, engin kudretine, sanatının hayret verici olduğuna, ölümden sonraki dirilmeye ve sınırsız ilmine işaret vardır.¹⁵⁸ Nihâyet yirmi yedinci âyette duyu organlarımızla fark edemediğimiz ve “cin” diye isimlendirilen varlıkların Hz.

¹⁵⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 43; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 157; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 397; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 183; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 41.

¹⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015), 197.

¹⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 183-184.

¹⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 183-184; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 41; Öztürk, *Kur'ân ve Yaratılış*, 193-198.

Âdem'den önce yaratıldığı ve bu âyet grubunda bu varlık türünün ilâhî kudretin eserine son örnek olarak zikredildiği görülmektedir.¹⁵⁹

1.7. Yedinci Grup Âyetler (28-35)

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (28) فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (29) فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (30) إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (31) قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (32) قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ (33) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ (34) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (35)

28. *Hani Rabbin meleklere demişti ki: “Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.”*

29. *“Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!”*

30. *Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.*

31. *Fakat İblis hariç O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.*

32. *(Allah:) Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir? dedi.*

33. *(İblis:) Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi.*

34. *Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık Artık kovuldun.*

35. *Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!*

1.7.1. Kelime İzahı

رَبِّ

Rab (رَبِّ) kelimesinin temel anlamı: “bir şeyi olgunluk derecesine varıncaya kadar kademe kademe inşa etmek” demektir. Allah Teâlâ'nın özel isimlerinden olan

¹⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 63; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 158; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 42-43; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 347.

rab (رَبٌّ) kelimesi sözlükte “mâlik, sahip, efendi, idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan ve nimet veren” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁰ Rab (رَبٌّ) kelimesi mübalağa ifade etmek üzere ism-i fâil için istiâre edilen bir mastar olup mutlak olarak sadece yaratılanların maslahatını üstlenen Yüce Allah’ın zatını tavsif etmek üzere kullanılan bir kelimedir.¹⁶¹ Kur’ân-ı Kerim’de gerek yalın ve gerekse farklı terkiplerle 989 yerde geçen bu kelime¹⁶² 200’den fazla yerde isimlere ve zamirlere muzaf olarak Hz. Peygamber’i muhatap almıştır.

سَوَى

Kur’ân-ı Kerim’de türevleriyle birlikte birçok yerde geçen ve zaman zaman “istivâ” kelimesiyle de aynı anlama gelen bu kelimenin sülâsi kökü olan s-v-a (س-و-ا) sözlükte “benzer olmak, eşit olmak, aralarını bulmak, aynı seviyede olmak, doğrulmak, dikilmek ve yönelmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶³ Hicr sûresinde ilgili âyette bu kelime “şekillendirdi” anlamında geçmektedir.

نَفَخَ

Temel anlamı “üfleme” olan n-f-h (ن-ف-ح) sülâsi kökü genellikle “bir şeye veya havaya üfleme, ateşe üfleme, ruha üfleme ve sûra üfleme” gibi terkiplerle kullanılmaktadır. Bu sözcük istiâre yoluyla “günün yükselmesi ve kibirlenmek” anlamında da kullanır.¹⁶⁴ Aynı kökten türeyen nefha (نَفْحَةٌ) sözcüğü kıyametin kopuşunu haber veren “sûra üfleme” anlamına gelmektedir.

رُوحٌ

Sözlükte “rahatlık, rahmet, asayiş, rüzgâr esintisi, güç, kuvvet, sevinç ve mutluluk” anlamına gelen r-v-h (ر-و-ح) kökünden isim olarak türeyen ruh (رُوحٌ)

¹⁶⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "رب" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "رب" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "رب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "رب" mad.

¹⁶¹ Râgıb, *Müfredât*, "رب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "رب" mad.

¹⁶² Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 285-299.

¹⁶³ Râgıb, *Müfredât*, "سوا" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "سوا" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سوا" mad.

¹⁶⁴ Râgıb, *Müfredât*, "نفخ" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نفخ" mad.

kavramı terim olarak canlıların kendisiyle hayat bulduğu unsur olarak tarif edilmiştir.¹⁶⁵ Kur'ân-ı Kerim'de yirmi bir âyette geçen¹⁶⁶ ruh kavramı, insanın kendisiyle hayata kavuştuğu ve Allah Teâlâ'nın kullarından kimseye bilgisini vermediği unsur olarak da tarif edilmiştir.¹⁶⁷ Çok farklı tanımları yapılmakla birlikte ruh kavramının islam âlimlerin büyük çoğunluğunun anlayışı doğrultusunda şu şekilde tanımlanması mümkündür: Ana rahminde oluşması esnasında melek tarafından insanın bedenine üflenen ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikattir.¹⁶⁸

فَقَعُوا

V-k-a (و-ق-ع) kök harflerinden türeyen bu kelime “düşmek, yağmak anlamında yağmurun yere düşmesi, bir şeyin sabit hale gelmesi, gerçekleşmek ve gerekli olmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁹ İsim ve fiil olarak türevleriyle birlikte Kur'ân- Kerim'de yirmi üç yerde¹⁷⁰ geçen ve “vaki olmak, isabet etmek, gerekli olmak, gerçekleşecek olan vâkıa, inmek, işi üstlenmek anlamında iş başa düştü ve secdeye kapanın” gibi birçok anlamda kullanılmıştır.¹⁷¹ Hicr sûresi yirmi dokuzuncu âyette emir kipiyle gelen bu kelime “(secdeye) kapanın” anlamında kullanılmıştır.¹⁷²

سَاجِدِينَ

Temel anlamı “boyun eğmek” anlamındaki s-c-d (س-ج-د) sülâsi kökünden türemiştir.¹⁷³ İsm-i fâil olup “secde edenler” demektir.¹⁷⁴ Secde şer'î olarak sadece

¹⁶⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu 'l-Ayn*, "روح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab* "روح" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "روح" mad.

¹⁶⁶ Abdülbaki, *Mu'cemu 'l-Müfrehes*, 326.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab* "روح" mad.

¹⁶⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 38: 187.

¹⁶⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu 'l-Ayn*, "وقع" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "وقع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "وقع" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "وقع" mad.

¹⁷⁰ Abdülbaki, *Mu'cemu 'l-Müfrehes*, 757-758.

¹⁷¹ Râgıb, *Müfredât*, "سجد" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffâz*, "سجد" mad.

¹⁷² Râgıb, *Müfredât*, "وقع" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffâz*, "وقع" mad.

¹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "سجد" mad.

Allah'a has kılınmıştır. Bu sözcük insan, canlı ve cansız tüm varlıklar için kullanılan bir sözcüktür. Râgıb el-İsfehânî varlıkların secdelerini iki kısma ayırmaktadır: Birincisi (sücûd bi'l-ihdiyâr) isteyerek yapılan secde ki bu, insanın yaptığı secde olup karşılığında mükâfat vardır. İkincisi ise (sücûd-i teshîr) isteğe bağlı olmaksızın yapılan secde ki bu, yeryüzündeki insan dâhil bütün varlıkların yaptığı secde dir.¹⁷⁵ Bu tür bir secde Ra'd sûresinde belirtildiği üzere tüm canlıların ister istemez yaptıkları secde dir.¹⁷⁶ Bu ifade insan dâhil canlı cansız bütün varlıkların Allah'ın koyduğu kanunlara boyun eğme söz konusudur. Bu âyetten gölgeleri bulunan bütün varlıkların istemeyerek de olsa zorunlu olarak secde ettikleri anlaşılmaktadır. Gölgelerin yere kapanması bile sahiplerinin iradesine bağlı olmayıp yüce yaratıcının emriyle olmaktadır.¹⁷⁷ Bu durum kadir-i mutlak olan bir yaratıcı tarafından yaratıldıklarını ve yüce yaratıcının varlığına dikkat çeken kesin bir delildir.¹⁷⁸

الدِّينُ

Dil âlimlerinin genel kabulüne göre *din* kavramı Arapçadaki “borç” anlamındaki d-y-n (د-ي-ن) sülâsi kökünden türemiştir. Din kavramı temel olarak “boyun eğmek, ceza ve mükâfat, karşılık, İslam, mülk, hüküm, millet ve şariat, malik olmak, zelil kılmak ve yükümlülük altına sokmak” gibi birçok anlama gelmektedir.¹⁷⁹ İstilâhî olarak din akıl sahibi insanların kendi istek ve arzularıyla seçtikleri kuralları Allah Teâlâ tarafından konulmuş ve insanları dünyada ve ahirette iyiliği ve mutluluğa ulaştıran ilâhî kanunlar olarak tarif edilmiştir.¹⁸⁰ Geniş bir kullanıma sahip olan bu kavram Kur'ân-ı Kerim'de doksan beş âyette geçmektedir.¹⁸¹ Hicr sûresi otuz beşinci

¹⁷⁴ Râgıb, *Müfredât*, "سجد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سجد" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "سجد" mad.

¹⁷⁵ Râgıb, *Müfredât*, "سجد" mad.

¹⁷⁶ Ra'd 13/15

¹⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2971.

¹⁷⁸ Râgıb, *Müfredât*, "سجد" mad.

¹⁷⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "دين" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "دين" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "دين" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "دين" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "دين" mad.

¹⁸⁰ Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Din", 122.

¹⁸¹ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 268-269.

âyette bu kavram “yevmi’ d-din” terkihiyle kıyameti ifade etmek üzere “ceza günü” anlamına gelmektedir.

1.7.2. Tefsir ve Yorum (28-35)

Allah Teâlâ insanın biyolojik yaratılışını tamamladıktan sonra ona kendi ruhundan üfleme suretiyle beden ve ruh birlikteliğini sağlayarak artık canlı bir varlık olan ve adına “insan” denen en mükemmel varlıklardan birisini vücuda getirdi ve meleklerle ona secde etmelerini emretti.¹⁸² Burada açık bir şekilde belirtilmemekle beraber farklı âyetlerden hareketle ilgili âyetteki insan kavramından Hz. Âdem anlaşılmaktadır.¹⁸³ Yirmi dokuzuncu âyetteki “secdenin” mahiyetiyle ilgili olarak tefsirlerde farklı kanaatler dile getirilmiştir. Şöyle ki: Bazı müfessirler buradaki secdenin “saygıyla ve hürmetle selamlamak” anlamına geldiği kanaatindedirler.¹⁸⁴ Bazıları ise meleklerin namazdaki secde gibi bir secdeyle Âdem’i kible edinmek sûretiyle ona secde ettiklerini ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁵

Allah Teâlâ’nın ruhu kendisine izafe ederek “ona kendi ruhumdan üfledim” (Hicr 15/29) ifadesi insana verilen değer ve saygının göstergesidir.¹⁸⁶ Bu durumda bütün varlıklar arasında insanın kıymeti ve saygınlığı, bedeninden değil; Allah’ın bir takdiri olarak kendi ruhundan insan bedenine üflemesinden dolayıdır. Allah Teâlâ’nın secde emri üzerine bütün melekler emri yerine getirirken; İblis düşmanlığından, hasedinden ve kurduğu yanlış mantıktan hareketle kendi yaratılışını Âdem’in yaratılışından üstün görerek secde etme emrine uymadı ve cennetten kovulmak sûretiyle kıyamete kadar lanetlenenlerden oldu.¹⁸⁷

¹⁸² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 66; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 405; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 183; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 380; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 400; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 349.

¹⁸³ Bkz. Baraka 2/34; A’râf 7/11.

¹⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 65; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 380.

¹⁸⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 208-209; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 45.

¹⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 66; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 380; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 400; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 349

¹⁸⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 66-67; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 400; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 350.

1.8. Sekizinci Grup Âyetler (36-44)

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (36) قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (37) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (38)
قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (39) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (40) قَالَ
هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (41) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (42) وَإِنْ جَهَنَّمَ
لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43) لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (44)

36. (İblis:) Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi.

37. Allah buyurdu ki: “Sen mühlet verilenlerdensin”

38. “Allah katında bilinen vaktin gününe kadar...”

39. (İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmama karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracam!

40. Ancak onlardan ihlaslı kulların müstesna.

41. (Allah) şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur.”

42. “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.”

43. Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.

44. Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır.

1.8.1. Kelime izahı

يُبْعَثُونَ

Arapçada b-a-s (ب-ع-ث) sülâsi kökü asıl olarak “göndermek ve oturan bir kişinin ayağa kalkması” anlamında kullanılmaktadır.¹⁸⁸ Bu kelimenin sülâsi kökü aynı zamanda “elçi, ölümden sonra yeniden dirilme, harekete geçirme, sevk etme, ordu ve uyandırma” gibi anlamlara da gelmektedir.¹⁸⁹ Hicr sûresinin ilgili âyetinde muzari/geniş zaman kalıbıyla gelen bu fiil “diriltilecekler” anlamına gelmektedir.

¹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "بعث" mad.

¹⁸⁹ Cevherî, *Sihâh*; Râgıb, *Müfredât*, "بعث" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "بعث" mad.

أَغْوَى

Sözlükte “sapmak, yoldan çıkmak, yanlış bir inançtan kaynaklı cahillik, boşa çıkma/fiyasko, fesat, azmak ve yolunu kaybetmek” anlamındaki ğ-v-a (غ-و-ى) sülâsi kökünden türeyen bu kelime if‘al babından olup “azdırmak ve yoldan çıkarmak” anlamına gelmektedir.¹⁹⁰ Aynı kökten türeyen ve ism-i fâil olan ğâvi (غَاوِي), tutku derecesinde yolunu kaybeden ve düştüğü bu dalaletten hiçbir şeyin kendisini kurtaramadığı azgın kimse demektir.¹⁹¹

الْمُخْلِصِينَ

Sözlükte “kurtulmak, arındırmak, ulaşmak, seçkin dostlar, bir şeye bir kişiye has/özel olmak, hâlis olmak” anlamına gelen h-l-s (ح-ل-ص) sülâsi kökünden türeyen ve if‘al babından ism-i mef‘ul kalıbıyla gelen bu kelime “seçilenler ve ihlâsa erdirilmiş olanlar” anlamına gelmektedir.¹⁹²

مُسْتَقِيمٌ

Sözlükte k-v-m (ق-و-م) sülâsi kökü “kalkmak, yükselmek, dikilmek, yönelmek, dengeli olmak, sâbit olmak, durmak, koruma, muhafaza etme ve topluluk” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹³ Aynı kökten türeyen ve asıl anlamı doğru bir çizgi üzerinde olan yol olan *istikâmet* (إِسْتِقَامَةٌ) sözcüğü “doğru yol, adalet, itidal, yönelmek, dengeli olmak, doğrulmak, karar vermek, övmek ve senâ etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁴ Arapça sözlüklerde, sözlük anlamından hareketle *istikâmet* sözcüğüyle ilgili genel olarak “Allah’a itaat, doğru yol, şirkten uzak durma, itidal ve

¹⁹⁰ Cevherî, *Sihâh*, "غوى" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "غوى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "غوى" mad.

¹⁹¹ Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "غوى" mad.

¹⁹² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn* "خلص" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "خلص" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "خلص" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "خلص" mad.

¹⁹³ Cevherî, *Sihâh*, "قوم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قوم" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قوم" mad.

¹⁹⁴ Cevherî, *Sihâh*, "قوم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قوم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قوم" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قوم" mad.

sünnet-i seniyyeye sarılmak” şeklinde özetlenebilecek anlamlar verildiği de görülmektedir.¹⁹⁵

سُلْطَانٌ

Bu kelime sözlükte “kandili tutuşturan zeytinyağı ve sivri dilli” anlamındaki s-l-d (س-ل-ط) kök harflerinden oluşan bir isim olan selî (سَلِيْطٌ) kökünden ya da “baskın olmak, güç ve otorite” anlamındaki selâta (سَلَاطَةٌ) kökünden türeyen sultan lafzı “hüccet, delil, sultanın kudreti, güç, burhan, veli ve yönetici” vb. anlamlara gelmektedir.¹⁹⁶ Kur’ân-ı Kerim’de otuz yedi âyette geçen bu kelime¹⁹⁷ Hicr sûresinin ilgili âyetinde “güç ve hâkimiyet” anlamında geçmektedir.

مَقْسُوْمٌ

Sözlükte “bölmek, bölüştürmek, pay ve hisse” anlamındaki k-s-m (ق-س-م) kök harflerinden oluşan bir isim olan kasm (قَسَمٌ) veya kısım (قِسْمَةٌ) kökünden türeyen bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde “cehennemin her bir kapısı için bir grup ayrılmıştır” anlamına gelmektedir.¹⁹⁸

1.8.2. Tefsir ve Yorum (36-44)

Yukarıdaki âyetlerde İblis’in, kendi yaratılışını üstün görerek Hz. Âdem’e karşı duyduğu düşmanlık ve hasetten dolayı secde etmeyi reddettiği ifade edilmişti. Devamındaki âyetlerde ise İblis’in Allah’ın emrini yerine getirmediği gibi tövbe etmek yerine şeytanlığını tekrar izhar ederek yeniden dirilme gününe kadar yaşamak için talepte bulunması, Âdem’i ve ondan türeyecek insanları yoldan çıkarmak için mühlet istemesi anlatılmaktadır. Çünkü İblis cennetten kovulmasını Âdem’in yaratılışına bağlayarak kendi günahını görmezden gelme vehmine kapılmıştır. Otuz altıncı âyette anlatılan şeytanın Allah’tan mühlet istemesi ise Allah indindeki

¹⁹⁵ Râgıb, *Müfredât*, "قوم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قوم" mad.

¹⁹⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "سلط" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "سلط" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سلط" mad.

¹⁹⁷ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 354-355.

¹⁹⁸ Cevherî, *Sihâh*, "قسم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قسم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قسم" mad.

konumuna güvenmesinden ve duasına icabet edileceklerden olmasıyla ilgili olmayıp, kurtuluştan ümit kesmiş bir kimse gibi azabını ertelemekten ve ölümsüzlüğü istemekten başka bir şey değildir.¹⁹⁹ Otuz sekizinci âyette geçen “malum vakitten” kasıt ise Allah tarafından bilinen fakat şeytan tarafından bilinmeyen bütün yaratılanların tekrar diriltilmek üzere yok edileceği ve yeryüzünde hiçbir canlının kalmayacağı “kıyamet günüdür.”²⁰⁰ Allah Teâlâ’nın İblis’in duasına icabet etmesi ona değer verme anlamında olmayıp onun azabını arttırma amacına yöneliktir. “Malum vakte” kadar müsaade alan İblis “Ya rabbi beni yoldan çıkartmana karşılık yemin ederim ki!” veya “azgınlığıma hükmetmen sebebiyle” mutlaka sana isyan etmelerini süsleyerek ve yeryüzündeki nimetleri onlara sevdirek onları hidâyetten alıkoymak sûretiyle kesinlikle azdıracağım.²⁰¹ Ancak senin seçkin kulların veya bir başka kıraate göre dini Allah’a has kılarak yaşayan kulların hariç.²⁰² Kırk birinci âyetin tefsirinde kıraat farklılıkları da dikkate alındığında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Şöyle ki: Hasan el-Basrî ve Katâde söz konusu âyette geçen عَلَيَّ lafzını إِلَيَّ anlamında değerlendirip “doğru yol bana aittir” kanaatine varmışlardır. Mücâhid b. Cebr ve Kisâî ise bu âyetin zımında bir vaad ve tehdit olduğunu ve âyetin anlamının: “senin yolun ve dönüşün bana aittir” şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Ahfeş ise bu âyetten “deliller bana aittir” ve bu deliller de doğru yol üzerindedir şeklinde bir görüşe vararak âyete farklı bir yorum kazandırmıştır. Hasan el-Basrî, İbn Sirîn (ö. 110/729), Kâtade ve Ya’kub (ö. 205/821) عَلَيَّ lafzını “yüce, âli” anlamındaki عَلُو kökünden عَلِيَّ şeklinde ref/ötre makamında sırat/yol kelimesinin sıfatı olarak okumuşlardır.²⁰³

¹⁹⁹ Maverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, III, 159; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 381; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XIV, 48.

²⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 405; Maverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, III, 159; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XIV, 48.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 405; Maverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, III, 159; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, XIV, 762; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XIV, 49-50; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 3064.

²⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 381.

²⁰³ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, II, 89; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 69-71; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 382; Maverdî, *en-Nüket ve 'l-Uyûn*, III, 161.

Kırk ikinci âyette “şüphesiz yoldan sapan azgın kullarımdan sana tabi olanlar hariç, kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur” şeklinde çevirdiğimiz âyette geçen “sultan” sözcüğüyle ilgili temel olarak müfessirler tarafından üç farklı görüş aktarılmaktadır. Bu görüşler şöyle özetlenebilir: Taberî bu âyette geçen sultan lafzını “hüccet”,²⁰⁴ Ebû Süleymân ed- Dimeşkî ise “güç ve hâkimiyet” olarak anlamlandırmıştır.²⁰⁵ Fahreddin er-Râzî ise sultan sözcüğünü “güç ve kudret” olarak anlayarak Dimeşkî’ye yakın bir görüş ortaya koymuştur.²⁰⁶ Buraya kadar anlatılanlardan sonra hala şeytanın peşinden giden ve ona tabi olan azgın kulların ve şeytanın varacağı yer hiç şüphesiz cehennemdir. Yedi kapısı olan cehennemin her bir tabakası için Allah tarafından bilinen belli bir grup ayrılmıştır. İlgili âyette geçen “cehennemin yedi kapısı” ifadesi müfessirler tarafından temelde “kat kat tabakalar, dereceler ve kesretten kinaye” olmak üzere üç farklı şekilde anlaşılmıştır.²⁰⁷

1.9. Dokuzuncu Grup Âyetler (45-50)

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (45) ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينٍ (46) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلِيٍّ
 إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ (47) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ (48) نَبِيُّ أَبِي أَبِي آتَا الْعُقُورُ
 الرَّحِيمِ (49) وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ (50)

45. Müttakiler, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.

46. “Oraya emniyet ve selâmetle girin” (denilir).

47. Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

48. Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır.

49. (Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.

50. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

²⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402.

²⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 402.

²⁰⁶ Râzî, *Meîâtîhu'l-Gayb*, XIX, 194.

²⁰⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 89; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Râzî, *Meîâtîhu'l-Gayb*, XIX, 194; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 53.

1.9.1. Kelime izahı

عَيُونٌ

Görme organına verilen bir isim olan “ayn” sözcüğünün sülâsi kökü olan a-y-n (ع-ي-ن) sözlükte “baş kısım, bakmak, hâlihazırdaki mal, nazar değmek, haberci, bir şeyin bizzat kendisi, cömertlik, koruma altına alma” gibi birçok anlama gelmektedir.²⁰⁸ “Ayn” sözcüğü, istiâre yoluyla “haber araştıran casus” için de kullanılmıştır. Yine bu kelime عَيْنُ الْمَاءِ tamlamasıyla “su kaynağı, pınarlar ve kaynaklar” anlamında farklı formlarda da kullanılmıştır.²⁰⁹ Kur’ân-ı Kerim’de tekil ve çoğul olarak farklı terkiplerle beraber altmış bir âyette geçen bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde “pınarlar” anlamına gelmektedir.²¹⁰

نَزَعْنَا

Sözlükte n-z-a (ع-ز-ن) sülâsi kökü “bir şeyi yerinden çıkarmak, söküp almak, şeref, onur, görevden el çektirilmek/azletmek, bir kişiye veya aileye aşırı özlem” vb. anlamlara gelmektedir.²¹¹ Aynı kökten türeyen ve Kur’ân’da bir sûrenin özel ismi²¹² de olan nâziât sözcüğü “canlıların ruhlarını şiddetle çeken/söküp alan melekler” anlamına gelmektedir.²¹³ Hicr sûresinin ilgili âyetinde mazi/geçmiş zaman formuyla geçen bu fiil “söküp aldık” anlamına gelmektedir.

غَلٌّ

Sözlükte asıl olarak ğ-l-l (ع-ل-ل) sülâsi kökü “şiddetli susama, ağaçların arasından akan su ve bir şeye zırh giydirmek” anlamına gelmektedir.²¹⁴ Yine ğ-l-l (ع-ل-ل) sülâsi kökünün غَلٌّ-يَغْلُ-غَلٌّ formuyla ikinci baktan gelen bu kelime “kin,

²⁰⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عين" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عين" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عين" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عين" mad.

²⁰⁹ Râgıb, *Müfredât*, "عين" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عين" mad.

²¹⁰ Abdalbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 495-496.

²¹¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نزع" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نزع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نزع" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نزع" mad.

²¹² Nâziât 79/1.

²¹³ Râgıb, *Müfredât*, "نزع" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نزع" mad.

²¹⁴ Râgıb, *Müfredât*, "غل" mad.

düşmanlık, haset ve hile” vb. anlamlara da gelmektedir.²¹⁵ Söz konusu kelime aynı kök harflerinden عَلَّ-يَعْلُ-يَعْلُ formuyla birinci baktan geldiğinde ise “ihamet etmek” anlamına geldiği ifade edilmiştir.²¹⁶

مُتَقَابِلِينَ

Bu kelime “karşılaşmak ve aynı hizaya gelmek” anlamına gelen tefâul (تَقَابَلَ) babından ism-i fâildir.²¹⁷ Buna göre mütekâbil kelimesi “insanların bizzat çaba sarf ederek ve sevgiyle karşılıklı olarak birbirine yönelmeleri” anlamına gelmektedir.²¹⁸

بِمَسِّهِمْ

Sözlükte m-s-s (م-س-س) sülâsi kökü “dokunmak, ulaşmak ve dokunmak sûretiyle bir şeyi duymak ve algılamak” gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁹ Bu sözcük istiâre yoluyla “bir kadınla beraber olmak/cima, almak, cünûn/delilik” anlamında kullanıldığı gibi aynı zamanda “insana dokunan ve eziyet veren her şey için” de kullanılmaktadır.²²⁰

نَصَبٌ

N-s-b (ن-ص-ب) kök harflerinden oluşan bu kelime “yorgunluk, meşakkat bıkkınlık, tükenmişlik, bir şeyi/binayı dikmek ve yükseltmek, kurmak, hastalık dokunmak, kötülük ve bela” gibi anlamlara gelmektedir.²²¹ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu kelime “yorgunluk” anlamına gelmektedir.

²¹⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 238; Cevherî, *Sihâh*, "غلل" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "غلل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "غلل" mad.

²¹⁶ Râgıb, *Müfredât*, "غلل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "غلل" mad.

²¹⁷ Cevherî, *Sihâh*, "قبل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قبل" mad.

²¹⁸ Râgıb, *Müfredât*, "قبل" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "قبل" mad.

²¹⁹ Cevherî, *Sihâh*, "مسس" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "مسس" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مسس" mad.

²²⁰ Cevherî, *Sihâh*, "مسس" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "مسس" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مسس" mad.

²²¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نصب" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نصب" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نصب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نصب" mad.

نَبِيٌّ

Temel anlamı “haber vermek ve öğretmek” olan n-b-e (ن-ب-أ) sülâsi kök harflerinden meydana gelen nebe’ (نَبَأٌ) sözcüğü, büyük fayda sağlayan kendisiyle ilim elde edilen ve zannı galip oluşan haberdır.²²² Temel olarak bu üç özelliği taşımayan bilgiye haber denmediği gibi kendisine haber denen malumatın da yalandan - mütevâtir haber, vahiy ve peygamber haberleri- gibi uzak olması gerekir.²²³ Hicr sûresinde ilgili âyette geçtiği haliyle “haber vermek” anlamındaki nebbe (نَبَّأَ) formu enbee (أَنْبَأَ) formundan daha büyük bir kesinlik ifade etmektedir.²²⁴ Aynı kökten türeyen nübüvvet ise Allah Teâlâ ile kulları arasında saf akılların kendisiyle tatmin olacağı bilgileri haber veren elçinin yaptığı görev demektir.²²⁵

1.9.2. Tefsir ve Yorum (45-50)

Konumuz olan bu âyetlerde Allah’tan korkan ve sakınan, ona itaat eden, küfre ve şirke düşmekten, yasaklarını çiğnemekten korkan takvayla vasıflanmış müminlerin cennetle, cennet bağlarıyla, bahçeleriyle, nehirler ve pınarlarla müjdelendiği görülmektedir.²²⁶ Cenneti hak eden muttakilere, “ateşten kurtulmuş olarak, her türlü afetten uzak, Allah’tan bir esenlik ve meleklerden bir selamla cennete güven içinde girin” denileceği belirtilmiştir.²²⁷ Cennete güven içinde (آمِنِينَ) girmek ifadesi müfessirler tarafından Allah’ın cezalandırmasından, cennetten çıkarılma ve yok olma konusunda, ölümden, her türlü korku ve hastalıktan güvende olmak şeklinde yorumlanmıştır.²²⁸

²²² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نَبَأٌ" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نَبَأٌ" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نَبَأٌ" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نَبَأٌ" mad.

²²³ Râgıb, *Müfredât*, "نَبَأٌ" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نَبَأٌ" mad.

²²⁴ Râgıb, *Müfredât*, "نَبَأٌ" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نَبَأٌ" mad.

²²⁵ Râgıb, *Müfredât*, "نَبَأٌ" mad.

²²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 75; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 218.

²²⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 161; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 383; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 218.

²²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 75; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 162; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 383; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 218.

47. âyette geçen “onların göğüslerinden kini söküp çıkarırız...” ifadesi ve bu kinin sökölme zamanı hakkında tefsir kaynaklarında iki farklı görölş aktarılmıştır: Birincisi dünya hayatına dönük olup “biz İslam’ı göndermek suretiyle onların göğüslerindeki cahiliye taassubunu ve kinini söküp aldık” şeklindeki görölştür. İkincisi ise ahiret hayatına dönük olup Hz. Ali ve İbn Abbas’tan aktarılan “cennet ehli cennete girmeden karşlarına iki pınar çıkar, bunlardan birincisinden içmek suretiyle Allah onların kalplerindeki kini, düşmanlığı ve hasedi söküp çıkarır, sonra ikinci pınarda yıkanmak suretiyle de renkleri parlar ve yüzleri arınmış olur. Böylece ilâhî lütfun sevinci yüzlerine akmış olur.” şeklindeki görölştür.²²⁹ Yine ilgili âyette مُتَقَابِلِينَ “sedirler üzerinde karşılıklı oturanlar...” sözcüğüne müfessirler farklı anlamlar yüklemiştir. Mücâhid ilgili âyetteki mütekâbilîn (مُتَقَابِلِينَ) kelimesini müminlerin cennette karşılıklı ve hiç kimsenin başka bir arkadaşının ensesini görmeyeceği şekilde oturamaları,²³⁰ Ali b. İsa el-Kehhâl (ö. 430/847) ise cennetliklerin farklılığa ve ihtilafa düşmeden birbirlerine karşı sevgi ve muhabbet beslemeleri anlamına geldiğini ifade etmiştir.²³¹ Ebu Bekr b. Zeyyâd (ö. 233/847)’a göre ise mütekâbilîn (مُتَقَابِلِينَ) ifadesi itaatte ve mükâfatta eşit olmalarından dolayı cennetliklerin konum ve fazilet bakımından birbirlerine üstün olmadıklarını ifade etmektedir.²³² Katâde mütekâbilîn (مُتَقَابِلِينَ) ifadesinden cennetliklerin karşılıklı ziyaretleşmeleri anlamını çıkarmıştır.²³³ Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)’da mütekâbilîn (مُتَقَابِلِينَ) ifadesinin cennette eşlerin birbirlerine sevgi ve muhabbetle yönelmeleri anlamına geldiğini söyleyerek âyete yorum zenginliği kazandırmıştır.²³⁴ Cennette karşılıklı sevgi ve muhabbet

²²⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 75; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 218.

²³⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 75; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzil*, IV, 383; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 402; Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 125-126.

²³¹ Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162.

²³² Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162.

²³³ Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162.

²³⁴ Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 162.

içinde oturan müminlere bir yorgunluk ve bıkkınlık dokunmayacak ve cennette ebedi olarak kalacaklardır.²³⁵

Allah Teâlâ yukarıdaki âyetlerde vaad ve vaîdini zikrettikten sonra 49. ve 50. âyetlerde adeta ibret ve öğüt nazarıyla okunması ve anlaşılması gereken İbrâhim, Lût, Şuayb ve Sâlih peygamberin kıssalarına giriş yapmıştır.²³⁶ Bu iki âyetten birincisinde terğîb (teşvik) ikinci âyette ise terhîb (sakındırma) üslubu kullanılarak tasavvuf dilinde “havf ve recâ” olarak ifade edilen dini duyarlılık hali kazandırılmak istenmektedir. İlk âyette Allah’ın en güzel isimlerinden olan “gafur” ve “rahîm” isimlerinin birçok te’kit edatıyla birlikte gelmesi ve mağfiretin azaptan önce geçmesi Allah’ın engin merhametini kullarının önüne sermesi açısından dikkat çekicidir. Allah Teâlâ bu âyetlerde Peygamber Efendimiz’e “kullarıma bana tövbe etmeleri ve yönelmeleri halinde günahlarını bağışlayacağımı, tövbe etmeyip günaha ısrar edenlere azabımın çok acı verici olduğunu ve başka hiçbir cezanın bu azaba benzemediğini haber ver” demek sûretiyle engin rahmetini ve kusursuz adaletini de ortaya koymuştur.²³⁷

1.10. Onuncu Grup Âyetler (51-60)

وَنَبِّئُهُمْ عَن صَيِّفِ إِبْرَاهِيمَ (51) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِئُونَ (52) قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (53) قَالَ أَنْبَشِّرْهُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تَبَشِّرُونَ (54) قَالُوا بِبَشْرَتِكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (55) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ (56) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (57) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ (58) إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (59) إِلَّا أَمْرًا تَهُ قَدَرْنَا إِنِّهَا لَمِنَ الْغَايِبِينَ (60)

51. Onlara İbrâhim'in misafirlerinden de haber ver.

52. Onun yanına girdikleri zaman, “selam” dediler. (İbrâhim:) Biz sizden çekiniyoruz, dedi.

²³⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 147; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 81; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 383; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 404; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 220; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 49-50; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3067.

²³⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 408; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 56.

²³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 81; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 408; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 57; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 354.

53. Dediler ki: Korkma; biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.

54. (İbrâhim:) Ben ihtiyarlamışken beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz? Dedi.

55. Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! Dediler.

56. (İbrâhim:) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?

57. "Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var?" dedi.

58. Dediler ki: "Biz, suçlu bir topluma (onları helâk etmeye) gönderildik."

59. "Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız."

60. "(Fakat Lût'un) karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik."

1.10.1. Kelime izahı

وَجِلُونَ

V-c-l (و-ج-ل) kökü sözlükte "korkmak, ürkmek ve korku hissetmek" gibi anlamlara gelmektedir.²³⁸ Hicr sûresinin ilgili âyetinde çoğul formuyla gelen bu kelime "korkanlar" manasını ifade etmektedir.

نَبِّشْرٌ

Sözlükte "cildin ve insan teninin dış yüzeyi" anlamına gelen b-ş-r (ب-ش-ر) kök harflerinden oluşmuş bir isim olan *el-beşera* (الْبَشَرَةُ) veya *beşer* (بَشْرٌ) kökü isim olarak kullanıldığında "müjde", fiil olarak أَبَشَرَ-بَشَّرَ-بَشَّرَ vb. değişik formlarda kullanıldığında ise "sevinmek, müjde vermek ve hayırlı veya kötü haberle müjdelemek" gibi anlamlara gelmektedir.²³⁹ İnsana da beşer (بَشْرٌ) denmesi diğer canlılardan farklı olarak bakıldığında derisinin tüysüz olması ve cildinin görünmesi

²³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "وجل" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "وجل" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "وجل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "وجل" mad.

²³⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "بشر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "بشر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "بشر" mad.

nedeniyledir.²⁴⁰ Bu sözcüğün kinâye yoluyla karşı cinsle beraber olmak anlamında “mübaşeret” kelimesiyle ifade edilmesi de iki derinin birbirine temas etmesi/değmesi sebebiyledir.²⁴¹ Yine bu sözcük bir kişiyi ve çokluk ifade etmek üzere kullanıldığı gibi Kur’ân-ı Kerim’de genellikle insanın dış yüzeyi, bedeni ve peygamberlerden yüz çeviren inkârcılar kastedildiğinde de kullanılmaktadır.²⁴² Hicr sûresinin ilgili âyetinde muzari/şimdiki zaman formuyla gelen bu fiil “müjdeliyoruz” anlamına gelmektedir.

الْقَائِطِينَ

Sözlükte k-n-t (ق-ن-ط) kök harflerinden oluşmuş olan kunût (قُنُوطٌ) mastarı “ümitsizlik, ümit kesmek, umudunu kaybetmek, cesareti kırılmak” anlamına gelmektedir.²⁴³ Bu kelime Hicr sûresinde ilgili âyette ism-i fâil kalıbında çoğul formuyla “ümit kesenler” anlamını ifade etmektedir.

الضَّالُّونَ

Temel anlamı “kaybolmak” olan d-l-l (ض-ل-ل) kök harflerinden meydana gelen dalâlet (ضَلَالَةٌ) mastarı “yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak, kaybolup helak olmak, batıl olmak, gizli olmak ve unutmak” gibi birçok anlama gelmektedir.²⁴⁴ Doğru yolun ve hidâyetin zıddı olan dalâlet kavramı aynı zamanda ister kasıtlı ister kasıtsız, az veya çok olsun doğru yoldan uzaklaştıran her türlü sapmaya denir.²⁴⁵ Bu kavram herhangi bir hata işleyen kimse için kullanılsa da daha çok Allah’ın gönderdiği son din olan İslam’dan sapma, doğru yoldan ve hidâyetten sapma, batıla uyma, ilâhî emir ve yasakları çiğneme anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁶

²⁴⁰ Râgıb, *Müfredât*, "بشر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "بشر" mad.

²⁴¹ Râgıb, *Müfredât*, "بشر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "بشر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "بشر" mad.

²⁴² Râgıb, *Müfredât*, "بشر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "بشر" mad.

²⁴³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "قنط" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 238; Cevherî, *Sihâh*, "قنط" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قنط" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قنط" mad.

²⁴⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "ضلال" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "ضلال" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ضلال" mad.

²⁴⁵ Râgıb, *Müfredât*, "ضلال" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "ضلال" mad.

²⁴⁶ Râgıb, *Müfredât*, "ضلال" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "ضلال" mad.

حَطْبُكُمْ

Temel anlamı “bir sözü tekrar etmek” olan h-t-b (ح-ط-ب) kökü “ister büyük ister küçük olsun karşılıklı konuşmanın gerçekleştiği durum, iş ve işin gerekçesi” anlamında kullanılan bir sözcüktür.²⁴⁷ Aynı kökten türeyen *hutbe* (حُطْبَةٌ) “vaaz etmek”, *hatip* (حَاطِبٌ) “vaaz veren ve konuşmacı”, *hutbe* (حُطْبَةٌ) “kız isteme”, *faslu'l-hitâb* (فَصْلُ الْخِطَابِ) terkibi ise “muhataplar arasındaki her türlü ihtilaf ve düşmanlığı sona erdiren etkili söz” anlamına gelmektedir.²⁴⁸ *Hatb* (حَطْبٌ) sözcüğünün karşılıklı konuşulması gereken büyük ve önemli konular için kullanıldığı ifade edilmiştir.²⁴⁹ Hicr sûresindeki bağlamı dikkate alındığında bu sözcüğün Lût kavminin helak edilmesi gibi önemli bir görevi gerçekleştirmek üzere gelen elçi meleklerin “geliş amaçları” anlamını çağrıştırdığını ifade etmek mümkündür.

الْمُرْسَلُونَ

el-Murselûn (الْمُرْسَلُونَ) kelimesi temel anlamı “teenni ile gitmek ve rahat seyretmek” anlamındaki r-s-l (ر-س-ل) kök harflerinden oluşan rasl (رَسَلٌ) veya “rıfk/yumuşaklık” anlamına gelen risl (رِيسَلٌ) mastarından türemiş if'âl babından bir ism-i mef'uldür.²⁵⁰ Gönderilmiş elçi anlamına gelen *resûl* de bu kökten türemiştir.²⁵¹ Bazen de sözün ve mesajın taşıyıcısı anlamında kullanılan *resûl* kelimesi hem teklik hem de çokluk ifade etmektedir.²⁵² Bu sözcük bazen elçi (cebrail)²⁵³ bazen melek²⁵⁴ bazen de peygamber²⁵⁵ anlamında kullanılmaktadır. Istılâhî anlamda *resûl*, Allah'tan

²⁴⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "حطب" mad.; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 148; Cevherî, *Sihâh*, "حطب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حطب" mad.

²⁴⁸ Râgıb, *Müfredât*, "حطب" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "حطب" mad.

²⁴⁹ Râgıb, *Müfredât*, "حطب" mad.

²⁵⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "رسل" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "رسل" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "رسل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "رسل" mad.

²⁵¹ Râgıb, *Müfredât*, "رسل" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "رسل" mad.

²⁵² Râgıb, *Müfredât*, "رسل" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "رسل" mad.

²⁵³ Tekvir 81/19

²⁵⁴ Hûd 11/81; Hicr 15/57.

²⁵⁵ Âl-i İmrân 3/144.

vahiy yoluyla aldığı emir ve yasakları tebliğ etmek ve muhataplarını hak dine davet etmekle görevlendirilen yüksek vasıflı kimse demektir.²⁵⁶

لَمَنْجُوهُمْ

N-c-v (ن-ج-و) kök harflerinden meydana gelen necât (نَجَاةً) mastarı “kendini, malını, canını kurtarmak, bir şeyden kurtulmak ve yürüyüşte hızlı olmak” anlamına geldiği gibi değişik formlarıyla beraber değerlendirildiğinde “yüksek yer, tepe ve yayla” gibi anlamlara da gelmektedir.²⁵⁷ Bu kelimelerin necât (نَجَاةً) mastarıyla ilişkilendirilmesi, etrafındakileri tehlikelerden ve selden koruyor olmalarından dolayıdır.²⁵⁸ Aynı kökten türeyen necvâ (نَجْوَى) kelimesi ise “gizlice konuşmak ve fısıldaşmak” anlamına gelmektedir.²⁵⁹ Hicr sûresindeki kullanımı dikkate alındığında ilgili kelime لَمَنْجُوهُمْ lâfzıyla beraber “kurtaracağız” anlamına gelmektedir.

الغَابِرِينَ

Ğ-b-r (غ-ب-ر) sülâsi kök harflerinden meydana gelen ğabr (غَبْرٌ) mastarı “kalmak, geçmek, mazide kalmak ve geride kalmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁰ Hicr sûresinin ilgili âyetinde ğabr (غَبْرٌ) mastarından türemiş bir ism-i fâil olan bu kelime “geride kalanlar” anlamına gelmektedir.

1.10.2. Tefsir ve Yorum (51-60)

Daha önceki âyetlerde müttakilerin mükâfatlarının anlatılmasından sonra tevhide vurgu yapılmış ardından kıyamet ahvalinden, cehennemliklerin ve cennetliklerin niteliklerinden bahsedilmişti. Hemen akabinde geçmiş peygamberlerin kıssalarının konu edinilmesi ve elli birinci âyetin bir önceki âyete aynı sigadaki

²⁵⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 257

²⁵⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نجا" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نجا" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نجو" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نجا" mad.

²⁵⁸ Cevherî, *Sihâh*, "نجا" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نجو" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نجا" mad.

²⁵⁹ Râgıb, *Müfredât*, "نجو" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نجا" mad.

²⁶⁰ Cevherî, *Sihâh*, "غبر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "غبر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "غبر" mad.

“haber ver” fiiliyle atfedilmesi bu kıssalarda Allah Teâlâ’nın inananlara karşı engin rahmetinin ve inkâr edenlere karşı çetin azabının bir işareti olarak değerlendirilebilir.²⁶¹ Hûd sûresinde²⁶² tafsilatlı bir şekilde anlatılan Hz. İbrâhim kıssasının burada tekrar özetle anlatılması yukarıdaki açıklamanın bir delili niteliğindedir.

Konumuz olan âyetlerde Allah Teâlâ Peygamber Efendimiz’e hitaben “kullarıma İbrâhim’in misafirleriyle aralarında geçen diyalogdan haber ver” diyerek kıssaya giriş yapmaktadır. Bu kıssada görevli elçi meleklerin Hz. İbrâhim’in huzuruna selam vererek girmelerinden İbrâhim peygamberin bu elçi meleklerden korkmasından bahsedilir. Bu korkunun sebebi ise ikram ettiği yemekten yememelerinden veya bazı tefsirlerde geçtiği şekliyle izinsiz ve vakitsizce evine girmelerinden dolayıdır.²⁶³ Ardından meleklerin Hz. İbrâhim’i teselli etmeleri ve ona bilgili bir çocuğu (بُعْلَامٍ عَلِيمٍ) müjdelemelerinden bahsedilmektedir. Hûd sûresinde müjdelenen çocuğun İshak oluşundan bahsedilir.²⁶⁴ Burada müjdelenen çocuğun bilgiyle nitelendirilmesi müfessirler tarafından bu çocuğun Hz. İbrâhim’den sonra peygamber olacağına, dindeki bilgisine ve mutlak olarak bilginin değerine ve önemine vurgu olarak yorumlanmıştır.²⁶⁵ Hiç beklemediği anda gelen bu müjde karşısında Hz. İbrâhim şaşkınlıkla “bana neyi müjdeliyorsunuz?” diye soruverdi. Hz. İbrâhim’in böyle bir soru sorması, çocuk sahibi olma yaşının kendisinden ve eşinden geçmiş olmasından ve “bir bakıma bana verdiğiniz müjdenin ne kadar şaşırtıcı ve olağanüstü olduğunun farkında mısınız?” anlamındaki hayret ifadesinin bir dışa vurumu olarak anlaşılmıştır.²⁶⁶ Bunun üzerine meleklerin Hz. İbrâhim’e “seni hak ile müjdeledik” sözünü, müfessirler kendisinde hiçbir şüphe olmayan bir hakikatle, Allah’ın bir sözü, lütuf ve vaadi olarak ebeveynsiz bir insan yaratmaya kadir olan

²⁶¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 199-200; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 57.

²⁶² Bkz. Hûd 11/69-73

²⁶³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 471; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 408; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 383; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 57.

²⁶⁴ Bkz. Hûd 11/71

²⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 200; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 58; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 357.

²⁶⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 409; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 201; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 164; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 384; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, CXII, 220; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 59.

Allah sizin gibi yaşlı iki insandan da bir çocuk yaratmaya kadirdir anlamını çıkarmışlardır.²⁶⁷ Ardından elçi meleklerin “*sakın ümitsizliğe kapılanlardan olma!*” uyarısı Hz. İbrâhim’in ümitsizliğe düştüğü anlamında olmayıp böyle bir ümitsizliğe düşmemesi için bir uyarı, ya da çocuk sahibi olmaktan ümitsiz olma anlamında olabileceği gibi, Hz. İbrâhim’in şahsında bütün müminlere bir uyarı niteliği taşıdığı da söylenebilir.²⁶⁸ Hz. İbrâhim’in Rabbinin rahmetinden ancak doğru yoldan sapan günahkârlar, hüsrana uğrayanlar ve kâfirler ümit keser sözü yukarıdaki görüşü destekler mahiyettedir.

Hz. İbrâhim üzerindeki şaşkınlığı attıktan sonra “*meleklerle başka ne önemli işiniz var?*” diye sorması bir peygamber bilgisi ve sezgisiyle meleklerin ancak tehlikeli bir görev için geldiklerini anlamış olabileceği gibi, elçi meleklerin sayılarının fazla olmasından hareketle başka bir görevleri olduğunu düşündüğü için de böyle bir soru sormuş olabilir.²⁶⁹ Melekler “*Lût’un ailesi hariç suçlu olan bir kavmi helak etmek üzere gönderildik*” cevabını verdiler. Bu âyette “suçlu kavim” olarak çevirdiğimiz kavim Lût kavmidir. Kavmin “Lût kavmi”²⁷⁰ terkihiyle anılması Hz. Lût’un bu kavme peygamber olarak gönderilmesinden dolayıdır.

İlgili âyette geçen ve helâktan kurtarılacak olan Lût’un ailesinden kasıt Lût’un gönderildiği şeriatı kabul eden ve iman etmek sûretiyle ona tabi olanlardır.²⁷¹ Lût’un karısı ona iman etmediği için Allah Teâlâ onu geride kalanlardan takdir ederek azaba

²⁶⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 84; Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 409; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 164; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 223.

²⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 202; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 164; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 223; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 60; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 357.

²⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 203; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 61; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 358.

²⁷⁰ Lût kavmi Güney Babil’deki Ur şehrinin yerlilerinden olup Lût Peygamber de Hz. İbrahim’in kardeşi olan Haran’ın oğludur. Hz. Lût amcası Hz. İbrahim’le birlikte Irak’tan ayrılıp önce Filistin’e daha sonra Ölüdeniz (Lût gölü) kıyısında Ürdün ovasındaki Sodom ve Gomora şehirlerine yerleşmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî en-Nisâbûrî (ö. 427/1035), *Kıyasu’l-Enbiyâ, Nefâisü’l-Arâis*. (Mısır: Mektebetü’l-Cumhûri’l-Arabiyye, ts.), 115; M. Asım Köksal (ö. 1998), *Peygamberler Tarihi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 245; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 186.

²⁷¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 84; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 164; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 385; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 224.

çarpıtmıştır.²⁷² Lût kavminin helâkine sebep olan günahları ise sonraki âyetlerde anlatılmaktadır.

1.11. On Birinci Grup Âyetler (61-66)

فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ (61) قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (62) قَالُوا بَلْ جِنَّاتِكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَفْتَرُونَ (63) وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (64) فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ يَقِطْعُ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (65) وَقَصَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (66)

61. Melek olan elçiler Lût ailesine gelince,

62. Lût onlara: “Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz” dedi.

63. Dediler ki: “Bilakis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi (azabı ve helâkı) getirdik.”

64. Sana gerçeği getirdik; biz, hakikaten doğru söyleyenleriz.

65. Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalarından yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, istenen yere gidin.”

66. Ona (Lût’a) şu hükmümüzü vahyettik: “Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.”

1.11.1. Kelime İzahı

مُنْكَرُونَ

Sözlükte “inkâr etmek, kabul etmemek, hoşlanmamak, meçhul olmak/bilmemek ve yadırgamak” anlamına gelen n-k-r (ن-ك-ر) sülâsi kök harflerinden türeyen inkâr kavramı marifetin zıddıdır.²⁷³ Bu kavramın asıl anlamı kalbe düşünemeyeceği şeylerin gelmesidir ki bu da bir çeşit cahilliktir (bilgisizliktir).²⁷⁴ İsfehanî’ye göre bu sözcük bazen dil ile inkâr etmek anlamında kullanılmaktadır. Çünkü dil ile inkârın sebebi kalbin inkâr etmesidir. Şu kadarı var ki bazen dilin inkâr ettiği şey kalpte varlığını sürdürmeye devam eder. Bu durumda kişi

²⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 86; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 204; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 165; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 385.

²⁷³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نكر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نكر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نكر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نكر" mad.

²⁷⁴ Râgıb, *Müfredât*, "نكر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "نكر" mad.

yalan söylemiş olur.²⁷⁵ Bu kelime görüldüğü üzere Hicr sûresinin ilgili âyetinde if'âl babından ism-i mef'ul olarak “tanınmayanlar” anlamında geçmektedir.

يَمْتَرُونَ

Temel olarak m-r-y (م-ر-ي) sülâsi kökü “şek, şüphe etmek, mücadele etmek, muhalefet etmek ve tereddüt etmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁶ Hicr sûresinde ilgili âyetinde muzari/geniş zaman formuyla gelen bu fiil “şüphe ediyorlar” anlamına gelmektedir.

أَتَيْنَا

E-t-y (أ-ت-ي) sülâsi kök harflerinden türeyen ve temel anlamı “gelmek” olan ityân (إِتْيَانٌ) sözcüğü kendi yolunda kolayca gelen sel için kullanıldığı gibi aynı zamanda “bizzat gelmek, önemli bir iş için gelmek, bir plan üzere gelmek, hayır ve şer için gelmek, soyut ve somut şeyler için gelmek” anlamında da kullanılmaktadır.²⁷⁷ Yine bu kökle bağlantılı olarak gelen itâ' (إِيتَاءٌ) sözcüğü ise “vermek” anlamına gelmektedir.²⁷⁸ Hicr sûresinin ilgili âyetinde yer aldığı harf-i cerle birlikte değerlendirildiğinde bu kelimenin “getirdik” anlamında geçtiği görülmektedir.

يَقْطَعُ

Sözlükte temel olarak “kesmek ve koparmak” anlamına gelen k-t-a (ق-ط-ع) sülâsi kökü cisimler ve organlar gibi gözle görülebilen bir şeyi kesmek için kullanıldığı gibi aynı zamanda akılla bilinebilen ve basiretle hissedilebilen soyut şeyleri birbirinden ayırmak için de kullanılmaktadır.²⁷⁹ (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا) “Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin elini kesin” (el-Maide 5/38) âyetindeki kesme

²⁷⁵ Râgıb, *Müfredât*, "نكر" mad.

²⁷⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "مري" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "مري" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مري" mad.

²⁷⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "أتى" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "أتى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أتى" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "أتى" mad.

²⁷⁸ Cevherî, *Sihâh*, "أتى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أتى" mad.

²⁷⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "قطع" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "قطع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قطع" mad.

eylemi somut bir kesmeyi ifade etmektedir. Şu âyette geçen (وَیَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ) (el-Bakara 2/27) (يُوصَل) “Allah’ın birleştirmeyi emrettiği akrabalık bağı keserler...” ifadesi ise mecâzi bir kesmeyi ifade etmektedir. Bu kökle bağlantılı olarak قَطَعَ الْأَمْرَ: “Bir işi karara bağlamak”, قَطَعَ دَائِرَ الْإِنْسَانِ: “insanın ardının kesilmesi”, مَقْطُوعٌ: “Kökü kesilmek” ve Hicr sûresinin ilgili âyetinde geçen يَقِطِعُ مِنَ اللَّيْلِ: “Gecenin bir bölümü” demek olan formlar da Arapça’da yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁸⁰

اتَّبَعَ

T-b-a (ت-ب-ع) sülâsi kökü sözlüklerde “tâbi olmak, peşinden gitmek, örnek almak, izinden gitmek ve ulaşmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸¹ Bu sözcük bazen somut olarak bedenle bir kişiye tabi olmayı bazen de onu örnek almayı (lidere uyma) ifade eder.²⁸² Allah Teâlâ’nın şu sözü bu anlamdadır: فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى: “Kim benim hidâyetime uyarırsa o sapmaz ve mutsuz olmaz.” (Tâhâ 20/123) Aynı kökten türeyen *ittibâ* din ıstılahında “Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak Hz. Peygamber’in izinden gitmek” anlamını ifade etmektedir. Hicr sûresinin ilgili âyetinde emir kipiyle geçen bu fiil somut olarak bedenle “peşlerinden git” anlamını ifade etmektedir.

يَلْتَفِتُ

Sözlükte l-f-t (ل-ف-ت) sülâsi kökü, “kıvırmak, yüz çevirmek, bir şeyin yönünü/cephesini çevirmek, alıkoymak ve bir kimseyi yöneldiği hedeften geri çevirmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸³ L-f-t (ل-ف-ت) sülâsi kökünün bir formu olan bu fiil, muzari/geniş zaman kalıbında gelerek Hicr sûresinin ilgili âyetinde

²⁸⁰ Cevherî, *Sihâh*, "قطع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قطع" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "قطع" mad.

²⁸¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "تبع" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "تبع" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "تبع" mad.

²⁸² Râgıb, *Müfredât*, "تبع" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "تبع" mad.

²⁸³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "لفت" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "لفت" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "لفت" mad.

başındaki olumsuzluk edatıyla birlikte değerlendirildiğinde “dönüp arkalarına bakmasınlar” anlamını ifade etmektedir

أَمْضُوا

M-d-a (م-ض-ى) sülâsi kökü “zamanı geçmek, yerine getirmek ve gitmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁴ Hicr sûresinde ilgili âyette emir kipiyle gelen bu sözcük “gidin” anlamını ifade etmektedir.

قَضَيْنَا

K-d-a (ق-ض-ى) sülâsi kökü sözlükte “bir şeyi nihâyete erdirmek” manasında olup bu anlamın bir açılımı mahiyetinde “hüküm vermek, kesin karar, bildirmek, bir işten kurtulmak, yapmak ve takdir etmek, tayin etmek, sağlam yapmak ve ölmek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁵ İster söz ister fiil olsun bir konuda hüküm vermek olan kaza kavramı ilâhî ve beşeri menşeli olabilir.²⁸⁶ Şu âyet **وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ**: “*Rabbin kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emreder...*” (İsrâ 17/23) ilâhî fiile bir örnektir. **فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ**: “*Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde...*” (Bakara, 2/200) âyeti ise beşeri fiile örnektir. Geniş bir kullanım alanı olan k-d-a (ق-ض-ى) kök harflerinden oluşan *kaza* (قَضَاءٌ) mastarı aynı zamanda ilâhî takdirin yeri ve zamanı gelince vuku bulacak her bir olay anlamında da kullanılmaktadır. Hicr sûresinde ilgili âyette bu fiil mazi/geçmiş zaman formuyla “bildirdik” anlamına gelmektedir.

الْأَمْرُ

E-m-r (أ-م-ر) sülâsi kök harflerinden meydana gelen ve “bir kimseye bir iş yapmayı yüklemek” anlamındaki **أَمْرْتُهُ** fiilinin mastarı olan bu kelime sözlükte nehyin

²⁸⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "مضى" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "مضى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مضى" mad.

²⁸⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "قضى" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi'l-Kur'ân*, 238; Cevherî, *Sihâh*, "قضى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قضى" mad.

²⁸⁶ Râgıb, *Müfredât*, "قضى" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "قضى" mad.

zıddı olup “iş, durum, hadise ve olay” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁷ Genel bir lafız olan bu kelime sözleri de fiilleri de içine almaktadır.²⁸⁸ Geniş bir kullanım alanı olan bu sözcük Kur’ân-ı Kerim’de tekil ve çoğul olarak yüz altmış yedi âyette genellikle yukarıda verilen anlamlarda geçmektedir.²⁸⁹ Bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde “hüküm” anlamına gelmektedir.

1.11.2. Tefsir ve Yorum (61-66)

Elçi melekler Hz. İbrâhim’e müjdeyi verip onunla diyalogu bitirdikten sonra Allah’tan aldıkları büyük emir olan Lût kavminin helâkı için Lût Peygamber’in yanına gittiler. Görevli melekler insan sûretinde gelmesine rağmen Hz. Lût onlara “hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz!” demişti. Söz konusu ifadenin bir kaygı ve endişe ürünü olarak söylendiği anlaşılmaktadır. Hz. Lût’un görevli melekleri tanımaması birkaç açıdan ele alınabilir: Birincisi Hz. Lût onları tanımadı ve kendilerinden bir kötülük gelebilir endişesinden dolayı onlara “siz tanınmayan bir grupsunuz” dedi.²⁹⁰ İkincisi gelen görevli melekler parlak ve güzel yüzlü gençler olduğundan kavminin onlara ahlaksız bir davranışla saldırmasından korktuğu için böyle bir tavırda bulundu.²⁹¹ Üçüncüsü ise “sizi daha önce hiç görmedim ve hangi kabileden olduğunuzu bilmiyorum veya hangi amaçla geldiğinizi bilmiyorum!” anlamında bir yadırgama olarak değerlendirilmiştir.²⁹² Görevli melekler Lût’un kaygısını gidermek ve teselli etmek üzere kendilerinin Allah’ın elçileri olduğunu, kendisini ve ona iman edenleri kurtaracaklarını, kendisinin kavmini uyardığı ve kavminin kuşkuyla karşılayıp reddettikleri azabı getirdiklerini ifade ettiler.²⁹³

²⁸⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "أمر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "أمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أمر" mad.

²⁸⁸ Râgıb, *Müfredât*, "أمر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "أمر" mad.

²⁸⁹ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, 77-79.

²⁹⁰ Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 411; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205.

²⁹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XII, 124.

²⁹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 86; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 386.

²⁹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 87; Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 411; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205.

Devamındaki âyette te'kid ifadesiyle hak ile geldiklerini, bu gelişlerinin de Allah'ın emriyle olduğunu ve kendisine haber verdikleri şeyin gerçek olduğunu bildirdiler.²⁹⁴

İlgili âyette geçen hak kavramı geniş bir kullanım alanına sahip olup müfessirler tarafından burada Allah'ın takdir ettiği “kesin bir bilgi” veya “sabit olan azap” olarak anlaşılmıştır.²⁹⁵ Ardından böylesi büyük bir felaketten kurtulmak için görevli melekler, Hz. Lût'a kendisine iman etmeyen eşi hariç, ailesi ve az sayıdaki mümini gecenin bir bölümünde şehirden çıkarıp kendisinin kavmin arkasında olmasını, hiç kimsenin ardına bakmaması emrini ve ona yapması gerekenleri haber verdiler.

Hiç kimsenin arkasına bakmaması emrine gelince bu emrin birkaç hikmete mebni olduğu ifade edilmiştir. Şöyle ki: Birincisi, hiç kimse azap kendisine isabet etmesin diye arkasına bakmasın. İkincisi, kavmin başına gelen belanın büyüklüğünü görmemek için kimse arkasına bakmasın. Üçüncüsü hızlıca uzaklaşıp geride kalanlara verilen önemi terk edin. Dördüncüsü ise azap gerçekleştikten sonra geride kalan mallar sebebiyle gözünüz arkada kalmasın anlamında değerlendirilmiştir.²⁹⁶ Nihâyetinde sabaha çıkıldığında inkârcı ve ahlaksız fiileri terk etmeyi reddeden bu kavim helâk olmak sûretiyle kendilerinden geride hiç kimse kalmayacak şekilde kökleri kesilmiştir.²⁹⁷

1.12. On İkinci Grup Âyetler (67-77)

وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (67) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ وَلَا تَخْرُجُوا
(69) قَالُوا أَوْلَمْ نُنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (70) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (71) لَعَنُوكَ إِنْهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ
يَعْمَهُونَ (72) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (73) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (74)
إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ (75) وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ (76) إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ (77)

67. Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak, (meleklerin yanına) geldiler.

68. (Lût) onlara “Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın;

²⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 87.

²⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 87; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 411; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 386.

²⁹⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 412; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 205.

²⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 87; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 165; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 206; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 386.

69. Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!” dedi.

70. “Biz seni, el âlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?” dediler.

71. (Lût:) İşte kızlarım! (Düşündüğünüzü) yapacaksınız (onlarla evlenin), dedi.

72. (Resûlü m!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.

73. Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.

74. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

75. İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.

76. Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.

77. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır.

1.12.1. Kelime İzahı

تَفْضَحُونَ

Sözlükte “rezil etmek, çirkinlik, ahlaksızlık ve kirli çamaşırlarını ortaya dökmek” gibi anlamlara gelen f-d-h (ف-ض-ح) sülâsi kökünün bir formu olan bu fiil Hicr sûresinin ilgili âyetinde başındaki olumsuzluk edatı dikkate alındığında “beni rezil etmeyin” anlamına gelmektedir.²⁹⁸

تُخْزُونَ

H-z-y (ح-ز-ي) sülâsi kökü “rezil etmek, utanmak, kötülük, aşağılık, alçalmak, mahcup olma ve şerefine leke sürülme” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁹ Bu sözcük Hicr sûresinin ilgili âyetinde if’al babından muzari olarak başındaki olumsuzluk harfi de dikkate alındığında “beni utandırmayın” anlamında geçmektedir.

²⁹⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "فضح" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "فضح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "فضح" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "فضح" mad.

²⁹⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "خزي" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "خزا" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "خزي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "خزا" mad.

الْعَالَمِينَ

A-l-m (ع-ل-م) sülâsi kökü sözlükte “bilmek, öğrenmek, anlayış, bayrak, alâmet ve kendisiyle yön bulunan işaret” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁰ Konumuz olan bu kavram “bayrak, alem ve işaret” anlamındaki alem (عَلَمٌ) veya “bilmek” anlamındaki ilim (عِلْمٌ) kökünden türeyen bu kelimenin çoğul kalıbıyla gelmesi evrendeki her bir varlığa alem denmesinden dolayıdır.³⁰¹ Bu kavramın akıllı varlıklar için olan cemi-i müzekker sâlim kalıbıyla gelmesi insanın da sözü edilen varlıklar içerisinde yer almasından dolayıdır.³⁰² Ancak bu kavram kimine göre âlemûn (عَالَمُونَ) çoğul kipiyle sadece akıllı varlıklar olan insanlar, melekler ve cinleri kastetmek için kullanılır.³⁰³ Kur’ân-ı Kerim’de bu kavram çoğul formuyla gerek kâinatı gerekse özel olarak insan mefhumunu kastetmek üzere yetmiş üç yerde geçmektedir.³⁰⁴ Hicr sûresinde konumuz olan âyette geçtiği şekliyle bu kavramla canlı varlıklardan olan “insanlar” kastedilmektedir.

لَعَمْرُكَ

A-m-r (ع-م-ر) sülâsi kökü sözlükte harap olmanın ve bozulmanın zıddı olan “ömür, çok yaşamak, imar etmek ve bayındır olmak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁵ Le‘amruke (لَعَمْرُكَ) ifadesi “imar etmek” anlamındaki imare (عِمَارَةٌ) veya ruhun bedende kaldığı sürenin adı olan umur (عُمُرٌ) veya amr (عَمْرٌ) kökünden türemiştir.³⁰⁶ Dil âlimlerine göre le‘amruke (لَعَمْرُكَ) ifadesi mübteda olup cevabı mahfuz olan bir

³⁰⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "علم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "علم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "علم" mad.

³⁰¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "علم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "علم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "علم" mad.

³⁰² Râgıb, *Müfredât*, "علم" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "علم" mad.

³⁰³ Râgıb, *Müfredât*, "علم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "علم" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "علم" mad.

³⁰⁴ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 480-481.

³⁰⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عمر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.

³⁰⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عمر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.

kasem cümlesidir.³⁰⁷ Bu cümlenin takdiri de kelamın kendisine dalalet etmesinden dolayı لَعْمُرِكَ قَسَمِي veya مَا أَقْسِمُ بِهِ لَعْمُرِكَ şeklinde gelir.³⁰⁸ Bu ifade Hicr sûresinin ilgili âyetinde ta'zim ifadesi olarak “ömrüne yemin olsun” anlamına gelmektedir.

يَعْمَهُونَ

A-m-h (ع-م-ه) sülâsi kök harflerinin bir formu olan bu fiil, hayretten dolayı ve cihetini bulma konusunda tereddüt yaşama halini ifade etmektedir.³⁰⁹ Ayrıca söz konusu fiil, hidâyet yolundan sapma anlamında şaşkınlık ve tereddüt hali gibi durumları da ifade etmek için de kullanılmaktadır.³¹⁰

الصَّيْحَةُ

Sözlükte “sesi yükseltmek” anlamına gelen s-y-h (ح-ي-س) kök harflerinden meydana gelen *sayha* (الصَّيْحَةُ) mastarı “azab ve çığlık” anlamında da kullanılmaktadır.³¹¹ İçinde korku da olan bu yüksek ses, bazen bir meleşin seslenmesi bazen bir gök gürültüsü bazen de şiddetli bir rüzgâr sebebiyle ortaya çıkmaktadır.³¹² Konumuz olan Hicr sûresi yetmiş üçüncü âyette geçen sayha/çığlık sözcüğü zımında korku da barındırdığı için “korku” anlamında geçmektedir.

أَمْطَرْنَا

M-t-r (م-ط-ر) sülâsi kök harflerinden meydana gelen ve “gökten inen su” anlamına gelen *matar* (مَطَرٌ) sözcüğü yağmurun yağışını ifade etmek üzere de kullanılan bir sözcüktür.³¹³ Sözlüklerde matara (مَطَرٌ) fiilinin hayırlı işler için emtara

³⁰⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Cevherî, *Şihâh*, "عمر" mad.

³⁰⁸ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Cevherî, *Şihâh*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "عمر" mad.

³⁰⁹ Râgıb, *Müfredât*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.

³¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عمه" mad.; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Râgıb, *Müfredât*, "عمه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمه" mad.

³¹¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "صبح" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "صاح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "صبح" mad.

³¹² Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "صبح" mad.

³¹³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "مطر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مطر" mad.

(أَمَطَرَ) fiilinin ise azap anlamında kullanıldığı bilgisine yer verilmektedir.³¹⁴ Buradan hareketle Hicr sûresinde ilgili âyette geçtiği haliyle gökten taşların yağması olayının emtara (أَمَطَرَ) fiiliyle kullanılması azabın ne kadar yoğun ve şiddetli olduğunu göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Söz konusu fiil ilgili âyette if'âl babından mazi kalıbıyla yer alarak “yağdırdık” anlamına gelmektedir.

سَجَّيْلٍ

Sözlüklerde bu kelimenin aslıyla alakalı olarak dil âlimleri tarafından farklı görüşler zikredilmekle beraber Farsça kökenli olduğu ve sonradan Arapça'ya geçtiği bilgisi yer almaktadır.³¹⁵ Bu sözcük bazı dil âlimleri tarafından Hicr sûresinde ilgili âyette geçtiği üzere “cehennem ateşinde pişirilen ve kime isabet edeceği üzerinde yazılı olan taşlar” olarak da anlaşılmıştır.³¹⁶

مُتَوَسِّمِينَ

Sözlükte v-s-m (و-س-م) sülâsi kökü “iz, dağlamak sûretiyle iz bırakma, işaret, alamet-i farika ve damgalama” gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁷ Vesm (وَسْمٌ) mastarından türeyen ve Hicr sûresinin ilgili âyetinde tefâ‘ul babından ism-i fâil formuyla gelen *mütevessimîn* (مُتَوَسِّمِينَ) sözcüğü “ince anlayışlılar, ibret alanlar ve öğüt alanlar” anlamına gelmektedir.³¹⁸

مُقِيمٍ

Sözlükte “kalkmak, yükselme ve dikilmek” anlamına gelen k-v-m (ق-و-م) sülâsi kökünden türeyen ve istimrâr/devamlılık ifade eden if'âl babı formuyla gelen bu kelime Lût kavminin yaşadığı yeri ifade etmek üzere yol (سَبِيلٍ) sözcüğünün sıfatı

³¹⁴ Râgıb, *Müfredât*, "مطر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffâz*, "مطر" mad.

³¹⁵ Râgıb, *Müfredât*, "سجل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "سجل" mad.

³¹⁶ Cevherî, *Shâh*, "سجل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "سجل" mad.

³¹⁷ Râgıb, *Müfredât*, "وسم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "وسم" mad.

³¹⁸ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garibi 'l-Kur'ân*, 239; Râgıb, *Müfredât*, "وسم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, "وسم" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü 'l-Huffâz*, "وسم" mad.

olarak “açık ve bilinen yol” anlamına gelmektedir.³¹⁹ Asıl olarak bir yerde “ikamet eden ve göç etmeyen kimse” için kullanılan *mukîm* sözcüğü, Hicr sûresinin ilgili âyetinde istiâre yoluyla, mukim olan şahsa benzetilmek suretiyle şehrin kalıntılarının yol üzerinde var olmaya devam ettiğini ifade etmek üzere kullanılmıştır.³²⁰

1.12.2. Tefsir ve Yorum (67-77)

Bir önceki âyet grubunda görevli melekler ve Hz. Lût arasında geçen diyalogtan ve görevli meleklerin Lût Peygamber’e yapması gerekenleri haber verdiklerinden bahsedilmişti. Ahlaksız fiileri işlemeyi alışkanlık haline getiren Lût kavmi, şehirlerine gelen misafirlerden haberdar olunca onlara sarkıntılık etmek üzere birbirlerine sevinçle haber verdiler.³²¹ Hz. Lût, kötü niyetli kavmini misafirlerine karşı mahcup olmamak için “onlar benim misafirlerimdir ve beni misafirlerime karşı mahcup etmeyin Allah’tan korkun ve beni rezil etmeyin” diyerek uyardı. Ancak kavmi, Hz. Lût’a “biz seni insanları misafir etmekten, onlarla ilgilenmekten, onları korumaktan, bizi uyarmaktan ve bize engel olmaktan men etmedik mi?” karşılığını vererek azgınlıklarında direnmeye devam ettiler.³²² Bu ifadeden Lût Peygamber’in kavmini bu tür ahlaksızları işlememek konusunda defalarca kez uyardığı anlaşılmaktadır. Bütün bu uyarılara rağmen vazgeçerler ümidiyle son bir defa daha “işte benim kızlarım eğer yapacaksınız...” diyerek kavmini erkeklere sarkıntılık etmek gibi ahlaksız davranıştan vazgeçirerek onları kadınlarla evlenmek yoluyla meşru ve ahlâki olana davet etmiştir.

Hz. Lût’un “ işte size benim kızlarım” ifadesi hakkında tefsir kaynaklarında Hz. Lût’un kendi öz kızlarını ve “bir kavmin peygamberi onların manevi babaları

³¹⁹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 151; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 608; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "فوم" mad.

³²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 70.

³²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 90; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 206; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 387; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 228.

³²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 90; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 207; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 387; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 67; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 360.

hükmündedir” denilerek kavminin kızlarını kendine isnad ederek nikâh bağıyla kavminin erkeklerine teklif ettiği şeklinde iki farklı görüş ileri sürülmektedir.³²³

Yetmiş üçüncü âyette geçen ömrüne yemin olsun! (لَعْمُرُكُ) ifadesini meleklerin Hz. Lût’a olan bir hitabı olarak anlayanlar, onların sapık fikirleri akıllarını başından almış günah batağına batmalarından dolayı ihtiraslarının esiri olmuş makul ve ölçülü düşünüp doğru kararlar verme melekelerini büsbütün kaybetmişlerdir şeklinde değerlendirmişlerdir.³²⁴ Ancak böyle bir kanaate sahip az sayıdaki müfessire karşın müfessirlerin büyük çoğunluğu “ömrüne yemin olsun!” (لَعْمُرُكُ) ifadesini mu’tarıza (ara cümle) cümlesi olarak ele almış ve buradaki yemin ifadesinin ta’zim ifadesi olarak Hz. Muhammed’in (sav) hayatına yapılan bir yemin olduğunu ve muhatap kavmin de cehaletlerinde, dalâletlerinde ve inkârlarında bocalayıp duran Mekkeli müşrikler olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁵

Nihâyet yetmiş üçüncü âyette geçtiği şekliyle gün aydınlanırken Allah’ın bir sünneti olarak hiç beklemedikleri bir anda onları korkunç bir ses azabı yakalayiverdi. Fahrettin er-Râzi bu âyetten hareketle Lût kavminin üç aşamada helâk edildiğini ileri sürmüştür: Birinci aşama korkunç bir sesin Lût kavmini yakalaması. İkinci aşama, Allah’ın yaşadıkları şehrin altını üstüne getirmesi ve üçüncü aşama da üzerlerine gökten pişirilmiş taşların yağdırılması suretiyle köklerinin kurutulmasıdır.³²⁶ Lût kavminin bu şekilde tarih sahnesinden silinmesi, tarihe ve kavimlerin helâkına ibret nazarıyla bakanlar için birçok mesaj içermektedir. Bu mesajı alan ve ilgili âyette “ibret alanlar” olarak çevirdiğimiz mütevessimîn (مُتَوَسِّمِينَ) sözcüğü müfessirler tarafından farklı şekillerde anlamlandırıldığı görülmektedir. Müfessirlere bu ifadeye yaklaşımları şu şekilde izah edilebilir: Abdullah İbn Abbas, Dahhâk b. Müzâhim ve Ebu Ubeyde Kâsım b. Sellâm’a göre mütevessimîn (مُتَوَسِّمِينَ) sözcüğü “gerçeği

³²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 90; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 207; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 387; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 67; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 360.

³²⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 207; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 361.

³²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 90; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 607; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 207; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 166; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 387; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 408; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 228; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 67-68.

³²⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 208.

görenler”,³²⁷ Mücâhid, İbn-i Kuteybe ve Ebu Saîd el-Hudrî’ye göre “ferâset sahibi olanlar”,³²⁸ Katâde’ye göre ise “ibret alanlar” anlamına gelmektedir.³²⁹ Mukâtil b. Süleymân, Abdurrahmân b. Zeyd ve Ferrâ’nın sözkonusu kelimeye verdiği anlam ise “tefekkür edenler” şeklinde olmuştur.³³⁰ İbret verici bir azapla helak edilen Lût kavmi hem Peygamber Efendimiz dönemindeki Mekki müşrikler ve Müslümanlar için hem de bütün insanlar için bir ibret vesikası olarak bilinen bir yol üzerinde var olmaya devam etmektedir.

1.13. On Üçüncü Grup Âyetler (78-79)

وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَطَالِمِينَ (78) فَاتَّقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ (79)

78. Eyke halkı da gerçekten zalim idiler

79. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir.

1.13.1. Kelime izahı

الْأَيْكَةُ

Sözlükte Eyke (أَيْكَة) kelimesi “içinde birçok ağaç çeşidini barındıran sık ağaçlı büyük orman” anlamına gelmektedir.³³¹ Hicr sûresinde geçtiği üzere ashâbu’l-Eyke (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) terkihi, Hz. Şuayb’ın peygamber olarak gönderildiği ve yaşadıkları bölgenin sık ağaçlı büyük orman olmasından dolayı yaşadıkları bölgeye nisbet edilen kavim anlamına gelmektedir.³³²

³²⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 95; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 167; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 388; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 410; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 543.

³²⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 94; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 167; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 388; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 409.

³²⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 96; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 167; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 388; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 410.

³³⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 97; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 167; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 388; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 410.

³³¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, "أَيْك" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "أَيْك" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "أَيْك" mad.

³³² Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 151; Râgıb, *Müfredât*, "أَيْك" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü’l-Huffâz*, "أَيْك" mad.

فَأَنْتَقِمْنَا

Sözlükte “cezayla karşılık vermek, nefret duymak, düşman olmak, reddetmek ve razı olmamak, yadırgamak, serzenişte bulunmak ve hoş görmemek” gibi anlamlara gelen n-k-m (ن-ق-م) sülâsi kök harflerinden türeyen ve if’al babından geçmiş zaman formuyla gelen bu fiil “cezayla karşılık vermek suretiyle intikam aldık” anlamına gelmektedir.³³³

1.13.2. Tefsir ve yorum (78-79)

Hz. Âdem ile şeytan ve Hz. İbrâhim ile Lût’un (a.s) kıssalarından sonra Hz. Şuayb’ın kıssası Hicr sûresinde anlatılan üçüncü kıssadır. Lût kavminin hemen akabinde bu kıssanın atıf harfiyle Lût kavminin helâkının anlatıldığı kıssaya atfedilmesi ortak bir mesaj ve öğüt taşıdığına işaret eder.

Tefsirlerde “Eyke Halkı” olarak ifade edilen kavim Filistin ve Mısır arasında bir bölge olan Medyen’le aynı yerde olan ve Hz. Şuayb’ın peygamber olarak gönderildiği sık ağaçları ve gür ormanlarıyla bilinen bir yer olarak geçmektedir.³³⁴

Yetmiş sekizinci âyette geçen “zulüm” kelimesi müfessirler tarafından Eyke halkının Allah’a ortak koşmaları, Allah’ın gönderdiği peygamberi inkâr etmeleri, yol kesmeleri, ölçü ve tartıda eksiltme yapmaları şeklinde açıklanmıştır.³³⁵ Bu kavim de tıpkı kendilerinden önceki kavimlerin peygamberlerine takındıkları inkâr ve alaya alma tavrını takınmış ve peygamberlerinin uyarılarını dikkate almayarak helâka sürüklenmişlerdir.³³⁶

³³³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نقم" mad.; Cevherî, *Shâh*, "نقم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نقم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نقم" mad.

³³⁴ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 151; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 101; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 414; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 208; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 388; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 71; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 362.

³³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 91; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 168; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 388; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 544; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 71.

³³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Araf, 7/85-93; Hûd, 11/84-95; Şuara, 26/176-189; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 310-326; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 180-190; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VIII, 239-251-IX, 5-14; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 2: 554-557.

Yetmiş dokuzuncu âyette geçen "وَإِنَّمَا" ifadesi iki farklı şekilde anlaşılmıştır. Şöyleki: Buradaki zamirden anlaşılan iki kavim; Eyke halkı ve Lût kavmidir.³³⁷ Bir diğer görüşe göre ise buradaki zamirden kastedilen Hz. Şuayb'ın peygamber olarak gönderildiği iki şehir olan Eyke ve Medyen'dir.³³⁸

1.14. On Dördüncü Grup Âyetler (80-84)

وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجْرِ الْمُرْسَلِينَ (80) وَأَتَيْنَاهُمْ آتَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (81) وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ (82) فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ (83) فَمَا أَعْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (84)

80. Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.

81. Biz onlara mucizelerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi.

82. Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.

83. Onları da sabaha çıkarırken o korkunç ses yakaladı.

84. Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.

1.14.1. Kelime İzahı

الْحِجْرُ

Sözlükte h-c-r (ح-ج-ر) sülâsi kökü “akıl, haram, yasak, engel, men etmek, saygınlık, kurtulmak ve himaye altına almak” gibi anlamlara gelmektedir.³³⁹ Hicr (حِجْرٌ) kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli sözlük anlamları³⁴⁰ yanında sadece bir yerde Hz. Sâlih’in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin yaşadığı yer olarak geçmekte ve burada yaşayanlar da Ashâbu’l-Hicr (أَصْحَابُ الْحِجْرِ) ifadesiyle zikredilmektedir.³⁴¹

³³⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 101; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 414; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 209; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 169; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 71.

³³⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 414; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 209; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 72.

³³⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "حجر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "حجر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "حجر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حجر" mad.

³⁴⁰ Bkz. Fecr, 89/5; Furkan, 25/53; En'am, 6/138.

³⁴¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "حجر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "حجر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "حجر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "حجر" mad.

آيَاتِنَا

Âyet kavramının hangi kökten türediğiyle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Söz konusu kelime bazı dilcilere göre فَعَلَةٌ, bazılarına göre ise فَعْلَةٌ vezninden türemiştir.³⁴² Faaletün (فَعَلَةٌ) vezninden türediğini kabul eden görüşe göre bu kelimenin kök harfleri e-y-e (أ-ي-أ), fa'letün (فَعْلَةٌ) vezninden türediğini kabul eden görüşe göre ise e-y-y (أ-ي-أ) şeklindedir.³⁴³ Çoğulu آيَاتٌ ve آيَةٌ olan âyet (آيَةٌ) kelimesi sözlükte “alamet, nişan, emâre, acaip iş, ibret ve iz” gibi anlamlara gelmektedir.³⁴⁴ Âyet kavramı, lügat anlamı olarak, “gerçekliği olan herşey için kullanıldığı gibi bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet” anlamında da kullanılmaktadır.³⁴⁵ Buradan hareketle bir kimse bir şeyin yaratılmış olduğunu öğrendiğinde yaratılan şeyin bir yaratıcısı olması gerektiğini bilmesi âyet kavramıyla ifade edilmiştir.³⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim'de gerek tekil ve çoğul olarak gerekse farklı terkiplerle 382 yerde geçen âyet kavramı terim olarak farklı anlamlara gelmektedir.³⁴⁷ Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın varlığını ispat etmeyi amaçlayan delil,³⁴⁸ Allah tarafından görevlendirilen elçilerin peygamber olduklarını ispat eden olağanüstü hadiseler,³⁴⁹ anlamında geçmektedir. Yine bu kavram önceden iman etmeyenlerin veya iman edip de imanlarının kendilerine bir hayır kazandırmadığı kimseler, Allah'ın bazı âyetleri ayan beyan ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin kendilerine bir yarar sağlamayacağına dikkat çekilirken kullanılan kıyamet alâmetleri³⁵⁰ anlamına da gelmektedir.³⁵¹ Bu kavram bir sözü başka bir sözden kesme alameti, lafzî açıdan birbirinden ayrılmış Kur'ân harflerinden her bir grup için ve bir sözden başka bir söze

³⁴² Cevherî, *Sihâh*, "أَي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "الآية" mad.

³⁴³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "أَي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "الآية" mad.

³⁴⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "أَي" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "أَي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "الآية" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "أَي" mad.

³⁴⁵ Râgıb, *Müfredât*, "أَي" mad.; Semîn el-Halebî, "*Umdetu'l-Huffâz*", "أَي" mad.

³⁴⁶ Râgıb, *Müfredât*, "أَي" mad.

³⁴⁷ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 104-108.

³⁴⁸ Rûm 30/20-25.

³⁴⁹ Âl-i İmrân 3/49; Hicr 15/84; İsrâ 17/59.

³⁵⁰ En'âm 6/158

³⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin "Âyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 242.

geçmenin alameti olarak da kullanılmıştır.³⁵² Kur'ân ilimleri ıstılahı olarak âyet kavramı şöyle tarif edilebilir: Kur'ân-ı Kerim'de bir sûrede bulunup başlangıcı ve sonu olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç cümleden oluşan her bir bölüme âyet denir.³⁵³

مُعْرِضِينَ

Daha çok cisimlerle alakalı olan ve genişlik anlamında uzunluğun zıddı olan a-r-d (ع-ر-ض) sülâsi kökü “sunmak, arz etmek, teftiş etmek, imtihana tabi tutmak, sevk etmek, ortaya çıkmak ve dünya metaı” gibi anlamlara gelmektedir.³⁵⁴ Geniş bir kullanım alanına sahip olan bu kelime Hicr sûresinde ilgili âyette if'âl babından ism-i fâil formuyla “yüz çevirenler” anlamını ifade etmektedir.

يَنْحِتُونَ

Sözlükte n-h-t (ن-ح-ت) sülâsi kökü “tahta, taş ve maden gibi her türlü sert cisimleri oymak ve işlemek” anlamına gelmektedir.³⁵⁵ Hicr sûresinin ilgili âyetinde geniş zaman formuyla gelen bu fiil “oyuyorlar” anlamına gelmektedir.

آمِنِينَ

Gönül huzuru ve korkunun berteraf olması halini ifade eden e-m-n (أ-م-ن) sülâsi kökünden türeyen bu sözcük ism-i fâil olup “güven içinde olanlar” anlamına gelmektedir.³⁵⁶ آمَنَ fiili hem müteaddi/geçişli hemde لازم/geçişsiz olarak

³⁵² Râgıb, *Müfredât*, "أَيّ" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "الأية" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "أَيّ" mad.

³⁵³ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 35; Yavuz-Çetin “Âyet”, 242-243.

³⁵⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عرض" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عرض" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عرض" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عرض" mad.

³⁵⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "نحت" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "نحت" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "نحت" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نحت" mad.

³⁵⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "أمن" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 239; Cevherî, *Sihâh*, "أمن" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "أمن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أمن" mad.

kullanılmaktadır. Geçişli kökünden hareketle اَمَّنَّةٌ /birine güven vermek anlamında mü'min kelimesi kullanıldığı için Allah'a mü'min denmektedir.³⁵⁷

أَغْنَى

Sözlükte ğ-n-a (غ-ن-ي) sülâsi kökü fakırlığın zıddı olan zenginlik demek olup, “zengin olmak, yeterli olmak, dirlik sürmek, mülâki olmak, yaşamak ve ikâmet etmek” gibi anlamlara da gelmektedir.³⁵⁸ Bazı dil âlimlerine göre bu kelime sadece Allah için kullanılan hiçbir şeye muhtaç olmama,³⁵⁹ insanla ilgili olarak ihtiyaçların az olması³⁶⁰ ve insanların türlerine göre kazanç yollarının açık olmasını ifade etmek üzere üç farklı anlamda kullanılmaktadır.³⁶¹ Hicr sûresinde geçtiği haliyle if'âl babından gelen eġnâ (أَغْنَى) fiili başındaki olumsuzluk edatıyla birlikte “fayda vermedi” anlamına gelmektedir.

يَكْسِبُونَ

Sözlükte “rızk talep etmek, kazanmak, kazanç, kâr, istemek, sa'y/gayret ve toplamak” gibi anlamlara gelen k-s-b (ك-س-ب) sülâsi kökü aynı zamanda mal, para, savaş, dostluk ve bilgi elde etmek gibi her türlü kazanma isteğini ifade etmektedir.³⁶² Bu sözcük insanın bir fayda elde edeceğini, bir pay alacağını düşündüğü bir şeyi elde etmesi anlamında kullanıldığı gibi menfaat elde edeceğini düşünürken kendine zarar verecek bir şeye yol açması anlamında da kullanılmaktadır.³⁶³ Hicr sûresi ilgili âyette geniş zaman formuyla gelen bu fiil başındaki لا edatıyla beraber “kazanmakta oldukları” anlamına gelmektedir.

³⁵⁷ Cevherî, *Sihâh*, "أمن" mad.; Râġıb, *Müfredât*, "أمن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أمن" mad.

³⁵⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "غنى" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "غنى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "غنى" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "غنى" mad.

³⁵⁹ “Hiç şüphesiz Allah hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır. Övülmeye layık olandır...” (Hac 22/64)

³⁶⁰ “ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?” (Duhâ 93/8)

³⁶¹ “Zengin olan(veli) yetim malına tenezzül etmesin” (Nisâ 4/6); Râġıb, *Müfredât*, "غنى" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "غنى" mad.

³⁶² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "كسب" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "كسب" mad.; Râġıb, *Müfredât*, "كسب" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "كسب" mad.

³⁶³ Râġıb, *Müfredât*, "كسب" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "كسب" mad.

1.14.2. Tefsir ve yorum (80-84)

Lût kavmi, Eyke halkı ve Ashabu'l-Hicr olarak ifade edilen bu üç kavmin bu sûrede ortak özellikleriyle anlatılması başlarına gelen ve “sayha, racfe ve saika” olarak isimlendirilen üç azap türünün bu kavimlere benzer şekilde isabet ettiğine işaret olarak değerlendirmek mümkündür. Sekseninci âyette geçen “Ashabu'l-Hicr” tabiri Hz. Sâlih'in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin yaşadığı Hicr bölgesi³⁶⁴ sakinlerine verilen addır.³⁶⁵ Sâlih Peygamber'le ilgisinden dolayı Medâinü-Sâlih olarak da isimlendirilen Semûd kavminin yaşadığı şehir olan Hicr bölgesi hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de tarih ve coğrafya eserlerinde aynı adla anılmaktadır.³⁶⁶ Kur'ân'ın nüzûlü sıralarında Hicaz bölgesinden gelen ticaret kervanları Semûd kavminin bu tarihi harabelerinden geçmekteydiler. Hz. Peygamber (sav) orduyu Tebûk'e sevk ederken bu harabelere işaret ederek “*kendilerine zulmeden bu halkın harabelerine ancak ağlayarak ve onların başına gelenlerin sizin başınıza gelmesinden korkarak girin!*” diyerek buradan olabildiğince nefret ederek, tiksinti duyarak ve kendisinin de yaptığı gibi hızlıca geçilmesini emreliyordu.³⁶⁷

Konumuz olan âyette Hicr bölgesinde yaşayan kavim ve gönderilen peygamber hakkında bilgi verilmemektedir. Ancak Semûd kavminin kayaları oyarak muhkem binalar yaptıklarını bildiren âyetlerden hareketle³⁶⁸ müfessirler burada yaşayan kavmin Semûd kavmi ve gönderilen peygamberin de Sâlih Peygamber

³⁶⁴ Hicr bölgesi, Hicaz ve Şam bölgesi arasındaki Vâdilkurâ'da bir yer olup, günümüzde Arabistan'ın kuzeybatı kısmında yer alan, Medine-Tebük yolu üzerinde Teyma' adlı yerin yaklaşık 110 km güneybatısında içinden Hicaz demiryolunun geçtiği sarp kayalıklarla çevrili vadinin ve bu vadideki eski şehre verilen addır. Bugün Alâ adlı yerleşim yerinin 15 km kuzeyine düşmektedir. Geniş bilgi için bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö. 310/923), *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhîm, (Kahire: Daru'l-Maârif, 1387/1969) I, 227; Ebu'l Â'la Mevdûdî (1979), *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.) II, 55 (Not:57); Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 364; Ömer Faruk Harman, “Hicr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara:TDV yayınları, 1998), 17: 454.

³⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 101; Sa'lebî, *Kıyasu'l-Enbiyâ*, 71; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 126; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX. 209; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 72.

³⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 55 (Not:57); Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 364; Ömer Faruk Harman, “Hicr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara:TDV yayınları, 1998), 17: 454.

³⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 104; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 414.

³⁶⁸ Bkz. A'râf 7/74; Şuarâ 26/141-149.

olduğu sonucuna varmışlardır.³⁶⁹ Bu kavme bir peygamber gönderilmişken âyette çoğul kipiyle elçiler anlamında murselîn (الْمُرْسَلِينَ) şeklinde bir ifadenin gelmesi müfessirler tarafından şöyle izah edilmiştir: Bu sözcük cins isim anlamında sadece Hz. Sâlih'i kastedtiği gibi, aynı zamanda bir peygamberi inkâr, aynı temel hakikatler üzere gönderilen bütün peygamberleri inkâr etmek anlamına da gelmektedir.³⁷⁰

Seksen birinci âyette geçen “âyetlerimizden” ifadesinden maksat diğer sûrelerde³⁷¹ geçen Semûd kavmiyle ilgili ifadelerden anlaşıldığı üzere Hz. Sâlih'in peygamberlik iddiasını ispatlayacak deliller ve özellikle kayadan çıkması, yayılması, su içmesi ve verdiği sütle özel olan deve mucizesidir.³⁷² Hz. Sâlih kavmini bu deveye bir kötülük yapmamaları konusunda uyarmasına rağmen onlar bu uyarıya aldırış etmediler ve Allah'ın bir mucize olarak kendilerine verdiği deveyi hunharca katlettiler. Hz. Sâlih'in emrini çiğneyen bu asi kavim için artık ceza kaçınılmazdı, peygamberleri de onlara üç günlük bir zaman diliminde azabın geleceğini haber verdi.³⁷³ Semûd kavmine verilen bu sürenin dolmasından sonra dördüncü gün sabaha karşı onları korkunç bir ses azabı yakalayiverdi. Neticede dünyada elde ettikleri muhkem binalar ve kazandıkları servetler başlarına gelecek azaba engel olamadı.

Seksen üçüncü âyette geçen ve sözlük anlamı itibariyle “güven içinde olanlar” anlamına gelen âminin (أَمِينٍ) sözcüğü müfessirler tarafından bu binaların üzerlerine çökmesi konusunda, bu binaların yıkılması ve binalarını kale mesabesinde gördükleri için düşmandan, azaptan ve ölümden güvende olmak olarak anlaşılmıştır.³⁷⁴

³⁶⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 104; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 209; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3: 364.

³⁷⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 414; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'an'il-Azîm*, IV, 544; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 388; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 71.

³⁷¹ A'râf, 7/73-74; Hûd, 11/64

³⁷² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 209; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 388; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 71.

³⁷³ Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, X, 282-304; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIV, 167-174; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, VIII, 215-229.

³⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 104; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 209; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 169; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 389; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 74.

1.15. On Beşinci Grup Âyetler (85-86)

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأَيُّنُهُ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ (85)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (86)

85. Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet), mutlaka gelecektir. Sen şimdi onlara güzel bir şekilde hoş görülü ol.

86. Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan hakkıyla bilendir.

1.15.1. Kelime İzahı

فَاصْفَحِ

Sözlükte s-f-h (ص-ف-ح) sülasi kök harflerinden meydana gelen ve temel anlamı “bir şeyin yanı ve eni” demek olan صَفَحَ الشَّيْءِ terkibi “affetmek” anlamındaki afv (عَفْوٌ) mastarından daha mübalağalı olup, kınamayı/azarlamayı terk etmek anlamına gelmektedir.³⁷⁵ Bu fiil an (عَنْ) harf-i ceriyle صَفَحْتُ عَنْهُ terkibiyle kullanıldığında “affetmek, yüz çevirmek, işlediği günaha aldırış etmeden ona güzel davranmak, tescil etmek, men etmek, terketmek ve birisini bağışlayarak güler yüzle karşılamak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁷⁶ Hicr sûresinin ilgili âyetinde bu kelime emir kipiyle “hoşgörüyü muamele et” anlamında geçmektedir.

1.15.2. Tefsir ve yorum (85-86)

Yukarıdaki âyetlerde geçmiş kavimlerin inkârcı, haksız ve isyancı tavırları anlatılıp bunların sonuçlarına dair bazı ibret verici sahneler sunulduktan sonra göklerin ve yerin ve ikisi arasındaki bütün mahlûkatın hak ile yaratılması konusuna geçilmiştir. Daha önceki âyetlerde geçmiş kavimlerin inkârları sebebiyle münasip bir karşılıkla cezalandırılmalarından bahsedilmesi ve Allah’ın adaletinin bir gereği olarak sunulması önceki âyetlere bir zeyl olarak değerlendirilebilir.³⁷⁷ Çünkü Allah Teâlâ

³⁷⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "صفح" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "صفح" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "صفح" mad.

³⁷⁶ Râgıb, *Müfredât*, "صفح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "صفح" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "صفح" mad.

³⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 105; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 74.

daha önceki âyetlerde anlatılan kavimleri, onlara zulmetmek için değil aksine cezayı haketmelerinden dolayı onları helak etmiştir. Seksen beşinci âyette geçen ve kelime anlamı olarak “bir şeyi, hikmetin gereği olarak yaratmak” anlamına gelen el-hak (الْحَقُّ) kavramına nasıl bir anlam verileceği meselesi müfessirler arasında ihtilafa yol açmıştır.

Taberî ve İbn Kesîr’e göre ilgili âyette geçen hak kavramı “adalet ve insaf” anlamına gelmektedir.³⁷⁸ Bu yoruma göre Allah kâinatı ve onda var olanları zulüm ve haksızlıkla değil adalet ve insaf temeli üzerine yaratmıştır. Zemahşerî, Râzî ve İbn Âşûr (ö. 1973) hak kavramını “batılın ve abesin zıddı olarak hakka ve hikmete uygun olarak yaratmak” şeklinde anlamışlardır.³⁷⁹ Bu yaklaşıma göre evren ve evrende bulunan her şeyin yaratılması bir vehim ve abesle iştilal olmayıp, kâinatın idaresi, hayır ve şerle münâsebeti, kemal ve noksanlık, yücelik ve alçaklık açısından her şeyin kendi mahiyetine uygun olması anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle bütün bir kâinatın nefsâni istek ve arzulara göre değil de aksine sünnetullâh’a göre yönetildiği gerçeği ortaya çıkmış olur. İbnü’l-Cevzî, konuya biraz daha farklı yaklaşarak hak kavramını “hakkın ortaya çıkması, iyilerin mükâfatlandırılması ve kötülerin cezalandırılması” olarak anlamıştır.³⁸⁰

وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ ifadesi, önceki âyet gruplarında geçen geçmiş kavimlere dair ibret verici özet bilgilerden sonra Hz. Muhammed’in (sav) peygamber olarak gönderildiği toplumların bu sûrede bahsi geçen ve neticede helak edilen kavimlerin yanlış inanç ve tutumlarını sürdürmeleri halinde aynı akıbete muhatap olacaklarına işaret etmektedir. Yine bu ifade cezayı gerektirecek sebepler tahakkuk ettiğinde cezanın kaçınılmaz olduğunu da ihtiva etmektedir. Bu ifade bir bakıma Peygamber Efendimiz’e hitaben “onu yalanlayanlardan ve düşmanlarından intikam alınacağına ve müşriklerin yaptığı türlü işkencelere sabretmesinden ve kendisine verilen görevi eksiksiz yerine getirmesinden dolayı gelmesinde hiçbir şüphe olmayan kıyamet

³⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 105; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 545.

³⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 210; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 75.

³⁸⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 412.

gününde mutlaka mükâfatlandırılacağına” dair bir mesaj da içermektedir.³⁸¹ Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i sabra teşvik ettiği bu ifadeden sonra ona eziyet eden ve onu yalanlayanların cezasının kendi uhdesinde olduğu mesajını vererek Peygamber Efendimiz’e “*sen onlara şimdilik güzel bir müsamaha ile muamele et*” emrini vermiştir. Seksen beşinci âyetin sonunda geçen “*onlara güzel bir müsamaha ile muamele et*” cümlesinde Hz. Peygamber’in şahsında eğitim, irşad ve toplumu yetiştirme ve aydınlatma görevi üstlenen herkese bu tür eğitim, öğretim ve ıslah faaliyetlerinde ümitsizliğe ve öfkeye kapılmadan mümkün olduğu kadar insanları kırmadan, incitmeden, güzellikle ve hoşgörülle muamele edilmesi de öğütlenmektedir.³⁸²

Hz. Peygamber’in sabırlı ve hoşgörülü olmasını isteyen âyetin ardından gelen âyette yüce Allah’ın onları ve herşeyi yarattığı ve aralarında cereyân eden herşeyden haberdâr olduğu gibi kıyamet hadisesini gerçekleştirme güç ve kudretinin olduğuna da vurgu vardır.³⁸³ Yine bu âyette Allah Teâlâ’nın bu inkârcı topluluk arasından ve onların soyundan Hz. Peygamber’e iman edecek ve ona candan dost olacak yeni bir nesil müjdesi de sezilmektedir.³⁸⁴ Nitekim bu muştu kısa zaman sonra gerçekleşmiş; Allah Teâlâ kısa bir zaman sonra daha önce amansız bir şekilde Hz. Peygamber’le mücadele eden ve ona düşmanlık edenlerin soyundan canlarını ve mallarını Allah ve Resûlü’nün yoluna feda eden tertemiz bir topluluk meydana getirmiştir.³⁸⁵

1.16. On Altıncı Grup Âyetler (87-89)

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ (87) لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنَ عَلَيْهِمْ وَخَفَضْنَا جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (88) وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ (89)

87. *Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur’ân’ı verdik.*

88. *Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülmeye ve müminlere alçak gönüllü ol.*

³⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 105; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 210; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 76.

³⁸² Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 367.

³⁸³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 105; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 546.

³⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 78; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 367.

³⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 78; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3: 367.

89. De ki: Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.

1.16.1. Kelime İzahı

الْمَتَانِي

Sözlükte temel olarak “bir nesneyi kıvrıp katlamak ve ikinci olmak” anlamına gelen s-n-a (ث-ن-ى) sülâsi kökü, sayı olarak ve içindeki tekrarlar ölçü alınarak ya da her ikisinin gözetilmesi anlamında kullanılmaktadır.³⁸⁶ Senâ (سَنَاءٌ) mastarından türeyen mesna (مَسْنَاءٌ) kelimesinin çoğulu olan *mesâni* (مَسَانِي) sözcüğü “güç, takat, peşpeşe gelen ve tekrarlanan” gibi anlamlara gelmektedir.³⁸⁷ Âyetlerin bu şekilde isimlendirilmeleri, zamanın geçmesiyle beraber ikinci defa okunmaları, tekrarlanmaları, harikulâdeliğini koruması, faydalarının tükenmemesi, asırlar boyu çözümlenip bozulmamaları ve kesintiye uğrayıp okunmaz bir hale gelmemelerinden dolayıdır.³⁸⁸ Bu kelime övgü anlamındaki senâ (سَنَاءٌ) kökünden de türemiş olabilir ki bu da doğrudur. Böylece Kur’ân’ın ve onu tilavet edenin, onu öğrenen ve öğretenin, onunla amel edenin daima övgüye ve saygıya layık olacaklarına dikkat çekilmiş olur.³⁸⁹

تَمَدَّنَ

Sözlükte “çekmek, uzatmak, akmak ve yükselmek” gibi anlamlara gelen m-d-d (م-د-د) sülâsi kökünden hareketle göz koymak anlamında كَذَّأَ إِلَى عَيْنِي “gözümü falancaya diktim” ifadesi kullanılmaktadır.³⁹⁰ Bu cümleden hareketle konumuz olan Hicr sûresinde ilgili âyette geçtiği şekliyle bu kelime geniş zaman formuyla ve başındaki olumsuzluk edatıyla birlikte, bir şeye tamah ederek “gözünü dikme” anlamına gelmektedir.

³⁸⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "تنى" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "تنى" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "تنى" mad.

³⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "تنى" mad.

³⁸⁸ Râgıb, *Müfredât*, "تنى" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "تنى" mad.

³⁸⁹ Râgıb, *Müfredât*, "تنى" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "تنى" mad.

³⁹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "مد" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "مد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مد" mad.

أَزْوَاجًا

Sözlükte bu kelime “çift ve eş” anlamındaki z-v-c (ز-و-ج) sülâsi kökünden meydana gelen *zevc* (زَوْجٌ) kelimesinin çoğuludur.³⁹¹ Tek olanın zıddı olan ve canlı varlıklardan eşleşen erkek ve dişi çiftlerin her birisine *zevc* (زَوْجٌ) dendiği gibi diğer varlıklardan ve bitkilerden olan çiftlerden her birine de *zevc* (زَوْجٌ) denir.³⁹² Konumuz olan Hicr sûresinde bu kelime çoğul formuyla “birbirine benzeyen nimetler veya yandaşlar” anlamına gelmektedir.

وَإِخْفِضْ

Sözlükte “yükseklik” anlamına gelen raf‘ (رَفَعٌ) mastarının zıddı olan h-f-d (خ-ف-ض) sülâsi kökü “alçaklık, güzel ve bolluk içinde bir yaşam” anlamına gelmektedir.³⁹³ Bu kelime aynı zamanda “sükûnet ve yumuşak yürümek” anlamına da gelmektedir.³⁹⁴ Buradan hareketle sözlükte “bir kuşun diğer kuşlara karşı yumuşak olup onları kanatları altına alarak kucaklaması” anlamına gelen *حَفَّصَ الطَّائِرُ جَنَاحَهُ* cümlesine benzetme yoluyla kullanılan bir deyim olan *وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ* ifadesi Hicr sûresinde ilgili âyette bir tevâzu ifadesi olarak “alçak gönüllü ol” anlamına gelmektedir.³⁹⁵

النَّذِيرُ

Sözlükte “adamak” anlamına gelen n-z-r (ن-ذ-ر) sülâsi kök harflerinden oluşan *nezr* (نَذْرٌ) bir kimsenin yükümlü olmadığı bir şeyi, bir işin olması şartına bağlayarak kendisini yükümlük altına sokması anlamına gelmektedir.³⁹⁶ Aynı kökten türeyen *inzâr* “içinde korkulu bir şeyi haber vermek sûretiyle sakındırmak” anlamında

³⁹¹ Râgıb, *Müfredât*, "زوج" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "زوج" mad.

³⁹² İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 239; Râgıb, *Müfredât*, "زوج" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "زوج" mad. Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "زوج" mad.

³⁹³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "خفص" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "خفص" mad.

³⁹⁴ Cevherî, *Sihâh*, "خفص" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "خفص" mad.

³⁹⁵ Cevherî, *Sihâh*, "خفص" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "خفص" mad.

³⁹⁶ Râgıb, *Müfredât*, "نذر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نذر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "نذر" mad.

bir mastardır.³⁹⁷ “Sevindirici haber verme” anlamındaki *tebşir* kelimesinin zıddı olan *inzâr*, dine davet yöntemlerinden biri olup bu işi yapan kişiye *nezîr* (münzir) denildiği gibi, tehlikenin farkında olmayan topluluğa bu tehlike hakkında bilgi veren kimse olarak da tarif edilmiştir.³⁹⁸ Kur’ân’da kırk dört âyette yer alan *nezîr* kelimesi³⁹⁹ Hicr sûresinin ilgili âyetinde insanları tehlikeli bir şeye karşı “uyaran” anlamına gelmektedir.

1.16.2. Tefsir ve yorum (87-89)

Allah Teâlâ yukarıdaki âyetlerde putperestlerin peygamberi incitici ve alaycı tavırlarına karşılık konumuz olan seksen yedinci âyette elçisini teselli etmek üzere onu, çok büyük bir hediye olan tekrarlanan yedi âyet ve Kur’ân’ı vererek şerefliendirdiğini ifade etmiştir.

“*Tekrarlanan yedi âyet*” olarak çevirdiğimiz ifade sözlük anlamı itibariyle açık olsa da delaleti açık ve net olmadığından bu ifadeyle alakalı tefsir eserlerinde birçok görüş aktarılmıştır. Bu görüşleri şu şekilde izah etmek mümkündür:

(1) Hz. Ali, Hz. Ömer, Ebu Hureyre, Übey b. Ka’b, Said b. Mualla, birçok ravinin nakliyle İbn-i Abbas, bir rivâyete göre Abdullah ibn Mesud ve Said b. Cübeyr, Hasan el-Basrî, Ata b. Ebi Rabah, Katade b.Diâme, Ferrâ ve Zeccâc (ö. 311/923) gibi birçok sahabi ve tabiundan âlimin içinde yer aldığı büyük bir gruba göre tekrarlanan yedi âyetten kasıt Ümmü’l-Kur’ân olan Fâtiha sûresidir.⁴⁰⁰ Bu görüşe sahip olan âlimler Fâtiha sûresinin peygamberlerden sadece Hz. Peygamber’e verilmesi, namazda her rekâta okunması, bu sûrede Allah’a övgünün, hamdin ve hâkimiyetinin geçmesi, bu sûrenin Allah ile kulları arasında ikiye taksim edilmesi ve bu sûrenin biri Mekke’de diğeri de Medine’de olmak üzere iki defa nâzil olmasıyla alakalı rivâyetleri kendi görüşlerine delil olarak göstermişlerdir.⁴⁰¹

³⁹⁷ Cevherî, *Sihâh*, "نذر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "نذر" mad.

³⁹⁸ Cevherî, *Sihâh*, "نذر" mad.; Hayati Hökelekli “İnzâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 358.

³⁹⁹ Abdülbâki, *Mu’cemu’l-Müfehres*, 692-693.

⁴⁰⁰ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 91; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, III, 152; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 107-126; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 211; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 413.

⁴⁰¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 107-126; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 211; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 413.

(2) Kendilerinden aktarılan başka bir rivâyete göre Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud, Said b. Cubeyr, Mücâhid ve Abdullah b. Ömer, Dahhâk b. Müzâhim'e göre "Tekralanan yedi" ifadesi Kur'ân-ı Kerim'in baş tarafında yer alan "Seb'ut-tivâl" olarak kabul edilen Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus veya tek bir sûre olarak da kabul edilen görüğe göre Enfâl ve Tevbe sûrelerine işaret etmektedir.⁴⁰²

(3) Mücâhid, Dahhâk b. Müzâhim ve Tâvus'tan gelen bir rivâyette "seb'an mine'l-mesânî" sözü Kur'ân'ın tamamını ifade etmektedir.⁴⁰³

(4) Ziyâd b. Meryem'e göre "seb'an mine'l-mesânî" ifadesi Kur'ân'da yer alan "emir, nehiy, inzâr, müjde, nimetlerin sayılması, meseller ve Kur'ân'da yer alan geçmiş kavimlere ait kıssalar" gibi hususları ihtiva etmektedir.⁴⁰⁴

Bir önceki âyette Allah'ın daha önce hiçbir kuluna vermediği Kur'ân ve Fâtiha sûresi gibi ikramların ve izzetlerin en güzelinin Hz. Peygamber'e (sav) verildiğinden bahsedilmişti. Allah Teâlâ hemen akabindeki seksen sekizinci âyette Hz. Peygamber'e ve onun şahsında bütün Müslümanlara, müşriklerin sahip olduğu zenginliğe tamah etmemeleri, sahip oldukları dünyalık nimetlerin geçici olduğuna ve bu nimetlerin bir azap vesilesi olduğuna işaret ederek dünya malına imrenmekten sakınmalarını emretmiştir. Yine ilgili âyette Hz. Peygamber'e Mekkeli müşriklerin sahip olduğu zenginliğe ve iman etmemedeki ısrarlarından dolayı üzülmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır.⁴⁰⁵ Âyetin devamında Hz. Peygamber'e asıl önemli olanın kendisine candan bağlanan, Allah ve resûlünün yolunda canlarını feda eden müminler topluluğu olduğu hatırlatılmakta ve zayıf ama iman abidesi müminlere karşı tevâzu ve hoşgörü ile muamele etmesi emredilmektedir. Müminlere karşı tevazu kanadını indirmesi emrini alan Hz. Peygamber'e seksen dokuzuncu âyette kendisinin apaçık

⁴⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 107-126; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 211; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 170; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 391; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 413; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 544.

⁴⁰³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 107-126; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 413; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 544.

⁴⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 121-122; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 170; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 413; Demirci, *Kur'ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 135-136.

⁴⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 121-122; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 418; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 170.

bir uyarıcı olduğu, insanları delillerle ve burhanlarla Allah'ın azabına karşı uyarması ve inkâr etmeleri durumunda daha önceki ümmetlerin başına gelenin onların da başına gelebileceğini haber vermesi emredilmektedir.

1.17. On Yedinci Grup Âyetler (90-93)

كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ (90) الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ (91) فَوَرَبِّكَ لَنَسَأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (92) عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (93)

90. Nitekim biz, (Kur'an'ı) kısımlara ayıranlara azabı indirmişizdir.

91. Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır.

92. Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz.

93. Yaptıklarından dolayı.

1.17.1. Kelime İzahı

الْمُقْتَسِمِينَ

Sözlükte “bölmek, bölüştürmek, pay ve hisse” anlamındaki k-s-m (ق-س-م) kök harflerinden oluşan bir isim olan *kasm* (قَسَمَ) veya *kismet* (قِسْمَةٌ) kökünden türeyen bu kelime Hicr sûresinin ilgili âyetinde ifti'âl babından ismi fâil kalıbında olup, çoğul formuyla “bölüp parçalayanlar” anlamına gelmektedir.⁴⁰⁶

عِضِينَ

Bu kelimenin hangi kökten türediğiyle alakalı dil âlimleri tarafından farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazı dil âlimlerine göre *i'dûn* (عِضُونَ) kelimesinin tekili ı'dah (عِضَةٌ) olup aslı a-d-v (ع-ض-و) kök harflerinden meydana gelen ı'dve (عِضْوَةٌ) mastarıdır.⁴⁰⁷ Bu kökten türediği kabul edilen görüşe göre bu sözcük عِضِيَّتُ الشَّيْءِ عِضَةٌ terkinde kullanıldığı gibi “bir şeyi parça parça yapmak” anlamına gelir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶ Cevherî, *Sihâh*, "قسم" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "قسم" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قسم" mad.

⁴⁰⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عضا" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عضه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.

⁴⁰⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عضا" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عضه" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عضه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.

Buradan hareketle Müşrikler Kur'ân'ın bir kısmını "yalan" bir kısmını "sihir", bir kısmını "şiiir" ve bir kısmını da "kâhin sözü" olarak gördüler anlamı ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁹ Kimine göre ise bu kelimenin aslı ı'dhe (عِضَّةً) olup iki h "d" harfinin yanyana gelmesi istiskal/dile ağır gelme teşkil ettiği için bir "h" harfi atılır ve kelime ı'datün (عِضَّةً) şeklinde teleffuz edilir.⁴¹⁰ Ferrâ'ya göre ise bu kelime arap kullanımında "sihir" anlamına gelip adh (عِضَّةً) kökünden türemiştir.⁴¹¹ Bu kullanıma göre kelime "Kur'ân'ı sihrin çeşitleri olarak kabul ettiler" anlamına gelir. Kisaî'ye göre ise bu sözcük "bir çeşit dikenli ağaç" anlamına gelen ıdah (عِضَّةً) kökünden türemiştir.⁴¹² Hicr sûresinin ilgili âyetinde çoğul formuyla gelen bu kelime "parça parça yapanlar" anlamına gelmektedir.

1.17.2. Tefsir ve Yorum (90-93)

Hicr sûresinde yukarıda ele aldığımız âyetlerde "Kur'ân'ı bölüp paraçalayanlar" anlamına gelen el-muktesimîn (الْمُقْتَسِمِينَ) ve ı'din (عِضِينَ) sözcüklerinden söz edilmektedir. Ancak burada bunların kimler olduğu hususu açık bir şekilde ifade edilmediğinden müfessirler konuyu vuzuha kavuşturma sadedinde farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşler şu şekilde izah edilebilir:

(1) İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Hasan el-Basrî ve Mücâhid gibi sahabi ve tabiînin içinde bulunduğu bir grup âlime göre "el-muktesimîn" (الْمُقْتَسِمِينَ) kelimesinden kasıt Yahudî ve Hristiyanlardır. Zira Yahudi ve Hristiyanlar Kur'ân'ın bir kısmını kabul edip bir kısmını reddettikleri gibi falanca sûre benim falanca sûre benim diyerek Kur'ân'la alay etmek cihetiyle Kur'ân'ı bölüp parçalara ayırmışlardır.⁴¹³ Kur'ân'ı bölüp parçalayanların Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu kabul eden görüşün diğer bir yorumuna göre bunlara bölüp parçalayanlar denmesinin

⁴⁰⁹ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 239; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "عضه" mad.

⁴¹⁰ Cevherî, *Sihâh*, "عضه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.

⁴¹¹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 91-92; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz*, "عضه" mad.

⁴¹² Râgıb, *Müfredât*, "عضه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عضه" mad.

⁴¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 129-131; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 216; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 416; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 86.

sebebi: Ehl-i Kitab'ın kendi kitaplarının bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmeleri ya da Yahudilerin Tevrat'ı kabul edip İncil ve Kur'ân-ı Kerim'i reddetmeleri, Hristiyanların İncil'i kabul edip Tevrât'ı ve Kur'ân'ı reddetmeleridir.⁴¹⁴

(2) Katâde, İkrime (ö. 105/723), Dahhâk ve Ata b. Ebi Rabah'ın içinde yer aldığı bir grup âlime göre “el-muktesimîn” (المُقْتَسِمِينَ) ifadesinden kasıt Mekkeli müşriklerdir. Çünkü Mekkeli müşrikler Kur'ân'ın bir kısmının “yalan” bir kısmının “sihir”, bir kısmının “kâhin sözü” bir kısmının da “geçmişin masalları” olduğunu iddia ediyorlardı.⁴¹⁵ Yine bir rivâyete göre Mekkeli müşrikler hac mevsimi geldiğinde ağız birliği yaparak bölük bölük ayrılıp yollara dağılıyor ve Mekke'ye ziyarete gelenlere Hz. Peygamber'in aleyhinde “o bir kâhin”, “o bir mecnûn”, “o bir şair”, “o bir sihirbaz” diyerek kara propaganda yapıyorlardı.⁴¹⁶

(3) Abdurrahmân b. Zeyd ise “el-muktesimîn” (المُقْتَسِمِينَ) ifadesinin Hz. Sâlih'i öldürmek için suikast tertip etmek üzere yemin edenleri kastedtiğini iddia ederek farklı bir yorum yapmıştır. Bu yoruma göre el-muktesimîn (المُقْتَسِمِينَ) kelimesi kasm (قَسَمَ) veya kısmet (قِسْمَةٌ) kökünden değil de yemin anlamındaki (قَسَمَ) kasm kökünden türemiştir.⁴¹⁷

Taberî, tefsirinde birçok rivâyeti aktardıktan sonra kendi görüşünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Allah Teâlâ nebisine Kur'ân'ı parça parça eden kavmine rablerini inkâr etmelerinden, peygamberini yalanlamalarından dolayı kendilerinden önce, peygamberlerinin mesajlarını bölüp parçalayanların başına gelenin kendilerinin de başına geleceğini ve Allah'ın azabını haber veren uyarıcı olduğunu bildirmesini emretti.”⁴¹⁸ Bu âyetlerde hangi grubun kastedildiği net olarak açıklanmadığı ve makul bir delil bulunmadığı için bu ifadenin, Kur'ân'ın bir kısmının “yalan” bir kısmının “sihir”, bir kısmının “kâhin sözü” bir kısmının da “geçmişin masalları” olduğunu

⁴¹⁴ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 91-92; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 131; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 152; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 180.

⁴¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 132; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 216; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 544; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 416; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 86.

⁴¹⁶ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 91-92; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 133; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 544.

⁴¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 132; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 418.

⁴¹⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 133.

iddia eden Mekkeli müşrikleri kasdetmesi muhtemeldir. Ancak kendi kitaplarının bir kısmını kabul edip bir kısmını reddeden Yahudiler ve Hristiyanlar da kastedilmiş olabilir. Çünkü Yahudiler Kur’ân’ı ve İncil’i kabul etmiyorlardı. Hristiyanlar da Kur’ân’ı ve Tevrât’ı reddediyorlardı” diyerek iki görüşü birleştirmiştir.⁴¹⁹

Doksan ikinci ve doksan üçüncü âyetlerde Kur’ân-ı Kerim hakkında ileri geri konuşup bir kısmını kabul edip bir kısmını reddenlere yönelik Allah Teâlâ kendi zatına yemin ederek yaptıkları herşeyden mutlaka hesaba çekileceklerini bildirmektedir.

1.18. On Sekizinci Grup Âyetler (94-99)

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (94) إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (95) الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (96) وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ (97) فَسِيخِ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (98) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99)

94. Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!.

95. (Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.

96. Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir. (Kimin doğru olduğunu) yakında bilecekler!

97. Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz.

98. Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!

99. Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!

1.18.1. Kelime İzahı

فَاصْدَعْ

Sözlükte temel anlamı “cam, demir ve benzeri sert cisimlerdeki yarıma olan” s-d-a (ص-د-ع) sülâsi kökü “bir nesneyi yarisından ikiye ayırmak anlamında yarmak, izhar etmek, açıkça söylemek ve teveccüh etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²⁰ Bu

⁴¹⁹ Taberî, *Câmiu 'l-Beyân*, XIV, 133.

⁴²⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu 'l-Ayn*, "صدع" mad.; İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi 'l-Kur'ân*, 240; Cevherî, *Sihâh*, "صدع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "صدع" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "صدع" mad.

fiil sözlüklerde بِالْحَقِّ صَدَعْتَ terkihiyle “bir şeyi açıktan ifade etmek” için kullanılır.⁴²¹ Konumuz olan Hicr sûresinin ilgili âyetinde emir kipiyle gelen bu fiil “açıkça söyle” anlamına gelmektedir.

كَفَيْتَنَا

K-f-a (ك-ف-ي) sülâsi kök harflerinden meydana gelen kifâyet (كَفَايَةً) mastarı asıl olarak “bir mevzudaki boşluğu dolduran ve bir işte sonuca varmayı sağlayan miktar” demek olup, “yeterli olmak ve yerine getirmek” anlamına da gelmektedir.⁴²² Hicr sûresinin ilgili âyetinde geçmiş zaman formuyla gelen bu fiil, Allah için söz konusu olunca “yeteriz” anlamına gelmektedir.

يَضِيقُ

D-y-k (ض-ي-ق) sülâsi kök harflerinden meydana gelen dayk (ضَيْقٌ) mastarı genişlik anlamındaki seah (سَعَةً) mastarının zıddı olup “daralmak, fakirlik, şüphe, kötü durum, sıkmak ve zora girmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²³ Hicr sûresinin ilgili âyetinde geniş zaman formuyla gelen bu fiil “daralıyor” anlamına gelmektedir.

فَسَبِّحْ

Temel anlamı “yüzmek” olan s-b-h (س-ب-ح) sülâsi kökü “suda ve havada hızlıca mesafe katetmek” anlamına gelmektedir.⁴²⁴ *Sebh* (سَبَّحَ) mastarı aynı zamanda “boş vakit, boşluk, sükûnet ve gezmek” anlamına da gelmektedir.⁴²⁵ Aynı kökten türeyen tesbih ve sübhân “Allah’ı ulûhiyetine ve ubudiyetine yakışmayacak ver türlü vasıflamalardan tenzih etmek” demektir.⁴²⁶ Bu kelime istiâre yoluyla فَلَكَ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ: “Meleklerin yıldırların yörüngelerindeki geçişleri” (Enbiyâ 21/33), وَالسَّابِّحَاتِ سَبَّحًا:

⁴²¹ Cevherî, *Sihâh*, "صدع" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "صدع" mad.

⁴²² Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "كفى" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "كفى" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "كفى" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "كفى" mad.

⁴²³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "ضيق" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "ضيق" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "ضيق" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ضيق" mad.

⁴²⁴ Râgıb, *Müfredât*, "سبح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سبح" mad.

⁴²⁵ Cevherî, *Sihâh*, "سبح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سبح" mad.

⁴²⁶ Cevherî, *Sihâh*, "سبح" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سبح" mad.

aldıkları emirleri yerine getirmek üzere gökyüzü ile yeryüzü arasında hızlıca gidip gelmeleri veya gemilerin denizde akıp gitmesi” (Nâziât 79/3) anlamında da kullanılmaktadır. Kur’ân’da isim ve fiil olarak farklı terkipleriyle beraber doksan üç yerde geçen⁴²⁷ tesbih sözcüğü ister söz, ister fiil ve ister niyet olsun bütün ibadet şekillerini ihtiva etmektedir.⁴²⁸ Hicr sûresinin ilgili âyetinde emir kipiyle gelen bu fiil “tesbih et” anlamını ifade etmektedir.

أَعْبَدُ

A-b-d (ع-ب-د) sülâsi kök harflerinin mastarı olan abd (عَبَدٌ) sözcüğü “boyun eğmek, alçalmak, itaat etmek ve ilah edinmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²⁹ Bu kelime bu baptan sadece Allah’a kulluk anlamında kullanılmaktadır.⁴³⁰ Bu sözcük mutlak olarak hür ve köle insan anlamında kullanılmaktadır.⁴³¹ Hür insanın zıddı anlamındaki abd (عَبْدٌ) kavramının çoğulu abîd (عَبِيدٌ) şeklinde gelir.⁴³² Aynı kökten türeyen ve çoğulu ibâd (عِبَادٌ) olan âbid (عَابِدٌ) sözcüğü, “boyun eğen ve itaat eden” anlamına geldiği gibi aynı zamanda muvahhid anlamında tek bir Alla’a “kulluk eden” anlamına da gelmektedir.⁴³³ Bazı dil âlimleri, her iki kavram Allah’a izafe edildiğinde abîd (عَبِيدٌ) formunun ibâd (عِبَادٌ) formundan daha kapsamlı olduğunu iddia etmişlerdir.⁴³⁴ وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ لِّلْعَبِيدِ: “Ben kullara asla zulmetmem” (Kâf 50/29) anlamındaki bu âyeti de görüşlerine delil olarak göstermişlerdir. Bu âyette Allah ne kendisine kulluk edenlere ne de kendisinden başkasına tapanlara zulmetmeyeceğine dikkat çekmektedir.⁴³⁵ Konumuz olan Hicr sûresinde ilgili âyette geçen kelimenin

⁴²⁷ Abdülbâki, *Mu’cemu’l-Müfrehes*, 339-340.

⁴²⁸ Râgıb, *Müfredât*, "سبح" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-Huffâz*, "سبح" mad.

⁴²⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, "عبد" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عبد" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عبد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "عبد" mad.

⁴³⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, "عبد" mad.

⁴³¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, "عبد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "عبد" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "عبد" mad.

⁴³² Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-Ayn*, "عبد" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عبد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "عبد" mad.

⁴³³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "عبد" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-Huffâz*, "عبد" mad.

⁴³⁴ Râgıb, *Müfredât*, "عبد" mad.

⁴³⁵ Râgıb, *Müfredât*, "عبد" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetu’l-Huffâz*, "عبد" mad.

kökünü teşkil eden ibâdet ve ubûdiyet sözcüklerinde “kulluk, itaat etmek ve tezellül” anlamı vardır.⁴³⁶ Hicr sûresinin ilgili âyetinde emir kipiyle yer alan bu fiil “kulluk et, ibadet et” anlamında yer almıştır.

الْيَقِينُ

Sözlükte y-k-n (ي-ق-ن) sülâsi kök harflerinin mastarı olan yakn (يَقْنُ) “şüphenin ortadan kalkması, bir işin tesbiti, kesin bilgi, sabit olan iş ve sükûnete kavuşmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁷ Aynı kökten türeyen yakin (الْيَقِينُ) “doğruluğu hakkında şüphe bulunmayan, vâkıya uygun bilgi, sabit ve kesin inanış, kanaat, şüphe ve tereddütten sonra ulaşılan kesinlik” anlamına gelmektedir.⁴³⁸ Kur’ân’da isim ve fiil olarak farklı terkiplerle yirmi sekiz âyette geçmektedir.⁴³⁹ Hicr sûresinin ilgili âyetinde isim olarak geçen ve “gerçekleşeceği kesin olarak bilinen” anlamına gelen yakîn kavramının “ölüm” anlamında geçtiği ifade edilmektedir.⁴⁴⁰

1.18.2. Tefsir ve Yorum (94-99)

Hicr sûresinin ilgili âyetinde yer alan (فَأَصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ) ifadesi Hz. Peygamber’e (sav) gelen bütün vahyi insanlara aleni olarak aktarmasını emretmektedir. Bu âyete göre Hz. Peygamber’in (sav) en temel vazifesi bu âyetin muhtevasına uygun olarak vazifesini yerine getirmektir. Şâyet Hz. Peygamber aldığı vazifeyi ifa etmezse “*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*” (Mâide 5/67) âyetinde de belirtildiği üzere elçilik görevini yerine getirmemiş olur. Bundan dolayı Hz. Peygamber’e putperestelerin inkârcı, alaycı ve kaba davranışlarına aldırmandan kendisine vahyedilen hakikatleri

⁴³⁶ Cevherî, *Sihâh*, "عبد" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عبد" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عبد" mad.

⁴³⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "يقن" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "يقن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "يقن" mad.

⁴³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "يقن" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "يقن" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "يقن" mad.; Osman, Demir “Yakin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 271.

⁴³⁹ Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 773-774.

⁴⁴⁰ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, 241.

insanlara olduğu gibi aktarması emredilmektedir. Ancak söz konusu âyette geçen (فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ) ifadesine müfessirler farklı anlamlar yüklemişlerdir. Şöyle ki:

(1) Abdullah b. Abbas (فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ) ifadesini “emrolunduğun gibi yoluna devam et” ya da “sana emredilene yap” olarak anlamlandırmıştır.⁴⁴¹

(2) Mücâhid (فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ) ifadesinin “Ey Resûl! Namaz kılariken Kur’ân’ı cehri olarak oku” anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁴²

(3) Dahhâk b. Müzâhim ve Abdurrahmân b. Zeyd ilgili ifadeden “Hz. Peygamber’e kendisine indirilen Kur’ân vahyini insanlara açıkça tebliğ etmesi” anlamını çıkarmışlardır.⁴⁴³

(4) Ahfeş ve İsa b. Kehhâl ilgili âyette geçen ifadenin Hz. Peygamber’e hak ile batılı ayırmasını emrettiğini iddia etmişlerdir.⁴⁴⁴

Hz. Peygamber’e Kur’ân’ın bir kısmını kabul edip bir kısmını reddeden ve bir kısmını sihir, bir kısmını şiir, bir kısmını kâhin sözü ve bir kısmını geçmişin masalları olarak gören Mekkeli müşriklere aldırış etmeden vazifesi olan tebliğ görevini yerine getirmesi emredilmişti. Buradan hareketle bütün görüşler içerisinde İbn Abbas’ın görüşünün âyetin ruhuna daha uygun olduğu söylenebilir.⁴⁴⁵

Ayrıca bu âyetle ilgili olarak tefsir kaynaklarında Abdullah b. Ubeyde’nin İbn Mesud’dan aktardığı bir rivâyete göre bu âyet nazil oluncaya kadar Hz. Peygamber (sav) İslam’a daveti gizli yapıyordu. Ancak bu âyet nazil olduktan sonra İslam’a daveti ve namaz ibadetini aleni olarak yapmaya başlamıştır.⁴⁴⁶

İlgili âyette geçen (وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ): “Müşriklerden yüz çevir” ifadesinin tefsir kaynaklarında Hz. Peygamber’e putpererestlerin alaylarına ve vahyi reddetmelerine aldırış etmeden tebliğ görevine devam etmesi olarak anlaşıldığı

⁴⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 551; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 420.

⁴⁴² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 174.

⁴⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 395.

⁴⁴⁴ Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 174; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 420; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 219; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 395.

⁴⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; Demirci, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, II, 141.

⁴⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 551; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 420.

bilgisine yer verilmektedir.⁴⁴⁷ Doksan dördüncü ve doksan beşinci âyetlerde Hz. Peygamber'e kendisine emredilene vahyetmesi emredildikten sonra kendisiyle alay edenlerin ve değersiz bir takım şeyleri Allah'a ortak koşacak kadar düşüncesiz olanlara karşı cesur olması ve moralini bozmaması telkin edilmektedir.⁴⁴⁸ Tefsir kaynaklarında Hz. Peygamber'le (sav) alay edenlerin ve Allah'a bir takım değersiz şeyleri ortak koşanların sayısının beş olduğu ve bunların Kureyş'in ileri gelenlerinden As b. Vaîl, Velîd b. Muğire, Ebu Zema', Esved b. Abdi Yâğûs ve Hâris b. Ettulâtile olup Bedir'den önce farklı hastalıklarla helâk edildikleri bilgisine yer verilmektedir.⁴⁴⁹

Doksan yedince âyette Allah Teâlâ Resûlü'ne hitaben "biz müşriklerin Kur'ân'ı bölüp parçalamalarının, seninle alay etmelerinin ve getirdiklerini yalanlamalarının, seni üzdüğünü ve kalbini daralttığını biliyoruz. Ancak bu durum seni ümitsizliğe ve çaresizliğe sevk etmesin; sen Allah'a güven, ona tevekkül et, o sana yeter ve ancak o sana yardım eder" diyerek Hz. Peygamberi teselli etmiş ve onu ibadete, namaza tahmide ve rabbini tesbih etmeye teşvik etmiştir.⁴⁵⁰ Nihâyet son âyette Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e ve onun şahsında bütün Müslümanlara ölüm gelinceye kadar kulluk vazifelerini yapmayı emretmektedir. Yukarıda kelime izahı bölümünde açıklandığı üzere yakîn kavramının temel olarak müfessirler tarafından iki farklı yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Şöyle ki:

(1) İbn-i Abbas, Mücâhid, Katâde, Hasan el-Basrî başta olmak üzere müfessirlerin büyük çoğunluğu yakîn kavramının burada "ölüm" anlamında olduğunda görüş birliğine varmışlardır.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 142; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 219; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 395; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 88.

⁴⁴⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 145; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 261; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 89.

⁴⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 145; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 220; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 175; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 90.

⁴⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 154; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 220; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 553.

⁴⁵¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 154-157; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 153; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 421; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 221; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 553; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 264; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 397; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3080.

(2) Mâverdî'nin eserinde İbn Şecrâ'dan aktardığı bir görüşe ve son dönem müfessillerinden olan Tâhir b. Âşûr'a göre ilgili âyette geçen yakîn kavramı “Allah'ın Peygamberine, düşmanlarına karşı vadettiği kesin zafer” anlamına gelmektedir.⁴⁵²

Bu iki görüşten âyetin ruhuna en uygun olan görüşün ibadetlerin temelinde var olan süreklilik ve son nefese kadar kullukta sebat etme emrinden hareketle cumhur-u müfessirin'in görüşü olduğu söylenebilir.

Böylece Hicr sûresi gerek Allah Resûlü'nü gerekse onun şahsında bütün Müslümanları kötülükleri ve kötülükleri yenme hususunda cesur ve azimli olmaya teşvik eden ve kulluk bilincini sürekli diri tutmayı emreden ifadelerle son bulmaktadır.⁴⁵³

---

⁴⁵² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 176; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 424; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 92.

⁴⁵³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3: 374.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMINDA HİCR SÛRESİ

2.1. KUR'ÂN İLİMLERİ

Burada asıl konuya geçilmeden önce giriş sadedinde Ulûmu'l-Kur'ân'ın tanımı, doğuşu, önemi, öncüleri ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmesinde yarar görmekteyiz.

2.1.1. Tanımı

Arapça bir terkip olan *Ulûmu'l-Kur'ân* ifadesi “bilmek” anlamına gelen *ilm* mastarının çoğul formu olan *ulûm* ve *Kur'ân* lafızlarından oluşmuş bir isim tamlamasıdır. Bu tabiri Kur'ân'ı anlamaya yardımcı olan ve Kur'ân'la ilgili bütün ilimler için kullanılan şemsiye bir kavram olarak değerlendirmek mümkündür.⁴⁵⁴ Kur'ân ilimleri (Ulûmu'l-Kur'ân) tabirinin bilinçli olarak seçildiği ve doğru kullanıldığı kabul edilirse Kur'ân ilimlerinin Kur'ân'la ilgili olması gerekmektedir.⁴⁵⁵ Kur'ân'ı-Kerim dikkatle ve ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde Kur'ân ilimlerine ve terimlerine dair ilkelerin bir kısmı birebir terim şeklinde olmasa da ilkeler ve kavramlar olarak Kur'ân'dan çıkarılabilir.⁴⁵⁶ Klasik kaynaklarda ulûmu'l-Kur'ân terkihiyle ilgili olarak çerçevesi kesin sınırlarla çizilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Ulûmu'l-Kur'ân, Usûlu't-tefsir ve Ulûmu't-tefsir kavramlarının klasik kaynaklarda çoğu zaman aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Ancak muhteva olarak birçok müfessir ve ilim adamı tarafından hala net olarak bir ayrıma tabi tutulmadığı ve çoğu zaman bu kavramların birbirine karıştırılıp farklı anlamlarda kullandığı bir gerçektir.⁴⁵⁷ XX. yüzyıla gelindiğinde ise Kur'ân ilimlerinin ihtiva ettiği konular dikkate alınarak bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.

Ulûmu'l-Kur'ân: “Farklı açılardan Kur'ân'la ilgili olan ve her biri ayrı bir ilim dalı kabul edilebilecek kadar geniş bir muhtevaya sahip olan önemli küllî bahisleri bir

⁴⁵⁴ Süleyman Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, (Ankara: Yason Yayınevi, 2014), 107.

⁴⁵⁵ Abdulhamit Birişik, “Kur'ân ilimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu”, *İslamî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu*, (Ankara: İSAV, 2006), 41.

⁴⁵⁶ Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 107.

⁴⁵⁷ Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 24.

araya getiren ilimdir.”⁴⁵⁸ Bu tanım yapılırken Kur’ân’ın vahyi, nüzûlu, mekkî-medenî oluşu, tertibi, yazımı, cemi‘, okunması, tefsiri, hattı, kıraati, i’cazı, nasih ve mensûhu, muhkem ve müteşabihi, şüpheleri izâlesi, i’rabı, dil, üslûb ve belâgat, siyak ve sibak gibi konuların dikkate alındığı görülmektedir.⁴⁵⁹ Yine ulûmu’l Kur’ân terkibi, ihtiva ettiği konular göz önünde bulundurularak da tarif edilmiştir. Buna göre Kur’ân ilimleri: Nüzûlü, tertibi, tedvini, mekkî ve medenî oluşu, cem‘i, yazılması, okunması, tefsiri, icâzı, nâsihi ve mensûhu, muhkem ve müteşâbihi, dil üslup ve belagat, kıraat ve hakkındaki şüphelerin izalesi açısından Kur’ân’la ilgili konuları ihtiva eden ilim dalıdır.⁴⁶⁰

Usûlu’t-tefsir/tefsir usûlü ise tefsir ilminin kendisine dayandığı kâide ve esaslar, müfessir olmanın şartları, adabı ile tefsirle ilgili kaide, yol ve metodlar içerir.⁴⁶¹ İstilahî olarak tefsir usûlü şöyle tarif edilmektedir: “Kur’ân’ın anlaşılması ve yorumlanması sadedinde bir takım temel ilke ve yöntemler ortaya koyan, Kur’ân’ın sahih manasına kendisiyle ulaşılan, onu, tefsirde sapık ve yanlış yolları ortaya çıkaran ilimdir.”⁴⁶²

Zaman zaman aynı anlamda kullanılan ulûmu’l-Kur’ân ve usûlu’t-tefsir terkiplerinin ihtiva ettiği konular açısından birbirinden farklı yönleri şöyle izah edilmiştir: Tefsir usûlü özel; ulûmu’l Kur’ân ise geneldir. Çünkü ulûmu’l-Kur’ân, Kur’ân ve tefsiriyle ilgili bütün konuları ihtiva eden geniş bir yapıya sahiptir. Tefsir usulü ise tefsirle ilgili kural, kaide ve izahları içerisinde barındırmaktadır. Dolayısıyla tefsir usûlü ulûmu’l-Kur’ân’a göre daha dar kapsamlıdır. İsminden de anlaşıldığı üzere metodolojiktir ve Kur’ân’ın anlaşılmasında doğrudan etkilidir.⁴⁶³ Tefsir

⁴⁵⁸ Abdulhamit Birişik, “Ulûmü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 132.

⁴⁵⁹ Muhammed Abdulazîm ez-Zürkânî (ö. 1367/1948), *Menâhilü’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Daru’l-Marife, 1426/2005), I, 28; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Dâru’l-Cil, 2001), 8.

⁴⁶⁰ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 28; Sâbûnî, *et-Tibyân*, 8; Mennâu’l-Kattân Halil, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1413/1996), 12; Nureddin Itr, *Ulûmu’l-Kur’ân’il-Kerim*, (Şam: Matbaatu’s-Sabah, 1416/1996), 8; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 137.

⁴⁶¹ Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 25.

⁴⁶² Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 21.

⁴⁶³ Çiçek, *20. Asırda Kur’ân ilimleri Çalışmaları*, 27-28; Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 28

Usulü'ne göre daha geniş bir muhtevaya sahip olan Ulûmu'l-Kur'ân ise daha ziyade teoriktir ve anlama faaliyetine yönelen kimseye destekleyici bilgiler sunar.⁴⁶⁴

2.1.2. Doğuşu

Kur'ân ilimlerinin ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili bir takım tartışmalar söz konusu olmakla birlikte Ulûmu'l-Kur'ân'ı asr-ı saâdete dayandırmak mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber ve onun ashâbı Kur'ân ilimlerini biliyorlardı.⁴⁶⁵ Kur'ân ilimlerinin temel konularından olan nâsîh-mensûh, muhkem-müteşâbih, esbâbü'n-nüzûl ve mekkî-medenî gibi konular sahâbe tarafından şifahî olarak Hz. Peygamber'den öğrenilmiş ve dilden dile aktarılmıştır.⁴⁶⁶ Ancak henüz sistemli ve tedvin edilmiş Kur'ân ilimlerinden ve müstakil bir teliften bahsetmek mümkün değildir. Hz. Peygamber hayatta olduğu için sahâbe tedvin ve telif faaliyetinde bulunma ihtiyacı duymamıştır.⁴⁶⁷ Bu dönemi, tedvin öncesi hazırlık dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde de bu ilim müşâfehe yoluyla aktarılmıştır.⁴⁶⁸ Hz. Osman dönemine gelindiğinde fetihlerin artması neticesinde İslama giren acemlerin çoğalması ve saf Arapçanın kaybolması endişesi, Kur'ân okuyuşunda ortaya çıkan ihtilafların önüne geçmek ve birliği sağlamak adına daha önce cem edilen Mushafın çoğaltılmasına karar verilmiştir.⁴⁶⁹ Zeyd b. Sâbit başkanlığında oluşturulan Mushaf "İmam Mushaf" olarak kabul edilmiştir. Çoğaltılan nüshalar kurra sahabîlerle beraber farklı şehirlere gönderilmiştir. Daha sonraki dönemlerde "İmam Mushaf" Hz. Osman'a nisbetle "Resm-i Osmanî" olarak isimlendirilmiş ve bu tabir "Resmu'l-Kur'ân" ilminin başlangıcı kabul edilmiştir.⁴⁷⁰ Hz. Ali de kendi döneminde Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye Arap dilinin temel kaidelerini tespit etmek ve Arapçayı muhafaza etmek için –gerekli prensipleri bildirerek- talimat vermiştir. Hz. Ali bu uygulamasıyla

⁴⁶⁴ Çiçek, *20. Asırda Kur'ân ilimleri Çalışmaları*, 27-28; Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 28

⁴⁶⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 30; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, (Beirut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1988), 120.

⁴⁶⁶ Karacelil, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, 105.

⁴⁶⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 30; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, 119.

⁴⁶⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 31; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, 120.

⁴⁶⁹ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 31; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, 120

⁴⁷⁰ Mennâu'l-Kattân Halil, *Mebâhis fi Ulümü'l-Kur'ân*, 6.

“Nahiv” ilminin ve buna bağılı olarak “İ’rabu’l-Kur’ân” ilminin temelini atmıştır.⁴⁷¹ Sahâbe-i kiram, “Meâni’l-Kur’ân” ve “Tefsir”e dair bazı rivâyetleri kendi anlayışlarına göre farklılıklarıyla beraber nakletmeye devam etmişlerdir.⁴⁷² Böylece sahabe içerisinde Dört Halife, Abdullah İbn Mes’ud (ö. 32/652-53), Abdullah İbn Abbas (ö. 68/687) , Übey b. Ka’b (ö. 33/654), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665), Ebu Musa el-Eş’ârî (ö. 42/662), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) gibi sahâbîler ilk müfessirler olarak temâyüz etmişlerdir.⁴⁷³

2.1.3. Önemi

Kur’ân-ı Kerim tarih boyunca gerek Müslümanlar, gerekse Müslüman olmayan insanlar arasında büyük bir ihtimam görmüş ve birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur.⁴⁷⁴ Kur’ân-ı Kerim diğer semavî kitaplardan hiçbirisine nasip olmayan ilmî bir teveccüh ve alakaya mazhar olmuştur.⁴⁷⁵ İslam âlimleri Kur’ân’ı farklı yönlerden ele almış ve onun muhtelif yönlerini ilmi kurallara göre sistematize ederek birçok ilim dalı geliştirmişlerdir. Şüphesiz geliştirilen bu ilimlerin en yüce ve en üstün olanlarından birisi de tefsir ilmidir. Kur’ân’ı anlama gayesiyle yola çıkan bir kimsenin onu doğru anlayabilmesi ve belli kurallara göre yorumlayabilmesi için işini kolaylaştıracak birtakım yardımcı ilmî unsurlara ihtiyacı vardır. İşte Kur’ân’a gösterilen bu yoğun ilginin bir neticesi olarak İslam tarihinin erken dönemlerinde Kur’ân’la alakalı yanlış anlamaların önüne geçmek gayesiyle “Ulûmu’l-Kur’ân” adı altında çok zengin bir ilmî disiplin ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁶

2.1.4. Öncüleri ve Eserleri

Bilindiği üzere İslamî ilimlerin teşekkül ve tedvin dönemi hicri ikinci asırdan itibaren başlamıştır. İlk Müfessirler olarak kabul edilen Tâbiîn dönemi âlimlerinden

⁴⁷¹ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 32; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 120; Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 6.

⁴⁷² Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmu’l-Kur’ân*, 7.

⁴⁷³ Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 32; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 120; Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 7.

⁴⁷⁴ Halil Çiçek, *20. Asırda Kur’ân ilimleri Çalışmaları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996), 11.

⁴⁷⁵ Çiçek, *20. Asırda Kur’ân ilimleri Çalışmaları*, 11.

⁴⁷⁶ Çiçek, *20. Asırda Kur’ân ilimleri Çalışmaları*, 11.

Mücâhid b. Cebr (. 104/722), Atâ b. Rebâh (ö. 114/732), İkrime (ö. 105/723), Katâde (ö. 117/735), Hasan el-Basrî'ye (ö. 110/728), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), Said b. Cübeyr (ö. 94/713), Tâvus b. Kaysân (ö. 106/725), Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesruk (ö. 63/683) gibi meşhur müfessirler, sahabe-i kiramdan aldıkları nakilleri aktarmak suretiyle Kur'ân tefsirinde, Garîbu'l-Kur'ân, Esbâbü'n-Nüzûl, Mekkî-Medenî, Nâsîh ve Mensûh gibi Kur'ân ilimlerinde şöhret bulmuşlardır.⁴⁷⁷

İlk dönemlerde bütün Kur'ân ilimlerini ihtiva eden eserler yerine daha ziyade bu ilmin alt başlıklarını konu alan müstakil eserler telif edilmiştir.⁴⁷⁸ Bunlar arasında özellikle Mukâtîl b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâir'i ve Müteşâbihu'l-Kur'ân'ı*, Eban b. Teblağ b. Rebah'ın (ö. 141/758), *Garîbu'l-Kur'ân'ı*, Katade b. Diâme es-Sedûsî'nin (ö. 187/803) *Kitabu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh'u*, İdris eş-Şâfi'nin (ö. 204/819) *Menâfi'u'l-Kur'ân'ı*⁴⁷⁹ Ali b. el-Medenî'nin (ö. 234/834) *Esbâbu'n-Nüzûl* adlı eserleri sayılabilir.⁴⁸⁰

İslam tarihinin ilk dönemlerine kadar dayanan Kur'ân ilimleri, ihtiyaç ve şartlara göre selef âlimleri tarafından kendi asırlarının bilimsel şartlarına göre derlenmiş, üzerinde çalışmalar yapılarak zamanla sistemli hale getirilmiştir.⁴⁸¹ İlk dönemlerde müstakil olarak telif edilen ulûmu'l-Kur'ân çalışmaları Zürkânî'nin ifadesine göre hicri 6. ve 7. asırlarda İbnu'l-Cevzî (597/1200), Sehâvi (ö. 643/1245), ve Ebu Şâme (ö. 665/1266) gibi âlimlerin elinde büyümüştür.⁴⁸² Hicri 8. asra geldiğinde Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseriyle bu ilme büyük ivme kazandırmış, nihâyet 9. asırda Suyûtî'nin (ö. 911/1505) kaleme aldığı *el-*

⁴⁷⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 32; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 120-121; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 7-8; Karacelil, *Tefsir Usulünü Yapısı ve İşleyişi*, 105.

⁴⁷⁸ Karacelil, *Tefsir Usulünü Yapısı ve İşleyişi*, 106.

⁴⁷⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, (Beyrut: Daruihyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), II, 1835.

⁴⁸⁰ Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 8; Karacelil, *Tefsir Usulünü Yapısı ve İşleyişi*, 106

⁴⁸¹ Çiçek, 20. *Asırda Kur'ân ilimleri Çalışmaları*, 15; Karacelil, *Tefsir Usulünü Yapısı ve İşleyişi*, 106

⁴⁸² Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 36; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 124; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 8.

İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân adlı eseriyle zirveye çıkmış ve Kur'ân ilimlerinin bütün konularını ihtiva eden çalışmalar haline gelmiştir.⁴⁸³

Ulûmu'l-Kur'ân'ın doğuşu ve gelişimi sürecinde bir olgu olarak bu ilimlerden sayılan disiplinlerin sayısı konusunda ciddi bir ihtilafın varlığından söz etmek mümkündür. Hicri 7. asırda *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri kaleme alan Zerkeşî Kur'ân ilimlerinden 47 tanesine eserinde yer vermiştir.⁴⁸⁴ Onun takipçisi Suyûtî ise *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde kapsamı biraz daha genişleterek 80 ayrı Kur'ân ilminden bahsetmektedir.⁴⁸⁵

Kur'ân ilimlerinin tanımı, tarihçesi, önemi ve konusu hakkında verdiğimiz bilgiden sonra bu ilmin kapsamına giren ve Hicr sûresinde yer alan konuları şu şekilde sıralamak mümkündür: Fevâtihu's-Süver-Havâtimu's-Süver, Esmâü's-Süver, Âyet Bilgileri, Fevâsıl, Mekkî-Medenî, Esbâbü'n-Nüzûl, Nâsîh-Mensûh, Kısasu'l-Kur'ân, Kırâat, Vakf ve İbtidâ, Fedâilü'l-Kur'ân, Bedâiu'l-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân, Münâsebâtü'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân, Aksâmu'l-Kur'ân, Ahkâmu'l-Kur'ân, Vücûh ve Nezâir, İcâz, Hakikat-Mecâz, İtnâb, Kinâye ve İstiâre vb. konulardır.⁴⁸⁶

Kur'ân ilimleri kapsamında kabul edilen konuların yukarıda ismi geçenlerden daha fazla olduğu ifade edilmelidir. Ancak söz konusu tez çalışmasında sadece yukarıda bahsi geçen başlıkların ele alınacağını söylemekte fayda görmekteyiz.

Şimdi yukarıda bahse konu olan ilimler muvacehesinde Hicr sûresi ele alınacak ve elde edilen bilgiler rehberliğinde gerekli izah ve değerlendirmeler yapılacaktır.

⁴⁸³ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 36; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 124; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 10; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 209.

⁴⁸⁴ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), 917-920.

⁴⁸⁵ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Şuayb el-Arnâvût, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1432/2011/), 827-832.

⁴⁸⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 917-920; Suyûtî, *el-İtkân*, 827-832.

2.2. KUR'ÂN İLİMLERİ BAĞLAMI

2.2.1. Fevâtihu's-Süver

Fevâtihu's-süver terkindeki *fevâtihi* kelimesi başlangıç anlamına gelen *fâtiha* kelimesinin, *süver* de sûre kelimesinin çoğuludur. Fevâtihu's-süver, Kur'ân-ı Kerimdeki her bir sûrenin başlangıç cümlesini ve bunların hikmetlerini açıklayan ilimdir.⁴⁸⁷

Söze başlarken etkileyici, muhatabın dikkatini çeken ve muhatapta merak uyandıran, kulağa hoş gelen, güzel tertib edilmiş, manası açıkça anlaşılabilir ve anlatılacak konuya uygun bir ifadeyle cümleye başlamak edebî sanatlardan kabul edilmiştir. Eğer cümlenin başında maksada uygun ince bir işaret yer alıyorsa buna *berâ'at-ı istihlal* denir.⁴⁸⁸ Üstün edebî özelliklere sahip olan Kur'ân-ı Kerim'in her bir sûresinin başlangıcı “fevâtihu's-süver” (sûre başlangıçları) başlığı altında gerek müstakil eserlerde gerekse Kur'ân ilimleri ile ilgili eserlerde bu açıdan ele alınmış ve bu konuyla ilgili etraflıca açıklamalar yapılmıştır.⁴⁸⁹

Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde fevâtihu's-süver (sûre başlangıcı) adı altında bir başlık açarak sûre başlangıçlarını on başlık altında incelemiştir. Suyûtî, sûreleri Yüce Allah'a övgü ile başlayan,⁴⁹⁰ hurûf-u mukattaa ile başlayan,⁴⁹¹ nidâ ile başlayan,⁴⁹² haber cümlesiyle başlayan,⁴⁹³ yemin ile başlayan,⁴⁹⁴ şart edatıyla başlayan,⁴⁹⁵ emir kipiyle başlayan,⁴⁹⁶ soru edatıyla başlayan,⁴⁹⁷ kınama ile başlayan,⁴⁹⁸ sebep ifadesiyle başlayan sûreler⁴⁹⁹ şeklinde tasnif etmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁸⁷ Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 231.

⁴⁸⁸ Abdülmüteâl es-Sâidî (ö. 1391/197), *Buğyetü'l-İzâh li-Telhisil-Miftâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, (Ys.: Mektebetü'l-Adâb, 1426/2005), IV, 708; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 536.

⁴⁸⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 625; Abdurrahman Çetin, “Fevâtihu's-süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 503.

⁴⁹⁰ Fatiha 1/1; Furkan 25/1

⁴⁹¹ Hicr 15/1; Yûnus 10/1

⁴⁹² Müzzemmil 73/1; Müddessir 74/1.

⁴⁹³ Mü'minûn 23/1, Nûr 24/1.

⁴⁹⁴ Duhâ 93/1; Asr 103/1.

⁴⁹⁵ Vâkıa 56/1; Tekvîr 81/1.

⁴⁹⁶ Felak 113/1; Nâs 114/1.

⁴⁹⁷ İnsân 76/1; Nebe 78/1.

⁴⁹⁸ Mutaffifîn 83/1; Hümeze 104/1.

Hicr sûresi bu başlık altında incelendiğinde sûrenin mukattaa harfleriyle (الر) başladığı görülmektedir. Hurûf-u mukattaa Kur'ân'daki bazı sûrelerin başında yer alan (Elif-lâm-mîm-râ, Tâ-sîn, Kâf... gibi) kesik kesik hecâ harflerine denir.⁵⁰¹ Bu harflere sûre başlarında bulunmasından dolayı *fevâtihu 's-süver* de denilmiştir.

*Hurûf-u mukattaa*nın sûre başlarında bulunmasının hikmetiyle ilgili gerek tefsirlerde gerekse ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde İslam âlimleri tarafından birçok görüşleri sürülmüştür. Şöyle ki: Birinci gruba göre mukattaa harfleri mutlak müteşâbihtir, te'vil edilemez, mahiyeti hakkında yorum yapılamaz.⁵⁰² “Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de muhatapların anlamayacağı şeyler inzâl etmesi uygun değildir” diyen ikinci gruptaki âlimler ise bu harflerin mutlaka bir manası olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁰³ Ancak bu gruptaki âlimler bu harflerin delâlet ettiği manayla ilgili çok farklı görüşleri sürmüşlerdir. Bu konuda birbirinden farklı yirmi kadar görüşün varlığından söz edilmiştir.⁵⁰⁴ İslam âlimlerinin engin tefekkürlerinin eseri olan bu görüşlerden birkaçını aktarmakla iktifa edeceğiz. Şöyle ki:

1- Bu harfler Kur'ân'ın vahiy mahsülü olduğunu kabul etmeyenlere meydan okumak ve Kur'ân'ın i'câzını ortaya koymak üzere bazı sûrelerin başına konan sembollerdir.⁵⁰⁵

2- Bu harfler başında buldukları sûrenin isimleridir.⁵⁰⁶

3- Bu harfler yüce Allah'ın isim ve sıfatlarına delâlet etmektedir.⁵⁰⁷

4- Bu harfler bir yemin ifadesi olarak sûrenin başında bulunmaktadır. Allah Teâlâ muhatabın dikkatinin çekmek için bu şekilde başlamıştır.⁵⁰⁸

⁴⁹⁹ Kureyş 106/1.

⁵⁰⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 625-626.

⁵⁰¹ Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 233.

⁵⁰² Suyûtî, *el-İtkân*, 437; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, 236; M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, “Huruf-u mukatta'a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 401.

⁵⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 4.

⁵⁰⁴ Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 196.

⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 7; Suyûtî, *el-İtkân*, 441; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, 236; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 234

⁵⁰⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 441; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 7; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 197.

⁵⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 7; Suyûtî, *el-İtkân*, 437; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 234.

⁵⁰⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 439; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 235.

Kur’ân-ı Kerim’de Hicr sûresinin dışında dört sûrenin (Yûnus, Hûd, Yûsuf ve İbrâhim) daha Elif-lâm-râ (ال) mukattaa harfleriyle başlamaktadır. Söz konusu beş sûrenin bu harflerin peşinden hemen hemen ortak ifadelerle “Kitâb’a” ve “İlahî vahye” vurguyla başladığı görülmektedir.⁵⁰⁹ Bu harflerden meydana gelen bir kitabın Hz. Peygamber’e vahyedilmesi ve bu harflerin çağdaş müşrikler tarafından bilinmesi onlara “gücünüz yetiyorsa Kur’ân’ın bir benzerini meydana getirin” mesajını vererek acizyetlerini yüzlerine vurmuştur.⁵¹⁰ Bu harfler ilâhî vahyi dinlememe kararı alan müşriklere hemen akabinde gelen ifadelerle ilgili merak uyandırdığı gibi, Müslümanlara da ilâhî vahye kulak vermeleri mesajı içermektedir.

Hicr sûrenin nüzûl ortamı dikkate alındığında Hz. Peygamber’in ve az sayıdaki Müslüman’ın büyük baskı altında olduğu bir dönemde inmesi ve mukattaa harfleriyle başlaması bu baskı ve dayatmaları yapan müşriklere açık bir mesaj vermektedir.⁵¹¹ Nitekim hemen akabindeki âyetlerde müşriklere yönelik tehdit ifadesinin yer alması bu mesajın delili niteliğindedir.⁵¹²

Elif-Lâm-Râ (ال) hecâ harfleri Kur’ân-ı Kerim’den ve âyetlerinden veya Allah Resûlü’nün şahit olmadığı geçmiş kavimlerin haberlerinden kinâye olarak da anlaşılmalıdır.⁵¹³ Allah Teâlâ hikmetinin bir gereği olarak bu harflerden müteşekkil bir kitap meydana getirmiştir. Söz konusu harflerle başlayan sûrelerin kitap, ilâhî vahiy, Allah’ın varlığı ve birliği, müşriklere ve inanmayanlara meydan okuma, inanların mükâfatı, geçmiş peygamberlerin ibretlik kıssaları gibi konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen beş sûrenin ortak olarak aynı harflerle başlaması ve geçmiş peygamberlerin kıssalarını konu alması müşriklerin baskısından bunalan Hz. Peygamber’i teselli etmeye dönük mesaj içerdiği gibi Hz. Peygamber’in korunmuşluğuna da işaret olarak da anlaşılmaktadır. Nitekim müşrikler Hz. Peygamber’in mecnûn (deli) olduğunu iddia etmiş ve ondan melekleri getirmesini

⁵⁰⁹ Yûnus, 10/1; Hûd, 11/1; Yûsuf, 12/1; İbrâhim, 14/1; Hicr, 15/1

⁵¹⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, I, 7; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XIV, 7.

⁵¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XI, 78.

⁵¹² “Bırak onları yesinler ve yararlınsınlar; emelleri onları oyalayadursun. İleride bilecekler.” Hicr 15/3.

⁵¹³ Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî es-Semerkandî (ö. 333/944), *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, tah. Mecdî Bâslûm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1426/2005), VI, 419.

istemişlerdi. Oysa bu iddiaya bazı müfessirlerin kanaatine göre yine Kur'ân'ın kendisi “*Doğrusu zikri biz indirdik, onun (Muhammed) koruyucusu elbette biziz*” (Hicr 15/9) ifadesiyle cevap vermiştir.⁵¹⁴ Mukattaa harfleriyle başlayan Hicr sûresinin başı ve sonu dikkatle incelendiğinde sûrenin kitap ve ilâhî vahiy vurgusu taşıdığı görülmektedir.⁵¹⁵

2.2.2. Âyet, Kelime ve Harf Sayısı

Çoğulu آيَات ve آيَات olan âyet (آية) kelimesi sözlükte “alamet, nişan, emâre, acaip iş, ibret ve iz” gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹⁶ Âyet kavramı, lügat anlamı olarak, “gerçekliği olan herşey için kullanıldığı gibi bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet” anlamında da kullanılmaktadır.⁵¹⁷ Bu kavram bir sözü başka bir sözden kesme alameti, lafzî açıdan birbirinden ayrılmış Kur'ân harflerinden her bir grup için ve bir sözden başka bir söze geçmenin alameti olarak da kullanılmıştır.⁵¹⁸ Kur'ân ilimleri ıstılahı olarak âyet kavramı şöyle tarif edilebilir: Kur'ân-ı Kerim'de bir sûrede bulunup başlangıcı ve sonu olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç cümleden oluşan her bir bölüme âyet denir.⁵¹⁹

Eldeki Mushaflarda âyet sayısı 6236 olarak belirlenmiştir. Ancak yapılan bazı tespitlerde farklı rakamlar da ortaya konmuştur. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette âyetlerin sayısının 6616 olduğu bilgisine yer verilmektedir.⁵²⁰ Ebû Amr ed-Dâni'den (ö. 444/1052) aktarılan bir görüşe göre âlimlerin âyetlerin sayısı ile ilgili 6000 rakamı

⁵¹⁴ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 85; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 384; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164; Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 32.

⁵¹⁵ Burhâneddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süver*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, ts.), XI, 3-100; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Merâsidü'l-Metâli' fi Tenâsübi'l-Mekâti' ve'l-Metâli'*, tah. Abdulmuhsin Abdulaziz el-Asker, (Riyad: Mektebetü Deri'l-Menâhic, 1426/2005), 52.

⁵¹⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "آي" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "آي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "آي" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "آي" mad.

⁵¹⁷ Râgıb, *Müfredât*, "آي" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "آي" mad.

⁵¹⁸ Râgıb, *Müfredât*, "آي" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "آي" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "آي" mad.

⁵¹⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 35; Yusuf Şevki Yavuz ve Abdurrahman Çetin “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991) 4: 242-243.

⁵²⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 146; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 36.

üzerinde ittifak ettikleri daha sonra bu sayıya ilave edilen rakamlar konusunda ihtilaf ettikleri ifade edilmiştir.⁵²¹ Böylece âyet sayısı olarak 6200, 6214, 6225, 6236 gibi farklı rakamlar ileri sürülmüştür.⁵²²

Hicr sûresi bu başlık altında ele alındığında gerek Kûfe gerekse Basra ekolüne göre ittifakla doksan dokuz âyet olarak kabul edilmektedir.⁵²³ Hicr sûresinin kelime sayısı 654, harf sayısı ise 2760'tır.⁵²⁴

2.2.3. Fâsıla

Fâsıla (فصلة) sözcüğü, f-s-l (ف-ص-ل) sülâsi kök harflerinden türemiştir. Bu kelime sözlüklerde "iki şeyin arasını ayırmak, bir yerden ayrılmak, çıkmak, hükme bağlamak, kesmek, çocuğu süttten ayırmak ve hak ile batılı ayırmak" gibi anlamlarda geçmektedir.⁵²⁵ "Ayıran" anlamına gelen fâsıla bu kökten türeyen ism-i fâil olup çoğulu fevâsıldır.⁵²⁶

Arûz ve Nahiv gibi ilimlerde farklı tanımları yapılan fâsıla Kur'ân terimi olarak şiirdeki kafiye ve secideki karine gibi âyetin son kelimesi şeklinde tarif edilmiştir.⁵²⁷ Bu tanımdan hareketle son sözcüğün son harfine de fasıla harfî diyebiliriz. Ebû Amr ed-Dâni fâsılayı, cümlenin son kelimesi olarak tarif etmiştir.⁵²⁸ Dâni'nin yaptığı tanıma göre fâsıla sadece âyet sonlarında olmayıp âyet içindeki

⁵²¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 147.

⁵²² Yavuz ve Çetin "Âyet", 243.

⁵²³ Suyûtî, *el-İtkân*, 147; Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, tah. Abdullah Mahmut Şehhate, (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1423/2003), II, 415; Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, tah. Muhammed b. Âşur, (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1422/2002) V, 330; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3036.

⁵²⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, V, 330; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Tefsîru'l-Hâzin*, tas., Muhammed Ali Şâhîn, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), III, 47; Muciruddîn b. Muhammed el-Alîmî el-Makdîsî (ö. 927/1520), *Fethu'r-Rahmân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, tah. Nureddîn Tâlib, (ys.: Dâru'n-Nevâdir, 1430/2009), III, 539; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbinî el-Kâhirî (ö. 977/1570), *es-Sirâcü'l-Münîr*, (Kahire: Matbaatü Bulâk, 1285/1997), II, 192.

⁵²⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "فصل" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "فصل" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "فصل" mad.

⁵²⁶ Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "فصل" mad.

⁵²⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 609; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 53.

⁵²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 609; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 53.

herhangi bir cümlenin sonunda da olabilmektedir. Ancak birinci tanımın daha çok kabul gördüğü ifade edilmiştir.

Kur'ân'ın kendine has üslûbu, kelime dizimi, manasındaki derinlik, lafızlarındaki ahenk ve güzellik, edebiyat zevki zirvede olan Araplar arasında büyük yankı uyandırmıştır. Kur'ân'ın kendine has bu üslûbu hem dostu hem de düşmanı etkilemiştir. Kur'ân'ın kendine özgü bir fonetiği vardır. Kur'ân âyetlerinin sonunda yer alan fâsıllar ses tekrarlarıyla birleştiğinden ortaya son derece güzel ve tesirli bir etki ortaya çıkmaktadır.⁵²⁹

Hicr sûresi bu açıdan ele alındığında fâsılayı oluşturan kelimelerden seksen bir tanesinin nûn (ن), on altısının mîm (م) ve iki tanesinin ise lâm (ل) harfiyle son bulunduğu görülmektedir. Mekkî bir sûre olan Hicr sûresi Mekkî sûrelerin özelliği olan kısa kısa âyetlerden müteşekkildir. Ayrıca Mekkeli müşriklere hitabında vicdanları ve duyguları hedef alan bir içeriğe sahiptir. Bu sûrede tehdit, sakındırma, azarlama, cehaletlerini yüzlerine vurma, inananları teşvik ve tebşir üslûbu kullanılmıştır. İlgili sûre kısa fâsıllarla ifade gücünü gunne sıfatını haiz nûn ve mîm harflerinin fâsıllarıyla bitirerek dinleyende büyük bir tesir bırakmaktadır.

Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde kırk tane fâsıla uygulamasına yer vermektedir.⁵³⁰ Hicr sûresi bu uygulamalar bağlamında değerlendirildiğinde üç âyette fâsıla uyumunun dikkate alınarak âyetlerin sonlandırıldıkları görülmektedir. Şöyle ki: Hicr sûresinin 54. âyetinde (قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبْرَ فِيمَ تَبَشِّرُونَ) 68. âyetinde (قَالَ) 69. âyetinde (وَآتُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُوا) şeklinde geçen ifadelerin son kelimelerinde mütekellim yâ'sının hazfedildiği görülmektedir. Bu hazf, nûn (ن) harfinin fâsıla uyumuna riâyet gereği yapılmış olmalıdır.

2.2.4. Esmâü's-Süver

Sûre sözcüğü, s-v-r (س-و-ر) sülâsi kök harflerinden türemiştir. Sûre kavramı temel anlamı “sıçramak” olan sevre (السورة) kökünden türemiştir ve çoğulu süver

⁵²⁹ Abdurrahman Çetin-Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Fâsıla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 209-210.

⁵³⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 613.

(سُورَة) olarak gelmektedir. Bu kavram sözlükte “yüksek ve güzel bina, makam, şan, şeref, yüce mertebe, nişan ve alamet” gibi anlamlara gelmektedir.⁵³¹ Terim olarak sûre kavramı Kur’ân âyetlerinin biraraya getirilmesi neticesinde meydana gelen ve en azı üç âyetten oluşan küçük veya büyük bağımsız her bir bölüme denir.⁵³² Kur’ân-ı Kerim’de genel kabule göre 114 sûre bulunmaktadır. Kur’ân’da bulunan her sûrenin bir ismi vardır. Bazı sûrelerin ise birden fazla ismi vardır.⁵³³ Cumhur sûre isimlerinin tevkîfi (vahiy kaynaklı) olduğu kaanatine varmış, azınlıkta kalan bazı kimseler ise bu isimlendirmenin ictihâdî olduğunu iddia etmiştir.⁵³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur’ân* adlı eserinde sûre isimlerinin tevkîfi olduğu yönünde dolaylı da olsa kanaatini belirtmiştir.⁵³⁵ Suyûtî ise sûre isimleri hakkında vârid olan hadis ve rivâyetlerden hareketle isimlendirmenin tevkîfi olduğunu doğrudan ifade etmiştir.⁵³⁶

Her sûrenin belli bir isimle isimlendirilmesinin dikkate değer olduğu söylenmiştir. Zira *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur’ân* adlı eserin müellifi olan Zerkeşî bu durumu şöyle izah etmiştir: Hiç şüphesiz Araplar isimlendirme yaptıkları şeylerde çoğunlukla nadir olan kelimeyi ya da o ismi tahsis eden sıfat veya huy gibi yönlerden garip olan lafzı dikkate alarak isimlendirme yapmışlardır. Bunu yaparken de daha sağlam ve daha çok zikredilen veya anlaşılmaya daha yakın olanı almaya dikkat etmişlerdir.⁵³⁷ Buna göre sûre isimlendirmelerinin Arapların metoduna uygun olarak yapıldığı söylenebilir.

Kur’ân sûrelerinin hepsinin kendisini diğer sûrelerden ayırt eden kendisine ait özel bir ismi vardır. Sûrelere hangi amaç ve münâsebetle isim verildiği meselesi özellikle son dönem âlimlerinin nezdinde önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Zira isimlendirme muhteva hakkında ipucu vermesi bakımından mutlaka önemsenmesi gereken bir konudur. Bir şeyin tanınması ve kendisinin diğerlerinden ayırt edilmesi için kendisine mutlaka bir ismin verilmesi gerekmektedir. O halde

⁵³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سور" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "سور" mad.

⁵³² Suyûtî, *el-İtkân*, 119; Çetin, *Kur’ân ilimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, 46.

⁵³³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 269; Suyûtî, *el-İtkân*, 119.

⁵³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 269; Suyûtî, *el-İtkân*, 119;

⁵³⁵ Zerkeşî *el-Burhân*, I, 270.

⁵³⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 119.

⁵³⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 270; Suyûtî, *el-İtkân*, 125.

“kendisine isim verilmeyen tanınmaz”, prensibinden hareketle bir şeyin tanınması ve diğerlerinden ayrılması ancak ona isim verme ile mümkün olabilmektedir.⁵³⁸ Kur’ân sûrelerinin isimlendirilmesinin bu doğrultuda yapıldığını söylemek mümkündür.

Kur’ân’da her bir sûrenin en az bir tane ismi vardır. Bunun yanında bazı sûrelerin birden çok ismi vardır. Yine bazı isimler birden çok sûreye ortak isim olarak da verilmiştir. Bu isimlendirmelerin Hz. Peygamber tarafından yapılmış olma ihtimali olabileceği gibi selef-i sâlihın tarafından da yapılmış olması mümkündür.⁵³⁹

Buna göre konumuz olan Hicr sûresinin bilinen adı Hicr’dir.⁵⁴⁰ Sûre, ismini Kur’ân-ı Kerim’de sadece bir yerde ilgili sûresinin sekseninci âyetinde geçen *Ashabu’l-Hicr* (أَصْحَابُ الْحِجْرِ) terkibinden almaktadır. Bu ifadeyle Hz. Sâlih’in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin yaşadığı Hicr bölgesi sakinleri kastedilmektedir.⁵⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvir* adlı tefsirinde Hicr sûresine Tunus’taki Kur’ân eğitiminin yapıldığı yerlerde Kur’ân-ı Kerim öğretmenlerinin bu sûreyi “Rubbemâ sûresi” olarak öğrencilerine yazdırdıklarından ve adlandırdıklarından bahsetmektedir.⁵⁴² Gerekçe olarak da bu kelimenin Kur’ân’da sadece bir yerde Hicr sûresinin hemen başında yer almasını göstermektedir. Zira metin içerisinde bulunan nadir kelimeyle metni isimlendirmek Arap kullanımında bilinen bir uygulamadır. Hicr sûresinin kendisine ait bilinen başka bir adı bulunmamakla birlikte mukattaa harflerinden Elif-Lâm-Râ ve Elif-Lâm-Mîm-Râ ile başlayan sûrelerin tümüne verilen ortak bir isim olan “zevâtu’r-râ” olarak da adlandırılmaktadır.⁵⁴³ Bunlar da “Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra’d, İbrâhim ve Hicr”

⁵³⁸ Muhammed Ali Duran, “Sûre İsimleri Açısından Kur’an’ın Anlaşılması” (Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012), 85.

⁵³⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 128.

⁵⁴⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, IV, 415; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 14; Suyûtî, *el-İtkân*, 119-123; Muhammed Yakub el-Fîruzâbâdî (ö. 817/1414), *Bâsâiru Zevi’t-Temyîz fi Lâtâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire: İhyâu’t-Türâsi’l-İslâmî, 1416/1996), I, 272.

⁵⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 101; Sa’lebî, *Kıyasu’l-Enbiyâ*, 71; Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 126; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 209; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, XIV, 72.

⁵⁴² İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, XIV, 5.

⁵⁴³ Ebu Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala’s-Sahîhayn*, tah. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1411/1990), II, 580; Âdem Bombâ, *Esmâü Süveri’l-Kur’âni’l-Kerim*, (Dubai: Câmiatü’l-Mâcid li’s-Sekâfeti ve’t-Türâs, 2009), 81.

sûreleridir. Bazı kaynaklarda Elif-Lâm-Râ ile başlayan sûrelere “Besâtîn/Besâtinu’l-Kur’ân (Kur’ân’ın Bahçeleri) dendiği bilgisine de yer verilmektedir.⁵⁴⁴

Hicr sûresine böyle bir ismin verilmesi ulûmu’l-Kur’ân açısından değerlendirildiğinde sûreye bu ismin vahiy kaynaklı verildiği anlaşılmaktadır. Buna ilaveten Hicr lafzının kullanımı, surede yer alan temel mesajlar ekseninde değerlendirildiğinde, bu lafzın vahyin gereği olan temel esasları açık bir şekilde kapsama ve onları tanımlama amacı taşıdığı görülmektedir.⁵⁴⁵ Şöyle ki; Mekkî bir sûre olan Hicr sûresi İslamî akidenin temel esaslarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu esaslar tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukubâttır. Bundan dolayı sûrede yer alan âyetlerin muhtevaları farklı zamanlarda ve muhtelif asırlarda Allah’ın elçileriyle mücadele eden yalancıların ve inkârcıların kıssaları ekseninde dönmektedir.⁵⁴⁶ Bu kıssalardan birisi de *Ashâbu’l-Hicr* terkihiyle sûrede yer verilen ve Hz. Sâlih’in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin kıssasıdır. Sûrenin inkâr edenleri hedef alarak uyarı ve tehdit ifadeleriyle başlaması bu durumu teyit etmektedir. Böylece sûrenin ismi ve muhtevası arasında çok kuvvetli bir bağ ortaya çıkmaktadır.

2.2.5. Mekkî-Medenî Oluşu

Mekkî-Medenî ifadesi Kur’ân’ın nâzil olduğu döneme ait olup indiği yer ve tarihle alakalı betimleyici bir terimdir. Mekkî ve Medenîlikten kasıt ise Kur’ân sûrelerinin ve âyetlerinin Mekke’ye veya Medine’ye nisbet edilmesidir. Müfessirler Mekkî-Medenî ayrımıyla vahyin nâzil olduğu dönem ve biri diğerinden hicretle ayrılan iki tarihî süreçten birinin kastedildiği kanaatindedir.⁵⁴⁷ Bu ayrıma göre hicretten önce nâzil olan sûre ve âyetler Mekkî, hicretten sonra inen sûre ve âyetler Medenî olarak kabul edilir. Bunun dışında sûreler indiği yer ve zaman dikkate

⁵⁴⁴ Ali b. Muhammed Ebu’l-Hasan es-Sehâvî (ö. 643/1243), *Cemâlû’l-Kurrâ ve Kemâlû’l-İkrâ*, tah. Mervan Atıyye ve Muhsin Harabe, (Beyrut: Dâru’l-Me’ mûn li’t-Turâs, 1418/1997), I, 89.

⁵⁴⁵ Ebu’l-Hasan İbrâhim b. Ömer el-Bikâî (Ö. 885/1480), *Masâidü’n-Nazar li’l-İşrâfi alâ Makâsidü’s-Süver*, tah. Abdussâmi Muhammed Ahmed Hasaneyn, (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1408/1987), II, 203.

⁵⁴⁶ Bikâî, *Masâidü’n-Nazar*, II, 203.

⁵⁴⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 187; Suyutî, *el-İtkân*, 32; Sıddık Baysal, “Mekkî-Medenî Olgusunun Kur’ân Lafız ve İbarelerinin Anlam ve Delaletlerini Belirleyiciliği”, *Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 3, sayı, 5 (2016): 25.

alınarak *hadarî* ve *seferî*, *nehârî* ve *leylî*, *sayfî* ve *şitâî*, *firâşî* ve *nevmî* olarak da tasnif edilmiştir.⁵⁴⁸

Ulûmu'l-Kur'ân'a dair yazılan eserlerde Kur'ân'ın bazı sûre ve âyetlerinin indiği dönemle ilgili olarak ihtilafli bilgilere yer verildiği görülmektedir.⁵⁴⁹ Ayrıca Mekkî sûrelerde Medenî âyetler bulunduğu gibi Medenî sûrelerde Mekkî âyetler de bulunmaktadır.⁵⁵⁰ Şu halde bir sûrenin Mekkî veya Medenî olarak ifade edilmesi ilgili sûrenin tamamının Mekkî ya da Medenî olduğu anlamına gelmemektedir. Buradan hareketle İslam âlimleri bir sûreyi içindeki âyetlerinin oranına göre Mekkî ya da Medenî olarak nitelendirmişlerdir. Onların bu konudaki teamülleri âyetlerinin çoğu hicretten önce nazil olan sûreleri Mekkî, hicretten sonra nazil olan sûreleri ise Medenî olarak kabul etmektir.⁵⁵¹

Mekkî ve Medenî sûrelerin sayısı ile ilgili İslam âlimleri tarafından farklı rakamlar zikredilmiştir. Zerkeşî, *el-Burhân* adlı eserinde sûrelerin 85'inin Mekkî 29'unun ise Medenî olduğunu ifade etmiştir.⁵⁵² Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde Übey b. Ka'b'a nisbet edilen rivâyete göre sûrelerin 87'sinin Mekkî, 27'sinin Medenî olduğu bilgisine yer vermektedir.⁵⁵³ Suyûtî'ye göre ise sûrelerin 82 tanesi Mekkî, 20 tanesi Medenî geriye kalan 12 tanesi ise ihtilaflıdır.⁵⁵⁴ Genel kabule göre ise sûrelerin 86'sı Mekkî, 28'i Medenî'dir.⁵⁵⁵

Hicr sûresi bu başlık altında incelendiğinde sûrenin Mekkî olduğu konusunda güçlü bir ittifak olduğu görülmektedir.⁵⁵⁶ Suyûtî *el-İtkân* adlı eserinde bu sûrenin 87. âyetinin Medenî olduğuna dair bir görüş nakleder.⁵⁵⁷ Bu rivâyeti aktardıktan sonra

⁵⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 50-59.

⁵⁴⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 33; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 181-182; Mesut Okumuş, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009), 161.

⁵⁵⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 32-36; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 180-181; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, (Ankara: TDV, 2012), 62.

⁵⁵¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 32; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 178; Okumuş, *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu*, 164.

⁵⁵² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 194.

⁵⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, 33.

⁵⁵⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 37-42; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 181.

⁵⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 62; Okumuş, *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu*, 164.

⁵⁵⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, XIV, 14; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 396; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesir*, IV, 379; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 193; Suyûtî, *el-İtkân*, 34-35; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3036; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 5; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3:328.

⁵⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 44.

Suyûtî ilgili sûrenin 24. âyetinin de Mekkî âyetlerden istisna edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu görüşüne delil olarak Tirmîzî’de (ö. 279/892) geçen namazda safların durumuyla ilgili hadisi göstermiştir.⁵⁵⁸ Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu’l-Meânî* adlı tefsirinde birisi İbn Abbas’tan ve diğeri Katâde’den olmak üzere iki rivâyeti delil göstererek Hicr sûresinin Mekke’de, 87. âyetinin ise Medine’de nâzil olduğunu aktarmaktadır.⁵⁵⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* adlı tefsirinde Âlûsî’nin Hicr sûresinde sadece 87. âyetin Medenî olduğuna dair bir görüşü aktardığından bahsetmiştir.⁵⁶⁰ Ancak yaptığımız incelemede ve ulaştığımız nüshada Âlûsî’nin Mücâhid’den ve Hasan el-Basrî tarikiyle aktarılan rivâyetleri dikkate alarak 90 ve 91. âyetleri de Medenî olarak kabul ettiği tesbit edilmiştir.⁵⁶¹

İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* adlı eserinde Hasan el-Basrî’den aktarılan Hicr sûresinin 87. âyetinin Medenî olduğuna dair rivâyeti değerlendirme sadedinde şu bilgilere yer vermiştir: Bu âyetin Medenî olduğu kanaatinde olanlar iddialarına (سَبْعًا مِنْ الْمَثَابِي) “tekralanan yedi âyet” ifadesiyle Fâtiha sûresinin kastedildiği görüşünü delil olarak ileri sürmektedirler. Fâtiha sûresi de Medenî’dir. Hâlbuki bu doğru değildir. Doğrusu Fâtiha sûresinin Mekkî olduğudur.⁵⁶² Bu değerlendirmeden İbn Âşur’un Hicr sûresinin 87. âyetinin Medenî olduğuna dair rivâyeti Fâtiha sûresinin Mekkî olduğunu delil göstererek sahih görmediği anlaşılmalıdır. Yine İbn Âşur, Âlûsî’nin eserinde yer verdiği 90 ve 91. âyetlerin Medenî olduğuna dair rivâyeti şöyle izah etmiştir: “Kur’ân’ı bölüp paraçalayanlar” anlamına gelen el-muktesimîn (الْمُقْتَسِمِينَ) ve ı’dîn (عِذِينَ) sözcüklerinden anlaşılan gruplardan birisi ehl-i kitaptan olan Yahudilerdir. Yahudiler kendi kitaplarına uyan Kur’ân âyetlerini kabul ediyor;

⁵⁵⁸ Tirmizi, Tefsir, 15; Suyûtî’nin naklettiği ilgili rivâyete göre; “Hz. Peygamber’in arkasında güzel bir kadın namaz kıları. Bazıları o güzel kadını görmemek için ön safı tercih ederdi. Bazıları ise onu görmek için arka safları tercih ederdi. Böylece rükuya eğildiklerinde koltuk altından o güzel kadına bakardı.” Son dönem Hadis âlimlerinden olan Elbânî bu rivâyeti kritik ederek hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

⁵⁵⁹ Mahmut b. Abdullah el-Hüseynî el-Âlûsî (Ö. 1270/1854), *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm ve’s-Seb’il-Mesânî*, tah. Ali Abdulbâri Atiyye, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1415/1994), VII, 249.

⁵⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV,3036

⁵⁶¹ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, VII, 249.

⁵⁶² İbn Âşur, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 5.

uymayanları ise reddediyorlardı. Bunların da Medinelî Yahudîler olduğu açıktır. Bu görüş doğru kabul edilse bile Yahudîlerin Mekke döneminin sonlarına doğru Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden az bir zaman önce Kur'ân'ı duymaları mümkün görünmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirme konusunda çaresiz kalan Kureys'in Hz. Peygamber'i altetmek için Medinelî Yahudilerle görüşüp istişare ettiklerine dair bilgi kaynaklarda mevcuttur.⁵⁶³

Suyûtî'nin 24. âyetin Medenî olduğuna dair delil olarak aktardığı rivâyette ilgili İbn Kesîr (ö. 774/1373), hadiste ciddi problem (râvinin münker olması) olduğundan söz etmektedir. Hadisin farklı tariklerini aktaran İbn Kesîr'in söz konusu hadisin bu âyetle ilişkilendirilmesini doğru bulmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁶⁴ Ancak İbn Kesîr, tefsirinde hadisin birçok hadis âlimi tarafından bu haliyle eserlerinde yer aldığına dair bir kayıt da düşmüştür. İbn Kesîr'in bu değerlendirmesine eserinde yer veren İbn Âşur'un bu hadisin Cafer b. Süleymân tarikiyle gelen rivâyetine sahih gördüğü; ancak bu rivâyetin de maktu olduğunu gerekçe göstererek İbn Kesîr'e yakın bir görüşte olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁶⁵

Ebu'l-Âlâ Mevdûdî (ö. 1979) Hicr sûresinin değindiği konular ve üslup olarak İbrâhim sûresiyle aynı dönemde indiği görüşündedir.⁵⁶⁶ İbrâhim sûresinin muhtevasını ve üslûbunu dikkate alan Mevdûdî, bu sûrenin Mekke döneminin son zamanlarında nâzil olduğu kanaatindedir.⁵⁶⁷

İbn Âşur'a göre Hicr sûresi orta dönem Mekkî bir sûre olup bi'setin (nübüvvetin) dördüncü yılının sonlarında Hz. Peygamber'in Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinden çıkıp aleni davete başladığı bir dönemde nâzil olmuştur.⁵⁶⁸

Muhammed Âbid el-Câbirî (ö. 2010) Fehmü'l-Kur'ân adlı tefsirinde Hicr sûresinin peygamberliğin üzerinden beş buçuk sene geçtikten sonra Habeşistan'a ilk

⁵⁶³ İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 6.

⁵⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 532; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 156.

⁵⁶⁵ İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 6.

⁵⁶⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 561.

⁵⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 533.

⁵⁶⁸ İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 6

hicretin yapıldığı Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olduğu dönemde nâzil olduğunu dile getirmiştir.⁵⁶⁹

Kur'ân-ı Kerim sûrelerini nüzûl sırasına göre ve siret eşliğinde anlamaya çalışan Câbirî bunun için belli merhaleler belirlemiştir.⁵⁷⁰ Hz. Peygamber'in siretinin bu aşamasını dördüncü aşama olarak belirleyen Câbirî, Hicr sûresinin “çağırıcı haykırma ve kabilelerle iletişim” aşamasının başlangıcını teşkil ettiğinden söz etmektedir. Hicr sûresinin “*Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!*” anlamındaki 94. âyetini Hz. Peygamber'in tebliğ aşamasının farklı bir boyuta intikal etmesi olarak anlayan Câbirî, bu aşamadan sonra Hz. Peygamber'in Arap kabilerine açılmaya başladığı kanaatindedir.⁵⁷¹

Tevhide davetin kendilerine yöneltildiği muhatapların çeşitlenmesine bağlı olarak çok belirgin farklılıklar oluşan Mekkî sûrelerin ilkinin Hicr sûresi oluşturmaktadır. Hicr sûresinin âyetlerinin kısa olması ve secili ifadelerle bitmesi, tevhide, nübüvvet ve âhiret hayatına dair yaptığı vurgular, öğüt ve hatırlatma üslûbu, geçmiş peygamberlerin kıssalarından pasajlar içermesi, büyük baskılar ve boykotla bunalan Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmesi, sûrenin orta dönem Mekkî bir sûre olduğunu göstermektedir.⁵⁷²

2.2.6. Tertîbü's-Süver

Sûrelerin iki şekilde sıralandığı bilinen bir durumdur. Bunlardan birincisi mushaf tertibi, ikincisi ise nüzûl sırasıdır. Kur'ân ilimlerine dair yazılan eserlerde sûrelerin nüzûl sıralarının birbirinden farklı olarak verildiği görülmektedir.⁵⁷³ Bunlar içerisinde en çok şöhret bulanı farklı tarikleriyle beraber İbn Abbas'a nisbet edilen listedir. Bu listedeki farklılıklar, bilginin aktarımı sürecinde meydana gelen bazı yazım hatalarından kaynaklanmaktadır.⁵⁷⁴ Mushaf tertibinde 15. sırada yer alan Hicr sûresi Nahl sûresinden önce, İbrâhim sûresinden sonra gelmektedir. Nüzûl

⁵⁶⁹ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 32.

⁵⁷⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 6-7.

⁵⁷¹ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 9.

⁵⁷² Hadiye Ünsal, “Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Muhteva Tahlili” (Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2014), 37-40.

⁵⁷³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 193; Suyûtî, *el-İtkân*, 33-37.

⁵⁷⁴ Esra Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, (İstanbul: Kuramer Yayınları 2016), 57.

sıralamasında ise Yûsuf sûresinden sonra, En'âm sûresinden önce nâzil olmuştur.⁵⁷⁵ Zerkeşî *el-Burhân* adlı eserinde kaynak belirtmeden verdiği sıralamada Hicr sûresini 53. sûre olarak vermektedir.⁵⁷⁶ Suyûtî *el-İtkân* adlı eserinde İbn Abbas'â dayanan rivâyette Hicr sûresinin nüzûl sırasını 54 olarak vermiştir. Suyûtî aynı eserinde İkrime'den ve Hasan el-Basrî'den aktarılan rivâyette nüzûl sırasınının 50 olduğu bilgisine de yer vermiştir.⁵⁷⁷ Nüzûl tertibini dikkate alarak tefsir yazan çağdaş müelliflerden olan Câbirî'ye göre Hicr sûresi nüzûl sıralamasında 53. sırada yer almaktadır.⁵⁷⁸

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Hicr sûresinin nüzûl sırasıyla ilgili çok büyük farklılıkların olmadığı açıktır. Söz konusu bu küçük ihtilafların rivâyet farklılıklarından veya rivâyetlerin aktarımı esnasında meydana gelen yazım hatalarından kaynaklanması mümkündür.⁵⁷⁹

2.2.7. Esbâbü'n-Nüzûl

Kur'ân ilimlerinin en önemli konularından birisi olan “esbâbü'n-nüzûl” ilmi, ilâhî vahyin nâzil olduğu ortamın temel unsurlarından biridir. Bundan dolayıdır ki bu konu, başlangıçtan beri İslam âlimlerinin, üzerinde en çok durdukları konulardan birisi olagelmıştır. Zerkeşî, Kur'ân ilimlerine dair yazmış olduğu *el-Burhân* adlı hacimli eserine “esbâbü'n-nüzûl” konusuyla başlamıştır.⁵⁸⁰ Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde Mekkî-Medenî başlığının ardından esbâbü'n-nüzûl adıyla bir başlık açmış ve ilgili eserinde bu konuya geniş bir yer vermiştir.⁵⁸¹ Esbâbü'n-nüzûl ilminin ictihâdî olmayıp nakle dayanan bir ilim olduğunu ifade etmek konuyu açıklığa kavuşturmak açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki; Suyûtî, Vâhidî'den (ö. 468/1076) aktardığına göre: “Kur'ân'ın nüzûlüyle ilgili olarak ancak vahiy ortamına şahit olan, esbâba vâkîf olan ve bu konuda araştırma yapanlardan rivâyete ve sema'ya dayanarak yapılan

⁵⁷⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 193; Suyûtî, *el-İtkân*, 33-37; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hâdis*, (Kâhire: Dâru-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383/1963), IV, 4; Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 6; Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3:328.

⁵⁷⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 193.

⁵⁷⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 34.

⁵⁷⁸ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 7.

⁵⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Gözeler, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, 57-102.

⁵⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22.

⁵⁸¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 71.

nakillerde bulunmak câiz olur.”⁵⁸² Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl’e dair nakiller sahabeye ve bu ilmi onlardan öğrenen tâbiîne dayanmaktadır. Suyûtî’nin Ca’berî’den aktardığına göre Kur’ân’ın inzâli iki şekilde olmuştur: Birincisi ibtidâi olarak yani bir sebebe bağlı olmadan indirilen âyetler, ikincisi ise bir olay ya da sorulan bir soru üzerine inen âyetlerdir.

Doğuşundan günümüze kadar esbâbü’n-nüzûl ilminin birçok tanımı yapılmıştır. Zerkeşî, esbâbü’n-nüzûl ilmini Kur’ân’ı tefsir etmede yardımcı olan ilim olarak tarif etmiştir.⁵⁸³ Zürkânî ise esbâbü’n-nüzûlü meydana geldiği günlerde ondan bahseden veya hükmünü açıklayan âyet veya âyetlerin inmesine sebep olan olay ve soru olarak tanımlamıştır.⁵⁸⁴ Muâsır âlimlerden olan ve bu konuda çok kıymetli çalışmaları olan Ahmet Nedim Serinsu esbâb-ı nüzûlü şöyle tarif etmiştir:

“Nüzûl ortamında meydana gelen bir hâdiseye veya Hz.Peygamber’e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, tazammun etmek (hâdiseyi-soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek) cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hâdiseye sebep-i nüzûl denir.”⁵⁸⁵

Esbâb-ı nüzûlü bilmenin Kur’ân’ın anlaşılmasına katkısı şüphe götürmez bir hakikattir. Bu faydalardan birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Âyetlerin nerede, ne zaman hangi şart ve koşullarda nâzil olduğunu bilmek âyetlerin ilâhi vahyin muradına uygun olarak anlaşılmasını sağlar.⁵⁸⁶

2- Sebeb-i nüzûlü bilmek ilâhî vahyin nâzil olduğu ortamı tanımaya sosyal ve siyasal ortamla ilgili ortamı tanıyarak Kur’ân’ın muhataplarını hangi seviyede bulup hangi seviyeye taşıdığını bilmemize katkı sağlar.⁵⁸⁷

3- Tahsis ve hasır şüphelerinin ortadan kalkmasına katkı sağlar.

4- Hükmün konmasına sebep olan amillerin bilinmesine yardımcı olur.

⁵⁸² Suyûtî, *el-İtkân*, 75.

⁵⁸³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22.

⁵⁸⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 101.

⁵⁸⁵ Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam*, 56

⁵⁸⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22; Suyûtî, *el-İtkân*, 71; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 103-108; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur’ân’il-Kerim*, 47-48; Ahmed Gündüz, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Müsbet ve Menfi Etkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII, sayı.1 (2016): 99-100.

⁵⁸⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22; Suyûtî, *el-İtkân*, 71; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 103-108; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur’ân’il-Kerim*, 47-48; Ahmed Gündüz, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Müsbet ve Menfi Etkisi”, 99-100.

5- Âyetlerde var olan mübhem ifadelerin anlaşılmasını sağlar.

6- Âyetler arasındaki irtibat ve tenâsübün bilinmesine ve ne kadar mükemmel olduğunu anlamamıza yardımcı olur.⁵⁸⁸

Hicr sûresi bu başlık altında değerlendirildiğinde ilgili rivâyetleri şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1- Hicr sûresinin “*Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz*” anlamındaki 24. âyetinin nüzûl sebebi hakkında gerek tefsirlerde gerekse hadis kitaplarında birbirine yakın rivâyetler nakledilmektedir.⁵⁸⁹ Tirmizi, Nesâî, İbn Mâce Sünen’lerinde, Hâkim ise el-Müstedrek adlı eserinde İbn Abbas’a dayandırdıkları rivâyete göre “*Hz. Peygamber’in arkasında çok güzel bir kadın namaz kıları. Bazıları o güzel kadını görmemek için ön safi tercih ederdi. Bazıları ise onu görmek için arka safları tercih ederdi. Böylece rükûya eğildiklerinde koltuk altından o güzel kadına bakarlardı*” bunun üzerine bu âyet indirildi.⁵⁹⁰ Farklı tariklerle gelen bu rivâyetle ilgili olarak Tirmîzî, İbnu’l-Cevzâ tarikiyle gelen rivâyetin İbn Abbas tarikiyle gelen rivâyetten daha sahih olduğunu belirtmiştir.⁵⁹¹ Muasır müfessirlerden olan İbn Âşûr, âyetin sebab-i nüzûlü olarak gösterilen bu rivâyeti âyetlerin sibâk ve siyâkına uymayan mesnetsiz bir rivâyet olarak değerlendirmektedir.⁵⁹²

Yine Rebi‘ b. Enes’ten gelen bir rivâyette Allah Resûlü Müslümanları ilk safta namaz kılmaya teşvik etti. Bunun üzerine ilk safta namaz kılmak için insanlar arasında izdiham yaşanmaya başladı. Beni Azre kabilesi fertlerinin evleri mescide uzak olduğu için ön safta yer bulamıyorlardı. Bundan dolayı onlar “Halihazırda oturduğumuz evlerimizi satıp mescidin yakınından evler satın alalım” dediler. Bunun

⁵⁸⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 22; Suyûtî, *el-İtkân*, 71; Zürcânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 103-108; Nureddin Itr, *Ulûmu’l-Kur’ân’il-Kerim*, 47-48; Ahmed Gündüz, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl’ün Müsbet ve Menfi Etkisi”, 99-100.

⁵⁸⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 49; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 532; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 156.

⁵⁹⁰ Tirmizi, *Tefsir*, 15,3122; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 145; Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî (ö. 468/1076), *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Ys: Dâru’l-Kütübi’l-Cedîd, 1389/1969), 275; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Lübâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, tah. Ahmed Abduşşâfi, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, trs), 118.

⁵⁹¹ Tirmizi, *Tefsir*, 15, 3122.

⁵⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 40.

üzerine bu âyet nâzil oldu.⁵⁹³ Ezeli ve ebedi ilmiyle kullarının amellerinden haberdar olan Allah Teâlâ'nın âyetin nüzûl sebebi olarak aktarılan bu nakilden onların amellerini niyetlerine göre değerlendireceği anlaşılmaktadır. Bu rivâyete göre ön safi tercih edenler (مُسْتَقْدِمِينَ) bunu takva için yaparlarken, arka safi tercih edenler (مُسْتَأْخِرِينَ) bunu söz konusu rivâyette yer alan kadına bakmak için yaptılar.⁵⁹⁴ Nüzûl sebeplerini bilmenin âyetlerin ruhuna uygun olarak anlaşılması ve yorum zenginliği için ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından bu anekdotlar son derece güzeldir.

2- Hicr sûresinde yer alan “*Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir. Cehennem yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır. (Allah'ın azabından korkup rahmetine sığınan) takvâ sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.*” (Hicr 15/43-45) âyetlerinin nüzûl sebebiyle ilgili olarak şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: “*Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.*” (Hicr 15/43.) âyeti nâzil olunca Selmân-ı Fârisî, üç gün boyunca korkusundan akli ermez bir halde insanlardan kaçmış, nihâyet onu bulup Allah Resûlü'nün huzuruna getirmişler. Allah Resûlü bunun sebebini kendisine sorunca Selmân: “*Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.*” âyeti indirildi ve seni hak ile gönderen Allah'a andolsun ki bu âyet kalbimi paramparça etti dedi. Bunun üzerine “*(Allah'ın azabından korkup rahmetine sığınan) takvâ sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.*” (Hicr 15/45) âyeti indirilmiştir.⁵⁹⁵

3- “*Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar*” (Hicr 15/47.) âyetine ilişkin olarak İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) Ali İbnu'l-Huseyn'e bu âyetin Ebû Bekir (r.a), Ömer (r.a) ve Ali (r.a) hakkında nazil olduğu söyleniyor ne dersin? diye sorar. İbnu'l-Huseyn: “Başka kimin hakkında olacak?” diye cevap verir. Bunun üzerine İbn Ebî Hâtim: “Kalplerinden sökülen kinin hangi kin?” olduğunu sorar. O da cahiliyye kini

⁵⁹³ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, 276

⁵⁹⁴ el-Hâzin, *Tefsîrü'l-Hâzin*, tas., III, 54.

⁵⁹⁵ Suyûtî, *Lübâbü'n-Nükûl*, 118.

olduğunu söyler ve şöyle devam eder: “Cahiliyye döneminde Beni Teym, Beni Adıyy ve Beni Hişâm kabileleri arasında bir kin (düşmanlık) vardı. Müslüman olup Hz. Peygamber’in davetine icabet edince aralarındaki kini unutup birbirlerine karşı muhabbet beslemeye başladılar. Bir gün Ebû Bekir soğuk almış ve hasta düşmüştü. Bunu duyan Ali (r.a) Ebû Bekir’i (r.a) ziyarete geldi ve ellerini ısıtarak Ebû Bekir’in (r.a) göğsünü ovaladı.” İşte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.⁵⁹⁶

4- “(Resûlüm!) Kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver!” ve “Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir” (Hicr 15/49-50.) âyetlerine ilişkin olarak Taberânî (ö. 360/971), Abdullah b. Zübeyr’den (ö. 36/656) şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: Hz. Peygamber ahabdan bir gruba uğradı. Onlar da o esnada gülüşüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Cennet ve cehennemi hatırlamak varken siz gülüyor musunuz?” dedi. Bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu.⁵⁹⁷

5- “Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve Yüce Kur’ân’ı verdik.” (Hicr 15/87) âyetine ilişkin el-Huseyn İbnu’l-Fadl anlatıyor: Beni Kurayzâ ve Beni Nadîr Yahudilerine ait olan yedi kervan aynı günde Busrâ ve Ezriât’tan gelerek Medine’ye ulaştı. Kervanın içinde kumaş, kokular, mücevherât ve çeşitli deniz ürünleri vardı. Müslümanlar: “Bu mallar bizim olsaydı bunlarla güç kazanır ve bu malları Allah yolunda harcardık.” dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Size bu yedi kâfileden daha hayırlı yedi âyet verdim.” Bu âyetin hemen akabinde “Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülmeye ve müminlere alçak gönüllü ol.” (Hicr 15/88) buyurulmuş olması, ilgili âyetin bu olay üzerine nâzil olduğunu desteklemektedir.⁵⁹⁸

6- “Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülmeye ve müminlere alçak gönüllü ol.” (Hicr 15/89) âyetininin nüzûl sebebiyle ilgili İbn Ebî Hâtim şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: Hz.

⁵⁹⁶ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, 276; Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, 118.

⁵⁹⁷ Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, 277; Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, 118; Maverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 163; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzil*, IV, 383; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 540.

⁵⁹⁸ Vâhidî, *Esbâb-u Nüzûli’l-Kur’ân*, 277; Bedrettin Çetiner, *Fatiha’dan Nas’a Esbâb-ı Nüzûl*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013), II, 535.

Peygamber'in arkadaşı Ebû Râfi' anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber'e misafir gelmişti. O'nun yanında misafiri layıkıyla ağırlayacağı bir şey yoktu. Hz. Peygamber beni bir yahudiye gönderdi ve ondan kendisi adına: “*Recep ayının başına kadar bir miktar ödünç un verin*” dememi söyledi. Yahudi: “Hayır! rehinsiz veremem” dedi. Ben de gelip durumu Allah Resûlü 'ne haber verdim. Bunun üzerine Allah Resûlü : “*Allah'â yemin olsun ki! Ben göklerdekilerin de eminiyim, yeryüzündekilerin de eminiyim. Eğer bana borç vermiş olsaydı ya da satmış olsaydı ben onu mutlaka ona öderdim*” dedi. O'nun yanından çıktığımda bu âyet nâzil oldu.⁵⁹⁹ İbn Kesîr'in tefsirinin tahkikli nüshasında ilgili rivâyet aktarıldıktan sonra tahkik yapan heyet tarafından rivâyetle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur: Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr adlı eserinde Abdullah b. Nemîr ve Musa b. Ubeyde tarikiyle gelen bu rivâyete yer vermektedir. Irâkî'nin de bu rivâyet zincirinde Musa b. Ubeyde'nin bulunmasından dolayı ilgili rivâyete zayıf dediği aktarılmıştır.

7-“*Onlar, Kur'an'ı bölüp ayıranlardır. Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz.*” (Hicr 15/91-92) âyetlerine ilişkin tefsir kaynaklarında Hz. Peygamber'le alay edenlerin ve Allah'a bir takım değersiz şeyleri ortak koşanların sayısıyla ilgili olarak farklı rakamlar zikredilmektedir.⁶⁰⁰ Kureyş'in ileri gelenlerinden biri olan Velid b. Muğire, hac mevsimi gelince kendisi gibi nüfuzlu bir grup arkadaşını topladı. Onlara Arap heyetlerinin Mekke'ye geleceğini ve mutlaka Muhammed hakkında soru soracaklarını, kendilerinin bu sorulara nasıl cevap vereceklerini sordu. Bunun üzerine kimisi “o bir kâhindir.” ya da “o bir mecnundur” deriz. Veyahut “o bir şâirdir.” ya da “o bir sihirbazdır.” deriz dediler. Velid b. Muğire onların her bir nitelemesini: “Allah'â yemin olsun ki O'nun sözünde bir tatlılık vardır. Bunlardan hangisini söylerseniz söyleyin söylediğiniz şeyin batıl olduğu anlaşılır. Yine de bu sözlerden en uygun olanı “o bir büyücüdür” demenizdir. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine bu âyetleri indirdi.⁶⁰¹ Âyetlerle ilişkilendirdiği sebeb-i nüzûl rivâyetlerini aktardıktan sonra zayıf gördüğü rivâyetler hakkında

⁵⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'an'il-Azîm*, IV, 548.

⁶⁰⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 145; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 220; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 175; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 90.

⁶⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'an'il-Azîm*, IV, 550.

değerlendirmede bulunmayı ihmal etmeyen İbn Kesîr bu rivâyetle ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Buradan hareketle İbn Kesîr'in bu rivâyeti sahih olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

8- Yine aynı sûrede bulunan “*Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!,(seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz. Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir. (Kimin doğru olduğunu) yakında bilecekler.*” (Hicr 15/94-96.) âyetlerinin şu hâdise üzerine nâzil olduğu rivâyet edilmiştir: “Hz. Peygamber Mekke’de bir grup insana uğradı. Onlar Hz. Peygamber’in arkasından alay etmeye başladılar ve: “İşte kendisinin peygamber olduğunu iddia eden kişi bu! dediler.’ Cibril de o esnada Efendimiz’in (s.a.v) yanındadır. Bunun üzerine Cibril parmağıyla işaret etmiş ve o alaycıların bedenlerinin üzerine tırnak gibi bir şey düşmüş, bunun neticesinde bedenlerinde yaralar oluşmuş ve kokmaya başlamışlar. Artık bu kötü kokudan kimse yanlarına yaklaşamaz olmuş. İşte bu hâdise üzerine “(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz” âyeti nâzil olmuştur.”⁶⁰²

Görüldüğü üzere Hicr sûresinin 24., 43-45., 47., 49- 50., 87., 88., 91-92. ve 94-96. âyetlerin esbâb-ı nüzûl ilmine konu olduğu görülmüştür. Söz konusu âyetlerin nüzûl sebepleri, bu alana dair yazılan müstakil eserlerden yararlanılarak tespit edilmiş ve bazı rivâyetlerin değerlendirmesi yapılmıştır. Hakkında tenkit bulunulan rivâyete ilgili yerlerde temas edilmiştir. Yapılan araştırmada bazı rivâyetlerle ilgili toptancı bir red olduğu gibi, bazılarıyla ilgili toptancı bir kabul olduğu da görülmüştür. Nakledilen rivâyetlerden zayıf veya âyetin muhtevasına uymayan rivâyetler bir kenarda tutulacak olursa diğer rivâyetlerin âyetlerden kastedilen mananın anlaşılmasına katkısı açıktır. Bunun yanında Kur’ân’ın indiği dönemin, ilâhî vahye muhatap olan insanın ve yaşadığı çağın sosyo-kültürel yapısını resmetmesi açısından da son derece faydalı bilgiler içermektedir. Kur’ân’ı anlamaya çalışan müfessirlerin esbâbü’n-nüzûl rivâyetlerden bigâne kalmaması bu durumu teyit

⁶⁰² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 145; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 552; Suyûtî, *Lübâbü’n-Nükûl*, 119.

etmektedir. Hatta “bidâyetteki tefsir ilmi nüzûl sebeplerini bilmekten ibaretti.”⁶⁰³ ifadesi konunun ehemmetini göstermesi açısından dikkate değerdir.

2.2.8. Mübhemâtü'l-Kur'ân

Öncelikle “Mübhemâtü'l-Kur'ân” isminden hareketle *mübhem* kelimesinin açıklanması gerekmektedir. Temel anlamı “kapalı olan” mübhem “anlaşılması zor olan, maksadının ne olduğu açıkça anlaşılamayan, kendisini diğerlerinden ayırıcı bir vasfı olmayan” gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁰⁴ İstilâhî anlamda ise Kur'ân'dâ sarîh olarak ismi zikredilmeyen insan, melek, cin ve hayvan gibi varlıkların yahutta bir topluluk veya kabilenin yerine ism-i mevsûl, ism-i işaret, zamir, cins isim, belirsiz zaman ve mekân zarfları, lakap, künye ve vasıf gibi kapalı ifadelerle zikredilen hususlara *Mübhemâtü'l-Kur'ân* denir.⁶⁰⁵ Suyûtî, bu ilmin nakle dayanan bir ilim olduğu vurgusunu yapmaktadır. Kur'ân'ın mübhemliğinin bilinmesi konusunda içtihadı yer olmadığına ve ilgili nakillerin Hz. Peygamber, sahâbe ve tabiîne dayanması gerektiğine özellikle temas etmektedir.⁶⁰⁶ Mübhemâtü'l-Kur'ân hakkındaki bilgiler nakle dayandığına göre ilgili rivâyetlerin sağlam bir senetle Hz. Peygamber'e, sahabeye ve tabiîne ulaşması gerekmektedir.⁶⁰⁷ Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsirinde sorulan bir soruya getirdiği izahlar ve kendisinin gerekli gördüğü yerde yaptığı açıklamalar yanında mübhem, müşkil ve mücmel ifadelerin açıklanması da vardı.⁶⁰⁸ İlk üç nesilden gelen rivâyetlerin mücmel, müşkil, mübhem, mutlak ve umûm gibi konuları ihtiva etmesi ve bu konuya dair haberler içermesi mübhemât konusunun ilk devirlerden beri önemsenmiş olduğunu göstermektedir. Mübhemâta dair eserler geç tarihli olmakla birlikte bu konuya dair bilgilere hadis mecmualarında, mecâzü'l-Kur'ân, müşkilü'l-Kur'ân, Kur'ân tefsirlerinde, ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde

⁶⁰³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 62.

⁶⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "مُبْهَمٌ" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "مُبْهَمٌ" mad.

⁶⁰⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 186; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 210; Abdülhamit Birişik, “Mübhemâtü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 437; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 282.

⁶⁰⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 699.

⁶⁰⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 699; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 186.

⁶⁰⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 54.

ve nihâyet hicri altıncı asırdan sonra yazılan müstakil mübhemâtü'l-Kur'ân eserlerinde genişçe yer verilmiştir.⁶⁰⁹

Yukarıdaki bilgiler muvacehesinde Hicr sûresi incelendiğinde bazı âyetlerin mübhemâtü'l-Kur'ân'a konu olduğu görülmektedir. Şöyle ki:

1- (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “ *Doğrusu zikri biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz.*” (Hicr 15/9) âyetinde geçen hû (o) gâib zamirinin mercii ile ilgili kaynaklarda iki farklı görüş aktarılmaktadır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu buradaki zamirin Kur'ân'a râci olduğu kanaatindedirler.⁶¹⁰ Bazı dil âlimlerinin de içinde bulunduğu başka bir gruba göre ise buradaki zamir Hz. Peygamber'e râcidir.⁶¹¹ Bu iki yaklaşımdan hareketle zamirin Kur'ân'a râci olduğu kabul edildiğinde Kur'ân'ın kıyamete kadar korunacağı ve her türlü beşeri müdahaleye kapalı olacağı anlaşılmaktadır. Zamirin Hz. Peygamber'e râci olduğu kabul edildiğinde ise ilâhî vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in korunacağı anlaşılmaktadır. Aslında Hz. Peygamber'in korunması bir anlamda vahyin korunması anlamına gelmektedir. Ancak bu koruma, sûresi sınırlı bir koruma anlamına gelecektir. Oysa koruma ameliyesi Kur'ân'a hamledildiğinde bu âyette kendini bulan ifade evrensel bir boyut kazanmaktadır.

2- (كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ) “ *Aynı şekilde biz de onu suçluların kalplerine sokarız.*” (Hicr 15/12) âyetinde yer alan “نَسْلُكُهُ” kelimesindeki hû (o) gâib zamirinin mercii ile ilgili temel olarak iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi “yerleştirilen şeyin” Kur'ân olduğu görüşüdür.⁶¹² İkincisi ise Abdullah b. Abbas, Katâde, İbn Cüreyc ve Ferrâ gibi âlimlerin içinde bulunduğu bazı müfessirlere göre

⁶⁰⁹ Birişik, “Mübhemâtü'l-Kur'ân”, 438.

⁶¹⁰ Taberî, *Câmü'ul-Beyân*, XIV, 18; Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 399; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 384; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 20-21.

⁶¹¹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II, 85; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 384; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 164; Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 32.

⁶¹² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 150; Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 400; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, 25.

“yerleştirilen şey”den kasıt şirk, istihza ve tekzipten ibaret olan inkâr olduğu görülmüştür.⁶¹³

3- (لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ) “*Cehennem’in yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır.*” (Hicr 15/44) âyetinde geçen “cehennem’in yedi kapısı” ifadesinde yer alan kapıların isimlerinin kaynaklarda tek tek sayıldığı görülmektedir. Abdurrezâk’ın (ö. 211/826-27) Ma’mer’den (ö. 153/770) onun da A’meş’ten (ö. 148/765) aktardığına göre bu isimler şunlardır: Hutame, Hâviye, Lezâ, Sekar, Cahîm, Sa’îr ve Cehennemdir.⁶¹⁴ İbn Ebi Hâtim aynı rivâyeti İbn Abbas tarikiyle Hâviye’nin cehennem’in en alt tabakası olduğu ilavesiyle aktarmaktadır.⁶¹⁵ “Onlardan her kapı için birer grup ayrılmıştır” ifadesinde geçen grupların kimler olduğu Dahhâk’tan aktarıldığına göre tabaka tabaka şeklindeki katmanların ilkinde ve en üst tabakasında tevhid ehli olacak günahlarının cezasını çektikten sonra çıkacaklardır. İkincisinde Hristiyanlar, üçüncüsünde Yahudiler, dördüncüsünde Sâbiîler, beşincisinde Mecûsîler, altıncısında Kureyş müşrikleri ve son olarak yedincisinde Münâfiklar olacaktır.⁶¹⁶

4- (وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ) “*Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak, (meleklerin yanına) geldiler.*” (Hicr 15/67.) âyetinde geçen “şehir halkı” ifadesiyle kastedilen, Hz. Lût’un peygamber olarak gönderildiği Sodom halkıdır.⁶¹⁷

5- (وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ) “*Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur’ân’ı verdik.*” (Hicr 15/87) ifadesinde yer alan “tekralanan yedi” müfessirler tarafından genel olarak Fatıha sûresi olarak anlaşılmaktadır.⁶¹⁸ Bunun yanında İbn Abbas’tan aktarılan bir rivâyete göre bu ifade yedi uzun sûre

⁶¹³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II, 85; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 20-21; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, III, 150; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 385; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 173.

⁶¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 74; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 536; Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Müfhemâtü’l-Akrân fî Mübhamâti’l-Kur’ân*, tah. Mustafa Dîb el-Boğa, (Beyrut: Müessesetü Ulûmi’l-Kur’ân, 1403/1982/), 62.

⁶¹⁵ Suyûtî, *Müfhamâtü’l-Akrân*, 62.

⁶¹⁶ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 403; Râzî *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 194-195. İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 53; Suyûtî, *Müfhemâtü’l-Akrân*, 62.

⁶¹⁷ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XIV, 90; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 206; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 387; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 228; Suyûtî, *Müfhemâtü’l-Akrân*, 62.

⁶¹⁸ Buhârî, *Tefsîr*, 4703; Suyûtî, *Müfhemâtü’l-Akrân*, 62.

anlamındadır. Said b. Cübeyr ve Mücâhid'e göre bu ifadeyle Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Yûnus sûreleri kastedilmektedir. Süfyan es-Sevrî, Yûnus sûresinin yerine tek bir sûre olarak kabul ettiği Enfâl ve Tevbe sûrelerini eklemiştir.⁶¹⁹

6- (كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ) “Nitekim biz, (Kur’ân’ı) kısımlara ayıranlara azabı indirmişizdir. Onlar, Kur’ân’ı bölüp ayıranlardır.” (Hicr 15/90-91) âyetlerinde geçen ve “Kur’ân’ı bölüp paraçalayanlar” anlamına gelen *el-muktesimîn* (الْمُقْتَسِمِينَ) ve *ı’dîn* (عِضِينَ) sözcüklerinden kasıt İbn Abbas’a göre Yahudiler ve Hristiyanlardır.⁶²⁰ Katâde, İkrime, Dahhâk ve Ata b. Ebi Rabah’ın içinde yer aldığı bir grup âlime göre “el-muktesimîn” (الْمُقْتَسِمِينَ) ifadesinden kasıt Mekkeli müşriklerdir.⁶²¹

7- (إِنَّا كَفَيْتَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ) “(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.” (Hicr 15/95) âyetinde geçen “alay edenlerin” kimler olduğu Said b. Cübeyr kanalıyla gelen bir rivâyette vuzuha kavuşmuştur. O şahıslar da Kureyş’in ileri gelenlerinden olan As b. Vaîl, Velîd b. Muğire, Ebu Zema’, Esved b. Abdi Yâğûs ve Hâris b. et-Tulâtîle’dir.⁶²²

Kur’ân, tarihin belli döneminde, o dönemin şahıslarını ve kültürlerini dikkate alan ve toplumsal gerçekliğe atıfta bulunan Arapça bir kitap olarak nâzil olmuştur. İlâhî vahyin çağdaşı olan insanlar Kur’ân metni içerisinde geçen zamirlerle, ism-i mevsuller, belirsiz zaman ve mekân zarflarıyla ilgili atıflardan kimlerin ve nerenin kastedildiğini bildiklerinden onlar için mübhemlik söz konusu değildi. Mübhemlik vahyin inzâl süreci sona erip bu sürece bizzat şahitlik eden insanların vefatıyla ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Hicr sûresi bu açıdan incelenmiş, mübhemâta dair aktarılan bilgiler Kur’ân bütünlüğü çerçevesinde ve nâzil olduğu tabîî ortamı dikkate alınarak

⁶¹⁹ Suyûtî, *Müfhemâtü'l-Akrân*, 62; bu konuda geniş bilgi için bkz. tezimizin On altıncı grup âyetleri başlığı.

⁶²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 129-131; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 216; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 416; Suyûtî, *Müfhemâtü'l-Akrân*, 63.

⁶²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 132; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 216; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’ân’il-Azîm*, IV, 544; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 416.

⁶²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 145; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 220; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 175; Suyûtî, *Müfhamâtü'l-Akrân*, 63; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 90.

değerlendirilmiş ve ilgili nakiller rehberliğinde mübhem ifadelerle ilgili tespitler yapılmıştır.

2.2.9. Fedâilu'l-Kur'ân

Fazilet sözcüğü sözlükte “yüksek mertebe ve üstünlük” gibi anlamlara gelmektedir.⁶²³ Buna göre Fedâilu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın ulvî konumu, üstünlüğü ve şerefi demektir. Fedâilu'l-Kur'ân en geniş anlamda Kur'ân-ı Kerim'in üstünlükleri, onu okuyan, ezberleyen, okutan, dinleyen ve hükümlerini tatbik edenlerin elde edecekleri sevabı, bazı sûre ve âyetlerle ilgili olarak özellikle de Hz. Peygamber'den nakledildiği ileri sürülen hadislere dayanarak ortaya konan faziletleri, üstünlükleri konu edinen ilim olarak tarif edilmektedir.⁶²⁴

Bu tanıma göre fâziletle ilgili gelen nakiller hem Kur'ân'ın bütünüyle hem de bazı sûre ve âyetlerin faziletiyle ilgilidir. Söz konusu ilme dair rivâyetleri hadis kitaplarının ilgili bölümlerinde, Kur'ân ilimlerine dair yazılan eserlerde ve daha çok tefsir kaynaklarında *Fedâilu'l-Kur'ân*, *Sevâbu'l-Kur'ân* ve *Menâfiu'l-Kur'ân* adı altında bulmak mümkündür.⁶²⁵

Fedâilu'l-Kur'ân'a ait rivâyetleri iki kısımda incelemek mümkündür: Birincisi Kur'ân'ın tamamının faziletine dönük haberler, ikincisi belli başlı sûre ve âyetlerin faziletine dair haberlerdir. Biz burada Kur'ân'ın tamamının faziletine dair aktarılan rivâyetler yerine sadece Hicr sûresinin faziletine ilişkin kaynaklarda geçen rivâyetleri tespit edip gerekli değerlendirmeleri yapmakla yetineceğiz.

Hicr sûresinin de içinde yer aldığı bir grup sûreyi okumanın faziletine dair Abdullah b. Ömer'den şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: “Bir adam Allah Resûlü'ne geldi ve “*Ey Allah'ın Resûlü! bana öğret*” dedi. Allah Resûlü, “*Elif-Lâm-Râ (الر) ile başlayan üç sûreyi oku*” dedi. Adam bunun üzerine “*yaşım ilerledi, takatim azaldı ve dilim de dönmez oldu*” dedi. Allah Resûlü “*o zaman Hâ-mîm ile başlayan üç tane sûre oku*” dedi. Adam daha önce söylediğini tekrar etti. Bunun üzerine Allah Resûlü

⁶²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "فضل" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "فضل" mad.

⁶²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 261; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 223; Abdullah Aydemir, “Fezâilu'l-Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 532-533.

⁶²⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 432; Suyûtî, *el-İtkân*, 712; Aydemir, “Fezâilu'l-Kur'an”, 533.

“müsebbihâtta üç sûre oku” dedi. Adam daha önce dediğini tekrar etti. Adam sözüne şöyle devam etti: “Ey Allah’ın elçisi bana câmi’ bir sûre öğretsen!” Allah Resûlü ona Zilzâl sûresini öğretti ve adam sonuna kadar okudu. Adam sûreyi bitirdikten sonra “seni hak ile gönderen Allah’a yemin ederim ki asla bundan fazlasını okumam” deyip gitti. Allah Resûlü adamın arkasından iki defa “adamcağız kurtuldu” dedi.”⁶²⁶

Suyûtî, tefsirinde şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: “Ebû Müslim el-Havlânî Hz. Peygamber’den aktardığına göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: “Allah bana mal biriktirmeyi ve tüccar olmayı vahyetmedi; ancak bana (وَكُنْ مِنْ) فَسَيَحِبُّ بِحَمْدِ رَبِّكَ، وَكُنْ مِنْ) (السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ) âyetlerini vahyetti” diyerek Hicr sûresinin son iki âyetinin faziletine dikkat çekmiştir.”⁶²⁷ Suyûtî, aynı eserinde ilgili rivâyeti farklı lafızlarla İbn Mes’ud ve Ebu’d-Derdâ’ya (ö. 32/652) dayandırılan tariklerini de aktarmaktadır.

Sûrelerin faziletine dair rivâyetlere tefsirinde yer veren ve sıhhat durumları hakkında değerlendirme yapan Hatîb Şîrbînî (ö. 977/1570) aynı rivâyeti senesinde İbn Cübeyr olan tarikiyle Begâvî’nin aktardığını kaydetmektedir.⁶²⁸ Bu rivâyet hakkında olumsuz bir değerlendirme yapmayan Hatîb Şîrbînî’nin rivâyeti sahih gördüğü anlaşılmaktadır.

Hicr sûresinin faziletine ilişkin sahabeden Übey b. Ka’b’a dayandırılan rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim Hicr sûresini okursa kendisine muhacirlerin, ensarın ve Muhammed’le (s.a.v) alay edenlerin sayısının onla çarpımı kadar sevap vardır.”⁶²⁹ Hatîb Şîrbînî, bu rivâyeti eserine almış ve söz

⁶²⁶ Ebu Dâvud, *Salat*, 324; Nesâî, *Sünen*, 264; ilgili hadiste “zevâtü’r-râ” olarak geçen ifade mukattaa harfleri olarak adlandırılan Elif-Lâm-Râ ile başlayan beş sûre olan Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhim ve Hicr sûreleri için kullanılan bir terkiptir.

⁶²⁷ Ebû’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem’ânî (ö. 489/1096), *Tefsîru’l-Kur’ân*, tah, Yâsir b. Muhammed ve Ğânim b. Abbas b. Ğânim, (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1418/1997), III, 57; Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzil*, IV, 397; Ebû’l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *ed-Dürü’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), V, 105; Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, 756.

⁶²⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570), *es-Sirâcü’l-Münîr*, (Kahire: Matbaatü Bulâk, 1285/1997), II, 214.

⁶²⁹ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, V, 330; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 421; Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî (ö. 468/1076), *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, tah. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd.,

konusu rivâyetin sahih olmadığını dile getirmiştir. Yine Hatîb Şîrbînî, sûrelerin faziletiyle ilgili rivâyetlere tefsirlerinde yer veren Zemahşerî ve Kâdı Beydâvî'yi eleştirmiş ve eserlerindeki bu tür rivâyetlerin büyük çoğunluğunun uydurma olduğunu dile getirmiştir.⁶³⁰

Fîruzâbâdî (ö. 817/1414), *Bâsâiru Zevi't-Temyîz* adlı eserinde Hicr sûresinin faziletine dair bir başlık açmış ve bu konuya ilişkin bazı rivâyetleri senetsiz olarak aktarmıştır. Şöyle ki: Ca'fer b. Ebî Tâlib'e (ö. 8/629) isnad edilen bir rivâyete göre “*Her kim Hicr sûresini okursa kıyamet günü ona susuzluk isabet etmez.*” Yine başka bir rivâyette “*Kim her cuma namazının iki rekâtında Hicr sûresini okursa ona ebedi olarak fakirlik, delilik ve musibet isabet etmez.*” buyrulmaktadır. Hz. Ali'ye dayandırılan bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ey Ali! Kim Hicr sûresini okursa onun için terazi kurulmaz, hesap defteri ortaya dökülmez ve kendisine hesapsız bir şekilde cennete gir denilecek ve Hicr sûresinden okuduğu her bir âyet için kendisine başlarına musibet gelenlerin elde edecekleri sevap kadar mükâfat verilecektir.*”⁶³¹

Fîruzâbâdî, aktardığı bütün bu rivâyetlerle ilgili çok kısa bir değerlendirmede bulunmuş ve Hicr sûresinin faziletine ilişkin eserinde yer verdiği söz konusu rivâyetlerin hepsinin mesnetsiz olduğunu aktarmıştır.

2.2.10. Münâsebâtü'l-Kur'ân

Kur'ân üzerinde yapılan inceleme ve araştırma alanlarından birisi de âyetler ve sûreler arası münâsebet konusu olmuştur. Yirmi üç sene gibi uzun bir zaman diliminde nâzil olan Kur'ân'ın her bir âyetinin hangi sûrede ve hangi âyetten sonra yer alacağına Hz. Peygamber'in “bu âyeti falanca yere koyunuz” ifadesi belirlemiştir. Bu cümleden olarak, âyetlerin tertibinin tevkîfî olduğu konusunda İslam âlimleri

---

(Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), III, 38; Nâsirüddîn Ebû Saïd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, tah. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî, (Beyrut; Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1418/1997), III, 218; Ebû's-Suûd Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Aklı's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut; Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1418/1997), V, 93.

⁶³⁰ Hatîb eş-Şîrbînî, *es-Sirâcü'l-Münîr*, II, 214.

⁶³¹ Fîruzâbâdî, *Bâsâiru Zevi't-Temyîz*, I, 277.

icma etmiştir.⁶³² Dolayısıyla artık bu alanda rey ve ictihad söz konusu değildir. Sûrelerin tertibiyle ilgili ise İslam âlimleri arasında geniş bir ihtilafın varlığı söz konusudur. Bazı İslam âlimleri mevcut sûre tertibinin Hz. Peygamber tarafından yapıldığı yani tevkîfî olduğu, bazıları ise sahabe içtihadı olduğu kanaatindedir.⁶³³ Bu iki görüşü uzlaştırıcı mahiyette, sûrelerin tertibinin kısmen Hz. Peygamber tarafından kısmen de sahabenin içtihadıyla meydana geldiğini kabul eden üçüncü bir görüş daha bulunmaktadır.⁶³⁴ Bu yaklaşımlardan hareketle münâsebet ilminin mevcut Mushaflardaki âyet ve sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğu esasına dayanarak incelendiğini belirtmekte fayda vardır.

İstilahî anlamda münâsebet ilmi, “Âyetler ve sûreler arasında umumîlik-hususîlik, icmâl-tafsîl, aklî-hissî ve hayalî vb. alaka çeşitlerinden biriyle ya da sebeb-müsebbeb, illet-ma’lul, benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlarla mana irtibatını sağlayan ilim” olarak tarif edilmiştir.⁶³⁵

Tarifinden de anlaşılacağı üzere münâsebet ilmi aklî melekenin kullanılması, âyet ve sûrelerin arasında var olduğu düşünülen hikmeti anlamaya ve aktarmaya çalışan bir ilimdir. Bundan dolayıdır ki münâsebet konusu daha çok dirâyet tefsirlerinde ve bu alanda yazılmış müstakil eserlerde ele alınmıştır. Hicr sûresi münâsebâtü’l-Kur’ân başlığı altında şu şekilde incelenebilir:

2.2.10.1. Sûrenin İsmiyle Muhtevası Arasındaki Münâsebet

Mekkî bir sûre olan Hicr sûresinde İslam dininin temel esasları ortaya konmaktadır. Bu esaslar tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukubâttır. Bundan dolayıdır ki sûrenin konusu, farklı zamanlarda ve muhtelif asırlarda Allah’ın elçileriyle mücadele eden yalancılara ve inkârcılara kıssaları ekseninde dönmektedir. Bu kıssalardan birisi de “Ashâbu’l-Hicr” terkihiyle sûrede yer alan Hz.

⁶³² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 256; Suyûtî, *el-İtkân*, 134; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 309; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 56; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 76.

⁶³³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 257; Suyûtî, *el-İtkân*, 137; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 314; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 58; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 79-81.

⁶³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 257; Suyûtî, *el-İtkân*, 137; Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, I, 314; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 58; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 79-81.

⁶³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 35; Suyûtî, *el-İtkân*, 631; Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 10.

Sâlih'in peygamber olarak gönderildiği Semûd kavminin kıssasıdır. Sûrenin inkâr edenleri hedef alarak uyarı ve tehdit ifadeleriyle başlaması bu durumu teyit etmektedir.⁶³⁶ Hicr isminin zımnında İslam'a daveti ısrarla reddeden Mekkeli müşriklere uyarı, hevâ ve heveslerine uyup hidâyetten yüz çevirmeleri, iman etmemeleri sonucu karşılaşacakları ceza ve Hz. Peygamber'i teselli etme amacı vardır.⁶³⁷ Nitekim Hicr bölgesinin o dönemin insanları tarafından bilinmesi verilmek istenen mesajla örtüşmektedir. Böylece sûrenin ismi ve muhtevası arasında çok kuvvetli bir bağ ortaya çıkmaktadır.

2.2.10.2. Sûrenin Başıyla Sonu Arasındaki Münâsebet

İlâhî vahye ve kitâba (Kur'ân) vurguyla başlayan Hicr sûresi Kur'ân'ı parça parça edenlerin akıbetlerini haber vererek ilâhî vahyin gereği olan kullukta sebat etmekle bitmesi, sûrenin başı ile sonu arasında son derece güzel bir münâsebet olduğunu göstermektedir.⁶³⁸ Hicr sûresiyle aynı dönemde nâzil olan ve Elif-lâm-râ (ال) hecâ harfleriyle başlayan sûrelerin kitap ve ilâhî vahiy ifadeleriyle başlayıp aynı konuyla bitmeleri, tenâsüp açısından benzer özellikler taşıdıklarını söylemek göstermektedir.⁶³⁹

Tenâsüb ilmi konusunda otorite kabul edilen Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmu'd-Dürer* adlı eserinde Hicr sûresinin maksadını şöyle izah etmiştir: Sûrede asıl olan Kur'ân'ın Allah'a ulaştıran bütün fiileri kapsayan bir bildiri olduğu inancını yerleştirmektir. Bunun yanında başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamak ve Kur'ân'dan uzaklaştıran hiçbir şeye iltifat etmemektir. Sûrenin kitap esası üzerine geliştiğini ifade eden Bikâî, sûrenin Kur'ân'a vurguyla başladığını ve sonunun da ölüm gelinceye kadar kullukta sebat emriyle bittiğini ifade eder. Kullukta sebatı, içinde Kur'ân'ın okunduğu namaz ibadetine devam etmek olarak anlayan Bikâî'nin sûrenin başıyla sonu arasında ince bir münâsebet kurduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴⁰

⁶³⁶ Bikâî, *Masâidü'n-Nazar*, II, 202; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), II, 596.

⁶³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 7.

⁶³⁸ Suyûtî, *Merâsidü'l-Metâli*, 52.

⁶³⁹ Suyûtî, *Merâsidü'l-Metâli*, 52.

⁶⁴⁰ Bikâî, *Nazmu'd-Dürer*, XI, 3-100.

2.2.10.3. Sûrenin Önceki Sûreyle Münâsebeti

Ebü Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *Bahru'l-Muhît* adlı eserinde Hicr sûresinin kendinden önceki İbrâhim sûresiyle münâsebetini ele alır. Ona göre Allah Teâlâ İbrâhim sûresinin son kısmında kıyametin hallerinden, gökyüzünün ve yeryüzünün değişiminden, kâfirlerin uğrayacakları azaptan ve Kur'ân'la gelen tebliğ ve uyarıdan bahsetmektedir. Hemen akabinde gelen Hicr sûresine tüm insanlara bir bildiri olan Kur'ân vurgusuyla başlamıştır. Ardından kâfirlerin hallerinden ve azabı gördüklerinde pişmanlık ifadesi olarak Müslüman olma arzularından bahsetmesi, İbrâhim sûresiyle uygunluk arz etmektedir.⁶⁴¹

Sûreler arası münâsebet alanında müstakil bir eser kaleme alan Suyûtî de İbrâhim sûresinin son âyetleri olan “*Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiği, (insanlar) bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir). O gün, günahkârların zincire vurulmuş olduğunu görürsün.*” (İbrahim 14/48-49) ve Hicr sûresinin ikinci âyeti olan “*İnkâr edenler, “keşke müslüman olsaydık” diye çok arzu edeceklerdir*” âyeti arasında güzel bir münâsebet olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴² Suyûtî, ilgili eserinde münâsebetin yönünü şöyle açıklamıştır: İbrâhim sûresinin son âyetlerinde kıyamet sahnelerinden bahsedilmiş ve sûre Kur'ân'a dikkat çeken âyetle son bulmuştur. Hicr sûresi de apaçık Kur'ân'ın âyetlerine vurgu yapan ifadelerle başlamış ve hemen ardından günahkâr Müslümanların cehennemden çıkarılıp cennete girdiklerini gören kâfirlerin Müslüman olmayı temenni edeceklerini ifade eden âyetin gelmesi İbrâhim sûresinin son kısmıyla Hicr sûresinin başı arasındaki münâsebeti çok güzel bir şekilde göstermektedir.⁶⁴³

⁶⁴¹ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsir*, tah. Saddukî Muhammed Cemil, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), VI, 463; Ahmed b. İbrâhim b. ez-Zübeyr es-Sekafî el-Gırnatî, *el-Burhân fi Tenâsubi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Şa'bânî, (Fas: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslamî, 1410/1990), 240.

⁶⁴² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Tenâsukü'd-Dürer fi Tenâsubi's-Süver* tah. Abdulkadir Ahmed Ata, (Beyrut: Dâru'-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 97.

⁶⁴³ Suyûtî, *Tenâsukü'd-Dürer*, 97.

Bahse konu olan sûreyi münâsebet açısından ele alan çağdaş müfessirlerden Mustafa el-Merâğî (ö. 1945), Hicr sûresinin kendisinden önceki İbrâhim sûresiyle münâsebetini maddeler halinde ele alarak şu tesbitlerde bulunmuştur:

1- Hicr sûresi tıpkı İbrâhim sûresi gibi kitâba (Kur'ân) dikkat çeken ifadelerle başlamıştır.

2- Kıyamet günü kâfirlerin durumlarının ve Müslüman olma temennilerinin dile getirildiği Hicr sûresi bu yönüyle de İbrâhim sûresiyle uyum içerisindedir.

3- Her iki sûrede de gökyüzünün ve yeryüzünün vasıflarının konu edinildiği görülmektedir.

4- Her iki sûrede de İbrâhim (a.s) kıssasının genişçe işlendiği görülmektedir.

5- Her iki sûrede Hz. Peygamber'i teselli amacı taşıyan peygamber kıssalarının yer alması yönüyle de bir münâsebetten söz etmek mümkündür.⁶⁴⁴

Tefsirinde yeri geldikçe münâsebet konusuna değinen Elmalılı Hamdi Yazır İbrâhim sûresinin son âyetinin Hicr sûresine hazırlık denebilecek bir özetle bittiği kanısındadır. “İbrâhim sûresini ihtiva ettiği inançla ilgili hükümler açısından insanlara özel bir tebliğ, Hicr sûresini ise uyarı, tevhid ve öğüt verme hikmetleriyle onun tamamlayıcısı olarak düşünebiliriz” diyerek İbrâhim sûresiyle Hicr sûresi arasında münâsebeti dair çok dikkat çekici bir bağ kurmuştur.⁶⁴⁵

2.2.10.4. Sûrenin Sonraki Sûreyle Münâsebeti

Hicr sûresi “*Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!*” (Hicr 15/99) âyetiyle biterken Nahl sûresi “*Allah'ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.*” (Nahl 16/1) âyetiyle başlamaktadır. Suyûtî, söz konusu iki âyetin münâsebetiyle Hicr ve Nahl sûreleri arasında çok kuvvetli bir bağ olduğu kanısındadır. Suyûtî, iki sûrenin arasında var olan münâsebeti şu şekilde açıklamaktadır: Hicr sûresinde geçen ve “ölüm gelinceye kadar” olarak tefsir edilen (حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ) ifadesiyle Nahl sûresinin ilk âyetinde geçen ve “*Allah'ın emri gelmiştir*” anlamındaki (أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ) ifadesi

⁶⁴⁴ Ahmed b. Mustafa el-Merâğî (ö. 1371/1945), *Tefsiru'l-Merâğî*, (Mısır: Matbâtü Mustafa el-Bâbî, 1365/1946), XIV, 3

⁶⁴⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV,3035.

arasında açık bir münâsebet vardır. Görüldüğü üzere Hicr sûresinde muzari olarak gelen يَأْتِي fiili, Nahl sûresinde أَتَى kalıbıyla mâzi olarak gelmiştir. Muzari fiilinin de mâzi fiile karşı sadaret (öncelik) hakkı olduğu açıktır.⁶⁴⁶

Tefsirinde sûreler arası münâsebeti önem veren müfessirlerden olan Ebû Hayyân, Hicr sûresinin “*Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz*” anlamındaki 92. âyetiyle Nahl sûresinin ilk âyeti arasında bir bağ kurmuştur. Hicr sûresinin ilgili âyetini müşriklerin kıyamet günü haşr edilmesi ve dünyada işledikleri cürümlerden dolayı hesaba çekilmeleri olarak anlayan Ebû Hayyân, hemen akabindeki Nahl sûresinin ilk âyetinde geçen (أَتَى أَمْرُ اللَّهِ) ifadesindeki *emr* kelimesinin “kıyamet” anlamında kullanıldığını söyleyerek bu iki sûre arasında bir bağ olduğunu dile getirmiştir.⁶⁴⁷

Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde Hicr sûresinin son âyetini göz önünde bulundurarak “sûre burada biterken bakınız Nahl sûresi nasıl mükemmel bir başlangıçla onu takip edecek” diyerek bu iki sûre arasında güçlü bir münâsebet olduğunu kaydetmektedir.⁶⁴⁸ Ancak müfessir, bu güçlü münâsebetin hangi yönlerden olduğuna ilişkin herhangi bir açıklama yapmamıştır.

2.2.11. Aksâmu'l-Kur'ân

Kur'ân ilimlerinden birisi olan “Aksâmu'l-Kur'ân” terkininde geçen *Aksâm* sözcüğü “yemin” anlamındaki *kasem* kelimesinin çoğuludur.⁶⁴⁹ Aksâmu'l-Kur'ân en geniş anlamıyla “Kur'ân'daki yeminleri konu edinen ilim” olarak tarif edilmiştir.⁶⁵⁰ Kur'ân'da birçok yemin çeşidi mevcuttur. Kur'ân'ı Kerim'de Allah Teâlâ bazı âyetlerde kendi zatına (Hicr 15/92), bazen Kur'ân'a (Yâsin 36/2), bazen Hz. Peygamber'e (Hicr 15/72), bazen de meleklerle (Sâffât 37/1), kıyamet gününe (Kıyâme 75/1), güneş, ay, gece ve gündüz (Şems 91/1-4) gibi önemli doğa

⁶⁴⁶ Suyûtî, *Tenâsükü'd-Dürer*, 97; Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, XIV, 51.

⁶⁴⁷ Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsir*, VI, 502; Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, XIV, 51.

⁶⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IV, 3081.

⁶⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “قسم”.

⁶⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 168; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*; 15; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 214.

unsurlarına, yerden bitirdiği bitkilere (Tîn, 95/1) ve önemli beldelere (Beled 90/1) yemin etmiştir.

Kur'ân'ın Arapça nâzil olduğu bilinen bir hakikattir. Araplar bir sözün te'kidini istediklerinde adetleri üzere yemin ederlerdi.⁶⁵¹ Kur'ân-ı Kerim'de yeminlerin bulunmasının Araplar tarafından garipsenmemesi ve üzerinde herhangi bir münakaşanın söz konusu olmaması, Arapların bu tarz bir üslûba yabancı olmadıklarını göstermektedir. Kur'ân'da yeminlerin bulunmasının bazı sebepleri şu şekilde izah edilmiştir:

1- Arap örfünde yeminlerin büyük bir önemi vardı. Kur'ân Arap örfünü dikkate alarak onlara bildikleri üslupla hitap ederek onların usûlünü muhafaza etmiştir.⁶⁵²

2- Allah Teâlâ indirdiği âyetlerini ve delillerini her türlü yeminle teyid ve te'kid etmiştir.

3- Kur'ân'da yemin sadece teyid ve te'kid için değil, bazen de yemin edilen şeyin değerini ve yüceliğini göstermek için kullanılır.

4- Bunların dışında yeminin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için de kullanıldığını düşünmek mümkündür.⁶⁵³

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında araştırmamıza konu olan Hicr sûresi ele alındığında Allah Teâlâ'nın iki âyette yemin ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi (لَعْمُرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ); “(Ey Resûlüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.” (Hicr 15/72) âyetidir. Bu âyette görüldüğü üzere Allah Teâlâ لَعْمُرُكَ ifadesinde yer alan amr (عَمْرٌ) sözcüğünde yemin üslûbunu kullanmıştır.

Daha önce a-m-r (ع-م-ر) sülâsi kökü sözlükte “ömür, çok yaşamak ve imar etmek” gibi anlamlara geldiği ifade edilmişti.⁶⁵⁴ Le‘amruke (لَعْمُرُكَ) cümlesindeki amr

⁶⁵¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 675; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 214.

⁶⁵² Suyûtî, *el-İtkân*, 675-676; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 169; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 251-252; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 214-215

⁶⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, 675-676; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 169; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 251-252; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 214-215.

(عَمْرٌ) sözcüğü “imar etmek” anlamındaki *imare* (عِمَارَةٌ) veya ruhun bedende kaldığı sürenin adı olan umur (عُمْرٌ) veya amr (عَمْرٌ) kökünden türemiştir.⁶⁵⁵ Zeccâc *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserinde yemin üslûbunun Arap kullanımında var olduğu meselesine yer vererek şu değerlendirmeleri yapar: Bu tarz bir üslupta -Arap kullanımında vardır- ifadesi gereksizdir. Çünkü Kur'ân'ın tamamı Arapçadır. Dolayısıyla lafızlarının da bizzat Arapların kullandığı kelimelerinden müteşekkil olması ilave bir açıklamaya ihtiyaç olmadığı anlamına gelmektedir.⁶⁵⁶ Zeccâc aynı eserinde, Sibeveyh (ö. 180/796), Halil b. Ahmed (ö.175/791) ve dil âlimlerinin çoğunun umr (عُمْرٌ) ve amr (عَمْرٌ) kelimelerinin aynı anlamda değerlendirdikleri bilgisine yer vermektedir.⁶⁵⁷ Fetha (üstün) harekeyi dile hafif gelen hareke olarak değerlendiren Araplar bu kelimeyle yemin etmek istediklerinde amr (عَمْرٌ) kelimesini tercih etmişlerdir.⁶⁵⁸ Dil âlimlerine göre le-amruke (لَعْمُرُكَ) ifadesi mübteda olup cevabı mahzûf olan bir kase m cümlesidir.⁶⁵⁹ Bu cümlenin takdiri de kelamın kendisine delalet etmesinden dolayı مَأْمُرُكَ قَسَمِي veya مَأْمُرُكَ مَا أَقْسَمُ بِهِ şeklinde gelir.⁶⁶⁰ Müfessirlerin büyük çoğunluğu “ömrüne yemin olsun!” (لَعْمُرُكَ) ifadesini mu'tarîza (ara cümle) cümlesi olarak ele almış ve buradaki yeminin ta'zim olarak Hz. Muhammed'in (sav) hayatına yapılan bir yemin olduğu görüşündedirler.⁶⁶¹ Bu ifadeyi değerlendirme sadedinde açıklamalar yapan İbn Kayyim el-Cevzî (ö. 751/1350), Hz. Peygamber'in ömrünün bütün

⁶⁵⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عمر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.

⁶⁵⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "عمر" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.

⁶⁵⁶ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150.

⁶⁵⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim el-Cevzî (ö. 751/1350), *et-Tibyân fî Eymâni'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Sâlim el-Betâtî, (Mekke: Dâru Âlimi'l-Fevâid, 1429/2008), 650.

⁶⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tibyân*, 650.

⁶⁵⁹ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.

⁶⁶⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Cevherî, *Sihâh*, "عمر" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عمر" mad.; Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, "عمر" mad.

⁶⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 90; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 150; Nehhâs, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 607; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 207; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 166; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzil*, IV, 387; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, IV, 408; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 228; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 67-68.

insanların ömründen daha üstün olduğunu, onun hayatında var olan örnekliğin ve delillerin en büyük âyet olduğunu, bundan dolayı da Allah Resûlü'nün, ömrüne yemin edilmeye en layık kişi olduğunu söylemiştir.⁶⁶²

Yemin üslûbunun kullanıldığı ikinci âyet ise (فَوَرَبِّكَ لَنَسَلْنَهُمْ أَجْمَعِينَ); “*Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak sûrette onların hepsini sorguya çekeceğiz*” (Hicr 15/92) âyetidir. Bu âyetteki فَوَرَبِّكَ kelimesi tahlil edildiğinde (ف) fâ harfinin atıf harfî, (و) vâv harfinin kasem harfi, (رَبِّكَ) kelimesinin kasem vâvıyla mecrur olduğu ve kelimenin takdiri de أَقْسِمُ olan mahzûf bir fiile müteallik olduğu görülecektir.⁶⁶³ Kasem cümlelerinin genelde ihbâri olduğunu dile getiren İbn Kayyim el-Cevzî, bunların bazen de inşâî olabileceğini dile getirmiştir.⁶⁶⁴ فَوَرَبِّكَ لَنَسَلْنَهُمْ أَجْمَعِينَ âyetindeki kasemle te’kid edilen durumun mutlaka gerçekleşeceği anlaşıldığından bu âyet bir haber cümlesi olmaktadır.⁶⁶⁵

Kısaca, dil izahı yapılan bu âyette görüldüğü üzere Allah Teâlâ kendi zatına yemin etmiştir. Bunun dışında Kur’ân-ı Kerim’de altı yerde daha Allah Teâlâ kendi zatına yemin etmiştir.⁶⁶⁶ Hiç şüphesiz yemin ancak ta’zime layık olan bir isimle yapılır. Bu yeminlerin en büyüğü de Allah’ın kendi zatına yaptığı yemindir. Yeminin manayı tahkik ve te’kid ettiği dikkate alındığında bu âyette Allah Teâlâ’nın yemin cümlesiyle haberi te’kid ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁶⁷

2.2.12. Müşkilü'l-Kur’ân

Kur’ân âyetleri içerisinde ilk bakışta anlaşılmasında güçlük çekilen ve diğer âyetlerle bir zıtlık oluşturduğu yanlışlığına götüren kimi âyetlerin varlığı öteden beri bilinen ve tartışılan bir olgudur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Kur’ân âyetleri arasında teâruz vehmi izlenimi veren âyetlerin muhatap tarafından anlaşılabilmesiyle ilgili bir durum olduğu gerçeğidir. Nitekim Kur’ân âyetleri

⁶⁶² İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tibyân*, 651; Suyûtî, *el-İtkân*, 676.

⁶⁶³ İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tibyân*, 7; Muhyiddin b. Ahmed Mustafa Dervîş (ö. 1403/1982), *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhû*, (Beirut: Dâru’l-İrşâd, 1415/1994), V, 262.

⁶⁶⁴ İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tibyân*, 5; Suyûtî, *el-İtkân*, 677.

⁶⁶⁵ İbn Kayyim el-Cevzî, *et-Tibyân*, 5; Suyûtî, *el-İtkân*, 677; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XIV, 87.

⁶⁶⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 675.

⁶⁶⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 675; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XIV, 87.

arasında tenâkuz ve ihtilafın bulunmadığının en büyük delili yine Kur'ân'ın kendisidir. أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا; “Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı.” (Nisâ 4/82) âyeti Kur'ân'da bulunan âyetlerin birbirleriyle çelişmesinin söz konusu olmadığını en büyük delilidir. Bu âyetten hareketle denebilir ki Kur'ân Allah kelâmı olduğundan, onun âyetleri arasında gerçek bir teâruz, tutarsızlık ve ihtilafın varlığı mümkün değildir. O halde Müşkilü'l-Kur'ân'ın ne olduğu ve kapsamı hakkında verilecek bilgi konuyu açıklığa kavuşturacaktır.

Müşkil “birbirine benzeyen ve karışan” anlamındaki ş-k-l (ش-ك-ل) sülâsi kökünden türeyen ve if'âl bâbından ism-i fâil olan bir kelimedir.⁶⁶⁸ Birçok ilim dalında da kullanılan bu kavram Kur'ân ilimleri istilâhi olarak; Kur'ân âyetleri arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilaf (farklılık) ve tenâkuz (çelişki) durumuna *müşkil*; bu durumları inceleyen ilme de *müşkilü'l-Kur'ân* denir.⁶⁶⁹

Kur'ân âyetleri arasında var olduğu sanılan zâhiri tenâkuz ve ihtilâfın makul ve anlaşılabilir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Bu yapılmadığı takdirde tefsir ilmi ve disiplinleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan, âyetler arasındaki münâsebeti kavrayamayan, âyetlerin bağlamı, tarihsel ortamı ve nüzûl sebepleri üzerinde araştırma yapma imkânı olmayan kişilerin zihinlerinde şüpheler oluşabilmektedir.⁶⁷⁰ Bu durumun bir neticesi olarak âyetler arasında zahirî bir ihtilaf ve tenâkuz durumunun olduğu vehmine kapılan insanların zihninde Kur'ân'ın ilâhîliği konusunda şüphe ve tereddütler oluşabilir.⁶⁷¹ İslam inanç ve ibadet geleneğinin gerek fert gerekse toplum bazında sonsuza dek yaşatılması düşüncesi

⁶⁶⁸ Cevherî, *Sihâh*, “شكل” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “شكل” mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, “شكل” mad.

⁶⁶⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 475; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 179; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 220; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 285.

⁶⁷⁰ Adem Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, Sakarya Üni. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı, 16 (2007): 29-30.

⁶⁷¹ Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, 29-30.

müşkil olduğu düşünölen âyetlerin telif ve tevil edilmesini zorunlu hale getirmiştir.⁶⁷² İşte bu düşünöceden hareketle ilk dönemlerden beri müşkil olan âyetlerin izahı sadedinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda müşkilü'l-Kur'ân konusunun birçok başlık altında incelendiği görölmektedir.⁶⁷³

Biz de buradan hareketle Hicr sûresinde görünürde çelişki var olduğu sanılan âyetleri temel tefsir eserlerinden ve bu sahada yazılan müstakil eserlerden yararlanarak izah etmeye çalışacağız.

2.2.12.1. Sûrenin 28. Âyetindeki Müşkil

(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَآ مَسْنُونٍ); “Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık.” (Hicr 15/28) âyetindeki “insandan” kastın Hz. Âdem olduğu daha önce açıklanmıştı. Bu âyette Hz. Âdem’in yaratılmasıyla ilgili olarak “şekillenmiş kara balçık” anlamındaki (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَآ) terkibi geçmektedir. Ancak dikkat edilirse Kur’ân-ı Kerim’de insanın yaratılışıyla ilgili farklı terkiplere ve kelimelere yer verilmiştir. Secde sûresinin 20. âyetinde yaratılışla alakalı ilk aşamada “çamurdan” (طِينٍ) söz edilmiş, Mü’minûn sûresinin 12. âyetinde “süzölmüş çamur” anlamında (مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ), Hac sûresinin 5. âyetinde insanların “topraktan” (مِنْ تُرَابٍ) yaratıldığından bahsedilmektedir. Rahman sûresinin 14. âyetinde “ateşten pişirilmiş toprak kaplar” gibi kuru çamurdan (صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ), Sâffât sûresinin 11. âyetinde “yapışkan çamur” (مِنْ طِينٍ لَازِبٍ) anlamında bir ifade ve konumuz olan Hicr sûresinde “şekillenmiş kuru kara balçık” anlamında (مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَآ مَسْنُونٍ) bir terkip geçmektedir. Buradaki terkiplerde geçen ve yukarıda anlamları verilen “tîn”, “salsâl”, “turâb” ve “hame” sözcüklerinin aynı anlamda olmadığı açıktır. Bu durum ise kişiyi âyetler arasında zahiri bir çelişki olduğu vehmine götürse de burada dile getirilen maddelerin cevher itibariyle hepsinin aslının toprak olduğunun bilinmesi tenakuz gibi görölen keyfiyeti ortadan

⁶⁷² Yerinde, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, 30.

⁶⁷³ Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 45; Suyûtî, *el-İtkân*, 475; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 180.

kaldırmaktadır.⁶⁷⁴ Kaldı ki yukarıda zikredilen terkiplerde geçen sözcüklerden her biri toprağın özelliklerinden birini yansıtmaktadır. Ana maddesi toprak olan bu sözcüklerin ilk insanın yaratılış aşamalarını gösterdiğini söyleyen Fahreddin er-Râzi, bu aşamaları şu şekilde açıklamıştır: Allah Teâla evvelâ Âdem’i “topraktan”, sonra “çamurdan”, ardından “şekillenmiş kuru kara balçıktan” ve en nihâyetinde “ateşte pişirilmiş topraktan” yaratma aşamasıyla Âdem’e son şeklini vermiştir.⁶⁷⁵

İbn Âşûr, insanın yaratılışının farklı terkiplerle ifade edilmesini hayatın toprak, nem ve küflenmeyle meydana geldiğine işaret olarak kabul etmiştir. Yine İbn Âşûr Kur’ân’da farklı terkiplerle geçen bu âyetleri insanın yaratılış maddesinin uğradığı farklı aşamalara işaret olarak değerlendirmiştir.⁶⁷⁶

Görüldüğü üzere yukarıda izah edilen ayetlerde yer alan farklı terkipler öz olarak toprak ana maddesinden oluşmaktadır. Farklı terkipler, ilk insanın farklı yaratılış aşamalarını gösterdiğinden söz konusu ayetler arasında her hangi bir tenâkuz ve ihtilaf bulunmamaktadır.

2.2.12.2. Sûrenin 92. Âyetindeki Müşkil

Kur’ân’da âyetlerin haber verdiği konu ve mekânların farklı yerde ve bağlamda geçmesinden dolayı ortaya çıkan bir işkâl sebebidir. Bu tür âyetler derinlemesine düşünülmediğinde aynı mekânda ve aynı konu etrafında geçiyormuş gibi anlaşılabilir kişide birbiriyle çelişik ifadelerin Kur’ân’da yer aldığı yanlışlığı uyandırmaktadır. Konuyu bir örnekle somutlaştırarak anlaşılır hale getirmek gerekmektedir.

Hicr sûresinde (فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ) “*Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak sûrette onların hepsini sorguya çekeceğiz!*” (Hicr 15/92) âyeti yer almaktadır. A’râf sûresinde (فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ) “*Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız.*” (A’râf 7/6) âyeti yer almaktadır. Yine Saffât sûresinde (وَقِفُّهُمْ إِنَّهُمْ)

⁶⁷⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 55; Suyûtî, *el-İtkân*, 478.

⁶⁷⁵ Râzi, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 183; Muhammed el-Emîn Abdulkâdir eş-Şinkîtî (ö. 1393/1973), *Edvâu’l-Beyân fî İzâhi’l-Kur’ân*, (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1417/1996), 131.

⁶⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XIV, 42.

(مَسْؤُولُونَ); “Ve durdurun onları; çünkü sorguya çekilecekler!” (Sâffât 37/24) âyeti mevcuttur. Dikkat edildiğinde yukarıdaki üç âyette de mutlaka bir sorgunun olacağı ifade edilmektedir. Ancak Rahmân sûresinde (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ); “İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz” (Rahmân 37/24) ifadesi geçmektedir ki ilk bakışta muhatabın zihninde yukarıdaki üç âyetle taban tabana zıt bir anlam çağrışımı yapmaktadır. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi Kur’ân’da birbiriyle çelişen herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Dolayısıyla bahse konu âyetlerin uzlaştırılması zarureti doğmaktadır.

İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân* adlı eserinde “Tenâkuz ve İhtilaf Babı” başlığı altında şu açıklamayı yapmaktadır: Kıyamet günü Allah Teâlâ’nın bildirdiği gibi “elli bin sene gibi uzun bir zaman dilimidir.” (Meâric 70/4) İşte bu kadar uzun bir zaman diliminde bazı günlerde sorgu-sual olacak, bazı günlerde ise olmayacaktır. İnsanlar sorguya çekildikten sonra herkes hakettiği karşılığı görecektir ve artık hiç kimse söz söyleme hakkına sahip olamayacaktır.⁶⁷⁷ İbn Abbas’tan gelen “insanlar bazı yerlerde hesaba çekilecek bazı yerlerde ise hesaba çekilmeyecek” anlamındaki rivâyeti delil gösteren İbn Kuyteybe bahse konu olan âyetlerde herhangi bir çelişkinin olmadığını ifade etmiştir.⁶⁷⁸

Yukarıdaki âyetlerde var olduğu sanılan işkâle değinen Zerkeşî, Halimî’nin görüşünü aktararak konuyu izaha çalışmıştır. Halimî, Sâffât sûresindeki âyeti, tevhid ve resulleri ikrar hakkındaki bir sorgulamaya, A’râf sûresindeki âyeti ise nübüvvetin tasdik ve ikrarıyla dinin usûl ve furuâtı hakkındaki bir sorgulamaya hamlederek âyetler arasında var olduğu sanılan ihtilafı ortadan kaldırmıştır.⁶⁷⁹

Suyûtî’nin aktardığına göre bazı âlimler âyetler arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilafı, mekân ihtilafına hamletmektedir.⁶⁸⁰ Zira kıyamette birçok mekân

⁶⁷⁷ Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Kahire: Dâru’t-Türâs, 1393/1973), 65.

⁶⁷⁸ İbn Kuyteybe, *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân*, 65; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 219; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 216; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzil*, IV, 394-395.

⁶⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 55.

⁶⁸⁰ İbn Kuyteybe, *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân*, 65; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ebi’l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-Nîsâbü’rî (ö. 553/1158), *Bâhiru’l-Burhân fî Müşkilâti’l-Kur’ân*, tah. Suâd binti Sâlih b. Saîd Bâbekî, (Mekke: Câmiatü Ümmi’l-Kurâ, 1419/1998), II, 788; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 55; Suyûtî, *el-İtkân*, 479.

vardır. Bu durakların kimisinde sorgu ve münakaşa, kimisinde ise rahmet ve lütuf vardır.

Görüldüğü üzere ele alınan âyetler arasında zahiri olarak görülen ihtilafın, yapılan araştırma ve inceleme neticesinde gerçek bir ihtilaf olmadığı ortaya çıkmaktadır. Böylece Kur'ân'ın ilâhiliği ve güvenilirliği konusunda insanların zihninde oluşabilecek istifhamlara âyetlerin bağlamları da dikkate alınarak Kur'ân bütünlüğü içerisinde cevap verilerek, problemin çözümü sağlanmış olmaktadır.

2.2.13. Nesh

Kur'ân'ın tefsirini yapabilmek ve ondan hükümler çıkarabilmek için bilinmesi gereken en önemli ilimlerden birisi de Nâsîh ve Mensûh ilmidir. Nitekim rivâyete göre Hz. Ali mescitte insanlara vaaz veren bir kıssacıya Nâsîh ve Mensûh'u bilip bilmediğini sorar. Kıssacı, hayır cevabını verince Hz. Ali'nin ona “sen kendini de helak ettin başkalarını da”⁶⁸¹ demesi, bu ilmi bilmenin önemini göstermesi açısından manidar bir örnektir. İslam âlimleri Nâsîh ve Mensûh ilmini bilmeyenin Kur'ân'ı tefsir etmesinin caiz olmadığı kanaatindedirler.⁶⁸² Şah Veliyyullâh ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), neshin tefsir ilminin en zor, alanında en çok araştırmaya konu olan ve kendisinde ihtilafın en çok bulunduğu konu olarak kabul etmektedir.⁶⁸³

Bu alandaki en güç noktalardan birisi nesh kavramının müteahhirin ve müteahhirin ulemâ arasında farklı şekillerde anlaşılmasıdır. Sahabe ve tabiîn, *nesh* kelimesini sözlük anlamı olan “bir şeyi bir şeyle izale etmek” anlamında kullanmıştır.⁶⁸⁴ Onlar neshi bir âyette var olan bir vasfın başka bir âyet tarafından izale edilmesi, kelâmın akla gelen ilk manasından akla hemen gelmeyen manaya hamledilmesi, umumu tahsis, cahiliye adetlerinin izalesi ve geçmiş şeriatlerden olan bir şeriatin kaldırılması olarak anlamışlardır.⁶⁸⁵ Fakat aynı kavram müteahhirûn

⁶⁸¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 462; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân 'il-Kerim*, 131.

⁶⁸² Suyûtî, *el-İtkân*, 463; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân 'il-Kerim*, 131.

⁶⁸³ Ebû Abdilazîz Ahmed b. Abdîrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî (ö. 1176/1762), *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*, trc. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1425/2005), 53.

⁶⁸⁴ Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, 53; Talip Özdeş, *Kur'an ve Neh Problemi*, (Ankara: Fer Yayınları, 2005), 17.

⁶⁸⁵ Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, 53.

âlimleri tarafından lügat anlamlarının dışında daha özel anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bundan dolayı müteahhirûn âlimleriyle müteahhirûn âlimleri arasında bu kavrama yüklenen anlama bağlı olarak farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır.⁶⁸⁶ Bu farklılığa bağlı olarak Kur'ân'da terim anlamı olarak nesh var mıdır, yok mudur; varsa Kur'ân için söz konusu mudur, söz konusu ise kaç âyet neshedilmiştir? gibi tartışmalar öteden beri yapılagelmektedir. Öyle görünüyor ki bu tartışmalar yapılmaya da devam edecektir.

Sözlükte *nesh* kelimesi “ortadan kaldırmak, değiştirmek, nakletmek, izale etmek, iptal etmek, tebdil etmek, yazmak ve çoğaltmak” gibi manalara gelmektedir.⁶⁸⁷

Terim olarak nesh şer'i bir hükmün bir başka şer'i delille kaldırılması yahut mukaddem tarihli bir nassın hükmünün muahhar tarihli bir nas ile değiştirilmesi demektir.⁶⁸⁸ Hükmü kaldırılmış olana mensûh, hükmü kaldırana nâsîh denmektedir.⁶⁸⁹ İslam âlimleri arasında prensip olarak neshin aklen mümkün olduğu ve geçmiş şeriatlerde ya da semâvî dinlerde neshin câiz ve hikmete uygun olduğu konusunda görüş birliği vardır.⁶⁹⁰ Hz. Musa'nın şeriatı Hz. İbrâhim'in şeriatında var olan bir hükmü kaldırabildiği gibi, Kur'ân da kendisinden önce gelen bütün şeriatlerin hükmünü ortadan kaldırmıştır.

Ancak Kur'ân âyetleri arasında neshin olup olmadığı ilk dönemlerden beri tartışılmalıdır. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu konuya değinen Subhî es-Sâlih (ö. 1986) cumhûrun, müfessir ve Mu'tezilî bir kelimci olan Ebû Müslim el-İsfahânî'ye (ö. 322/934) kadar neshin Kur'ân'da var olduğu konusunda görüş

⁶⁸⁶ Dihlevî, *el-Fevzû'l-Kebir*, 53; M. Zeki Duman, “Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü*, sayı:17, c.VII, (2009): 79-80.

⁶⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نسخ" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi* "نسخ" mad.; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 29; Suyûtî, *el-İtkân*, 478; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 67-68; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerim*, 131.

⁶⁸⁸ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 67-68; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerim*, 131; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 289; . Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 232.

⁶⁸⁹ Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 289.

⁶⁹⁰ Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 289; Duman, “Kur'an'da Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”, 82.

birliğinde olduğundan bahsetmektedir.⁶⁹¹ Birçok âlim bazı âyetlerin sonra gelen bazı âyetler tarafından neshedildiğini söylerken; bazı âlimler ise Kur'ân'da mensûh âyetlerin bulunduğunu söylemenin anlamsız olduğunu söyleyerek mensûh olduğu iddia edilen âyetleri çeşitli açılardan ele alıp yorumlayarak bunların yürürlükte olduklarını savunma yoluna gitmişlerdir.⁶⁹²

Kur'ân'da açık ifadelerle “şu âyet şu âyetin hükmünü neshetmiştir” ya da “şu âyetlerin hükmü ortadan kaldırılmıştır” şeklinde herhangi âyet ya da ifade mevcut değildir. Ancak bir hakikat olarak neshe işaret eden veya *nesh* kelimesinin geçtiği bazı âyetler bulunmaktadır.⁶⁹³

Neshin varlığını bir olgu olarak kabul eden âlimler arasında Kur'ân'da kaç âyette nesh olduğu konusunda büyük görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde neshe konu olan âyetleri ele almış ve birçok âyetin neshle ilgisi olmadığını belirttikten sonra Kur'ân'da sadece yirmi âyetin neshedildiği aktarmıştır.⁶⁹⁴ Suyûtî'nin bu tesbitine eserinde yer veren Şah Veliyyullâh Dihlevî, onun yirmi olarak kabul ettiği mensûh âyetleri irdeleyerek bunların bir kısmının nesihle alakası olmadığını dile getirmiş ve kendi araştırmaları neticesinde neshedilen âyet sayısının beş olduğu sonucuna varmıştır.⁶⁹⁵ Değişik görüş ve tevelleri değerlendiren İslam âlimleri içinde her ne kadar sayıyı abartarak 500'e kadar çıkarırlar olsa da çoğunluk Kur'ân'da 283 âyetin neshedildiği kanaatindedirler.⁶⁹⁶ Önde gelen İslam âlimlerinden biri olan İbn Hazm (ö. 320/932), neshedilen âyet sayısını 214; Nehhâs (ö. 338/947) 134; İbn Seleme (ö. 410/1037) 66; İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) 247; Yusuf b. Kudame el-Kermî (ö. 1033/1623) 218; Atıyye el-Uchûrî (ö. 1190/1776) ise 213 olduğu görüşündedirler.⁶⁹⁷

⁶⁹¹ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 262.

⁶⁹² Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 290; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, 157.

⁶⁹³ Bkz. Bakara 2/106; Nahl 16/101; Ra'd 13/39.

⁶⁹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 465.

⁶⁹⁵ Dihlevî, *el-Fevzü'l-Kebîr*, 60.

⁶⁹⁶ Ali Bakkal, “Kur'ân'da Mensûh Âyetlerin Sayısı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 2, (1996): 34.

⁶⁹⁷ Ali Bakkal, “Kur'ân'da Mensûh Âyetlerin Sayısı”, 34.

Nesh konusu irdelenirken konunun nâsîh ve mensûh âyetler şeklinde ikili bir tasnife tabi tutuldukları görülmektedir.⁶⁹⁸ Hicr sûresinde nâsîh olan âyet bulunmamaktadır. Ancak mensûh olduğu iddiâ edilen âyetler mevcuttur. Hicr sûresinin 3., 85., 88., 89. ve 94. âyetlerinin neshe konu olduğu ileri sürülmektedir.

1- Hicr sûresinin “*Bırak onları; yesinler, yararlısınlar, boş ümit oyalasın onları; yakında bilecekler!*” meâlindeki üçüncü âyeti, tevbe sûresinin Seyf âyeti olarak da adlandırılan “*Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin...*” (Tevbe 9/5) meâlindeki beşinci âyetle neshedildiği birçok müfessir tarafından dile getirilmiştir.⁶⁹⁹

Ebû Ca’fer en-Nehhâs (ö. 338/950) *en-Nâsîh ve’l-Mensûh* adlı eserinde Hicr sûresinde sadece iki âyetin mensûh olduğunu aktararak bu âyeti mensûh âyetler arasında zikretmemiştir.⁷⁰⁰ Bu âyetin müfessirlere göre mensûh kabul edildiğini aktarmakla yetinen İbnü’l-Cevzî, âyeti tefsir sadedinde yaptığı açıklamalarda bu âyette bir tehdit ve uyarı olduğunu, eğer vazgeçmezlerse bu tehdidin kıyamet günü azapla karşılık bulacağı mesajı taşıdığını dile getirmiştir.⁷⁰¹ Bunun yanında aynı âyeti *Nevâsihu’l-Kur’ân* adlı eserinde değerlendiren İbnü’l-Cevzî, bu âyette var olan tehdit ve uyarı üslûbunun müşriklerle savaşma emrine muhalif olmadığını gerekçe göstererek burada neshi gerektirecek bir durumun söz konusu olmadığını dile getirmiştir.⁷⁰²

Zemaşerî, Fahreddin er-Râzi ve muasır müfessirlerden İbn Âşûr, tefsirlerinde neshedildikleri iddia edilen âyetlere ilişkin genişçe bir değerlendirme yapmalarına rağmen ilgili âyetin neshedildiğine ilişkin herhangi bir açıklamada

⁶⁹⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 463.

⁶⁹⁹ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *en-Nâsîh ve’l-Mensûh fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, tah. Abdulgaffâr Süleymân el-Bendârî, (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1406/1986), 43; Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö. 597/1200), *Nevâsihu’l-Kur’ân* (Beirut: Şeriketü Ebnâi Şerîf el-Ensârî, 1422/2001), 163; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, 382; İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, III, 350; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 176; Begâvî, *Meâlimu’t-Tenzîl*, IV, 368.

⁷⁰⁰ Ebu Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî en-Nehhâs, (ö. 338/950), *en-Nâsîh ve’l-Mensûh*, , tah. Muhammed Abdusselâm Muhammed, (Kuveyt: Mektebetü’l-Felâh, 1408/1987), 539.

⁷⁰¹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IV, 382.

⁷⁰² İbnü’l-Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’ân*, 163.

bulunmamışlardır. ⁷⁰³ Neshedildiği ihtimaline imkân bırakmayan geniş açıklamalarından bu müfessirlerin ilgili âyetin mensûh olduğuna ilişkin görüşü dikkate değer bulmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu âyeti muhkem kabul eden Mustafa Zeyd, hiçbir sahih habere dayanmadan bu âyetin Seyf âyetiyle neshedildiğini iddia edenleri eleştirmektedir. Zeyd, Taberî'nin bu âyete ilişkin yaptığı açıklamayı ve bu âyetin açık bir cehennem tehdidi içerdiğini delil göstererek mensûh olduğu iddiasını kesin bir şekilde reddetmektedir. ⁷⁰⁴

2- Taberî, sûrenin “*Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık. Kıyamet de mutlaka gelecektir. Sen şimdi onlara karşılı güzel bir şekilde muamele et.*” (Hicr 15/85) meâlindeki 85. âyetinin te’vil ehli tarafından mensûh kabul edildiğini aktarmaktadır. Taberî sûrenin “*Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol*” kısmının tevbe sûresinin Seyf âyeti olarak da adlandırılan “*Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, esir alın, kuşatın ve onları her geçit yerinde gözetleyin...*” (Tevbe 9/5) âyetiyle neshedildiğine ilişkin birçok rivâyeti aktarmakla yetinmiştir. ⁷⁰⁵ Ancak bu konuda herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır.

İbn Kesîr tefsirinde, Mücâhid ve Katâde'den aktardığına göre; “*Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol*” âyetiyle ilgili emrin “savaşa izin verilmeden önceydi” anlamındaki bir rivâyete yer vermektedir. Rivâyeti muteber kabul eden İbn Kesîr, Hicr sûresinin Mekkî, Tevbe sûresinin ise Medenî olmasından hareketle âyetin neshini mümkün görmektedir. ⁷⁰⁶ Nesh konusunda müstakil bir eser kaleme alan mütekaddimûn âlimlerinden olan en-Nehhâs, ilgili âyetin Seyf âyetiyle değil de Nisâ sûresinin “*...bu sebeple sizden uzak durmaz, size barışçı davranmaz ve yakanızdan*

⁷⁰³ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 397; Râzî, *Meââtihu'l-Gayb*, XIX, 158-159.

⁷⁰⁴ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 1408/1978), I, 493.

⁷⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 106-107.

⁷⁰⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî (ö. 468/1076), *et-Tefsîru'l-Basît*, tah. Muhammed b. Suûd, (Riyad: İmâdetü'l-Behsil-ilmî, 1430/2008), XII, 645; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*, III, 372; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 545; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 170; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 390; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, IV, 413; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 249.

ellerini çekmezlerse onları hemen yakalayın, ele geçirdiğiniz yerde öldürün...” (Nisâ, 4/91) anlamındaki 91. âyetiyle neshedildiğini dile getirmiştir.⁷⁰⁷

Zemahşerî, tefsirinde bu âyetin neshini zayıf bir görüş olarak aktarmaktadır. Zemahşerî’ye göre bu âyette Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e müşriklerin yaptıklarına aldırılmamasını emretmektedir. Söz konusu âyetle “Hz. Peygamber’in insanlara güzel ahlâkla muamele etmesi” anlamının kastedilmesini mümkün gören Zemahşerî ilgili âyetin mensûh olmadığı kanaatindedir.⁷⁰⁸ Bu âyetin Seyf âyetiyle neshedilmesini akla uzak bir yorum olarak değerlendiren Fahreddin er-Râzi burada kastedilenin Hz. Peygamber’in müşriklerin tavırlarına aldırış etmeden onlara güzel ahlakla, hoşgörülle ve affedicilikle muamele etmesi olduğunu söyleyerek Zemahşerî’yle aynı kanaate varmıştır.⁷⁰⁹

Muasır âlimlerden Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerim* adlı eserinde bu âyeti, Seyf âyetinin nesh ettiği iddia edilen âyetlerle birlikte irdelemektedir. Bu âyeti sibâk-siyâk bütünlüğü içinde inceleyen Mustafa Zeyd, âyetin siyâkının nesh ihtimaline imkân vermediğini dile getirmektedir.⁷¹⁰ Bu âyetin neshedildiğine dair rivâyetlere eserlerinde yer veren müfessirlerin görüşlerini de değerlendiren Mustafa Zeyd, Taberî’nin rivâyetleri aktarmakla yetinip kesin bir kanaat belirtmediğini, İbnü’l-Cevzî’nin de rivâyetleri aktardığını ancak akabinde bu âyetin mensûh olduğuna ilişkin herhangi bir görüş belirtmediğini dile getirmektedir.⁷¹¹ İlgili âyeti tefsirinde mekkî- medenîlik ve savaş izni üzerinden değerlendirerek mensûh olduğunu kabul eden İbn Kesîr’in görüşünü makul bulmayan Zeyd, âyetin Mekkî olmasının ve savaş izninden önce nâzil olmasını mensûhluğuyla ilişkilendirmeyi doğru bir yaklaşım olarak görmemektedir.⁷¹² Onlara “*Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol*” emriyle savaş emri arasında herhangi bir bağ olmadığını dile getiren Mustafa Zeyd “*hoşgörülü ol*” emrinin savaş emrine tezat bir durum olmadığını, olsa

⁷⁰⁷ Nehhâs, *en-Nâsîh ve’l-Mensûh*, 539; İbnü’l-Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’ân*, 163; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 249.

⁷⁰⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 415.

⁷⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIX, 210.

⁷¹⁰ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’ân*, II, 536.

⁷¹¹ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’ân*, II, 536.

⁷¹² Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’ân*, II, 537.

olsa savaşı erteleyen bir yönü olduğunu söyleyerek bu âyette hiçbir itiraza mahal bırakmayan bir katiyetle nesh olmadığı sonucuna varmıştır.⁷¹³

3- Sûrenin “*Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin! Onlardan yana üzülme, müminlere karşı da alçakgönüllü ol!*” (Hicr 15/88) meâlindeki seksen sekizinci âyetinin Seyf âyetiyle nesh edildiği ifade edilmiştir.⁷¹⁴

Tefsirinde nesh edildiği ifade edilen âyetlerle ilgili rivâyetleri aktararak zaman zaman değerlendirmede bulunan Taberî, söz konusu âyetin Seyf âyetiyle ilişkilendirilmesine dair herhangi bir açıklama yapmamıştır. Buradan Taberî'nin bu âyetin nesh edildiğine dair tartışmaları dikkate almadığı anlaşılmaktadır.⁷¹⁵

Söz konusu âyetin nesh edildiğine dair bilgiye eserinde yer veren ve bu iddiayı asılsız olarak gören İbnü'l-Cevzî, ilgili âyette kastedilenin “müşrikler iman etmiyorlar diye üzülme!” emri olduğunu söyleyerek nesh iddiasının doğru olmadığını ifade etmiştir.⁷¹⁶

Bu âyetin mensûh olmadığına dair Taberî ve İbnü'l-Cevzî'nin görüşlerine de *en-Nesh fi'l-Kur'ân* adlı eserinde yer veren Mustafa Zeyd, âyetin sibâk-siyâk bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde bağlamın âyetin mensûh olmasına imkân tanımadığı kanaatindedir.⁷¹⁷

4- Hicr sûresinin “*Kuşkusuz ben apaçık bir uyarıcıyım de.*” meâlindeki âyetinin mana olarak Seyf âyetiyle nesh edildiği ifade edilmiştir. Söz konusu âyetin nesh edildiği iddiasını mesnetsiz olarak gören İbnü'l-Cevzî bunu fâsit bir hayal olarak değerlendirmektedir.⁷¹⁸ Değerlendirmelerine devam eden İbnü'l-Cevzî mananın uyarıya hasredildiği, ayrıca âyette neshe dair bir anlam olmadığını ve âyetin “ihbarî bir cümle özelliği taşıdığını” söyleyerek bu âyette neshin mümkün olmadığını dile getirmiştir.⁷¹⁹

⁷¹³ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ân*, II, 537.

⁷¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *en-Nesh fi'l-Kur'ân*, 163; İbn. Hazm el-Kurtubî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 43 .

⁷¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 126-128.

⁷¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 163

⁷¹⁷ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ân*, II, 567-568.

⁷¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 164.

⁷¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 164.

Mustafa Zeyd, Hicr sûresinin ilgili âyetiyle anlam olarak birbirine yakın olan yirmi yedi âyetin Seyf âyetiyle neshedildiği iddiasını geniş bir şekilde ele almıştır. Mustafa Zeyd “ihbarî âyetlerin neshi câiz değildir” ilkesinden hareketle ve Seyf âyetiyle neshedildiği iddia edilen âyetlerle Seyf âyeti arasında neshi gerektirecek herhangi bir teâruzun da söz konusu olmadığını delil göstererek bu âyetin muhkem olduğu sonucuna varmıştır.⁷²⁰

5- Yine aynı sûrenin “*Sen, sana buyurulanı açıkça duyur, müşriklere aldırış etme!*” (Hicr 15/94) meâlindeki âyetinin ikinci kısmı olan “*müşriklere aldırış etme!*” ifadesinin Seyf âyetiyle ve Nisâ sûresinin “*...Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün; hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.*” (Nisâ 4/89) anlamındaki 89. âyetiyle neshedildiği ifade edilmiştir.⁷²¹ Bu âyetin mensûh olduğuna ilişkin iddiayı zayıf gören Fahreddin er-Râzî ve Âlûsî, “*müşriklere aldırış etme!*” emrinin neshi gerektiren bir ifade olmayıp bilakis “onların kınamalarına aldırış etme ve hakkı izhar ederek yoluna devam et” anlamına geldiğini söyleyerek âyetin mensûh olmadığını ifade etmişlerdir.⁷²²

İmâm Mâtûridî es-Semerkandî (ö. 333/944), bu âyetin mensûh olduğu rivâyetine ilişkin tefsirinde bir değerlendirmede bulunmuş ve bu âyetin mensûh olmadığını ifade etmiştir. Mâtûridî, “*müşriklere aldırış etme!*” emrini Allah Teâlâ onların iman etmeyeceklerini ve Hz. Peygamber’in İslam’a davetine icabet etmeyeceklerini bildiği için Resûl’üne onların iman edeceklerine dair beklentisinden ümit kesmesi ve artık onlara aldırış etmemesi olarak anlamış ve bu âyette neshin söz konusu olmadığını dile getirmiştir.⁷²³

Neshedildiği ifade edilen âyeti sibâk-siyâk bütünlüğü içinde ele alan Mustafa Zeyd, şu tespitlerde bulunmuştur: İlgili âyetin öncesinde mutlaka hesaba çekileceklerine dair ifade, sonrasında ise Hz. Peygamber’e yaptıklarını yakında göreceklerini bildiren iki âyetin arasında yer almaktadır. Daveti alenî olarak yap

⁷²⁰ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'ân*, I, 425-429.

⁷²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 145; Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 539; İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 164; İbn. Hazm el-Kurtubî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 43; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 395; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 261.

⁷²² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 219; Âlûsî, *Ruhu'l-Meânî*, VII, 249.

⁷²³ Mâtûridî es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI, 467.

emrinden sonra böyle bir emrin gelmesi “müşriklerin inkârda ısrar etmelerine aldırış etme” anlamındadır. “*Müşriklere aldırış etme!*” emrinden önce ve sonra Allah Teâlâ’nın yaptıklarına karşılık onları mutlaka hesaba çekeği tehdidi varken bu âyet Seyf âyetiyle nasıl neshedilebilir? Kaldı ki tehdit edilenin kıyamet günü gerçekleşeceği söz konusuyken burada nesih nasıl mümkün olabilir? gibi sorulara eserinde yer veren Mustafa Zeyd, ilgili âyetin Seyf âyetiyle neshini mümkün görmemektedir.⁷²⁴

Yukarıda yapılan açıklamalardan hareketle Hicr sûresinde söz konusu âyetlerin neshini gerektiren kati bir delil ve makul bir sebep olmadığı düşünülmektedir. Kaldı ki Seyf âyetiyle neshedildiği iddia edilen âyetlerin Seyf âyetiyle herhangi bir teâruz oluşturmadığı gibi uzlaştırılması mümkün görünmektedir. Kur’ân bütünlüğü ve mensûh olduğu söylenen âyetler kendi bağlamlarında değerlendirildiğinde ilgili âyetlerde neshin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Mensûh olduğu iddia edilen âyetler her ne kadar emir ve nehiy kipiyle gelse de kasdettikleri anlam haber olarak değerlendirildiğinden, bu âyetlerde neshin olmadığı düşünülmüştür. Bu konuda İslam âlimleri arasında bir ittifakın söz konusu olmaması ve ilgili âyetlerin mensûh olmadığını söyleyen âlimlerin delillerinin daha güçlü olması, bizi mensûh olduğu söylenen âyetlerin muhkem olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna götürmüştür.

2.2.14. Ahkâmu’l-Kur’ân

Ahkâmu’l-Kur’ân terkiibindeki *ahkâm* sözcüğü “kaza, karar, ilim ve anlayış” gibi anlamlara gelen *hüküm* kelimesinin çoğuludur.⁷²⁵ İstilahî olarak Ahkâmu’l-Kur’ân; ibâdet, muâmelât ve ukubâtla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserler anlamında kullanılan bir terimdir.⁷²⁶

“Ahkâm âyetleri” ifadesi Kur’ân’da bulunan ve fikhî hüküm çıkarılan âyetler için kullanılan bir teriptir. Kur’ân’da hüküm bildiren âyetlerin sayısı hakkında farklı

⁷²⁴ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’ân*, II, 525-526.

⁷²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "حکم" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "حکم" mad.

⁷²⁶ Bedrettin Çetiner, “Ahkâmu’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1998), 1: 551; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 12.

rakamlar telaffuz edilmiştir. Bu konuda da bir ittifaktan söz etmek mümkün değildir. Bu durum âyetlerden hüküm çıkarmaya çalışan müctehidlerin bilgi ve kültür seviyesinin aynı olmaması, anlayış farklılığı, kullandıkları yöntem gibi hususların çıkarılan hüküm sayısını etkilemesinden kaynaklanmaktadır.⁷²⁷

Ahkâmla ilgili âyetleri İslam âlimleri muhteva olarak ikiye ayırmaktadır:

1- İçinde ahkâmın açıkça belirtildiği âyetler. Bu tür âyetler birçok sûrede bulunmakla beraber özellikle Bakara, Mâide, Nisâ ve En'am sûrelerinde daha çoktur.

2- İçinde ahkâmın açıkça belli olmadığı, hükümlerin ancak istinbat yoluyla ortaya çıkarıldığı âyetler.⁷²⁸

Şimdi yukarıda yapılan açıklamalar sadedinde Hicr sûresinde hüküm ifade eden âyet ya da âyetler tespit edilerek ihtiva ettiği fikhî hükümler, İslam âlimlerinin icthatları doğrultusunda izah edilecektir.

1- Hicr sûresinin (وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ) (يَخَازِنِينَ) “Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizin su ihtiyacınızı karşıladık. Onu depolayan siz değildiniz.” (Hicr 15/22) meâlindeki âyetinin bazı İslam âlimleri tarafından ahkâmla ilişkilendirildiği görülmektedir. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'an* adlı tefsirinde bu âyetteki “aşılamak” ifadesiyle ağaçların aşılınması ve başak vermeyen buğday veya hurmanın satımı arasında bağ kurmuştur. İbnu'l-Arabî, tefsirinde buradan hareketle İmam Mâlik'in (ö. 179/795) ağaç üzerinde olgunlaşmayan meyvenin satışını caiz görmediğini aktarmaktadır.⁷²⁹ İbnu'l Arabî, bu fetvayı Hz. Peygamber'in “meyve tam olgunlaşmadan önce satışını yasakladı” anlamındaki hadisle desteklemiştir.⁷³⁰ Hanefiler ise kendisinden istifade olması durumunda bu satışın caiz olduğunu belirtmişlerdir.⁷³¹

⁷²⁷ Hüseyin Şen, “Ahkam Âyetleri Açısından Meallere Bir Bakış” Kur'an Mealleri Sempozyumu, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 185.

⁷²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 669; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 4.

⁷²⁹ Muhammed b. Abdullah b. Ebubekir İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'an*, tah. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), III, 101; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XII, 196-197.

⁷³⁰ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, 101.

⁷³¹ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037), *et-Tecrid li'l-Kudûrî* tah. Muhammed Ahmed Sirâc vd., (Kahire: Dâru's-Selâm, 1427/2006), V, 2393.

2- Söz konusu sûrenin (وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ) “*Andolsun biz, içinizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da muhakkak biliriz*” (Hicr 15/24) meâlindeki âyetinin ahkâma ilişkin olduğu görünmektedir.⁷³²

İbnu'l-Arabî, bu âyetin Hz. Peygamber'in namazda ilk safın faziletine dair söylediği; “*insanlar ilk safın faziletini bilselerdi ve kura çekmekten başka bir yol bulamasalardı elbette ilk saf için kura çekerlerdi*” hadisini de delil göstererek özellikle namazda birinci safın faziletine delalet ettiği görüşündedir.⁷³³ Aynı zamanda ilgili âyetin namazın ilk vaktinde kılınmasına delalet ettiğini ifade eden İbnu'l-Arabî, meseleyi geniş bir perspektiften değerlendirerek söz konusu âyeti savaşta en ön safta yer almanın faziletine de hamletmiştir.⁷³⁴

3- Bazı İslam âlimleri Hicr sûresinin (قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ) “*(Lût:) İşte kızlarım! (düşündüğünüzü) yapacaksınız (onlarla evlenin), dedi*” anlamındaki âyette geçen “işte benim kızlarım” ifadesinden bir kavmin peygamberi onların manevi babasıdır çıkarımında buldukları ve söz konusu cümleyi ümmetinin bütün kızlarını içine alan bir ifade olarak anladıkları daha önce ifade edilmişti. Bazı müfessirler “bir peygamberin herhangi bir kötü fiili ortadan kaldırmak için başka bir kötü fiili teklif etmesi caiz değildir” diyerek buradaki teklifi meşru nikâh akdine bir işaret olarak kabul etmişlerdir.⁷³⁵

4- Söz konusu sûrenin (لَعْمُرُكَ إِِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ) “*(Ey Resûlüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.*” mealindeki yetmiş ikinci âyetinde geçen لَعْمُرُكَ ifadesiyle Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'in ömrüne yemin ettiği ifade edilmişti. Yeminin ancak Allah adına yapılması gerektiği bilinen bir durumdur. Bu durumda yapılan yeminin ne gibi sonuçlar doğuracağı fıkıh kitaplarında etraflıca anlatılmaktadır. Söz konusu âyette görüldüğü üzere Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in ömrüne yemin etmiştir. Buradan

⁷³² Geniş bilgi için bkz. Beşinci Grup âyetler tefsir ve yorum başlığı ve II. Bölüm Esbâbü'n-Nüzûl başlığı.

⁷³³ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 102; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 201.

⁷³⁴ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 102; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 201.

⁷³⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Ebubekir İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 104; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 410; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 228.

hareketle Ahmed b. Hanbel (ö. 241/885) Hz. Peygamber'in adına yapılan yemini bağlayıcı olarak kabul etmiş ve yeminin gereği yerine getirilmediği takdirde kişiye keffaretin gerekeceğini söylemiştir.⁷³⁶ İbrâhim en-Nehâi (ö. 96/714) ve İmam Mâlik, kişinin kendi hayatına yemin etmesini kerih görmüşlerdir.⁷³⁷ Bu durum bir kişilik zaafiyeti olarak değerlendirilmiştir. Bazı âlimler buradan hareketle Allah Teâlâ'nın dışında Kâbe'nin hakkı için, Allah Resûlü'nün hakkı için ve buna benzer ifadelerle yemin edilmesini mekruh görmüşlerdir.⁷³⁸

5- Hicr sûresinde ahkâma konu olan âyetlerden birisi de *فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ*; “*Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!*” meâlindeki doksan sekizinci âyettir. Bu âyette yer alan tesbih ve secde lafızları üzerinde duran müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre burada kastedilen tesbih, zikir, tahmid ve boyun eğme anlamlarının hepsini içine alan namaz ibadetidir.⁷³⁹

İmam Şafî (ö. 204/820), *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde taharet ve namaz ibadetine işaret eden bir fasıl açmış ve bu fasıl altında Hicr sûresinin ilgili âyetine yer vererek bu âyetteki tesbih ve secde emrinden namaz ibadetinin kastedildiğini ifade etmiştir.⁷⁴⁰ Bu başlık altında değerlendirmelerine devam eden İmam Şafî, namaz ibadetinin farz ve nafil olarak ikiye ayrıldığını ve farz namazların ancak niyetle geçerli olacağını söylemiştir.

Ahkâmu'l-Kur'ân alanında yazılan en meşhur eserlerden birinin müellifi olan Ebû Bekir İbnu'l-Arabî söz konusu âyette geçen tesbih sözcüğüyle namazın, sâcidîn lafzıyla da namaz kılanların kastedildiğini ifade etmiştir.⁷⁴¹ İbnu'l-Arabî bu görüşüne dayanak olarak “*H. Peygamber başına bir sıkıntı geldiğinde hemen namaza*

⁷³⁶ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 104; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 231.

⁷³⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 231.

⁷³⁸ Ebû'l-Hasen Şemsü'lislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî (ö. 504/1110), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abd Atiyye, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1984), IV, 239.

⁷³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 154; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 220; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 553.

⁷⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafî (ö. 204/820), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, mlf. Ebubekir el-Beyhâkî, (Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1414/1994), I, 62.

⁷⁴¹ İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 115; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 263.

yönelirdi”⁷⁴² hadisini göstermiştir. İbnu’l-Arabî aynı eserinde, bazı insanların secde sözcüğünü mahza secde olarak değerlendirdiklerini ve buradan tilavet secdesi anlamı çıkarttıklarını, bunun ise doğru bir yorum olmadığından bahsetmektedir.⁷⁴³

2.2.15. Kasasu’l-Kur’ân

Sözlükte *kıssa* sözcüğü “bir kimsenin izini sürüp peşinden gitmek, bir kişiye bir haber ve kelâmı beyan etmek ve açıklamak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁴⁴ Kıssa sözcüğünün çoğul formu *kasas* olarak gelmektedir. Kıssa terim olarak, “Yalan ve hayalin karışma ihtimali olmayan, tarihin derinliklerinde yer alan, unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş hadiselerin, tarihi şahsiyetlerin ve geçmiş ümmetlere dair haberlerin Kur’ân’ın hidâyet rehberi oluşuna uygun olarak yeniden canlandırılması, aslına uygun olarak hiçbir değişiklik yapılmaksızın ilâhî mesajın i’caz ve icazına uygun bir anlayışla beyan edilmesi demektir.”⁷⁴⁵ İşte bütün bu durumları konu alan ilme de Kasasu’l-Kur’ân denir.⁷⁴⁶

Kendisini hakîm bir kitap olarak tanıtan Kur’ân-ı Kerim, muhtevasına aldığı herşeyi belli bir gaye ve hikmet esasına dayandırmaktadır. Tevhide davet kitabı olan Kur’ân, bu gayesini gerçekleştirmek için bir takım üslup ve yöntemler kullanmıştır. Kur’ân’da geçen kıssalar da bu gayeyi gerçekleştirme, ilahî daveti ulaştırma ve sağlamlaştırma araçlarından birisidir.⁷⁴⁷ Kur’ân’da geçen kıssalar, konusu, sunuluş yöntemi, olayları belli bir örgüyle kurgulaması ve sevki itibariyle dini amaçlara hizmet eden önemli bir işlev görmektedir.⁷⁴⁸

Kıssalar bir taraftan Hz. Peygamber’in dine davetin önemli bir yönüne işaret ederken; yani geçmiş peygamberlerin gönderildikleri toplumlarıyla yaşadıkları tecrübelerle yakından bakma imkânı vererek geniş bir bakış açısı sunarken, aynı

⁷⁴² Ebu Dâvud, *Kıyâmu’l-Leyl*, 1319.

⁷⁴³ İbnu’l-Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, III, 115.

⁷⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "قصص" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قصص" mad.

⁷⁴⁵ Mennâu’l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Kur’ân*, 10; Mustafa Kara, *Güncel Değeri açısından Kur’ân Kıssaları*, (İstanbul: Selamet Yayınevi, 2011), 20; İdris Şengül, “Kıssa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayımları, 2002), 25: 499.

⁷⁴⁶ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 158; Şengül, “Kıssa”, 498.

⁷⁴⁷ Seyyid Kutub. *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 175.

⁷⁴⁸ Kutub. *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 175.

zamanda Kur'ân'ın bir söylem biçimi durumundadırlar.⁷⁴⁹ Kur'ân kıssalarını Hz. Peygamber'in risaletinin geçmişini, şu anki halini, geleceğini ve peygamberler tarihini gösteren bir ayna olarak değerlendirmek mümkündür.⁷⁵⁰

Kıssa anlatımında tarihi şahsiyetlerin isimleri, yer ve zaman unsurlarının kıssalarda asıl unsur olarak değerlendirilmediği bilinmelidir. Bundan dolayı kıssaların her biri ayrı sûrelerde, farklı ifadelerle ve geçtiği sûrenin temel konusuyla ilgili yönleriyle anlatılmaktadır.⁷⁵¹ Tarih boyunca kıssalar birçok yönden ele alınmıştır. Tarihçiler kıssaları kendi açılarından incelerken; edebiyatçılar edebî açıdan; sosyolog ve pedagoglar da insan ve toplum eğitimi açısından ele almışlardır.⁷⁵² Böylece bu alanda birçok eser telif edilmiştir.

Kur'ân kıssalarının amaçları şu şekilde özetlenebilir: Tevhid inancını hâkim kılmak, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve vahyi ispat etmek (Yûsuf, 12/2-3), bütün dinlerin tek bir kaynaktan geldiğini ortaya koyarak özde bir olduklarını bildirmek, bütün peygamberlerin dine davet vasıtalarının benzer olduğunu göstermek, Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmek ve dayanma azimlerini arttırmak (Hûd, 11/120), tebşir (müjde) ve tahzir (sakındırma) üslûbu kullanarak soyutu müşahhas hale getirmektir.⁷⁵³ Yine Allah tarafından seçilen insanlara verilen nimetler hatırlatılarak sâlih amellere teşvik etmek, şeytandan sakındırmak ve inanların ibret ve ders almasını sağlamak, inkâr edenlere de küfürlerinde ısrar etmeleri durumunda başlarına gelecek olanları haber vermektir.⁷⁵⁴

Hicr sûresi bu başlık altında ele alındığında beş kıssanın sûreye konu olduğu görülmektedir. Bu kıssaların Kur'ân'ın kendi nüzûl bağlamında değerlendirilmesi ifade ettikleri asıl mananın tesbitinde fayda sağlayacağı aşikârdır. Söz konusu kıssalar her ne kadar anlatılan peygamberlerin kendi tarihlerini anlatıyor olsa da onların

⁷⁴⁹ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: İlimyurdu Yayınları, 2013), 293.

⁷⁵⁰ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 293.

⁷⁵¹ M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, (Konya: Meram Yayınları, 2013), 50.

⁷⁵² Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 7.

⁷⁵³ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 176-187; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 268; Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, 20; Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 213.

⁷⁵⁴ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 176-187; Çetin, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 268; Kara, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, 20; Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 213.

anlatım tarzı vahyin kronolojisi esas alındığında Hz. Peygamber'in davetinin bir aşamasına denk gelecek şekilde gerçekleştiği görülecektir.⁷⁵⁵

2.2.15.1. İlk İnsan (Âdem a.s) ve İblis Kıssası

Kur'ân-ı Kerim'e göre ilk insanın (Âdem a.s) yaratılışı sonraki insanların yaratılışlarından farklıdır. İlk insanın özünü oluşturan maddeyle ilgili Kur'ân'da farklı terkipler geçmektedir. Nihâyet yaratılış aşamalarını tamamlayıp insan hüviyetine bürünen Hz. Âdem, kendisini yaratılışını üstün gören ezeli ve ebedi düşmanı İblis'le olan mücadelenin içinde bulur. Kur'ân'da Âdem (a.s)-İblis kıssası nüzûl tertibine göre Sâd sûresi 71-86, A'râf sûresi 10-34, Tâhâ sûresi 116-128, İsrâ sûresi 61-65, Hicr sûresi 26-42, Kehf sûresi 50 ve Bakara sûresi 30-38. âyetler olmak üzere yedi sûrede geçmektedir.

Mekkî bir sûre olan Sâd sûresinde elen alınan Âdem (a.s)-İblis kıssasını, sûrenin kendi içindeki bağlamına atıfta bulunarak değerlendiren Taberî, ilgili kıssayı Hz. Peygamber'e iman etmeyen, ona tabi olmayan ve Allah'tan getirdiklerine uymayı gururlarına yediremeyip "İlâhî uyarı içimizden ona mı indirildi?" (Sâd 38/8) diyerek kibirlenen müşriklere Allah tarafından bir kınama ve paylama olarak yorumlamıştır.⁷⁵⁶

Genel kabule göre nüzûl sıralamasında Sâd sûresinden sonra nâzil olan A'râf sûresinde de Âdem (a.s) ve İblis kıssası yer almaktadır. Ancak söz konusu kıssa A'râf sûresinde Sâd sûresinden biraz daha ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

A'râf sûresinde Sâd sûresine ilave olarak İblis'in Hz. Âdem ve Havva'ya yasaklı ağaçtan yedirmesi neticesinde edep yerlerinin açılması ve farkına vardıklarında hemen ağaç yapraklarıyla örtünmeye çalıştıkları ifadeleri yer almaktadır. İblis'in ayartmalarına aldanan Âdem (a.s) ve Havva'nın Allah'ın uyarısı neticesinde tövbe etmelerinden bahsedilmektedir. Kıssanın müteakip âyetlerinde hitabın Âdem'in zürriyetine yöneldiği görülmektedir. Söz konusu sûrede kıssadan çıkarılması gereken derslerin detayına girilerek, insanlığın atası olan Âdem'i (a.s) ve eşi Havva'yı aldatan ve cennetten çıkarılmalarına sebep olan İblis'in aynı görevi bu

⁷⁵⁵ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 294; Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 233.

⁷⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 146.

defa Âdem'in (a.s) soyu olan insanları yoldan çıkarmaya devam ederek yapacağı haber verilmektedir.⁷⁵⁷ Sûrenin 31. âyetinde “*Ey Âdemoğulları! Kâbeyi tavaf edeceğiniz vakit giyinik vaziyette olun, edep yerlerinizi örtün*” mealinde bir emir yöneltilir ki, bütün bu emirler dikkate alındığında Âdem (a.s) ve İblis kıssasının bu bağlamıyla müşriklerin Kâbe’yi çıplak tavaf etmeleri gibi edebe ve ahlaka uygun olmayan uygulamalarını kınama amaçlı olduğu söylenebilir.⁷⁵⁸ Sûre akıcı ve beliğ bir üslupla sözü cennetlikler-cehennemlikler diyalogundan alarak Mekkeli müşriklerin ve onların durumunu dünyadayken Allah’ı unutup O’nun peygamberlerini yalanlayan cehennemliklerin durumuyla irtibatlandırmak sûretiyle onlara üstü kapalı bir mesaj vermektedir.⁷⁵⁹

Söz konusu kıssanın ele alındığı sûrelerden birisi de Tâhâ sûresidir. Tâhâ sûresinde Âdem (a.s)-İblis kıssasına Âdem’in (a.s) Allah tarafından kendisine yöneltilen yasağı (yasaklanmış ağaçtan yemesi) unutmaya⁷⁶⁰ ve bu yüzden şeytanın aldatmasına kapılması yeni bir unsur olarak eklenmiştir. Son bölümde Hz. Peygamber’e hitap eden sûre sanki O’na “unutma” durumuna düşmemesi, Allah’ın kendisini seçmiş olduğu peygamberlik görevini unutup Mekkeli müşriklerin teklif etmiş oldukları dünya malına meyletmemesi⁷⁶¹ konusunda uyarı mesajı da taşımaktadır.⁷⁶²

İsrâ sûresinde, Âdem (a.s)-İblis kıssası ana hatlarıyla diğer sûrelerde yer alan şekliyle anlatılmakta, şeytanın bütün gücünü insanı aldatmak için kullandığı ve insanları peygamberleri yalanlamaya sevk ettiği vurgulanmaktadır.⁷⁶³ Diğer sûrelerden farklı olarak sanki İsrâ sûresinde İsrâ ve Miraç hadisesiyle Kur’ân’da cehennemin dibinde yetiştiği ifade edilen “lanetli ağaç”⁷⁶⁴ arasında irtibat kurularak insanın bunlarla sınanması Âdem (a.s)-İblis kıssası özelinde işlenmektedir.⁷⁶⁵

---

⁷⁵⁷ Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, 335.

⁷⁵⁸ Öztürk, *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*, 269.

⁷⁵⁹ Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, 335.

⁷⁶⁰ Tâhâ 20/115

⁷⁶¹ Tâhâ 20/131.

⁷⁶² Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, 337.

⁷⁶³ İsrâ 17/64.

⁷⁶⁴ İsrâ 17/60.

⁷⁶⁵ Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, 339.

Kehf sûresinde Âdem (a.s)-İblis kıssası sibâk-siyâk bütünlüğü içerisinde değerlendirildiğinde Mekkeli müşriklerin mal-mülk ve taraftar sahibi olmalarından dolayı zayıf ve fakir Müslümanlara karşı üstünlük iddialarına bu kıssa üzerinden reddiye vardır.⁷⁶⁶ Çünkü Âdem (a.s)-İblis kıssasında özellikle vurgulanan hususlardan birisi İblis'in kendi yaratılışını Âdem'in (a.s) yaratılışından üstün görmesidir.

Medenî bir sûre olan Bakara sûresinde söz konusu kıssanın Yahudilerle tartışma bağlamında geçtiği görülmektedir. Kur'an'da nüzûl sıralamasına göre daha önceki sûrelerde yer almayan “insanın halifeliği”⁷⁶⁷ ve şeytan tarafından dile getirilen itirazın farklı bir gerekçeyle melekler tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken husus, meleklerin bu itirazlarını salt kıskançlık temelinde yapmadıkları, bunu “insanın yeryüzünde fesat çıkarma ve kan dökme”⁷⁶⁸ zemini üzerinden yaptıkları ifade edilmelidir. Yine bu sûrede yeni olan husus, Allah Teâlâ'nın Âdem'e (a.s) tövbe etmeyi vahyetmesi ve onun tövbe etmesidir.⁷⁶⁹ Bu durum Yahudilikteki ve Hristiyanlıktaki “asli günah” inancının asılsız olduğunu ve Âdem'in tevbesinin kabul edilmesiyle bu günahın silinmiş olduğunu göstermektedir. Bu sûrenin ilgili kıssaya eklediği diğer bir husus da Allah'ın meleklerle vermediği ancak Âdem'e (a.s) verdiği “isimleri bilmek” özelliğidir.⁷⁷⁰

Konumuz olan Hicr sûresinde de geçen Âdem (a.s)-İblis kıssasının İsrâ sûresiyle benzer bir bağlamda anlatıldığı görülmektedir. Nüzûl sıralamasında 54. sırada yer alan Hicr sûresi orta dönem Mekkî bir sûre olarak kabul edilmektedir. Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i mecnûn olmakla suçladıkları,⁷⁷¹ peygamberliğinin isbatı olarak melekleri getirmesini isteyerek⁷⁷² meydan okudukları sûrenin hemen başında yer almaktadır. Buna Kur'an'ın cevabı ise müşriklerin bu tutumunun tıpkı, daha önceki peygamberleri yalanlayan milletlerin tutumlarıyla aynı olduğu ve

---

⁷⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXI. 138.

⁷⁶⁷ Bakara 2/30.

⁷⁶⁸ Bakara 2/30.

⁷⁶⁹ Bakara 2/37.

⁷⁷⁰ Bakara 2/31.

⁷⁷¹ Hicr 15/6.

⁷⁷² Hicr 15/8.

Kureyş'in de onların izinden gittiği şeklinde olmuştur.⁷⁷³ Nitekim Hicr sûresinde yer alan “*Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de “Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!” derler.*” (Hicr 15/14-15.) meâlindeki âyetler Kureyş'in inkâr etme konusundaki ısrarını gözler önüne sermektedir.

Sanki sûrenin genel bağlamı Mekkeli müşriklerin isyan ve ısrarı ile Âdem (a.s)-İblis kıssasında yer alan İblis'in Âdem'e (a.s) secde etmeme ısrarı arasında bir bağ olduğu izlenimi vermektedir. Nitekim bu kıssanın ardından gelen geçmiş peygamberlere ait kıssaların yer alması ve onların kötü sonunu haber vermesi Hz. Peygamber'i ve Müslümanları teselli etme ve onlara moral verme anlamının yanında Mekkeli müşriklere de gözdağı anlamı içermektedir.⁷⁷⁴ Daha sonra hitap Peygamber Efendimiz'e çevrilerek onlara aldırma, onlar için üzülmeye, kararlılığını sürdür ve tam bir sebat içinde emrolunduğun daveti haykır emriyle sûre son bulmaktadır.⁷⁷⁵

2.2.15.2. İbrâhim (a.s) Kıssası

İbrâhim (a.s) kıssası Kur'ân'da en çok yer alan kıssalardan birisidir. Bu kıssanın peygamber olarak ve aile reisi olarak (baba) İbrâhim olmak üzere iki yönlü yer aldığı görülmektedir.⁷⁷⁶

Sâd sûresinde Hz. İbrâhim'le ilgili herhangi bir şey anlatılmayıp sadece nimet verilen kullardan biri olarak takdim edilmekte ve seçkin bir şahsiyet olarak hatırlanması emredilmektedir.⁷⁷⁷

Meryem sûresinde sıddık bir peygamber olarak Hz. İbrâhim'in babasını putlara tapmaktan men etme çabası ve babasıyla gittikçe gerginleşen diyalogundan bahsedilmektedir.⁷⁷⁸

Hûd sûresinde Lût (a.s) kıssasıyla birlikte anlatılan İbrâhim (a.s) kıssasında Hz. İbrâhim'in aile yönü ele alınmakta; kendisine İshâk'ın müjdelenmesinden ve

⁷⁷³ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 339.

⁷⁷⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, III, 20.

⁷⁷⁵ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 339.

⁷⁷⁶ Mustafa Hocaoğlu, *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*, (Konya: Hüner Yayınları, 2014), 37.

⁷⁷⁷ Sâd 38/45-47.

⁷⁷⁸ Meryem 19/41-50.

O'nun özellikle Lût kavmini helak etmek üzere gelen meleklerle gerçekleştirdiği diyalog anlatılmaktadır.⁷⁷⁹

Şuarâ sûresinde Hz.İbrâhim'in babasıyla ve kavmiyle olan diyalogu putlara tapınmanın akıl dışılığı ekseninde devam etmektedir. Ayrıca Allah'ın ayırt edici özelliklerine yer veren âyetlerin yanısıra Hz. İbrâhim'in kendisi ve babası için duası da özellikle vurgulanmaktadır.⁷⁸⁰

En'âm sûresinde, Şuarâ sûresine benzer bağlamda ele alındığı görülen İbrâhim (a.s) kıssasının burada gerek üslûp olarak gerekse mantıksal delilleri açısından farklılık arzettiği görülmektedir. Hz. İbrâhim'in, Allah'ı aradığı âyetlerin yer aldığı En'âm sûresinde insanların kendi zihinlerinde kutsiyet atfettikleri varlıklara tapmasının anlamsızlığına da vurgu vardır.⁷⁸¹

Saffât sûresinde, daha önceki sûrelerde yer almayan “çocuğunu kurban etmek” unsurunun eklendiği görülmektedir.⁷⁸² Kıssada “kurban” ekseninde ve Hz. İbrâhim'in şahsında selim bir kalbe, teslimiyet ve sadâkat erdemlerine vurgu yapıldığı görülmektedir.⁷⁸³

Nahl sûresine gelindiğinde ise, Hz. İbrâhim'in Hanif oluşuna, şükreden bir kul ve merkez peygamber olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir.⁷⁸⁴

Hz. İbrâhim'in kendi adıyla anılan İbrâhim sûresinde ise daha çok Mekke'nin güvenli bir yer olduğuna dair ifade ve Hz. İbrâhim'in zürriyeti için yaptığı dua göze çarpmaktadır.⁷⁸⁵

Söz konusu kıssanın Enbiyâ sûresinde de daha önceki sûrelerle benzer bağlamda ele alındığı görülmektedir. Burada farklı olan unsur, Hz. İbrâhim'e “rüşd” verilmesi ve inanmamakta direnen kavminin Hz. İbrâhim'i ateşe atma kararından bahsedilmesidir.⁷⁸⁶

---

⁷⁷⁹ Hûd 11/69-76.

⁷⁸⁰ Şuarâ 26/69-89.

⁷⁸¹ En'âm 6/74-84.

⁷⁸² Sâffât 37/102.

⁷⁸³ Sâffât 37/83-113.

⁷⁸⁴ Nahl 16/120-123.

⁷⁸⁵ İbrâhim 14/35-41.

⁷⁸⁶ Enbiyâ,21/51-73.

Mekke’de inen son sûre olarak kabul edilen Ankebût sûresinde, İbrâhim kıssasının Lût (a.s) kıssasıyla içiçe anlatıldığı görülmektedir. Lût (a.s) kıssasıyla içiçe anlatılan İbrâhim (a.s) kıssasının bu anlatımında Mekkeli müşriklere yaptığı göndermeler dikkat çeken hususlardan birisidir.⁷⁸⁷

Medenî sûrelerden olan Bakara sûresinde, özellikle vurgulanan hususlardan birisi, Hz. İbrâhim’in Nemrut’la olan mücadelesi ve Allah’tan ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesi isteğidir.⁷⁸⁸ Ayrıca sûrede Hz. İbrâhim’in, oğlu İsmâil’le beraber Kâbe’yi inşası, zürriyyetine yönelik yaptığı dua ve O’nun seçilmişliğine ilişkin vurgu vardır.⁷⁸⁹

Medenî bir sûre olarak kabul edilen Hac sûresinde de Bakara sûresine benzer olarak Kâbe’nin inşası ve Hac ibadeti vurgulanmış, ayrıca kurbanlık hayvanlar da bu kıssaya yeni bir unsur olarak eklenmiştir.⁷⁹⁰

Nüzûl tertibinde nâzil olan son sûre olarak kabul edilen Tevbe sûresinde ise Hz. İbrâhim’in, babasına istiğfarda bulunacağına dair verdiği sözden bahsedilmekte ve bu talebin gerçekleşmesinin söz konusu olamayacağı ifade edilmektedir.⁷⁹¹

Nüzûl tertibinde Hûd sûresinden sonra gelen Hicr sûresinde, İbrâhim (a.s) kıssasının Hûd suresine benzer bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Söz konusu kıssa Hz. İbrâhim’e verilen bilgili bir çocuk⁷⁹² müjdesiyle başlamaktadır. Bu kıssa kendi bağlamında değerlendirildiğinde Hz. İbrâhim’in şahsında bir yönüyle ilâhî rahmet müjdesi verirken bir yönüyle de ilâhî vahye kulak vermeyenlere azap uyarısı taşımaktadır.⁷⁹³ İbrâhim (a.s) kıssası burada inananlara tebşir, inanmayanlara ise bir tahzir işlevi gördüğü gibi aynı zamanda bu uyarıyı somut bir olayla müşahhas hale getiren gerçek bir örnek sunarak Kur’an kıssalarının temel amaçlarından birisini yerine getirmiştir.⁷⁹⁴

---

⁷⁸⁷ Ankebût 29/16-35.

⁷⁸⁸ Bakara 2/258-260.

⁷⁸⁹ Bakara 2/124-132.

⁷⁹⁰ Hac 22/26-38.

⁷⁹¹ Tevbe 9/114.

⁷⁹² Hicr 15/53.

⁷⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 56.

⁷⁹⁴ Kutub, *Kur’ân’da Edebî Tasvir*, 187; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 57; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3:357.

Fahredden er-Râzi, İbrâhim (a.s) kıssasının burada yer almasıyla ilgili şu tesbitlerde bulunmuştur: Allah Teâlâ bir yerde nübüvvetten bahsettikten sonra tevhide ilişkin delilleri serdedir. Ardından kıyamette insanların durumlarından, saîd (cennetlikler) ve şakî (cehennemlik) olanlardan bahseder ve bunun peşine bir peygamber kıssası yerleştirerek olayı somutlaştırır. Bu kıssaların anlatılması insanları peygamberlerin anlattıklarına kulak verip itaate teşvik etmek ve peygamberlere isyandan sakındırmak amacına yöneliktir. İşte söz konusu bu amacı gerçekleştirmek üzere Hicr sûresinde ilkin İbrâhim (a.s) kıssası anlatılmıştır.⁷⁹⁵

Mevdûdî, İbrâhim (a.s) kıssasının buradaki varlığına yüzeysel olarak bakan birisinin O'nun aile hayatına dair verdiği bilgiyi gereksiz görebileceğini dile getirmiştir. Ancak kıssayı Arapların Hz. İbrâhim'e yakınlıklarıyla irtibatlandırarak değerlendiren Mevdûdî, onların zihinlerinde var olan ataları İbrâhim'in (a.s) onlara şefaathçi olacağı ve Allah'tan gelen azabı savabilir düşüncesinin temelsiz ve faydasız olduğuna dair mesaj içerdiği kanaatinde dir.⁷⁹⁶

Söz konusu kıssayı siretle ilişkilendiren müfessirler, İbrâhim kıssasıyla geçmiş peygamberlerin ümmetlerinin başına gelen azap üzerinden Kureyş'e ibret alın mesajı verildiği düşüncesindedirler.⁷⁹⁷

2.2.15.3. Lût (a.s) Kıssası

Kur'ân'da Lût (a.s) kıssası gerek müstakil olarak gerekse İbrâhim (a.s) kıssasıyla içiçe birçok sûrede yer almaktadır.

Kamer sûresinde anlatılan Lût (a.s) kıssasında, kavminin işlediği cürümlerden bahsedilmekte olup azgın kavmin dramatik sonuna çarpıcı bir üslupla özellikle vurgu yapıldığı görülmektedir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX, 199-200.

⁷⁹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 413 (Not:84)

⁷⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI, 447; Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vil*, tah. Yusuf Ali Bedîvî, (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), II, 192; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 408; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 57; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 575 (Not: 30).

⁷⁹⁸ Kamer 54/33-40.

Birçok kıssanın yer aldığı A'râf sûresinde, Lût'un (a.s) kavminin işlemekte olduğu livâtayı (eşcinsellik) terk etmeye dair çabası ve kavmin bu uyarı karşısında alaycı tavırlarla Lût'a (a.s) karşı çıkmaları anlatılmaktadır.⁷⁹⁹

Lût (a.s) kıssasının Şuarâ ve Neml sûrelerinde de A'râf sûresine benzer bir bağlamda ve birbirine benzer ifadelerle yer aldığı görülmektedir.⁸⁰⁰

Hûd sûresinde İbrâhim (a.s) kıssasıyla içiçe anlatılan kıssanın, diğer sûrelerden farklı olarak Hz. Lût'un gelen misafirlere ilişmemeleri için kavmiyle mücadelesi ve kızlarını onlara teklif etmesi yeni bir unsur olarak anlatılmaktadır.⁸⁰¹

Sâffât sûresinde, diğer sûrelerle benzer ifadelerle anlatılan kıssada "onların Kureyş'in uğradığı yol üzerinde bulunduğu" vurgusu dikkat çekicidir.⁸⁰²

Zâriyât sûresinde, Hz. İbrâhim'in elçi meleklerle diyalogundan bahsedilmekte ve Hz. Lût'a iman edenlerin "bir ev halkı" kadar az olduğu vurgulanmaktadır.⁸⁰³

Ankebût sûresine gelindiğinde, söz konusu kıssaya ek olarak Lût kavminin işledikleri yol kesme ve toplantılardaki gayrı ahlâki uygulamalarının eklendiği görülmektedir.⁸⁰⁴

Konumuz olan Hicr sûresinde de geçen Lût (a.s) kıssasının, nüzûl hikmeti gereği bazı üslûp farklılıkları hariç Hûd ve A'râf sûrelerindeki anlatıma benzer bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Bu kıssanın burada tekrar ele alınmasını Derveze, Lût kavminin helak edilmesini peygamberlere olan güvenin, müşriklere gücün, evlâdın ve malın faydasızlığını tekrar tekrar hatırlatma ve ibretin tekrar edilmesi olarak değerlendirmiştir.⁸⁰⁵ Birçok sûreye konu olan Lût (a.s) kıssasında temel hedef, risâlet halkasını aktarmak olduğundan kıssa, kısa kısa kesitler halinde sunulmaktadır.⁸⁰⁶

---

⁷⁹⁹ A'râf 7/80-84.

⁸⁰⁰ Şuarâ 26/160-175; Neml, 27/54-58.

⁸⁰¹ Hûd 11/77-83.

⁸⁰² Sâffât 37/133-138.

⁸⁰³ Zâriyât 51/32-37.

⁸⁰⁴ Ankebût 29/28-35.

⁸⁰⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, II, 252 ve 502.

⁸⁰⁶ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 207.

Lût (a.s) kıssası Hicr sûresinde kendi bağlamında değerlendirildiğinde, ilâhî azabın şiddetini ifade eden âyetten sonra gelerek bu haberi tasdik etme işlevi de görmüştür.⁸⁰⁷

Söz konusu kıssanın, gerek diğer sûrelerde gerekse Hicr sûresindeki bağlamı, bir yönüyle Mekkelî müşrikleri Lût kavminin feci sonucuyla ikaz etmekte, bir yönüyle Yahudilerin dini litâratüründe yer alan Lût peygamberle ilgili mesnetsiz ve yakışsız iddiaları zımnen çürütmektedir.⁸⁰⁸ Söz konusu kıssa Mekki sûrelerdeki ahlâkî olmayan davranışları kınama amacını da gerçekleştirmektedir. Ancak diğer kıssalardan farklı olarak bu kıssada livâta meselesine değinilmiş ve bunun son derece çirkin bir fiil olduğu vurgulanmıştır. Bu kıssa, ilk bakışta diğer helak kıssaları gibi inzâr ve kınama amacı taşısa da muhteva olarak farklı bir konuya değinmiş ve livâta fiilinin Kureyşli müşriklerle ilgili bir ahlak sorununa işaret ettiği tesbitinde de bulunmayı mümkün hale getirmiştir.⁸⁰⁹

Kureyş'in Hz. Peygamber'i yalanlama, inkâr ve alaycı tavırlarını Lût kavminin isyankâr ve ahlaksız tavrının devamı olarak değerlendiren Câbirî, söz konusu kıssada Kureyş ve Lût kavmi arasında davranış benzerliği olduğu düşüncesindedir.⁸¹⁰

Lût (a.s) kıssasını İbrâhim (a.s) kıssasıyla birlikte ele alan Mevdûdî, İbrâhim'e (a.s) müjdenin verildiği ve helak haberinin aynı zamana denk gelmesi; bolluk ve refah içinde yaşayan ve peygamberlerinin uyarılarına kulak asmayan azgın kavmin helak edilmesi, tüm zamanların inkârcılarına ders olmalıdır diyerek, konuya geniş bir açıdan yaklaşmıştır.⁸¹¹

2.2.15.4. Ashâbu'l-Eyke Kıssası

Eyke ashâbı tefsir bölümünde de açıklandığı üzere Şuayb'ın (a.s) peygamber olarak gönderildiği ve yaşadıkları bölgenin sık ağaçlı olmasından dolayı yaşadıkları

⁸⁰⁷ Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, 208.

⁸⁰⁸ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 272-273.

⁸⁰⁹ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 270.

⁸¹⁰ Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 35.

⁸¹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 413 (Not:84).

yere nisbetle Eyke ismi verilen kavimdir.⁸¹² Kur'ân'ın haber verdiğiine göre Şuayb'ın (a.s) peygamber olarak gönderildiği diğer kavim Medyen'dir.⁸¹³ Bazı müfessirler Medyen ve Eyke'nin birbirinden farklı kavimler olmadığı; Medyen'in Eyke'nin başkenti olmasından dolayı bu isimle anıldığı kanaatindedir.⁸¹⁴

Eyke halkının peygamberleriyle olan diyaloglarına farklı sûrelerde bazen Eyke ismi bazen de Medyen ismi üzerinden yer verildiği görülmektedir.

İlk defa isim olarak A'râf sûresinde anılan Şuayb'ın (a.s) vahyi aktarmakla mükellef olduğu Medyen halkı, ölçü ve tartıda hile yapan, peygamberlerine başkaldıran ve neticede inkârları sebebiyle helak edilen âsi bir kavim olarak tavsif edilmektedir.⁸¹⁵

Hûd sûresinde söz konusu kıssa, A'râf sûresine benzer bir anlatımla yer almakta olup, Şuayb peygamberin kavmini akli bir takım delillerle ve kendisinden önce helak edilen kavimlerle uyararak kendisine inanmaya davet ettiği görülmektedir.⁸¹⁶

Şuarâ sûresinde de özet olarak geçen bu kıssada ilave olarak, kavminin Şuayb Peygamber'e inanmamaktaki ısrarına dair vurgu ve kendisinden peygamberliğinin ispatı olarak mucize talepleri yer almaktadır.⁸¹⁷

Konumuz olan Hicr sûresinde, "Ashabu'l-Eyke" terkihiyle yer alan bu kıssa, kendisinden önceki kıssalar dizisinin halkalarından biri olup, Eyke halkının "mübin" bir yol üzerinde oldukları ifadesi dikkat çekmektedir.⁸¹⁸ Bu ifade, Kureyş kabilelerinin yolculuklarında takip ettikleri güzergâha işaret etmektedir.⁸¹⁹ Kendilerinden önceki Lût kavmiyle aynı güzergâhta yer alan ve onlarla aynı hazin

---

⁸¹² Şuara, 26/176-178; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, III, 151; Râgıb, *Müfredât*, "أَيْك" mad.

⁸¹³ A'râf 7/85.

⁸¹⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, II, 581 (Not:43).

⁸¹⁵ A'râf 7/85-93.

⁸¹⁶ Hûd 11/84-95

⁸¹⁷ Şuarâ 26/176-190.

⁸¹⁸ Hicr 15/79.

⁸¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 102.

sona muhatap olan Eyke halkı üzerinden Araplara aşırı gidip zulmeden ve Allah'ın intikamını hak eden kimselerin durumu hatırlatılarak ibret alın mesajı vermektedir.⁸²⁰

Söz konusu kıssada geçen “zulüm” sözcüğünün, müfessirler tarafından Allah'ın gönderdiği peygamberi inkâr etmeleri, yol kesmeleri, ölçü ve tartıda eksiltme yapmaları olarak anlaşıldığı dile getirilmişti. Buna göre bahse konu olan kıssada gayri ahlâki davranışlarda bulununan Kureyşli müşriklere kınama ve onlara ticâret ahlâki dersi verme amacı olduğu şüphesizdir.⁸²¹ Söz konusu kıssanın, Lût kavminin hemen akabinde atıf harfiyle Lût kavminin helakının anlatıldığı kıssaya atfedilmesi, ortak bir mesaj ve öğüt taşıdığına işaret olarak değerlendirmek mümkündür.

2.2.15.5. Ashâbu'l-Hicr Kıssası

Ashâbu'l-Hicr kıssası, Hicr sûresinde anlatılan kıssalar dizisinin son halkasıdır. Ashâbu'l-Hicr terkinin, Hz. Sâlih'in peygamber olarak önderildiği Semûd kavmine karşılık olarak Kur'ân'da sadece Hicr sûresinde kullanıldığı tefsir bölümünde izah edilmişti.

Kur'ân'da bahsi en çok geçen kıssalardan biri olan bu kıssa, “Ehlü'l-Kura” tabiriyle de ifade edilmekte olup, kronolojik olarak Âd kavminden sonra gelmektedir. Âd kavminin devamı olarak kabul edilen Semûd kavmi genel olarak Kur'ân'da Âd kavminin ardından zikredilmekte olup, muhteva olarak birbirine benzer özellikte oldukları görülmektedir.

Kur'ân'ın nüzûl tertibinde ilk defa Fecr sûresinde ardından Necm sûresinde yer alan bu kıssa, Âd kavminden sonra zikredilmekte ve onların helâk edildikleri vurgusu dikkat çekmektedir.⁸²²

Şems sûresinde de bu kıssa, Hz. Sâlih'e verilen deve mucizesine işaret ettikten sonra onların feci sonlarına yer veren kısa ifadelerle yer almaktadır.⁸²³

⁸²⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, XII, 237; İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-Beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), IV, 481; Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, III, 25.

⁸²¹ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 275.

⁸²² Fecr 89/9.

⁸²³ Şems 91/11-14.

Söz konusu kıssa, birçok kıssanın yer aldığı ve her kıssanın akabinde Kur'an'da yer alan kıssaların bulunma amacına atıfta bulunan “*yok mu öğüt alan*”⁸²⁴ ifadesinin bulunduğu Kamer sûresinde, temel olarak Semûd kavminin inkârı, kendilerine verilen deve mucizesi ve peygamberlerini yalanlamaları neticesinde başlarına gelen azap anlatılmaktadır.⁸²⁵

Nihâyet A'râf ve Şuarâ sûrelerine gelindiğinde söz konusu kıssanın Hz. Sâlih'in nübüvveti ve tek bir Allah'a daveti, kavminin onu yalanlaması, deveyi hunharca katledip azabı talep etmeleri ve talep ettikleri azabın gerçekleşmesi şeklinde dört aşamalı olarak anlatıldığı görülmektedir.⁸²⁶

Neml sûresinde de yer alan kıssada, Hz. Sâlih'in peygamber olarak görevlendirilmesi ve kavminin iki gruba bölünmesi, Sâlih'e (a.s) suikast tertip etmeleri, inkâr edenlerin helâkı ve inananların kurtulmaları öne çıkan hususlardır.⁸²⁷

Neml sûresine benzer bir muhtevayla Hud sûresinde yer alan söz konusu kıssaya kavminin kendilerine mucize olarak verilen deveyi kesmeleri neticesinde başlarına azap gelmeden önce kendilerine üç gün süre tanınması yeni bir husus olarak eklenmiştir.⁸²⁸

Konumuz olan Hicr sûresine isim olan bu kıssa, Hz. Peygamber'den vârid olan hadisler dikkate alınarak değerlendirildiğinde Semûd kavminin helâkı üzerinden müminlere bir öğüt ve ibret mesajı taşıdığı ifade edilmiştir.⁸²⁹

Ashâbu'l-hicr terkihiyle kıssanın bu üslupla burada yer alması, Arap kâfilelere gelip geçerken uğradıkları bu yerin Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlayanların nasıl bir azapla helâk edildiklerini hatırlatma amacına dönüktür.⁸³⁰

İbn Âşûr, Ashâbu'l-hicr, Lût kavmi ve Ashâbu'l-eyke kıssalarının birlikte yer almasının sebebini “sayha, racfe ve sâikâ” olarak isimlendirilen azap türlerinin her üç kavme benzer bir şekilde isabet etmesiyle açıklamıştır.⁸³¹

---

⁸²⁴ Kamer 54/22.

⁸²⁵ Kamer 54/23-32.

⁸²⁶ A'râf 7/73-79; Şuarâ, 36/141-159.

⁸²⁷ Neml 27/45-53.

⁸²⁸ Hûd 11/61-68.

⁸²⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 103-104; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ân'il-Azîm*, IV, 545; Zemaşerî, *Keşşâf*, III, 413; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 389.

⁸³⁰ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, III, 26.

Söz konusu kıssayı kendinden önceki kıssalarla birlikte ele alan ve genel olarak kıssaları Hz. Peygamber'in davetinin araçlarından ve siretinin yol işaretleri olarak değerlendiren Câbirî, bu kıssada da Kureyş'in isyankâr tavrına bir gönderme olduğu görüşündedir.⁸³² Söz konusu kıssa aynı zamanda Hz. Peygamber'i ve müminleri teselli etmekte ve morallerini yükselterek peygamberlerini inkâr edenlerin hâzin sonlarını anlatarak müminlerin de en nihâyetinde zafer kazanacağını haber vermektedir.⁸³³

Kur'ân kıssalarının hayal mahsulü olmadığı gibi salt hikâye amaçlı anlatılmadığı hemen hemen herkes tarafından dile getirilmiştir. Kıssaları insanları aklın hakemliğine yönelmeye ikna eden yol ve yöntemler olarak değerlendirmek mümkündür.⁸³⁴ Özellikle Mekkî sûrelerde Âdem (a.s)-İblis kıssası ve Ehlü'l-Kura olarak ifade edilen Sâlih/Semûd, Lût kavmi ve Şuayb/Medyen kıssalarından aktarılan kesitler genellikle Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu şartlarla örtüşür bir tarzda anlatılmaktadır.⁸³⁵ Nitekim Hz. Peygamber'in çağdaşı olan Araplar bu kavimlerin başlarına gelen felaketleri biliyorlar, hatta onların kalıntılarını görerek ve hikâyelerini dinleyerek büyüyorlardı.⁸³⁶ İşte bundan dolayı Kur'ân, Hz. Peygamber'in davetini Kureyş'e daha açık ve müşahhas bir şekilde ifade eden söz konusu kıssalara başvurmuş, peygamberleri yalanlayanların başlarına gelen "sayha, racfe ve sâika" gibi afetlerle helak edilen kavimlerin hâzin sonları üzerinden tekrar tekrar ibret almaları gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.⁸³⁷ Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in davetini önceki peygamberlerin davetleriyle irtibatlandırarak tevhide ve risâletin kesintisiz bir şekilde devam ettiğine dikkat çekerken aynı zamanda kıssaları onun nübüvvetini ispatlayan karinelere olarak da aktarmaktadır.⁸³⁸

Kur'ân kıssalarında tekrarların bulunduğu bilinen bir durumdur. Bu tekrarların içerikten ziyade bir üslup tekrarı olduğu ifade edilmelidir. İçerik hep aynı olmakla

---

⁸³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIV, 72.

⁸³² Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân*, II, 37.

⁸³³ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 303.

⁸³⁴ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 490.

⁸³⁵ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, 377.

⁸³⁶ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 485.

⁸³⁷ Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, 485; Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, 207.

⁸³⁸ Yûsuf 12/102.

beraber “her makam için bir makâl vardır” prensibi gereğince ele aldığımız söz konusu kıssalarda da görüldüğü üzere her tekrarda farklı bir üslup kullanılmıştır.⁸³⁹ Konumuz olan Hicr sûresinde yer alan kıssaların farklı bir üslupla ve Hz. Peygamber’in siretine temas eden farklı bir bağlamda ele alındığını söylemek mümkündür. Yukarıda ele aldığımız kıssaların Kur’ân’ın temel konuları olan tevhid, nübüvvet ve âhiret konularına dönük mesajlar verdiği açıktır. Bunu yaparken bazen tevhid-şirk mesajı üzerinden geçmiş kavimlerin helakıyla Kureyş’in inkârı arasında bağ kurar ve onlara dikkatli olun ihtarı yapar. Bazen de Hz. Peygamber’i ve müminleri sabra teşvik, teskin ve teselli ederek onlara destek mesajları vermektedir.

2.2.16. Vücûh ve Nezâir

Kur’ân ilimlerinden olan “vücûh ve nezâir”, Kur’ân’ı anlamaya yardımcı olan en önemli ilimlerdenidir. Arap dilinin zengin kelime sayısı dikkate alındığında dile getirilmek istenen bir düşüncenin birçok farklı kelimeyle ifade edilebileceği, farklı kelimelerle de tek bir mananın kastedilebileceği ortadadır. Bu durum, Arap dilinin zirvesi olan Kur’ân-ı Kerim’de de görülmektedir. Kur’an ilimlerinden biri olan “vücûh ve nezâir” ilmi, onun bu üslûbu üzerine yoğunlaşarak, ilâhî kelâmın anlaşılmasını amaçlamaktadır. Bu amacın sağlıklı olarak sunulabilmesi için Kur’ân’da yer alan kelimelerin, hem tarihsel hem de nüzûl dönemindeki kullanımlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Kuşkusuz Kur’ân’ın temel maksatlarını kavramak, öncelikle onun kendine özgü olarak aynı kelimeyi farklı anlamlarda ve bağlamlarda kullanması ve bu kelimenin aslî manalarını tesbit etmekle mümkün olabilmektedir. Nitekim IX. yüzyılda yaşayan Suyutî’nin, “hüdâ” kavramını analiz ederken söz konusu kelimenin Kur’ân-ı Kerim’de on yedi anlamda geçtiğine dair ifadesi, bu maksadı gerçekleştirme gayesindeki vücûh ve nezâir ilminin önemini göstermesi açısından güzel bir örnektir.⁸⁴⁰

Sözlükte vücûh (وجوه) kelimesi, vech (وجه) sözcüğünün çoğulu olup; “yüz, bir şeyin ön tarafı, yön, benzer olmak, bir nesnenin veya şeyin zatı ve bir beldenin

⁸³⁹ Câbirî, *Kur’an’a Giriş*, 322.

⁸⁴⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 302.

efendisi” gibi birçok anlama gelmektedir.⁸⁴¹ Vücûh kelimesi Kur’ân ilimleri terimi olarak; Kur’ân’da yer alan herhangi bir kelimenin bir kaç farklı anlamda kullanılması anlamına gelmektedir.⁸⁴²

Nezâir (نظائر) sözcüğü ise *nezîra* (نظيرة) kelimesinin çoğulu olup, “bir şeyin misli ve benzeri olmak, şekilde, ahlakta, fiillerde ve sözlerde benzerlik” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴³ Bu kelimenin ıstılahtaki kullanımına bakıldığında ise genel olarak birçok kelimenin aynı manayı ifade etmesi veya birbirine muvafık/benzer lafızlar olmak üzere iki farklı şekilde tarif edildiği görülmektedir.⁸⁴⁴

Hicr sûresini ele almadan önce, vücûh ve nezâir ilmine dair incelediğimiz eserler çerçevesinde, Kur’ân’ın bütününde çok sayıda kelimenin bu ilme konu olduğunu belirtmeliyiz. Ancak bu sayısal çokluk, her devir ve ilim adamına göre farklılık arz etmektedir. Biz de bu farklılıktan dolayı Hicr sûresinde yer alan kelimelerin tespitinde, bu alanda yazılmış eserlerin ilki olan Mukâtil b. Süleymân’ın eserini temel almanın yerinde olacağını düşündük. Ancak Mukâtil b. Süleymân’ın eserine almadığı bazı kelimelere de temas edeceğimizi, bu esnada alandaki önemli eserlerden de yararlanacağımızı ifade etmeliyiz. Yukarıda yapılan bu kısa izahtan sonra bahse konu olan Hicr sûresinin “vücûh ve nezâir” ilmi açısından değerlendirilmesine geçmek istiyoruz.

آيات

تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ⁸⁴⁵ ve إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّمُتَوَسِّمِينَ⁸⁴⁶

âyetlerinde geçen ve çoğulu آيَات ve آيَات olan âyet (آية) kelimesi vücûh ilmi açısından irdelendiğinde zû vücûh yani çok anlamlı bir kelime olarak kabul edilmektedir. Söz konusu kelime Kur’ân’da “alâmet, Kur’ân âyetleri, mucize, ibret, kitap, emir ve

⁸⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "وجه" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "وجه" mad.

⁸⁴² Suyûtî, *el-İtkân*, 301; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân-ı Kerim Sözlüğü*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 25; Şahin Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*, (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 170.

⁸⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "نظر" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "نظر" mad.

⁸⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 184; Güven, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*, 170; Okuyan, *Kur’ân-ı Kerim Sözlüğü*, 25.

⁸⁴⁵ “Bunlar Kitabın âyetleridir”, (Hicr 15/1)

⁸⁴⁶ “İşte bunda feraset sahibi olanlar için ibretler vardır.” (Hicr 15/75)

nehiy...” gibi birçok vechte/anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁸⁴⁷ Tefsir bölümünde geniş bir şekilde açıklanan söz konusu kelime, Hicr sûresi birinci âyette “Kur’ân âyetleri”, yetmiş beşinci âyette ise “ibret” anlamına gelmektedir. Söz konusu anlamı karşılayan naziri/benzeri birçok âyet Kur’ân’da yer almaktadır.⁸⁴⁸

كِتَابٌ

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا وَهِيَ كِتَابٌ مَعْلُومٌ⁸⁵⁰ ve تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ⁸⁴⁹

âyetlerinde geçen *kitâb* (كِتَابٌ) kelimesi, vücûh/çok anlamlı bir sözcük olup Kur’ân’da “Kur’ân-ı Kerim, kitapta yazılı olan şey, Tevrât, farz kılmak, hüküm, yazgı ve kader/takdir” vb. birçok anlamda yer almaktadır.⁸⁵¹ Hicr sûresinde iki yerde geçen bu kelime birinci âyette kitâb dördüncü âyette ise “ecel, kaza ve hüküm” anlamında geçmektedir. Söz konusu kelimenin kitâb anlamını ifade eden kökünün, Kur’ân’da gerek tekil gerekse çoğul olarak benzeri lafızlarla ve aynı anlamda birçok âyette geçmektedir.⁸⁵² Yine aynı sözcüğün “ecel, kaza ve hüküm” anlamını ifade eden kökünün de benzer lafızlarla ve aynı anlamda bazı âyetlerde geçtiği görülmektedir.⁸⁵³

كَفَرُوا

⁸⁵⁴ يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا âyetinde altı çizili kelime k-f-r sülâsi kökünden türemiştir. Kur’ân’da “inkâr, nankörlük, beraat etmek ve çiftçi” gibi anlamlarda yer alan küfür

⁸⁴⁷ Ebû Abdîrrahmân İsmâil b. Ahmed el-Hîrî en-Neysâbûrî (ö. 430/1038), *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, tah. Fâtima Yusuf el-Hıyamî, (Dımaşk, Dâru's-Sekâm, 1416/1996), 42-44; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dâmegânî el-Kebîr (ö. 478/1085), *Kâmûsu'l-Kur'ân*, tah. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1403/1983), 60; Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (ö.597/1200), *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, tah. Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râdî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 154; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 113-117.

⁸⁴⁸ Yûnus 10/92; Yûsuf 12/7; Tâhâ 20/54.

⁸⁴⁹ “Bunlar Kitabın âyetleridir”, Hicr 15/1.

⁸⁵⁰ “Helak ettiğimiz her memleketin bilinen bir eceli vardır.” (Hicr 15/4)

⁸⁵¹ Neysâbûrî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 273-274; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 399-400; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 514; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 714-718.

⁸⁵² Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/145; Hûd 11/1; Yûsuf 12/1; Ra'd 13/1; İbrâhim 14/1.

⁸⁵³ Bakara, 2/235; Âl-i İmrân, 3/145; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 401; İbnu'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 527.

⁸⁵⁴ “İnkâr edenler arzu ederler...” (Hicr 15/2)

sözcüğü vücûh/çok anlamlı bir kelime olarak kabul edilmektedir.⁸⁵⁵ Hicr sûresinde “inkâr edenler” anlamında mazi/geçmiş zaman formuyla yer alan bu fiilin nazîrinin aynı lafızlarla ve aynı anlamda birçok sûrede yer aldığı görülmektedir.⁸⁵⁶

أُمَّةٌ

⁸⁵⁷ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ âyetinde geçen ve ü-m-m sülâsi kökünden türeyen *ümme* (أُمَّةٌ) sözcüğü, Kur’ân’da “topluluk, millet, din, zaman, önder ve sınıf” gibi anlamlarda yer alan vücûh bir kelime olarak kabul edilmektedir.⁸⁵⁸ Hicr sûresinde “topluluk ve millet” anlamında geçen ilgili kelimenin, Kur’ân’da aynı lafızla ve aynı anlamı karşılayan birçok nazîri bulunmaktadır.⁸⁵⁹

أَجَلٌ

⁸⁶⁰ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا âyetinde geçen ve e-c-l sülâsi kökünden türeyen *ecel* (أَجَلٌ) sözcüğü, Kur’ân’da “belirlemek, ertelemek, müddet, iddet, sebep ve ecel/ölüm” gibi anlamlarda geçen vücûh bir lafızdır.⁸⁶¹ Hicr sûresinde “ecel” anlamında geçen söz konusu sözcük, Kur’ân’da aynı lafızla ve aynı anlamı karşılamak üzere nazîri birçok âyette yer almaktadır.⁸⁶²

⁸⁵⁵ Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 274-275; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 405-406; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 516-517; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 722-725.

⁸⁵⁶ Bakara 2/6; Âl-i İmrân 3/10; Mâide 5/10; Tevbe 10/37; Hûd 11/17; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 212-213; Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 274.

⁸⁵⁷ “Hiçbir ümmet kendi süresini öne alamaz...”, (Hicr 15/5)

⁸⁵⁸ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 47-49; Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 50; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 42-44; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 143-144; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 93-96.

⁸⁵⁹ Bakara 2/128,134; Nahl 16/36; Neml 27/83; Fâtır 35/24; Mukâtil bin Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 47; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 94.

⁸⁶⁰ “Hiçbir ümmet kendi süresini öne alamaz...”, (Hicr 15/5)

⁸⁶¹ Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 53-54; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 18-19; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 61-63.

⁸⁶² İsrâ 17/99; Lokmân 31/29; Zümer 39/5; Talâk 65/2; Neysâbü'rî, “*Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*”, 53; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 62.

الذِّكْرُ

⁸⁶³ الذِّكْرُ âyetinde geçen z-k-r sülâsi kökünün mastarı olan zikir (الذِّكْرُ) sözcüğü, vücûh bir lafız olarak birçok âyette yer almakta olup, Kur'ân'da “Kur'ân-ı Kerim, zikir, tesbih, öğüt, namaz, Tevrât, şeref, vahiy ve tefekkür” gibi anlamlarda geçmektedir.⁸⁶⁴ Hicr sûresinde “Kur'ân-ı Kerim” anlamında yer alan söz konusu sözcüğün, Kur'ân'da birçok yerde aynı lafızla ve aynı anlamı karşılamak üzere nazîrinin yer aldığı görülmektedir.⁸⁶⁵

مَجْنُونٌ

⁸⁶⁶ لَمَجْنُونٌ إِنَّكَ مَجْنُونٌ âyetinde yer alan ve c-n-n sülâsi kökünden türeyen *mecnûn* (مَجْنُونٌ) sözcüğü, vücûh bir kelime olarak Kur'ân'da “cin, delilik, örtmek, yılan, cenin, bahçe ve cennet” gibi birçok anlamda geçmektedir.⁸⁶⁷ Söz konusu kökten ism-i meful olarak türeyen ve “delilik” anlamına gelen *mecnûn* (مَجْنُونٌ) sözcüğü Hicr sûresindeki kullanıma uygun olarak aynı lafızla ve aynı anlamı ifade etmek üzere birçok nazîri âyette yer almaktadır.⁸⁶⁸

الْحَقُّ

⁸⁶⁹ مَا نُنزِلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ ve وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ âyetlerinde yer alan *hak* sözcüğü zû vücûh yani çok anlamlı kelimelerden biri olarak kabul edilmektedir. H-k-k sülâsi kökünden türeyen *hak* sözcüğü, Kur'ân'da “Kur'ân, İslam, tevhid, adalet, gerekli olmak, daha uygun, kıyamet ve pay” gibi birçok anlama

⁸⁶³ “Onlar: “Ey kendisine zikir indirilen kimse!” Hicr, 15/6.

⁸⁶⁴ Neysâbûrî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 141-143; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 180-183; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 302-306; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 344-348.

⁸⁶⁵ Kehf 18/101; Sâd 38/8; Fussilet 41/41; Kalem 68/51; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 53; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 182.

⁸⁶⁶ “...şüphesiz sen delisin” (Hicr, 15/6)

⁸⁶⁷ Neysâbûrî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 99; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 111-112; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 344-348.

⁸⁶⁸ Şuarâ 26/27; Kalem 68/51; Tûr 52/29; Tekvir 81/22; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 112; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 214.

⁸⁶⁹ “Melekleri ancak hak ile indiririz...” (Hicr 15/8)

gelmektedir.⁸⁷⁰ Zû vücûh, yani çok anlamlı olarak kabul edilen bu kelime Hicr sûresi sekizinci âyette “kesinleşmiş karar ve azap”, seksen beşinci âyette ise “gerçek” anlamında olup, bu anlamı aynı lafızlarla karşılayan nazîri birçok âyet bulunmaktadır.⁸⁷¹

شَيْعٌ

⁸⁷² شَيْعٌ الْأَوَّلِينَ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ âyetinde yer alan (شَيْعٌ) kelimesi, şî‘a (شَيْعَةٌ) kelimesinin çoğulu olup, zû vücûh bir kelime olarak kabul edilmektedir. Söz konusu kelime Kur’ân-ı Kerim’de “topluluk, millet, fırkalar, ordu ve muhtelif hevalar” anlamında geçmektedir.⁸⁷³ Çok anlamlı olarak kabul edilen söz konusu kelime, Hicr sûresinde “topluluklar” anlamında geçmekte olup, bu anlamı aynı lafızla karşılayan nazîri birçok âyet vardır.⁸⁷⁴

مَدَدًا

⁸⁷⁵ مَدَدًا وَالْأَرْضِ مَدَدًاهَا âyetinde yer alan ve m-d-d sülâsi kökünden türeyen *medde* fiili (مَدَّ), vücûh kelimelerden olup, Kur’ân’da “yaymak, uzatmak, göz dikmek, bırakmak, süre, sürüklemek ve desteklemek” gibi anlamlarda geçmektedir.⁸⁷⁶ Vücûh/çok anlamlı bir fiil olarak geçmiş zaman formuyla gelen ilgili kelime, Hicr sûresinin on dokuzuncu âyetinde “yaymak” anlamında olup, bu fiilin nazîri birçok âyette yer almaktadır.⁸⁷⁷ Yine aynı sûrenin seksen sekizinci عَمَّا مَدَدْنَا فِيهَا âyetinde “göz

⁸⁷⁰ Neysâbüürî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 103-106; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 139-141; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 266-269; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 254-258.

⁸⁷¹ En'am 6/62; Enfâl 8/5; Yûnus 10/30; Hac 22/62; Mukâtil bin Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 184-185; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 140;

⁸⁷² “And olsun ki, senden önce de çeşitli ümmetlere peygamber göndermiştik” (Hicr 15/10)

⁸⁷³ Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 271; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 376.

⁸⁷⁴ En'am 6/159; Kasas 28/4; Rûm 30/32; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 271; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 377.

⁸⁷⁵ “Yeri uzatıp yaydık...” (Hicr 15/19)

⁸⁷⁶ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 212-213; Neysâbüürî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 300-301; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 757-760.

⁸⁷⁷ Ra'd 13/3; Furkân 25/45; Kâf 50/7.

dikmek” anlamında geçen ve geniş zaman formuyla gelen bu fiilin nazîri Kur’ân’da yer almaktadır.⁸⁷⁸

الْمَاءُ

⁸⁷⁹ الْمَاءُ âyetinde yer alan ve temel anlamı “su” olan الْمَاءُ sözcüğü vüçûh bir kelime olup, Kur’ân’da “yağmur, meni ve Kur’ân” vb. anlamlarda geçmektedir.⁸⁸⁰ Çok anlamlı olarak kabul edilen söz konusu kelime, Hicr sûresinde “yağmur” anlamında geçmekte olup bu ifadenin aynı lafızla ve aynı anlamda nazîri birçok âyet Kur’ân’da yer almaktadır.⁸⁸¹

الْإِنْسَانُ

⁸⁸² الْإِنْسَانُ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ âyetinde yer alan *el-insân* الْإِنْسَانُ sözcüğü vüçûh bir sözcük olup, Kur’ân’da “Âdem, insan, âdemoğlu” anlamında geçmektedir.⁸⁸³ Ayrıca tefsirlerde, vüçûh ve nezâir alanında yazılan bazı eserlerde “insan” kelimesiyle ilgili geniş açıklamalar yapıldığı ve söz konusu kelimenin karşılığı olarak Hz. Peygamber’in davetine karşı çıkan küfrün elebaşlarının isimlerinin tek tek sayıldığı görülmektedir.⁸⁸⁴ Vüçûh bir sözcük olarak kabul edilen söz konusu lafız, Hicr sûresinde insanların atası olarak kabul edilen “Âdem” anlamında olup, aynı lafızla ve aynı anlamı karşılamak üzere Kur’ân’da nazîri birçok âyetin yer aldığı görülmektedir.⁸⁸⁵

⁸⁷⁸ Taha, 20/131; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve’n-Nezâir*, 213; Neysâbüri, *Vüçûhu’l-Kur’âni’l-Kerim*, 301.

⁸⁷⁹ “...ve gökten bir su indirdik...” (Hicr 15/22)

⁸⁸⁰ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve’n-Nezâir*, 189-190.

⁸⁸¹ Bakara 2/22; En’âm 6/99; Enfâl 8/11; Lokmân 31/10; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve’n-Nezâir*, 189.

⁸⁸² “Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.” (Hicr 15/26)

⁸⁸³ Neysâbüri, *Vüçûhu’l-Kur’âni’l-Kerim*, 64-65; Dâmegânî, *Kâmûsu’l-Kur’ân*, 49-52; Okuyan, *Kur’ân-ı Kerim Sözlüğü*, 103.

⁸⁸⁴ Bkz. Neysâbüri, *Vüçûhu’l-Kur’âni’l-Kerim*, 64-65; Dâmegânî, *Kâmûsu’l-Kur’ân*, 49-52.

⁸⁸⁵ Mü’minûn 23/12; Enbiyâ 21/37; Rahmân 55/14; Neysâbüri, *Vüçûhu’l-Kur’âni’l-Kerim*, 64; Dâmegânî, *Kâmûsu’l-Kur’ân*, 49.,

الدِّينُ

⁸⁸⁶ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ âyetinde yer alan din kavramı vücûh/çok anlamlı bir kelime olarak Kur'ân'da “din, tevhid, hesap, hüküm, kanun, millet ve boyun eğmek” gibi birçok anlamda kullanılmaktadır.⁸⁸⁷ Vücûh/çok anlamlı olarak kabul edilen ve Hicr sûresinde yevm/gün kelimesiyle birlikte “hesap günü” anlamında geçen din kavramının, aynı lafızla ve aynı anlamı ifade eden nazîri/benzeri birçok âyetin Kur'ân'da yer aldığı görülmektedir.⁸⁸⁸

سُلْطَانٌ

⁸⁸⁹ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ âyetinde yer alan سُلْطَانٌ (sultân) sözcüğü vücûh bir sözcük olarak kabul edilmektedir. Söz konusu sözcük, Kur'ân-ı Kerim'de “delil, güç, yetki ve üstün kılmak” gibi anlamlarda geçmektedir.⁸⁹⁰ Hicr sûresinde “hâkimiyet ve güç” anlamında geçen söz konusu kelimenin, aynı anlamı ifade eden nazîri birçok âyetin Kur'ân'da yer aldığı görülmektedir.⁸⁹¹

سَلَامٌ

⁸⁹² ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ âyetinde yer alan ve vücûh kelimelerden kabul edilen selâm (سَلَامٌ) sözcüğünün, Kur'ân'da “barış, güven, sahiplik ve samimiyet” gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.⁸⁹³ Çok anlamlı kelimelerden olan söz konusu

⁸⁸⁶ “Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!” (Hicr 15/35)

⁸⁸⁷ Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 135-136; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 178-179; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 337-339.

⁸⁸⁸ Fâtîha 1/4; Sâffât 37/20; Sâd 38/78; Vâkıa 56/56; Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 135; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 178.

⁸⁸⁹ “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.” (Hicr, 15/42)

⁸⁹⁰ Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 177; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 242-243; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 434-435.

⁸⁹¹ Nahl 16/100; Sâffât 37/30; İbrâhim 14/22; Sebe 34/21; Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 177; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 242; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 345.

⁸⁹² “Oraya emniyet ve selâmetle girin” (denilir, onlara).” (Hicr 15/46)

⁸⁹³ Neysâbü'rî, *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 177; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 245-246; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 436-438.

kelime Hicr sûresinde “güven” anlamında geçmekte olup, aynı lafızla ve aynı anlamı ifade eden nazîri birçok âyetin Kur’ân’da yer aldığı görülmektedir.⁸⁹⁴

اِخْوَانٌ

⁸⁹⁵ اِخْوَانًا âyetinde yer alan ve zû vücûh olan bu sözcük, Kur’ân’da “kan bağı kardeşliği, nesep kardeşliği, din kardeşliği, din ve velâyet kardeşliği, sevgi bağı ve arkadaş” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁸⁹⁶ Söz konusu sözcük Hicr sûresinde “sevgi ve muhabbet bağı” anlamında geçmekte olup, Kur’ân’da bu anlamı ifade eden nazîri âyet yer almamaktadır.⁸⁹⁷ Ancak bazı eserlerde görüldüğü şekliyle söz konusu kelimenin, din kardeşliği anlamına geldiği görüşü dikkate alınırca bu anlamı karşılayan nazîri âyetler Kur’ân’da yer almaktadır.⁸⁹⁸

الرَّحْمَةُ

⁸⁹⁹ اِلَّا الضَّالُّونَ âyetinde yer alan rahmet sözcüğü vücûh kelimelerden olup, Kur’ân’da “İslam, rahmet, iman, cennet, yağmur, nimet ve nübüvvet” gibi birçok anlamda geçmektedir.⁹⁰⁰ Hicr sûresinde “Allah’ın rahmeti” anlamında yer alan ve çok anlamlı kelimelerden kabul edilen söz konusu sözcüğün nazîri birçok âyet Kur’ân’da yer almaktadır.⁹⁰¹

الضَّالُّونَ

⁹⁰² اِلَّا الضَّالُّونَ âyetinde geçen d-l-l sülâsi kökü Kur’ân’da “yoldan çıkarmak, dalâlet, hüsrân, silmek/iptal etmek, şaşkınlık” vb.

⁸⁹⁴ Hûd 11/48; Enbiyâ 21/69; Kâf 50/24; Vâkıa 56/91; Neysâbüri, *Vücûhu'l-Kur’âni'l-Kerim*, 178; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 357.

⁸⁹⁵ “Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar” (Hicr 15/47)

⁸⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 135-136; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur’ân*, 24-25.

⁸⁹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, 135-136; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur’ân*, 24-25; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 132.

⁸⁹⁸ Âl-i İmrân 3/103; Hucurât 49/10; Haşr 59/10.

⁸⁹⁹ “(İbrahim:) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?” (Hicr 15/56)

⁹⁰⁰ Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur’ân*, 199-202; Suyûtî, *el-İtkân*, 303-304.

⁹⁰¹ Nisâ 4/83; Kehf 18/65; Meryem 19/2; Nûr 24/10, 20; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur’ân*, 199-202; Suyûtî, *el-İtkân*, 304; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yun*, 333.

⁹⁰² “(İbrahim:) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?” (Hicr 15/56)

birçok anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir.⁹⁰³ Söz konusu kökten türeyen *ed-dâllûn* (الذَّالُّونَ) sözcüğü, Hicr sûresinde “yoldan çıkanlar” anlamında yer almakta olup, bu anlamın nazîri birçok âyet Kur’ân’da yer almaktadır.⁹⁰⁴

ال

⁹⁰⁵ال لُوطِ الْمُرْسَلُونَ âyetinde yer alan *âl* (ال) sözcüğü vüçûh kelime olup, Kur’ân’da “aile, kavim ve zürriyet” gibi anlamlarda geçmektedir.⁹⁰⁶ Hicr sûresinde “aile” anlamına gelen ilgili sözcüğün, aynı lafızla ve aynı anlamda nazîri âyetlerin Kur’ân’da geçtiği görülmektedir.⁹⁰⁷

قَضَى

⁹⁰⁸قَضَى وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هُوَلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ âyetinde yer alan *kazâ* (قَضَى) fiilinin sülâsi kökü olan k-d-y, (ق-ض-ى) Kur’ân’da “farz kılmak, tavsiye etmek, haber vermek, tamamlanmak, ölmek ve boşanmak” gibi birçok anlamda kullanılmaktadır.⁹⁰⁹ Söz konusu kökten türeyen ve zû vüçûh bir fiil olarak kabul edilen ilgili kelime, Hicr sûresinde mazi/geçmiş zaman formuyla “haber vermek” anlamında geçmektedir. Söz konusu kelimenin aynı lafızla ve aynı anlamı karşılayan nazîri âyetlerin Kur’ân’da yer aldığı görülmektedir.⁹¹⁰

الْخِزْيِ

⁹¹¹وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْرِبُوا آيَاتِهِ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُكْذِبِينَ âyetinde yer alan fiilin sülâsi kökü olan h-z-y çok anlamlı bir kelime olarak Kur’ân’da “ölüm ve sürgün, azap, alçaklık ve rezillik”

⁹⁰³ Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 292-293; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 519-523.

⁹⁰⁴ Bakara 2/198; Âl-i İmrân 3/90; En'âm 6/77; Mü'minün 106; Şuarâ 26/86; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 293; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yun*, 407; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 520.

⁹⁰⁵ “Elçi Melekler Lût ailesine gelince” (Hicr 15/61)

⁹⁰⁶ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 101-102; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yun*, 122-123.

⁹⁰⁷ Mü'min 40/28; Kamer 54/34; Mukâtil bin Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 101-102; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yun*, 122.

⁹⁰⁸ “Ona şu hükmümüzü vahyettik: “Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.” (Hicr 15/66)

⁹⁰⁹ Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 383-385; Suyûtî, *el-İtkân*, 305.

⁹¹⁰ İsrâ 17/4; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 123; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-A'yun*, 507.

⁹¹¹ “Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!” dedi” (Hicr, 15/69)

anlamında geçmektedir.⁹¹² vüçûh bir fiil olarak Hicr sûresinde muzârî/geniş zaman formuyla yer alan bu sözcük “rezil etmek” anlamında geçmekte olup, bu anlamı karşılayan nazîri âyetler Kur’ân’da geçmektedir.⁹¹³

الصَّيْحَةُ

⁹¹⁴ فَأَخَذْتُهُمُ الصَّيْحَةَ مُشْرِقِينَ âyetinde yer alan *sayha* sözcüğü, vüçûh kelimelerden olup, Kur’ân’da “azap, sûra birinci ve ikinci üfürüş” anlamında geçmektedir.⁹¹⁵ Hicr sûresinde “Ehlü'l-Kurâ” olarak tabir edilen kavimlerin hazin sonlarını tasvir etmek üzere “korkunç ses/azap” anlamında geçen söz konusu kelimenin, aynı anlamı karşılamak üzere nazîri, Kur’ân’da birçok âyette yer almaktadır.⁹¹⁶

إِمَامٌ

⁹¹⁷ فَاتَّقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِيبَا مُبِينٍ âyetinde yer alan *imâm* (إِمَامٌ) sözcüğü vüçûh kelimelerden olup, Kur’ân’da “önder, amel defteri, levh-i mahfûz, Tevrât, açık veya bilinen yol” gibi anlamlarda geçmektedir.⁹¹⁸ Hicr sûresinde de yer alan imâm (إِمَامٌ) sözcüğü “bilinen yol” anlamına gelmektedir. Yapılan araştırma neticesinde bu anlamı ifade eden nazîri bir âyetin Kur’ân’da yer almadığı görülmüştür.

حِجْرٌ

⁹¹⁹ وَالْقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجْرِ الْمُرْسَلِينَ âyetinde yer alan ve çalıştığımız sûrenin özel ismi olan *hicr* sözcüğü, vüçûh kelimelerdendir. İlgili sözcük Kur’ân’da “yakıt, taş, kaya, akıl, yasak, mükâfat, Semûd kavmi ve ev” gibi birçok anlama gelmektedir.⁹²⁰

⁹¹² Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 37-38; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 156-157.

⁹¹³ Hûd 11/78; Hac 22/9; Mukâtil bin Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 38; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 156-157.

⁹¹⁴ “Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı” (Hicr 15/73)

⁹¹⁵ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 203; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 285.

⁹¹⁶ Hûd 11/67,94; Mü'minûn 23/41; Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 203; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 285.

⁹¹⁷ “Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir” (Hicr 15/79)

⁹¹⁸ Mukâtil b. Süleymân, *el-Vüçûh ve'n-Nezâir*, 46-47; Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 44-45.

⁹¹⁹ “Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.” (Hicr 15/80)

⁹²⁰ Dâmegânî, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 118-119; Okuyan, *Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, 229-231.

Vücûh kelimelerden biri olan ve ashâbu'l-hicr terkihiyle sadece Hicr sûresinde yer alan bu sözcük, Semûd kavminin yaşadığı kayalık bölgeyi ifade etmektedir.

2.2.17. Kıraat Farklılıkları

K-r-e (أ-ر-ق) sülâsi kökünden türeyen *kıraat* (قراءة) kelimesi, sözlükte “okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek ve cem etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁹²¹

Terim olarak kıraat ilmi, Kur’ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve okunuş farklılıklarını, ravilerine nisbet ederek aktaran ilim şeklinde tanımlanmaktadır.⁹²²

Bu tanım bir obje olarak Kur’ân lafızlarıyla ve eda keyfiyetleriyle ilgilenmek suretiyle nahiv, dil ve tefsir ilimlerini dışarda bırakmaktadır.⁹²³ Yine bu tanımda, ravilere nisbet edilen okunuşlarla söz konusu rivâyetlerin mütevâtir olarak Hz. Peygamber’e ulaşması kastedilmekte; böylece naklin ve şifahî aktarımın esas olduğu ve bu alanda içtihadı yer olmadığı anlaşılmaktadır.⁹²⁴ Hz. Peygamber kendisine inen âyetleri kendisi okuyor, ashabına okutuyor ve sahabe de öğrendikleri âyetleri sözlü olarak başkalarına aktarıyordu. Ancak her sahabînin Hz. Peygamber’den Kur’ân’ı öğrenme şekli aynı değildi. Kimi sahabî kıraati bir harf, kimisi iki, kimisi de bundan daha fazla harfle almıştır.⁹²⁵ Kur’ân kıraatine büyük önem sahâbe-i kirâm Hz. Peygamber’in vefatından sonra farklı okuyuşları ve rivâyetleri muhafaza etmeleri ve kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmaları sûretiyle bu alanda önemli bir görevi yerine getirmişlerdir.⁹²⁶ Bu aktarımın bir neticesi olarak ortaya çıkan kıraat ilmiyle ilgili ana konulardan olan ve bir ruhsat olarak okumayı kolaylaştırmayı amaçlayan yedi harf meselesi, kıraat ihtilaflarının en önemli dayanağı olmuştur.⁹²⁷ Hz. Ebubekir

⁹²¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, "قرأ"; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "قرأ"; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "قرأ".

⁹²² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), *Müncidül-Mükriîn ve Mürşidüt-Tâlibîn*, (Beyrut; Dâru'l-Kutubi'l ilmiyye, 1420/1999), 9; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 17.

⁹²³ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 17.

⁹²⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 364; Nureddin İtr, *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerim*, 146.

⁹²⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 364;

⁹²⁶ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 31.

⁹²⁷ Abdulhamit Birişik, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 22: 427.

(r.a) devrinde Kur'ân'ın cem' edilmesi ve Hz. Osman (r.a) dönemindeki istinsah çalışmaları bu duruma ışık tutmaktadır.

İslâmî ilimlerde bir âyet ve hadis metnini senetle aktarma yöntemi kadim bir geleneğe sahiptir. Bu yöntem, bir sözün veya ifadenin güvenilirliğini tesbit etmek için sözün asıl sahibine dayandırılması ve bu sözü birbirlerine aktaran şahısların isimlerinin tek tek sayılması şeklinde gerçekleşmiştir. Söz konusu Allah kelâmı ve onun kıraatı olunca, bu husus daha da önem kazanmıştır. Kıraatler başlangıçta aslını muhafaza etmek üzere belli bir senet zinciriyle hâfızlar ve kıraat imamları tarafından şifâhî olarak nakledilmişken daha sonra ortaya çıkabilecek karışıklık ve disiplinsizliğin önüne geçmek maksadıyla tedvin edilmeye başlanmış, kayıt altına alınmış ve böylece ilmî bir disiplin hüviyeti kazanmıştır.⁹²⁸

Kıraatler, mütevâtir, meşhûr, ahâd, şazz, mevzu ve müdrec gibi kısımlara ayrılmaktadır.⁹²⁹ Kıraat âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından bir kıraatin sahih sayılabilmesi için bazı şartlar ileri sürülmüştür. Buna göre söz konusu kıraat; makbul ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşmalı, Arap diline bir vechle (şekil) de olsa uygun olmalı ve de Hz. Osman Mushaflarından birisine ihtimalli de olsa uygunluk arzetmelidir.⁹³⁰ Bu şartları taşıyan kıraatlere Kıraat-ı Seb'a (yedi kıraat)⁹³¹ ve Kıraat-ı Aşr (on kıraat) denilmektedir.⁹³²

Kur'ân'ı anlamaya çalışan İslam âlimleri tarafından İslamın ilk asırlarından günümüze kadar oluşturulan disiplinler arasında, en öncelikli ve en önemli konulardan birisi hiç şüphesiz "Kıraat İlmi" olmuştur. Kıraatler, Kur'ân'ın

⁹²⁸ Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 74.

⁹²⁹ Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Müncidül-Mükriîn*, 18; Suyutî, *el-İtkân*, 163; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 379-380; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 176; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerim*, 148-149.

⁹³⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), *en-Neşr fî'l-Kıraati'l-Aşr*, tah. Ali Muhammed ed-Dabbâ', (Beyrut; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), I, 9; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 369; Nureddin Itr, *Ulûmu'l-Kur'ân'il-Kerim*, 148-149.

⁹³¹ Ebubekir b. Mücâhid (ö. 324/936), tarafında sistemleştirilen ve Nâfi, (ö. 169/785), İbn Kesîr, (ö. 120/738), Ebû Amr, (ö. 154/774), Âsım, (ö. 127/744), Hamze, (ö. 156/772), Kisât, (ö. 189/805) gibi kıraat imamlarını sahih kıraatler kategorisinde kabul eden taksime Kıraat-ı seb' denir.

⁹³² Kıraat-ı seb' taksiminde adı geçen kıraat imamlarına İmam Cezerî (ö. 833/1429), Ebu Ca'fer. (ö. 132/749), Ya'kûb, (ö. 205/820) ve Halefû'l-Âşir, (ö. 229/843) gibi kıraat imamlarını eklemek sûretiyle yedili taksime alternatif olarak bu taksimin öğretim müfredatına girmesini sağlamış ve bu taksime Kıraat-ı aşr denmiştir.

anlaşılmasına getirdiği yorum zenginliği sayesinde daima tefsir ilmiyle sıkı bir ilişki içinde olmuştur. Bu ilişkiden dolayı müfessirlerin büyük çoğunluğunun, mücmel ve mübhem kelimelerin izahında bu alandan istifade etmişlerdir. Gerek nazmı gerekse manasıyla eşsiz olan Kur'ân-ı Kerim, ortak bir metne sahip olsa da kendisinde bazı telaffuz ve tilâvet farklılıkları bulunmaktadır. Kur'ân'ın telaffuz keyfiyetinden yani fonetiğinden kaynaklanan kıraat farklılıklarının âyetlerde anlam değişmelerine etki etmediği hemen hemen bütün müfessirler tarafından kabul edilen bir durumdur. Bunun yanında bazı kelimelerin i'rabında, harekesinde, harfinde ve kalıbında görülen bazı ferşü'l-huruf⁹³³ (kelimelerdeki değişim) okumaların anlam farklılıklarına genel olarak çok az; bazen de farklı hükümlerin çıkarılmasına sebep olacak kadar mana farklılığına etki ettiği görülmektedir.⁹³⁴

Yukarıda yapılan değerlendirmelerden sonra gerek fonetik açıdan gerekse manaya etki eden ve etmeyen ferşü'l-hurûf kapsamındaki kıraat farklılıkları Hicr sûresi özelinde irdelenecektir.

1- رَبِّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ- “*İnkâr edenler, "Keşke müslüman olsaydık" diye çok arzu edeceklerdir.*” (Hicr 15/2) âyetinde altı çizili kelimeyi İmam Nâfi‘, Ebu Ca’fer ve Âsım şeddetsiz olarak رَبِّمَا şeklinde okumuşlardır. Bunların dışındaki kıraat imamları ise şeddelli olarak رَبِّمَا şeklinde okumuşlardır.⁹³⁵

2- مَا نُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ- “*Biz melekleri ancak hak ile indiririz...*” (Hicr 15/8) âyetinde altı çizili fiili Hafs, Hamze, Kisâî ve Halefü'l-Âşîr, iki nûndan (ن) birincisini zamme/ötrenin, ikincisini fethanın/üstünün harekesiyle okumuşlardır. Zây (ز) harfini ise kesre/esrenin harekesiyle okumuşlardır.⁹³⁶ Bu durumda الْمَلَائِكَةَ kelimesi de açık mef’ul olarak irab edilir ve âyetin anlamı “*melekleri ancak hak ile indiririz*” olur.

⁹³³ Kıraat literatüründe “okunuşunda farklılık vâki olan ve üzerine kıyas yapılamayan cüziyyata” ferşü'l- hurûf denir.

⁹³⁴ Yaşar Akaslan, “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”, O.M.Ü İlahiyat Fakültesi İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı, 4 (Samsun 2017): ss. 6-31.

⁹³⁵ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), *et-Teyssîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, tah. Otto Pretzl, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1404/1984), 135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfu Fûdalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l Erbaati Aşer*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998), 345.

⁹³⁶ Dânî, *et-Teyssîr*, 135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345.

Ebubekir Şu‘be ise söz konusu kelimeyi تَنْزَلْ şeklinde meçhul sigâ ile okuyarak الْمَلَائِكَةُ kelimesinin son harfini zamme harekeyle okumuştur.⁹³⁷ Bu durumda ilgili kelime, naib-i fail olarak irab edilir ve cümlelerin anlamı “*melekler ancak hak ile indirilir.*” olur. Bunların dışındaki kıraat imamları ise söz konusu cümlede geçen تَنْزَلْ filindeki ت (ta) harfine fetha/üstün hareke takdir etme hariç, Ebubekir Şu‘be gibi okumuşlardır.⁹³⁸

3- لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ-3: “Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır” derler. (Hicr 15/15) âyetinde altı çizili kelimeyi İbn Kesîr şeddesiz olarak سُكِّرَتْ şeklinde; diğer kıraat imamları ise yukarıda yazıldığı gibi şeddeli olarak okumuşlardır.⁹³⁹ Bu iki farklı okuyuştan şeddeli olan kıraatte bu işin ziyadeyle ve çoğalarak tekrar tekrar meydana geleceği anlaşılmakta; şeddesiz kıraatte ise söz konusu sözcüğün "سَكْرَتُ الْمَاءِ" “suyun akış yolunu kestim” anlamından hareketle bakışların görmekten alıkonması olarak anlaşılmaktadır.⁹⁴⁰

4- وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ-4: “Biz, rüzgârları aşılavıcı olarak gönderdik...” (Hicr, 15/22) âyetinde altı çizili kelimeyi Hamze ve Halefü’l-Âşîr الرِّيحْ şeklinde müfred/tekil, bunların dışındakiler ise cemi/çoğul formuyla okumuşlardır.⁹⁴¹

5- إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلِصِينَ-5: “Ancak onlardan ihlâşlı kulların müstesna.” (Hicr 15/40) âyetinde altı çizili kelimeyi Nâfi‘, Âsım, Hamze, Kisâî, Ebu Ca’fer ve Halefü’l-Âşîr âyette geçtiği şekliyle; bunların dışındakiler ise lâm (ل) harfini kesre harekeyle الْمُخْلِصِينَ şeklinde okumuşlardır.⁹⁴²

⁹³⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 135; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345

⁹³⁸ Dâni, *et-Teysîr*, 135; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345

⁹³⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345

⁹⁴⁰ Taberî, *Câmi’ul-Beyân*, XIV, 26; Abdurrahman b. Muhammed Ebü Zür’â (ö. 403/1012), *Hüccetü’l-Kıraât*, tah. Saîd el-Afgânî, (Kâhire, Dâru’r-Risâle, ts.) 381; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 401; Râzî, *Me’âtil-hü’l-Gayb*, XIX, 171.

⁹⁴¹ Ebü Zür’â, *Hüccetü’l-Kıraât*, 382; Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345.

⁹⁴² Dâni, *et-Teysîr*, 128; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345

Söz konusu âyete, birinci kıraate göre “Allah onlara hidâyet ve iman vermek sûretiyle onları muhlis kimselerden kılmıştır”; ikinci kıraate göre ise “onlar dini Allah’a has kılarak yaşayan kimselerdir” anlamı vermek mümkün olmaktadır.⁹⁴³

6- قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ- (Allah) şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur.” (Hicr 15/41) âyetinde altı çizili olan صِرَاطٌ kelimesini Kunbûl صِرَاطٌ şeklinde; Ruveys ve Halefû'l-Âşir ilgili kelimeyi işmâm⁹⁴⁴ ile; bunların dışındakiler ise âyette geçtiği şekliyle okumuşlardır.⁹⁴⁵

Aynı âyette geçen عَلَيَّ lafzını, Ya'kûb عَلَيَّ, diğer kıraat imamları ise âyette yazıldığı gibi عَلَيَّ şeklinde okumuşlardır.⁹⁴⁶

Âyette geçtiği üzere عَلَيَّ şeklindeki kıraate göre anlam “işte bana ait, bana ulaştırılan ya da bana göre dosdoğru yol; عَلَيَّ şeklindeki kıraate göre bu lafız ref/ötre makamında sırat/yol kelimesinin sıfatı olarak “işte yüce, dosdoğru yol budur” olmaktadır.⁹⁴⁷

7- لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ- “Cehennem yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır.” (Hicr 15/44) âyetinde altı çizili kelimeyi Ebubekir Şu'be, جُزْءٌ, Ebu Ca'fer, جُزْءٌ; bunların dışındakiler ise âyette geçtiği haliyle okumuşlardır.⁹⁴⁸

8- اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ve إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ- “Şüphesiz takva sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.” (Hicr 15/45) ve “Oraya emniyet ve selâmetle girin (denilir, onlara)”. (Hicr 15/46). âyetlerinde yer alan عُيُونٍ kelimesini Nâfî', Ebu Amr, Hafs ve Hişâm âyette geçtiği gibi, bunların dışındaki

⁹⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 68; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 381.

⁹⁴⁴ Bir kıraat terimi olarak farklı anlamlara gelen işmâm: Sâd (ص) harfinin zây (ز) harfine karıştırılarak okunmasıdır ki buna aynı zamanda sâd-ı müşemm/işmâm edilen sâd (ص) da denir; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 224; Nihat Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 91.

⁹⁴⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 346.

⁹⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 346.

⁹⁴⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, II, 89; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, III, 146; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 69-71; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 407; Begâvî, *Meâlimu't-Tenzîl*, IV, 382; Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, III, 161.

⁹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 346.

kıraat imamları ise ayn (ع) harfinin kesresiyle عِيُون şeklinde okumuşlardır.⁹⁴⁹ Yine aynı âyetlerde yer alan اَدْخُلُوهَا fiilini Ruveys rubaî fiilerden olan if‘âl babından اَدْخُلُوهَا şeklinde ve sülasi fiil kökünden türeyen emr-i hâzırın ilk harfinin harekesini عِيُون lafzının son harfinin harekesine naklederek اَدْخُلُوهَا عِيُون şeklinde; bunların dışındakiler ise âyette geçtiği gibi sülasi fiil kökünden türeyen emr-i hâzır kalıbında okumuşlardır.⁹⁵⁰

9- لَا تَوَجَلْ إِنَّا نُنشِركَ بِغَلَامِ عَالِمٍ-9 “*Dediler ki: Korkma; biz sana bilgili bir oğul müjdeliyoruz.*” (Hicr 15/53) âyetinde altı çizili fiili Hamze نَبَشُرُكَ şeklinde; diğer kıraat imamları ise âyette geçtiği gibi okumuşlardır.⁹⁵¹

10- قَالَ أَبَشْرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ تَبَشِّرُونَ-10 “*(İbrahim:) Ben ihtiyarmışken beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?* dedi.” (Hicr 15/54) âyetinde yer alan تَبَشِّرُونَ kelimesini Nâfi تَبَشِّرُونَ şeklinde nûn (ن) harfini şeddesiz ve kesre harekeyle; İbn Kesîr nûn (ن) harfini şeddeli ve kesre harekeyle تَبَشِّرُونَ; bunların dışındaki kıraat imamları ise âyette geçtiği gibi nûn (ن) harfini fetha harekeyle okumuşlardır.⁹⁵²

11- قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ-11 “*(İbrahim:) dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?*” (Hicr 15/56) âyetinde yer alan altı çizili fiili Ebu Amr, Kisâi, Ya’kub ve Halef nûn (ن) harfinin kesresiyle يَقْنَطُ şeklinde; bunların dışındaki kıraat imamları ise âyette geçtiği gibi okumuşlardır.⁹⁵³

12- إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ-12 “*Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız.*” (Hicr 15/59) âyetinde altı çizili kelimeyi Hamze ve Kisâi, Ya’kub ve Halefû'l-Âşir cîm (ج) harfini şeddesiz olarak لَمُنَجُّوهُمْ şeklinde; bunların dışındaki kıraat imamları ise âyette yer aldığı şekliyle şeddeli olarak okumuşlardır.⁹⁵⁴

⁹⁴⁹ Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 345.

⁹⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 346.

⁹⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 301; Dimyâtî, *İthâf*, 346.

⁹⁵² Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 347.

⁹⁵³ Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 347.

⁹⁵⁴ Dâni, *et-Teysîr*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 347.

13- إِلَّا أَمْرَاتُهُ فَدَرْنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ- “(Fakat Lût'un) karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik.” (Hicr 15/60) âyetinde yer alan altı çizili kelimeyi Ebû Bekir Şu'be dâl (د) harfini şeddesiz olarak; onun dışındakiler ise şeddeli olarak okumuşlardır.⁹⁵⁵ Bu farklılığın neticesi olarak ilgili kelime “güç ve kudret” anlamında olmayıp, “takdir etme” anlamına gelmektedir. Bahse konu olan فَدَرْنَا fiilinin şeddeli ve takdir etme anlamındaki kullanımı şeddesiz kullanıma göre Kur'ân'da daha yaygın olarak yer aldığından bu kullanım tercihe şayan olarak kabul edilmiştir.⁹⁵⁶

14- فَاسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ- “Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar...” (Hicr 15/65) âyetinde altı çizili kelimedeki hemzeyi (إ) Nâfi', İbn Kesîr ve Ebu Ca'fer vasıl hemzesi olarak فَاسْرِ şeklinde; bunların dışındaki kıraat imamları ise katı' hemzesi olarak âyette yer aldığı gibi فَاسِرٍ şeklinde okumuşlardır.⁹⁵⁷

15- فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ- “Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir.” (Hicr 15/94) âyetinde altı çizili kelimeyi Hamze, Kisâî, Halefü'l-Âşir ve Ruveys sâd (ص) harfini zây (ز) harfine işmâm ederek; bunların dışındakiler ise işmâm etmeksizin âyette yer aldığı şekil üzere okumuşlardır.⁹⁵⁸

16- نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغُفُورُ الرَّحِيمُ- “(Resûlüm) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver.” (Hicr, 15/49) ve وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ- “De ki: Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.” (Hicr 15/89) âyetlerinde altı çizili izâfet yâ'larını (ي) Nâfi', Ebu Ca'fer, İbn Kesîr ve Ebu Amr yâ'nın (ي) fethasıyla إِنِّي أَنِّي عِبَادِي şeklinde; bunların dışındaki kıraat imamları ise âyette yer aldığı şekliyle okumuşlardır.⁹⁵⁹ Yine aynı sûrede yer alan (قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنَّ...) âyetindeki yâ (ي)

⁹⁵⁵ Dâni, *et-Teyşir*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 347.

⁹⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XIX. 204.

⁹⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 291; Dimyâtî, *İthâf*, 348.

⁹⁵⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 348.

⁹⁵⁹ Dâni, *et-Teyşir*, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 348.

harfini Nâfi‘ ve Ebu Ca’fer fetha harekeyle بَتَّابِيْ şeklinde; bunların dışındaki kıraat imamları ise âyette yer aldığı şekliyle okumuşlardır.⁹⁶⁰

قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيِّفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ve وَأَتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ-17 (Lût) onlara “Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın. Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!” dedi. (Hicr, 15/68-69) âyetlerinde altı çizili kelimeleri Ya’kûb, yâ (ي) harfini isbat ederek تَفْضَحُونِي ve وَلَا تُخْزُونِي şeklinde; diğer kıraat imamları ise âyetlerde yer aldığı şekliyle okumuşlardır.⁹⁶¹

Yapılan araştırma sonucunda ferşü’l-hurûf kapsamında değerlendirilen harf, hareke ve i’rab değişikliklerinin bir kısmının manaya etki ettiği, bir kısmının ise manaya etki etmediği görülmüştür. Ferşü’l-hurûf kapsamındaki kıraat farklılıklarının ictihâdî olmadığını ilgili farklılıkların hepsinin Hz. Peygamber tarafından telaffuz edildiğini söylemek gerekmektedir. Ele alınan kelimelerde var olan görünürdeki lafız farklılıkları aynı zamanda telaffuz ve mana zenginliği de oluşturmaktadır. Kıraat farklılıklarının âyetlere kazandırdığı esneklik ve zenginlik âyetlerde var olan mesajın tam olarak aktarılmasına da imkân hazırlamaktadır.⁹⁶²

2.2.18. Vakf ve İbtidâ

Vakf (الوقف) sözcüğü sözlükte “durmak, hapsetmek ve dinlendirmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁶³

Birçok âlim tarafından ele alınıp tanımı yapılan vakf, tecvid ilmi ıstılahı olarak manayı tamamlamak için kıraat âlimlerinin tesbit ettiği yerlerde durmak; mananın bozulmayacağı bir yerden başlamak suretiyle kıraatte kelimelerin edâ keyfiyetlerinin bilinmesini sağlayan yüce bir ilim olarak tarif edilmektedir.⁹⁶⁴

⁹⁶⁰ Dâni, *et-Teyssîr*, 136; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 348.

⁹⁶¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 302; Dimyâtî, *İthâf*, 348.

⁹⁶² Akaslan, “Kırâat-i Aşere’de Ferş Yönünden Farklılıklar”, 28.

⁹⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “وقف”; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, “وقف”.

⁹⁶⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 342; Temel, *Kur’an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, 41-42.

Büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî, maksadı daha açık bir şekilde belirterek vakfı şöyle tarif etmektedir: Vakf, kıraate tekrar başlamak niyetiyle, kelime üzerinde âdet olduğu üzere nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibarettir.⁹⁶⁵

İbtidâ (الإبتداء) sözcüğü, sözlükte “başlamak” anlamına gelmektedir.⁹⁶⁶ Terim olarak ibtidâ, ilk defa kıraate başlamak veya vakf yaptıktan sonra kıraate tekrar başlamak demektir.⁹⁶⁷

Kur'ân-ı Kerim'in delâlet ettiği mananın anlaşılmasında doğrudan etkiye sahip olan tecvid ilminin en önemli alt dallarından biri olan vakf ve ibtidâ konusunun bilinmesi önemlidir. Bu durum, gerek hadis kaynaklarında gerekse Kur'ân ilimleriyle alakalı kaleme alınan eserlerde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Birçok rivâyette Hz. Peygamber'in, mananın anlaşılmasına büyük etkisi olan vakf ve ibtidâ konusuna büyük önem verdiği ve buna riâyet etmeyenleri te'dip ettiği kaydedilmektedir.⁹⁶⁸

Allah Teâlâ'nın kitabının anlaşılması, âyetlerin maksatlarının bilinmesi, i'câzının ortaya çıkarılması, mananın açıklığa kavuşması, Kur'ân'ın anlam denizinde derinlemesine düşünmenin gerçekleştirilmesi, vakf ve ibtidâ konusunun bilinmesine bağlıdır.⁹⁶⁹ Bundan dolayı ilk dönemlerden itibaren vakf ve İbtidâ konusu önemsenmiş ve bu alanda özel bir literatür oluşmuştur.⁹⁷⁰ Kur'ân âyetlerinin neresinde vakf yapılıp yapılamayacağı ve vakf yapılırsa ibtidanın nereden yapılacağı bu alanda eser kaleme alanlar tarafından tek tek tesbit edilmiş ve Kur'ân okuyucusunun hizmetine sunulmuştur.

⁹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 317; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 259.

⁹⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "أب" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "أب" mad.

⁹⁶⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 317; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 260.

⁹⁶⁸ Müslim, *Kitâbu'l-Cumu'a*, 13; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 342.

⁹⁶⁹ Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî (ö. 560/1165), *İ'telü'l-Vukûf*, tah. Muhammed b. Adillâh b. Muhammed el-İ'dî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), I, 13.

⁹⁷⁰ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö. 385/995), *Kitâbu'l-Fihrist*, tah. Rıza Teceddüd b. Zeynelabidîn, (Tahran: ys., 1350/1971), 163.

Vakf ve İbtidâya ilişkin iki temel tarîkin/usûlün benimsendiği görülmektedir. Birincisi Ebu'l-Alâ tariki,⁹⁷¹ diğeri Secâvendî tarikidir.⁹⁷² İbn Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165) tarafından tespit edilen vakf noktalarının, bazı harflerin rumuzlarıyla mushafta yer almasından dolayı bu başlık altında, bu tarîke/usûle ait vakf noktalarına değinilmeyecektir. Bahse konu olan Hicr sûresi, Ebu'l-Alâ tarîki/usûlü açısından irdelenecek ve bu tarike/usûle ait vakf noktaları tesbit edilecektir. Bu aşamada İslam âlimlerinin vakfî; vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh olarak dört kısma⁹⁷³ ayırmasından dolayı başlıklandırma bu taksime göre yapılacaktır.

Ayrıca bahsi geçen taksimât tanımlarıyla birlikte ilgili başlıkta verilecek, ardından Hicr sûresinde söz konusu tanımlara uygun vakf noktaları tesbit edilecektir.

2.2.18.1. Vakf-ı Tâm

Vakf-ı tâm, kendisinden sonrasıyla (mâba'd) lafız ve mana yönünden ilgisi bulunmayan bir kelime üzerinde yapılan vakftır.⁹⁷⁴ Bu tür bir vakfta söz; lafız ve mana olarak tamam olduğundan ve kendisinden sonraki cümleden bağımsız olarak bir yargı bildirdiğinden buna tam vakf denmiştir. Bundan dolayı vakf-ı tâm konu bitiminde, anlamı tamam olan cümlelerin sonunda ve sûre sonlarında gerçekleşmektedir. Bu tür bir vakf yapıldıktan sonra vakf yapılan kelimeyi tekrar okumaksızın kalınan yerden cümleyi takip eden söz ile okuma faaliyetine devam edilir.

⁹⁷¹ Bu tarik/usûl kıraat âlimi Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemezânî (ö. 560/1173) tarafından oluşturulan ve birçok kıraat âlimi tarafından benimsenen tariktir/usuldür; Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 184.

⁹⁷² Kıraat âlimi ve müfessir olarak kabul edilen Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî (ö. 560/1165) tarafından oluşturulan ve vakf noktalarının belli başlı harflerin remzleriyle tesbit ve tayin edildiği tariktir/usuldür.

⁹⁷³ Yukarıda verilen vakf taksimatına ilave olarak bazı âlimler tarafından daha detaylı bir taksimat yapılmıştır. Bu taksimâta göre vakf; tâm, muhtar, kâfi, hasen ve kabîh olarak beşli bir taksime tabi tutulmuştur. Bazıları ise vakfî, tam ve benzeri, nâkis ve benzeri, hasen ve benzeri; diğer kısımları ise tam ve etemm, kâfi ve ekfâ, hasen ve ahsen, sâlih ve aslah, kâbih ve akbah şeklinde de bir taksime tutmuşlardır. Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 351-352; Suyutî, *el-İtkân*, 178; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 327.

⁹⁷⁴ Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053), *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, tah. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, (Umman: Dâr-u Umar, 1422/2001), 8; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 186; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 328.

Bu tanım doğrultusunda Hicr sûresinde geçen vakf-ı tâm örnekleri şunlardır:

الرَّ 975 تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ (١) 976 دَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهَهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
(٣) 977 لَوْ مَا تَأْتِينَ بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (7) 978 وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ
(20) 979 وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (21) 980 لَهَا سَبْعَةٌ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ
جُزْءٌ مَقْسُومٌ (44) 981 لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ (48) 982 إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ (77) 983
فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمْ لِبِئْسَ لِيَامٍ مُبِينٍ (79) 984 فَمَا أُغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (84) 985 وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ 986 وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأَيُّتٌ فَاصِّحٌ الصِّفْحِ الْحَمِيلِ (85) 987 إِنْ رَبِّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ
(86) 988 وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ (87) 989 الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ
(96) 990 وَعَابُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (99) 991

Yukarıda altı çizili kelimelerde tesbit edilen vakf noktalarında kelâmın, lafız ve mana olarak tamamlanlandığı; başka bir ifadeyle sözün her bakımdan tamam olduğu görülmektedir. Vakf-ı tâm ile kastedilen mana güçlü bir şekilde beyan edildiğinden, söz konusu sûrenin tesbit edilen vakf noktalarına riâyet ederek okunması kastedilen manaya uygun bir okuma açısından büyük önem arz etmektedir.

975 Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

976 Ebubekir Muhammed b. El-Kâsım b. Beşşâr el-Enbâri (ö. 328/939), *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, tah. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, (Dimâşk: Mecmeatü'l-Lügati'l-Arabiyye, 1390/1971), II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113; Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ* tah. Abdurrahman ed-Darhûnî, (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1428/2008), I, 393.

977 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113, 113; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

978 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113, 113; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

979 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

980 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

981 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 395.

982 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 395.

983 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 397.

984 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113; Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 397.

985 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 397.

986 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

987 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

988 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 397.

989 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

990 Enbâri, *İzâhü'l-Vakf*, II, 744; Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

991 Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 398.

2.2.18.2. Vakf-ı Kâfi

Vakf-ı kâfi, bir lafzın ve kelime dizisinin son bulduğu; fakat mana itibariyle kendisinden sonra gelen cümleyle alakası devam eden bir kelime üzerinde yapılan vakfa denir.⁹⁹² Genel olarak fâsılalarda ve âyet aralarında bulunan vakf-ı kâfi istenilen manayı tekid ettiği için gereklidir ve vakf yapılan kelime tekrar okunmadan kendisinden sonra gelen kelimeyle okumaya devam edilmelidir.⁹⁹³

Bu tanım doğrultusunda Hicr sûresinde geçen vakf-ı kâfi örnekleri şunlardır:

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (٣)⁹⁹⁴ ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُهُمُ الْأَمْلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (٣)⁹⁹⁵ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرِيْبَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ (4)⁹⁹⁶ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِعَابِ الْأَوَّلِينَ (10)⁹⁹⁷ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ (11)⁹⁹⁸ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (13)⁹⁹⁹ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (16)¹⁰⁰⁰ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ (18)¹⁰⁰¹ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (22) وَإِنَّا لَنَخُنُّ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ (23) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (24) وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَخْشَرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (25)¹⁰⁰² وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (26) وَالْجَنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (27) فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (29) وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ (35) قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (36) إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (38) قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أَغْوِيْتَهُمْ أَجْمَعِينَ (39) قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ (41) إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (42) وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ (43) ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينٍ (46) وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلِيٍّ إِخْوَانًا عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ (47)¹⁰⁰³ قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (55) إِلَّا أَمْرًا تَهُدُّنَا إِنَّهَا لَمِنَ الْغَايِرِينَ (60) قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (62) وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ (64) لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ

⁹⁹² Dâni, *el-Müktefâ*, 10; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 187; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 329.

⁹⁹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 330.

⁹⁹⁴ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

⁹⁹⁵ Dâni, *el-Müktefâ*, 114.

⁹⁹⁶ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

⁹⁹⁷ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

⁹⁹⁸ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 393.

⁹⁹⁹ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 394.

¹⁰⁰⁰ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 394.

¹⁰⁰¹ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 394.

¹⁰⁰² Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 394-395.

¹⁰⁰³ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 395.

بَعْمَهُونَ (72) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (74) ¹⁰⁰⁴ وَإِنَّهَا لِبَسِيلٍ مُقِيمٍ (76) ¹⁰⁰⁵ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (88) ¹⁰⁰⁶ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ (91) ¹⁰⁰⁷ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (93) ¹⁰⁰⁸ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (96) ¹⁰⁰⁹ فَسَيَحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (98) ¹⁰¹⁰.

Bu başlık altında ilgili kaynaklar dikkate alınarak öncelikle gerek âyet ortasında gerekse âyet sonunda yer alan vakf noktaları tesbit edilmiş ve bu tesbitler neticesinde söz konusu vakıflarda kelâmın lafız ve mana olarak tamam olmakla beraber kendisinden sonra gelen cümleyle bir cihetten de olsa anlam ilgisinin devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla altı çizili kelimelerde tesbit edilen vakf noktalarının hepsi yukarıda yapılan tanım ve açıklamalara uygun olup söz konusu vakfların tamamı vakf-ı kâfidir.

2.2.18.3. Vakf-ı Hasen

Vakf-ı hasen, kendisinden sonrasıyla hem lafız hem de mana olarak alakası bulunan; fakat kelâmın tamam olduğu yerde yapılan vakfa denir.¹⁰¹¹ Bundan dolayı böyle bir yerde vakf yapılması durumunda vakf yapılan yer âyet sonu ise kalındığı yerden devam edilir, âyet ortası ise mana bütünlüğü dikkate alınarak bir önceki kelimedenden veya cümleden ibtidâ yapılarak okumaya devam edilir.

مَا نُنزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنظَرِينَ (8) كَذَلِكَ نَسْأَلُهُ فِي قُلُوبِ الْمُخْرِمِينَ (12) لَا مَوْزُونَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَوَدَّ خَلَّتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ (13) وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِي وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ (19) وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (21) إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (40) إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (45) وَنَبَّهْتُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (51) إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ

¹⁰⁰⁴ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 396-397.

¹⁰⁰⁵ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 396-397.

¹⁰⁰⁶ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 396-397.

¹⁰⁰⁷ Dâni, *el-Müktefâ*, 113.

¹⁰⁰⁸ Dâni, *el-Müktefâ*, 114.

¹⁰⁰⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 114.

¹⁰¹⁰ Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 397.

¹⁰¹¹ Dâni, *el-Müktefâ*, 11; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 187; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 330.

وَجُلُونَ (52) إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ (59) فَاسْرِبْ بِهَاتِكَ يَمِينًا مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (65) وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هُوَلَاءِ مَقْطُوعٌ مُصِيبِينَ (66) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ (69) قَالُوا أَوْلَمْ نُنهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (70) لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (88) وَقُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ (89)¹⁰¹²

Bu başlık altında ilgili kaynaklar dikkate alınarak gerek âyet ortasında gerekse âyet sonunda tespit edilen altı çizili kelimelerde gerçekleşen vakfın, vakf-ı hasen olduğu görülmektedir. Vakf-ı hasende makul ve anlaşılabilir bir mana ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tür bir vakfta âyet ve âyetler bütünlüğü dikkatle incelendiğinde bir eksiklik olduğu göze çarpacaktır. Bundan dolayı okuyanın bu eksikliği görerek vakf yaptığı yer âyet sonu ise kaldığı yerden okumaya devam etmesi; âyet ortası ise vakf yapılan kelimenin öncesinden mana bütünlüğünü gözönüne alarak başlaması gerekmektedir.

2.2.18.4. Vakf-ı Kabîh

Vakf-ı kabîh, kelâmın lafız ve mana yönünden tamam olmadan ve kendisinden sonrasıyla her iki cihetten de alaka bulunan bir kelime üzerinde yapılan vakftır.¹⁰¹³ Başka bir ifadeyle, sonraki kelimenin önceki kelimeyle hem lafız hem de mana olarak sıkı bir bağ içinde olmasıdır. Böyle bir kelime üzerinde vakf yapmak, kastedilen mananın anlaşılabilir veya yanlış olacağı gerekçesiyle uygun görülmemiştir. Bundan dolayı vakf-ı kabîh olabilecek bir yerde durmak, ancak nefesin kesilmesi gibi zarurî durumlar için mazur görülmüş, bunun dışındaki durumlarda bu gibi yerlerde özellikle vakf yapılmaması ısrarla vurgulanmıştır.¹⁰¹⁴

Bu tanım ve izahlar doğrultusunda gerek Hicr sûresinde gerekse Kur'ân'ın tamamında birçok vakf-ı kabîh örneği bulmak mümkündür. Ancak detaylı bir örneklendirme tez kapsamını aşacağından birkaç örnekle iktifa ederek bu başlığı sonlandırmak istiyoruz.

¹⁰¹² Uşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, I, 394-398.

¹⁰¹³ Dâni, *el-Müktefâ*, 13; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, 187; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 331.

¹⁰¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226.

Hicr sûresinde sonrası olmadan anlam bozukluğunun meydana geleceği yerlere örnekler:

Fâil olmadan fiilde; وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ: “*Rabbin meleklerle dedi*” (Hicr 15/28) âyetinde قَالَ fiilinde vakıf yapılması, lafız ve mana olarak cümle tamam olmadığından bu tür bir vakf vakf-ı kabihdir.

Muzafun ileyh olmadan muzafta; كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ: “*Aynı şekilde biz de kitabı suçluların kalplerine sokarız.*” (Hicr 15/12) âyetinde قُلُوبُ kelimesinde yapılacak vakf, lafız ve anlam alakası devam ettiği için bu tür bir vakf vakf-ı kabihdir.

İsimleri ve haberleri olmadan اِنَّ ve kardeşlerinde; وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ: “*Onun koruyucusu elbette biziz.*” (Hicr 15/9) âyetinde وَإِنَّا şeklinde durmak mana bütünlüğünü bozduğu için bu tür bir vakf da vakf-ı kabihdir.

İstisna olmadan müstesna minhd, ¹⁰¹⁵ haber olmadan mübtedada ¹⁰¹⁶, mevsul olmadan sıfatta ¹⁰¹⁷, meful olmadan fiilde ¹⁰¹⁸, ism-i mevsulde ¹⁰¹⁹, meczumu olmadan nehiy lâsı (لا) ¹⁰²⁰ gibi kelâmın lafız ve mana olarak tamam olmadığı yerlerde vakf yapılması vakf-ı kabîh olarak kabul edilmektedir.

2.2.19. Mecâzu’l-Kur’ân

Mecâz, sözlükte “bir yeri yürüyerek geçip geride bırakmak, geçme zamanı, geçit yeri ve yol katetmek” anlamındaki c-v-z- (ج-و-ز) sülasi kökünden masdar veya ism-i mekândır. ¹⁰²¹ Hakikatin karşıtı olan mecâz kavramı, sözlük anlamıyla yakın ilişkilidir. *Bir kişinin bir yerden başka bir yere geçmesi* mecâzın sözlük anlamını ifade ederken, *bir kelimenin bir anlamdan başka bir anlama geçmesi* ise terim

¹⁰¹⁵ Hicr 15/56.

¹⁰¹⁶ Hicr 15/15.

¹⁰¹⁷ Hicr 15/1.

¹⁰¹⁸ Hicr 15/8.

¹⁰¹⁹ Hicr 15/2.

¹⁰²⁰ Hicr 15/55.

¹⁰²¹ Cevherî, *Sihâh*, “جوز” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “جوز” mad.; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *Esâsü’l-Belâğa*, tah. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419/1998), I, 155; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, “جوز” mad.

anlamıyla ilişkilidir.¹⁰²² O halde mecâz terim olarak hakikî ve mecâzî mana arasında bir alaka/ilgi¹⁰²³ ve hakikî manayı kastetmeye engel olan bir karineden/belirtiden¹⁰²⁴ dolayı ortak bir iletişim dilinde vazolunduğu/konulduğu manadan ayrı bir manaya hamledilen kelime demektir.¹⁰²⁵

Sözlükte “gerçek, sabit, sağlam, doğru olmak ve gerekmek” gibi anlamlara gelen h-k-k (ح-ق-ق) sülasi kökünden¹⁰²⁶ türemiş olan *hakikat* terim olarak lafzın konulduğu manada kullanılması demektir.¹⁰²⁷

“Mecâzu’l-Kur’ân” ise Kur’ân’da yer alan mecâzî lafızların tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin genel adı anlamında kullanılan bir terkiptir.¹⁰²⁸

Kur’ân’ın mecâzlarına dair günümüze ulaşan en eski eser Ebû Ubeyde Ma’mer el-Müsennâ’nın (ö. 209/824) *Mecâzü’l-Kur’ân* adlı eseridir. Ebû Ubeyde de mecâz kavramı, günümüzdeki oturmuş anlamını kapsamakla beraber; izah, te’vil, tefsir, garîbû’l-Kur’ân, me’âni’l-Kur’ân gibi alanları ilgilendiren yaklaşık olarak kırk kadar manada kullanılmaktadır.¹⁰²⁹ Ebû Ubeyde’den yalâşık olarak iki asır sonra gelen Şerif er-Radî (ö. 406/1015) mecâz, kinâyeye istiâre vb. terimleri belâgat ilmindeki kullanımlarına yakın biçimde ele alarak bu alanda yazmış olduğu *Telhîsu’l-Beyân fî Mecâzâtî’l-Kur’ân* adlı eseriyle bu alanın öncüsü kabul edilebilir.¹⁰³⁰ Mecâz kavramı, Şerif er-Radî’nin çağdaşı olan İbn Raşîk (ö. 463/1071), ile biraz daha özel bir zemine

¹⁰²² Ali Bulut, “Ebu Ubeyde’nin Mecâzü’l-Kur’ân’ına Yönelik Bazı Eleştiriler”, Şarkiyât Dergisi, sayı,15, c. 14, (2004): 65.

¹⁰²³ Hakiki mana ile mecâzî mana arasındaki münâsebettir. Geniş bilgi için bkz. Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 83.

¹⁰²⁴ Maksudı gösteren alamet, bazen lafzî bazen de durumdan anlaşılabilir haldir. Geniş bilgi için bkz. Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 83.

¹⁰²⁵ Abdurrahman Hasan b.Habenneke el-Meydânî, (ö. 1425/2004), *el-Belâgatü’l-Arabiyye*, (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1416/1996), II, 218; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 82-83; Nasrullah Hacimüftüoğlu, *İ’câz ve Belâgat Deyimleri*, (Erzurum: EKEV Yayınevi, 2001), 109.

¹⁰²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, "حق"; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, "حق".

¹⁰²⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 254; Suyûtî, *el-İtkân*, 494; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 82; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 80.

¹⁰²⁸ Abdulhamit Birışık, “Mecâzu’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 223.

¹⁰²⁹ Şerif er-Radî (ö. 406/1015), *Kur’ân Mecâzları (Telhîsu’l-Beyân fî Mecâzâtî’l-Kur’ân)*, trc. İsmail Durmuş, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 11; Hikmet Akdemir, “Kur’ân-ı Kerim’de Mecâzın Varlığı Problemi”, *Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, IV (1998): 60.

¹⁰³⁰ Şerif er-Radî, *Kur’ân Mecâzları*, 11; Akdemir, “Kur’ân-ı Kerim’de Mecâzın Varlığı Problemi”, 60.

oturmuştur. *el-Umde* adlı eserinde mecâz kelimesini ele alan İbn Raşîk, teşbih ve istiâreyi de içine alan geniş bir kavram olarak nitelendirdiği mecâzın daha sonra gelen âlimler tarafından şu şekilde tarif edildiğini dile getirir: Mecâz, bir şeyi ona yakın olan bir isimle ya da ona sebep olan bir şeyin adıyla isimlendirmektir.¹⁰³¹

Kur'ân'da geçen kelimelerin çoğunun hakikat olduğu konusunda şüphe yoktur. Bununla beraber hakikî mananın dışında mecâzî kullanımların olduğu da birçok âlim tarafından kabul edilmektedir. Çünkü mecâz Arap kullanımında yaygın olarak yer almakta olup bu tür bir kullanım Arapça'nın övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir.¹⁰³² Kur'ân'da mecâzî unsurların varlığını yok saymak O'nun güzelliklerinin yarısını iptal etmek anlamına gelir.¹⁰³³

Belâgat âlimleri mecâzın hakikatten, kinâyenin sarîh ifadeden daha etkili bir anlatım olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.¹⁰³⁴ Kur'ân'da mecâzın bulunmaması söz konusu olsaydı o zaman onda te'kid, hazf ve kıssaların tekrarı gibi hususların da bulunmaması gerekirdi.¹⁰³⁵

Kendisine has ifade gücü ve söz dokusuyla bütün söz ve anlam dizgilerini çaresiz bırakan Kur'ân, bu gücünü ifadelerindeki ilâhîlikten ve anlatımındaki harikuladeliğinden almaktadır.

Şimdi Hicr sûresi, mecâz örneklerinin tespiti açısından irdelenecek ve gerekli izahlar yapılacaktır.

2.2.19.1. İstiâre

Sözlükte “ödünç vermek, bir şeyden faydalanmak için ödünç istemek ve bir şeyi yerinden kaldırmak” gibi¹⁰³⁶ anlamlara gelen *istiâre* terim olarak hakiki mana ile

¹⁰³¹ Ebu Ali el-Hasan İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-Umde fî Mehasini's-Şi'r ve Âdâbih*, tah. Mahmud Muhyiddin Abdulhamîd, (Beyrut: Daru'l-Cil, 14011/1981), I, 266: Akdemir, “Kur'ân-ı Kerim'de Mecâzın Varlığı problemi”, 60.

¹⁰³² İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 265.

¹⁰³³ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 255; Suyûtî, *el-İtkân*, 494.

¹⁰³⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 255; Suyûtî, *el-İtkân*, 494.

¹⁰³⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 255; Suyûtî, *el-İtkân*, 494.

¹⁰³⁶ Cevherî, *Sihâh*, "عور" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "عور" mad.; Âsım, *Kâmus tercemesi*, "عور" mad.; Muhammed Hamîd b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî et-Tahânevî (ö. 1158/1745), *Mevsuâtü Keşşâfi İstilahâtî'l-Fünûni ve'l-Ulûm*, tah. Ali Dehrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1416/1996), I, 156; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 90.

mecâzî mana arasındaki benzerlik ilgisinden dolayı teşbihe yorum ve mübâlağa gücü katmak için bir kelimenin manasını geçici olarak ödünç alıp başka bir kelime için kullanmaktır.¹⁰³⁷

1- *كَذَلِكَ نَسُكُّهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ* “Aynı şekilde biz de Kitâb'ı suçluların kalplerine sokarız” (Hicr 15/12) âyetinde istiâre sanatı bulunmaktadır.¹⁰³⁸ Zira “selk” kelimesi asıl olarak “bir şeyi diğer bir şeyin içine zorla sokmak” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰³⁹ Bu âyette somut olarak bir şeyin başka bir şeyin içine dâhil edilmesi söz konusu değildir. İlgili âyette mana şöyle olmaktadır: Mücrimler kendileri istemese de, göğüsleri bundan dolayı daralsa da, sözü onlara duyurmak suretiyle kalplerine ulaştırırız. Bu durumda mücrimlerin irâdî herhangi bir seçimleri olmaksızın söz kalplerine zorla sokulmuş gibi olmaktadır.¹⁰⁴⁰

2- Yine aynı sûrenin *وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ* “Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır” derler.” (Hicr 15/14-15) âyetinde altı çizili kelimedeki *سُكَّرَتْ* şeklindeki şeddeli ve *سُكَّرَتْ* şeklindeki şeddesiz her iki kıraate göre istiâre sanatı söz konusudur.¹⁰⁴¹ “Sokr” kelimesinin asıl anlamı Arapların “سُكَّرَتْ الشَّيْءَ” sözlerinden alınmıştır ki bu durumda cümlenin anlamı “onun süregelen akış yolunu kestim” olmaktadır.¹⁰⁴² Yine onların “سُكَّرَتْ الْمَاءَ” “suyun akış yolunu kestim” sözleri de bir önceki anlamla ilgilidir. Rüzgârın esintisi şiddetli fırtınadan sonra kesildiğinde de “سُكَّرَتْ الرِّيحَ” ifadesi kullanılmaktadır.¹⁰⁴³ Bütün bu kullanımlar göz önüne alındığında “سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا” ifadesinin anlamı şöyle olmaktadır: Görüş alanımızda bir engel çıktı ve gözlerimizin eşyanın özüne vakıf olmasına,

¹⁰³⁷ İbn Raşîk, *el-Umde* I, 270; Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 419; Suyutî, *el-İtkân*, 509-510; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 229; Boilelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 90.

¹⁰³⁸ Şerif er-Radî (ö. 406/1015), *Telhîsu'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'ân*, tah. Ali Muhammed Mukallid, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1404/1984), 135.

¹⁰³⁹ Râgıb, *Müfredât*, “سلك” mad.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “سلك” mad.

¹⁰⁴⁰ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân* 136; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 400.

¹⁰⁴¹ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136; Derviş *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 228.

¹⁰⁴² Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136.

¹⁰⁴³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “سکر” mad.

onların aslî şekil ve görüntüleriyle görünmesine engel olundu.¹⁰⁴⁴ Onlar bu sözleriyle suyun akış yolunun kesilip akış yolunun engellendiği gibi gözlerinin bağlandığı, eşyanın özüne vâkıf olmasının engellendiğine işaret ediyorlar.¹⁰⁴⁵

3- *وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ* “Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.” (Hicr 15/21) âyetinde istiâre-i tahyiliyye¹⁰⁴⁶ sanatı söz konusudur.¹⁰⁴⁷ Burada Allah Teâlâ'nın kudretini gösteren bir temsil vardır. Allah'ın kudreti istiâre yoluyla eşyanın kendisine emaneten konulduğu ve hikmetinin gerektirdiği kadar çıkarılan bütün hazinelere benzetilmektedir.¹⁰⁴⁸

4- Allah Teâlâ'nın *وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ* “Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik...” (Hicr 15/22) sözünde istiâre sanatı bulunmaktadır.¹⁰⁴⁹ Burada geçen Levâkih (لَوَاقِحَ) kelimesi “aşılmak ve döllemek” anlamındaki likâh (لِقَاحَ) kelimesinden türeyen lâkiha (لَاقِحَةٌ) kelimesinin çoğuludur.¹⁰⁵⁰ Burada bitkileri ve bulutları aşılması için gönderilen rüzgârlar erkek devenin erlik suyunu taşıyan döllemiş deveye benzetilmiştir ki bu tür bir benzetme en güzel temsillerden ve en tesirli teşbihlerdendir.¹⁰⁵¹

5- Allah Teâlâ'nın *لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْقِبُونَ* “(Resûlü m!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.” (Hicr 15/72) sözünde, istiâre sanatı bulunmaktadır.¹⁰⁵² Zira burada Allah Teâlâ inkârlarında, dalâletlerinde ve

¹⁰⁴⁴ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136.

¹⁰⁴⁵ Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 209/824), *Mecâzü'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Fuat Sezgin, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1381/1961), 347; Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 401.

¹⁰⁴⁶ İstiâre-i mekniyyede (kapalı istiârede), lafzın gerçek manasında kullanılmadığını gösteren karineye, istiâre-i tahyiliyye denir. İstiârenin çeşidi olan bu tür istiâre hayali bir istiâre olup istiâre - i mekniyyenin karinesi olarak ondan ayrılmaz. Mecâz-ı akli kabilinden olmakla beraber mecâz-ı lügavi sayılmaz. Hacımuftuoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, 92; Ali Bulut, *Belâgat (Meâni-Beyân-Bedi')*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 249.

¹⁰⁴⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II, 602; Dervîş *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 231.

¹⁰⁴⁸ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II, 602.

¹⁰⁴⁹ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 70; Dervîş *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 231.

¹⁰⁵⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, "لفح" mad.

¹⁰⁵¹ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XII, 195; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 37.

¹⁰⁵² Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136.

cehaletlerinde ısrar eden Mekkeli müşrikleri sapkınlık bataklığında çırpınan ve bocalayan adama benzetmektedir.¹⁰⁵³

6- وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ “onlardan dolayı üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol.” (Hicr 15/88) âyetinde istiâre-i mekniyye¹⁰⁵⁴ sanatı vardır.¹⁰⁵⁵ Çünkü yanındakilere yumuşaklıkla ve incelikle davranmak, kanatları indirmeye benzetilmiş, böylece müşebbehün bihin/benzetilenin ismi müşebbehe/benzeyen istiâre alınmak suretiyle son derece belîğ bir sanat gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵⁶ Söz konusu âyette Hz. Peygamber’e müminlere karşı yumuşaklıkla davranması emredilmektedir. Âyette geçen وَخَفِضْ جَنَاحَكَ ifadesi sözlükte “bir kuşun diğer kuşlara karşı yumuşak olup onları kanatları altına alarak kucaklaması” anlamına gelen خَفَصَ الطَّائِرُ جَنَاحَهُ cümlesine benzetme yoluyla deyim olarak kullanılmaktadır. Bu tür bir temsil yaygınlaşarak tevâzu ve yumuşaklıkla muamele etme anlamında kullanır hale gelmiştir. Bu durum şiddeti ve kabalığı temsil eden “kanatları kaldırma” anlamındaki "رفع الجناح" ifadesinin zıddıdır.¹⁰⁵⁷

7- الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ “Onlar, Kur’ân’ı bölüp ayıranlardır.” (Hicr 15/91) âyetinde yer alan i‘dûn (عِضُونَ) kelimesinin tekili i‘dah (عِضَّةً) şeklinde gelir. Söz konusu kelimenin aslı a-d-v (ع-ض-و) kök harflerinden türemekte olup mastarı i‘dve (عِضْوَةٌ) şeklinde gelmektedir. Bu kelime farklı köklerden türeyen bir kelime olarak kabul edilmektedir. Kelime izahı bölümünde açıklandığı üzere bu kökten türediğini kabul eden görüşe göre bu sözcük عِضَّةً عِضَّةً الشَّيْءِ عِضَّةً terkinde kullanıldığı gibi

¹⁰⁵³ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136.

¹⁰⁵⁴ Bir şey zihinde diğer bir şeye benzetilir ve müşebbehün bih hazfedilir, yani bu tür bir istiârede sadece benzeyen vardır. Müşebbehün bihle ilgili hususa onun levazımından bir şey sözde müşebbehle beraber getirilirse buna istiâre-i mekniyye denir. Bu tür bir istiâre Türkçede kapalı istiâre olarak adlandırılır. Hacımüftüoğlu, *İ‘câz ve Belâgat Deyimleri*, 92; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 92. Bolat, *Belâgat*, 239.

¹⁰⁵⁵ Şerif er-Radî, *Telhîsu'l-Beyân*, 136; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 83; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II, 607; Dervîş *İ‘râbu'l-Kur’ân*, V, 265.

¹⁰⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II, 607; Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), XIV, 67.

¹⁰⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 83.

“bir şeyi parça parça yapmak” anlamına gelir.¹⁰⁵⁸ Söz konusu kökten türediği kabul edildiğinde ise burada istiâre sanatı gerçekleşmiş olur.¹⁰⁵⁹ Bu te’vile göre onlar, Kur’ân’ı, uzuvlarına ayrılmış organlar gibi kısımlara ve parçalara ayırmış böylece bir kısmına inanmış bir kısmını da inkâr etmiş olurlar.

8- *فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* “Sana emredileni (onlara) kafalarını çatlatırcasına açıkça bildir.” (Hicr 15/94) âyetinde istiâre sanatı bulunmaktadır.¹⁰⁶⁰ İstiârenin gerçekleştiği “fasde” kelimesi s-d-a (ص-د-ع) sülâsi kök harflerinden türemiştir. Bu kelime hitapta ve kelimada değil, sadece maddi cisimlerde “bir nesneyi yarısından ikiye ayırmak” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁶¹ Fiilin gösterdiği hakikat “belliğ: tebliğ et” takdirinde olup, burada manayı tekid ve takviye için söz konusu tebliğ fiilinin keyfiyetine ve muhtevasına dikkat çekmek üzere istiâre olan manaya geçilmiş; istiâre üslûbuyla “fesde” fiili getirilmiştir.¹⁰⁶² İstiâreli ifade (müsteâr: fesde‘) ile kendisi için istiâre edilmiş olan (müsteârun leh: belliğ) mana arasında ortak nokta bildirme, duyurma ve ulaştırma olup etkisi ve tesiri bakımından tebliğin ve çağrının ansızın bir camın kırılmasının ruhlarda uyandıracığı etkiye benzeyişle daha belliğ ve daha etkili olmaktadır.¹⁰⁶³

2.2.19.2. Mecâz-ı Mürsel

Bir sözün, gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmasından dolayı benzerlik (müşâbehet) dışında tam bir alaka yüzünden, kendi manası dışında kullanılmasına mecâz-ı mürsel denir.¹⁰⁶⁴ Mecâz-ı mürseli meydana getiren alakaların sayısı çoktur. Bunlardan bazıları şunlardır: mahalliyyet-haliyyet, sebebiyyet-

¹⁰⁵⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu l-Ayn*, "عضا" mad.; Cevherî, *Sihâh*, "عضه" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "عضه" mad.; İbn Manzûr, *Lisânu l-Arab*, "عضه" mad.

¹⁰⁵⁹ Şerif er-Radî, *Telhîsu l-Beyân*, 138;

¹⁰⁶⁰ Şerif er-Radî, *Telhîsu l-Beyân*, 138; Suyûtî, *el-İtkân*, 531; Dervîş *İ'râbu l-Kur'ân*, V, 264.

¹⁰⁶¹ Cevherî, *Sihâh*, "صدع" mad.; Râgıb, *Müfredât*, "صدع" mad.; Âsım, *Kâmus Tercemesi*, "صدع" mad.

¹⁰⁶² Sadık Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014), 248.

¹⁰⁶³ Suyûtî, *el-İtkân*, 512; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 248.

¹⁰⁶⁴ Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü l-Arabiyye*, II, 271; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 144.

müsebbebiyyet, cüziyyet-külliyet, geçmişi göz önünde bulundurmak ve geleceği gözönünde bulundurmak vs.¹⁰⁶⁵

Bu tanıma göre Hicr suresinde yer alan mecâz-ı mürsel örnekleri şunlardır:

“*Yok ettiğimiz herhangi bir kasabanın elbette belli bir yazısı vardır.*” (Hicr 15/4) âyetinde mecâz-ı mürsel sanatı vardır.¹⁰⁶⁶ Bu âyette yer alan mecâzın alakası ise mahalliyyettir. Söz konusu âyette yer ismi olan şehir/karye (mahal) zikredilmiş ama orada yaşayanlar (hal) kastedilmiştir.

Yine Hicr sûresinin *لَطَّالِمِينَ* *الْأَنْكَةَ* *لَطَّالِمِينَ* “*Eyke halkı da gerçekten zalim idiler.*” (Hicr 15/78) âyetinde alakası haliyyet olan mecâz-ı mürsel sanatı vardır.¹⁰⁶⁷ Çünkü “eyke” kelimesi sık ağaçlı bir bölge anlamındadır. Ağaçlar zikredilmiş (hal) ama mekân (mahal) kastedilmiştir.¹⁰⁶⁸

2.2.19.3. Mecâz-ı Akîf

Bir fiili veya fiilimsiyi (kendi fâiline isnadına engel olan bir karine bulunması koşuluyla), bir ilgi yüzünden, mütekellime (konuşana) göre gerçek fâilinden başkasına isnad edilmesine mecâz-ı akli denir.¹⁰⁶⁹

Bu tanıma göre Hicr suresinde mecâz-i akî’ye şu âyeti örnek olarak verebiliriz:

Allah teâlâ’nın *إِنَّا لَمِنَ الْغَابِرِينَ* “*(Fakat Lût’un) karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik.*” (Hicr 15/60) sözünde mecâz-ı akli sanatı bulunmaktadır. Çünkü melekler takdir etme fiilini kendilerine mecâzî olarak isnad etmişlerdir. Zira bütün fiillerin takdiri Allah’a aittir. Meleklerin bu fiile isnad edilmeleri, Allah’a olan yakınlıkları ve özel konumlarıyla dolayısıyladır.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 258-271; Suyûtî, *el-İtkân*, 495-498; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, II, 271-280; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 144.

¹⁰⁶⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, II, 602; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XIV, 8.

¹⁰⁶⁷ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, V, 259.

¹⁰⁶⁸ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, V, 259.

¹⁰⁶⁹ Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfî (ö. 739/1338), *el-İzâh fî Ulûmi’l-Belâğa*, tah. Muhammed Abdulmünim Hafecî (Beirut: Dâru’l-Cil, ts.), I, 80; Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 256; Suyûtî, *el-İtkân*, 494; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, II, 222; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 160.

¹⁰⁷⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefsîr*, II, 607; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr*, XIV, 47.

2.2.19.4. Kinâye

Sözlükte “bir şeyi örtmek, açıkça söylememek ve gizlemek” gibi anlamlara gelen *kinâye* istilâhî olarak aralarında herhangi bir açıdan ilgi bulunan ve herhangi bir amacı gerçekleştirmek için bir sözü, gerçek manasına da gelebilecek şekilde, onun dışında başka bir manada kullanmaktır.¹⁰⁷¹

Bu tanıma göre Hicr suresinde yer alan kinaye örnekleri şunlardır:

“Ona (*Lût'a*) şu hükmümüzü vâhyettik: “*Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.*” (Hicr 15/66) âyetinde kinaye sanatı bulunmaktadır. Altı çizili ifade köklerini kurutmaktan yani onları yok etmekten kinayedir.¹⁰⁷²

Allah Teâlâ'nın “*لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ*” (*Resûlü m!*) *Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.*” (Hicr 15/72) sözünde altı çizili kelimedeki kinaye sanatı vardır. Buradaki kasem cümlesinin takdiri *رَبِّكَ أَعْظَمُ عَلَيْكَ بِتَعْظِيمِكَ رَبِّكَ* (Rabbini yüceltmen sebebiyle sana yemin ediyorum) şeklinde olup, söz konusu ifade taz'imden kinaye olarak kullanılmıştır.¹⁰⁷³

2.2.20. Bedâiu'l-Kur'ân

Sözlükte “örneksiz yaratma, yeni ve harikulade” gibi anlamlara gelen “Bedi İlmi” müktezay-ı hale (adamına ve yerine) uygun sözlerin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usûl ve kaidelerinin inceleyen ilim olarak tarif edilmektedir.¹⁰⁷⁴ Bedâ sözcüğünün çoğul formu olana bedâi' kelimesinin, Kur'ân kelimesiyle birleşiminden meydana gelen “Bedâi'u'l-Kur'ân”, terim olarak Kur'ân'ın üslûbunda bulunan belâgat, fesâhat ve

¹⁰⁷¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 301; Suyûtî, *el-İtkân*, 516; Tahânevî, *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâtü'l-Fünûn*, II, 1384; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 135; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 171.

¹⁰⁷² Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 65; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, II, 602; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 47.

¹⁰⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 68.

¹⁰⁷⁴ İbn-i Ebi'l-İsbâ' (ö. 654/1256), *Bedü'l-Kur'ân*, tah. Hafnî Muhammed Şerif, (Mısır: Nehdatu Mısır, ts.), 33; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 368-369; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 405.

edebî sanatları konu alan ilim olarak tarif edilmektedir.¹⁰⁷⁵ İbn-i Ebi'l-İsbâ' (ö. 654/1256) tarafından kaleme alınan ve *Bedîu'l-Kur'ân* adını taşıyan eserde beyân, meânî ve bedi' konularının tamamının bu başlık altında ele alındığı görülmektedir.¹⁰⁷⁶ Bedi' ilminde süslemelerin bir kısmı mana ile güzelleştirmeler olup, bunlara (المحسنات المعنوية) "manevi güzelleştirici sanatlar; bir kısmı da lafzla ilgili güzelleştirmeler olup, bunlara da (المحسنات اللفظية) "lafzî güzelleştirici sanatlar" denilmektedir.¹⁰⁷⁷

Yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde Hicr suresinde yer alan "lafzî güzelleştirici sanatlara" dair örnekler, ilgili sanatın hemen altında tanımı yapıldıktan sonra tespit edilecektir.

2.2.20.1. Tıbak

Sözlükte "uygunluk" anlamına gelen *tıbak*, terim olarak aralarında anlam bakımından tezatlık bulunan kelimelerin aynı ibarede birarada bulunmasıdır.¹⁰⁷⁸

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ¹⁰⁷⁹ âyetlerinde altı çizili kelimeler arasında anlam bakımından zıtlık bulunduğundan tıbak sanatı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸⁰

Aynı şekilde فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ¹⁰⁸¹ âyetinde altı çizili kelimelerde anlam bakımından zıtlık bulunduğundan tıbak sanatı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸²

¹⁰⁷⁵ İbn-i Ebi'l-İsbâ', *Bedîu'l-Kur'ân*, 33; Suyûtî, *el-İtkân*, 585; Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 32.

¹⁰⁷⁶ İbn-i Ebi'l-İsbâ', *Bedîu'l-Kur'ân*, 33; Suyûtî, *el-İtkân*, 585; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, I, 370.

¹⁰⁷⁷ İbn-i Ebi'l-İsbâ', *Bedîu'l-Kur'ân*, 31; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 369; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 405.

¹⁰⁷⁸ İbn Raşîk, *el-Umde*, II, 12; Tahânevî, "*Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûn*, II, 1125; Ebü'l-Bekâ, Eyyüb b. Musa el-Huseynî el-Kefevî (ö. 1094/1682), *el-Külliyât mu'cemun fi'l-İstilâhâti ve'l-Furûku'l-Lugaviyyeti*, tah. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 845; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 469; Ali Bulut, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedi')*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 266; Hacımüftüoğlu, *Î'câz ve Belâgat Deyimleri*, 164.

¹⁰⁷⁹ "Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz! Ve her şeye biz vâris oluruz. Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz." (Hicr, 15/23-24)

¹⁰⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 602; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 20.

¹⁰⁸¹ "Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık." (Hicr, 15/74)

¹⁰⁸² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 607; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 47.

2.2.20.2. Mukâbele

Terim olarak mukâbele, bir ifadede birbirine uygun, yani karşıt olmayan unsurların zikredildikten sonra aynı tertibe/sıraya göre bunların karşıtlarını da ifade etmektir.¹⁰⁸³ Mukâbele sanatı kısmen tıbak sanatı başlığı altında değerlendirilmişse de birbirinden farklıdır. Şöyle ki, tıbak iki zıt kelime arasında olurken, mukabele tanımdan da anlaşılacağı üzere ikişerli gruplar halinde en az dört kelime arasında söz konusudur.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁵ "وَإِنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ" ile "يَتَّبِعُنِي عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" âyetleri arasında latif bir mukâbele sanatı olduğu ifade edilmiştir. Şöyle ki, söz konusu âyetlerde geçen "العذاب" ile "المغفرة" ve "الرحمة الواسعة" ile "العذاب الأليم" ifadeleri arasında anlam bakımından zıtlık olduğu için güzel bir mukâbele sanatı icra edilmiştir.¹⁰⁸⁶

2.2.20.3. Seci‘

Sözlükte “aynı seviyede olmak ve dik durmak” gibi anlamlara gelen *seci‘*, aynı zamanda güvercin, kumru vb. kuşların nağmelerini tekrarlamak suretiyle ötmelerine denilmektedir.¹⁰⁸⁷ Kafiyeyle söze de *seci‘* denilmiştir. Terim olarak *seci‘*, iki veya daha fazla ibarenin fâsıla harflerinin yani sonlarının aynı olmasıdır.¹⁰⁸⁸

Bazı âlimler Kur’ân’da geçen fasılları belâgatın bir unsuru, *seci‘*’yi ise bir kusur ve yetersizlik olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁸⁹ Bunun nedeni *seci‘*’de bir yapmacıklığın ve zorlamanın söz konusu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle nesirde *seci‘* bizzat kendisi gaye iken, ilâhi kelimde söz konusu olan fâsıla manaya tâbi ve boyun eğmiş olup, bizzat maksûd değildir.¹⁰⁹⁰ Buna karşın âlimlerin çoğu Kur’ân’da

¹⁰⁸³ İbn Raşîk, *el-Umde*, II, 15; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 378; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 90; Bulut, *Belâgat*, 273; Hacımüftüoğlu, *İ‘câz ve Belâgat Deyimleri*, 114.

¹⁰⁸⁴ Bulut, *Belâgat*, 273.

¹⁰⁸⁵ (Resûlüm!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver. Benim azabımın elem verici bir azap olduğunu da bildir. (Hicr, 15/49-50)

¹⁰⁸⁶ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 607; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 41.

¹⁰⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "سجع"; Tahânevî, *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûn*, II, 1384; Hacımüftüoğlu, *İ‘câz ve Belâgat Deyimleri*, 133; Bulut, *Belâgat*, 370.

¹⁰⁸⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 54; Tahânevî, *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûn*, I, 932; Ebü'l-Bekâ, *Külliyât*, 509; Hacımüftüoğlu, *İ‘câz ve Belâgat Deyimleri*, 133; Bulut, *Belâgat*, 370; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 447.

¹⁰⁸⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 54.

¹⁰⁹⁰ Tahânevî, *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûn*, I, 932; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 263.

seci'nin varlığını reddetmedikleri gibi onu cinâsın bir çeşidi olarak sözün güzelliğini ortaya çıkaran bir unsur olarak kabul etmişlerdir.¹⁰⁹¹ Kur'ân'da var olan seci'li ifadeler, beşer kelâmından farklı olup, burada sessel vurgular ve tonaliteye hâkim olan özellik, Kurân'ın anlam ve mana atmosferiyle örtüşüp yapmacıklıktan ve zorlamadan uzaktır.¹⁰⁹² Beşer kelâmında seci' bir eksiklik kabul edilirken, İlâhî kelimadaki seci' ise ilâhî dokunuşun özgün ve ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Şimdi Hicr Sûresindeki seci'li ifadelerden bir kısmına değinmek istiyoruz.

Hicr sûresinde sırasıyla sekizinci, onuncu ve on üçüncü âyetlerde yer alan "مُنْطَرِينَ", "الأوليين" ve "المُجْرِمِينَ" ifadeler arasında seci' sanatı bulunmaktadır.¹⁰⁹³ Yine sırasıyla on dördüncü ve on beşinci âyetlerde yer alan "يَعْرُجُونَ" ve "مَسْحُورُونَ" ifadelerinde de seci' sanatı söz konusudur.¹⁰⁹⁴

Yine bahse konu olan sûrede sırasıyla elli beşinci, elli dokuzuncu, altmışıncı, altmış altıncı, yetmiş üçüncü ve yetmiş beşinci âyetlerde geçen "القَانِطِينَ", "أَجْمَعِينَ", "الْعَابِرِينَ", "مُصْبِحِينَ", "مُشْرِقِينَ" ve "لِلْمُتَوَسِّمِينَ" ifadelerinde seci' sanatı bulunmaktadır.¹⁰⁹⁵

Hicr sûresinde yukarıda yer verilen örnekler dışında da bu başlık altında birçok örnek vermek mümkün ise de konuyu uzatmamak adına bununla yetindik.

2.2.20.4. Cinâs

Terim olarak cinâs, manaları farklı, söyleyiş veya yazılışları aynı ya da benzer iki lafzın birarada kullanılmasıdır.¹⁰⁹⁶ Cinâs doğal olarak ortaya çıktığında yapısında var olan musıkî ahengiyle birlikte dilde hafiflik, söze güzellik katmak suretiyle o söze olan arzu ve iştiağı arttırmaktadır.¹⁰⁹⁷ Ayrıca müşterek lafzın önce bir manaya getirilmesi, sonraysa başka bir manada kullanılması da kişide merak duygusunu uyandıracak ve onun dinlenmesine karşı insanda bir istek uyandıracaktır.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹¹ Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 55; Tahânevî, *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûn*, I, 932.

¹⁰⁹² Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 264.

¹⁰⁹³ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 602; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 14.

¹⁰⁹⁴ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 14.

¹⁰⁹⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 47.

¹⁰⁹⁶ İbn Raşîk, *el-Umde*, I, 321; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, II, 485; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 406; Bulut, *Belâgat*; 345; Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, 46.

¹⁰⁹⁷ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 407; Bulut, *Belâgat*; 345; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 256.

¹⁰⁹⁸ Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 257.

Hicr sûresinde yirmi birinci âyette yer alan "حَزَانَةٌ" lafzıyla yirmi ikinci âyette yer alan "بَحَارَيْنِ" ifadesinde ve seksen beşinci âyette yer alan "فَاصَّحَّ" ile "الصَّفْحَ" lafızları arasında cinâs-ı iştikâk¹⁰⁹⁹ sanatı bulunmaktadır.¹¹⁰⁰

2.2.20.5. İtnâb

Terim olarak itnâb, amaçlanan bir faydadan dolayı insanların alışık olduğu lâfızlardan daha fazla lafızla, fakat haşve¹¹⁰¹ ve tatvile¹¹⁰² kaçmaksızın maksadı ifade etmeye denir.¹¹⁰³ Başka bir ifadeyle amaçlanan bir faydadan dolayı lafzın, manadan fazla olmasıdır. Tatvil bir kusur ve ayıp sayılırken itnâb güzel ve hoş karşılanmaktadır.¹¹⁰⁴

Beyân âlimleri, îcâz ve itnâbı mukayese ederek; îcâzı maksadı malum ibareden daha azıyla ifade etmek olarak, itnâbı ise manayı sözün makamı geniş tutmaya uygun olduğu için daha fazlasıyla sunmak olarak açıklamışlardır.¹¹⁰⁵

Yukarıdaki açıklamalara göre Hicr suresinde yer alan itnâb örnekleri şunlardır:

وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصِحِّينَ “Ona (Lût’a) şu hükmümüzü vahyettik: Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.” (Hicr 15/66) âyetinde altı çizili ifade “Ona (Lût’a) şu hükmümüzü vahyettik:” anlamında olup burada vahyedilen şeyin ne olduğu hemen akabinde أَنَّ edatından sonra gelen “دَابِرَ هَؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصِحِّينَ” “Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacak” ifadesiyle izah edilmiş olur.¹¹⁰⁶

¹⁰⁹⁹ Kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır. Bulut, *Belâgat*; 361.

¹¹⁰⁰ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 602-607; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, XIV, 20.

¹¹⁰¹ Manaya katkısı olmayan lafzın cümlede kullanılması, gereksiz doldurma anlamında veya sözde hoş görülmeyle fazlalığa haşv denmektedir. Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 381; Ali Bulut, *Belağat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 124; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 162.

¹¹⁰² Bir manayı az sözle ifade etme imkânı varken çok sözle ifade etme yoluna gitmektir. Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 381-382; Bulut, *Belağat Terimleri Sözlüğü*, 391; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 162.

¹¹⁰³ Kazvînî *el-İzâh* III, 171; Suyûtî, *el-İtkân*, 528; Ebü'l-Beka, *Külliyât*, 141; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, 366; Bulut, *Belâgat*;172; Hacımüftüoğlu, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, 65.

¹¹⁰⁴ Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 161.

¹¹⁰⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, III, 171; Suyûtî, *el-İtkân*, 528; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 161.

¹¹⁰⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 413; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 65; Bulut, *Belâgat*;173.

Yine Hicr sûresinin *وَلَقَدْ أَتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ* “*Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur’ân’ı verdik.*” (Hicr 15/87) anlamındaki seksen beşinci âyetinde “*عطف العام علي الخاص*” genel lafzı özel lafza atfetme sanatı söz konusudur.¹¹⁰⁷ Burada “*وَالْقُرْآنَ*” Kur’ân gibi umum ifade eden lafız, kendisinden daha hususi olan “*سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي*” ifadesine atfedilmiştir. Bu tür bir atf da itnâb sanatının bir çeşidi olarak kabul edilmektedir. “*Seb’an mine’l-mesânî*” ifadesi¹¹⁰⁸ tefsir bölümünde geniş ber şekilde izah edildiği için burada sadece bu ifadeyle Fâtihâ sûresinin kastedildiğini söylemekle iktifa etmek istiyoruz. Bu durumda Kur’ân’ın Fâtihâ sûresine atfedilmesini bu sûrenin faziletine ve önemine işaret olarak değerlendirmek mümkündür.

2.2.21. Hazf

Sözlükte “kesmek, atmak, düşürmek ve bir şeyin bir tarafını kesmek”¹¹⁰⁹ gibi anlamlara gelen *hazf* (حذف) terim olarak, “maksadın kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümlelerin çıkarılması yoluyla ifade edilmesidir.”¹¹¹⁰ Buna aynı zaman da “ihmâl” ya da açıkça bir şeyin zikredilmemesi gibi anlamlar da verilmektedir. Kur’ân’da sıklıkla geçen ve belâgat yönlerinden birisi olarak kabul edilen hazifte, hazfedilen ögenin ne olduğuna işaret eden bir karinenin (işaretin) mutlaka bulunması gerekmektedir.¹¹¹¹ Karinenin işaretiyle hazfedilen unsur bazen cümlenin herhangi bir ögesi, bazen cümle bazen de birden fazla cümle olabilmektedir.¹¹¹²

¹¹⁰⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 416; Ebu’s-Suûd Efendi, *İrşâdü’l-Aklı’s-Selîm*, V, 89; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XIV, 79; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsir*, II, 607.

¹¹⁰⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tefsir ve yorum bölümü sayfa 79-80.

¹¹⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, “حذف” mad.;

¹¹¹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 529; Ebû’l-Bekâ, *Külliyât*, 384-385; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, I, 329; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 366; Bulut, *Belâgat*;164; Hacımüftüoğlu, *İ’câz ve Belâgat Deyimleri*, 63; Yekta Saraç, “İcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 392.

¹¹¹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 534; Bulut, *Belâgat*; 171; Kılıç, *Kur’an Dildeki Son Mucize*, 163.

¹¹¹² Hazfedilen unsurlarla ilgili örnekler için bakz. Suyûtî, *el-İtkân*, 541-547; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü’l-Arabiyye*, I, 330-335; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyâtı*, 402-403; Bulut, *Belâgat*; 165-171.

Kur'ân'da haziflerin bulunması, sunulacak konunun önemine dikkat çekmek, onun büyüklüğünü, önemini ve kıymetini ortaya koyma amacına dönüktür.¹¹¹³ Yine bilinen ve tahmini kolay olan hususları zikrederek ibareyi uzatmak yerine dikkati asıl önemli yere sevk etmek ve bir karineye dayanılarak terkedilen şeyleri muhatabın düşünce ve hayal gücüne bırakarak anlam zenginliği kazandırmak da haziflerin amaçlarındandır.¹¹¹⁴

Şimdi bahse konu olan Hicr sûresini hazf başlığı altında irdelemeye ve hazfin temel unsurlarını sûre özelinde tesbit etmeye geçmek istiyoruz.

2.2.21.1. Mübtedanın Hazfi

Hicr sûresinin كَذَلِكَ on ikinci âyetinde yer alan فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ kelimesi takdiri, الأمر (bu durum) şeklinde gelebilecek olan mahzup bir mübtedanın haberidir.¹¹¹⁵

2.2.21.2. Haberin Hazfi

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ “Orada hem sizin için hem de rızıkları size ait olmayanlar için (gerekli) geçim vasıtaları yarattık” (Hicr 15/20) âyetinde altı çizili vâv (و) harfi atıf harfi değil de ibtida harfi kabul edilirse, مَنْ mübteda, لستم له فيها معاش (kendisine geçimlik var ettiğimiz o rızık vermedikleriniz) olarak takdir edilen mahzup cümle de haber olur.¹¹¹⁶

Yine Hicr sûresinin yirmi birinci حَزَائِنُهُ إِلَّا عِنْدَنَا شَيْءٍ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا zarfı takdiri, حَزَائِنُهُ olan mahzup ve mukaddem habere müteallıktır.¹¹¹⁷

Yine sûrenin yetmiş ikinci âyetinde yer alan لَعْمُرُكَ (ömrüne yemin olsun!) ifadesi mübteda olup haberi mahzup olan قسمي (yeminim) cümlesidir.¹¹¹⁸

¹¹¹³ Suyûtî, *el-İtkân*, 534-535; Kılıç, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, 165.

¹¹¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 534; Abdurrahman Habenneke, *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, I, 312; Saraç, “İcâz”, 392.

¹¹¹⁵ Ebü'l-Bekâ Abdullah el-Ukberî, (ö. 616/1219), *et-Tibyân fi İ'râbi'l-Kur'ân*, tah. Ali Muhammed Becâvî, Neşr. İsa el-Yâbâni es-Semîn el-Halebî, (ys: ts.), II, 777.

¹¹¹⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 227.

¹¹¹⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 230; Behçet Abdulvâhid es-Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'âni'l-Kerîmi fi'l-İ'câz* (Filistin: Mektebetü Dindîs, 1422/2001), V, 295.

2.2.21.3. Fiilin Hazfi

Hicr sûresinin on dokuzuncu âyetinde yer alan وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا “Yeri uzattık...” (Hicr 15/19) âyetinde yer alan وَالْأَرْضَ kelimesi kendisinden sonra gelen fiilin de delaletiyle مددنا (uzattık) olarak takdir edilebilen mahzûf bir fiilin mef’ulüdür.¹¹¹⁹

Sûrenin yirmi sekizinci اللَّمَّائِكَ رَبُّكَ قَالَ: “Hani Rabbin meleklere demişti ki...” ve elli ikinci عَلَيَّ فَقَالُوا سَلَامًا “O’nun (İbâhim) yanına girdikleri zaman, “selam” dediler.” âyetlerinde geçen إِذِ edatı zaman zarfı olup emr-i hazır formuyla takdir edilen اذْكُرْ (hatırla) mahzûf fiilinin mef’ulüdür.¹¹²⁰

Yine sûrenin yetmiş birinci âyetinde هَؤُلَاءِ بَنَاتِي قَالَ: “işte kızlarım...” ifadesiyle yer alan هَؤُلَاءِ kelimesinden önce هَؤُلَاءِ بَنَاتِي (işte benim kızlarımla evlenin.) fiili takdir edilirse هَؤُلَاءِ kelimesi mahzûf bir fiilin mefulü olur.¹¹²¹

Sûrenin yetmiş dokuzuncu âyetinde فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِئَامٍ مُّبِينٍ “Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de açık bir yol üzerindedir.” âyetinde yer alan فَا harfi امعنوا (onlar günaha batınca) şeklinde takdir edilebilecek mahzûf bir fiile atıftır.¹¹²²

2.2.21.4. Fâilin Hazfi

Hicr sûresinin doksan yedinci âyetinde geçen وَلَقَدْ نَعْلَمُ “Biz muhakkak biliriz...” ifadesinde fail, kelâmın bağlamından anlaşılabilir ve نحن olarak takdir edilen kelimedir.¹¹²³

Yine sûrenin yetmiş birinci âyetinde هَؤُلَاءِ بَنَاتِي قَالَ: “işte kızlarım...” ifadesiyle yer alan قَالَ fiilinin fâili هو olarak takdir edilebilen zamirdir.¹¹²⁴

¹¹¹⁸ Zeccâc, *Meani'l-Kur'an*, III, 150: İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIV, 68; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, V, 254; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'an*, V, 324.

¹¹¹⁹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, V, 226; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'an*, V, 293.

¹¹²⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, V, 237 ve 248; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'an*, V, 300 ve 311.

¹¹²¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, V, 254.

¹¹²² Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'an*, V, 258.

¹¹²³ Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'an*, V, 337.

¹¹²⁴ Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'an*, V, 323.

2.2.21.5. Mef'ûlün Hazfi

Hicr sûresinin onuncu âyetinde bulunan **وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ**: “*Andolsun ki! Senden önce de göndermiştik...*” ifadede sözün bağlamından ve mevcut fiilin işaretinden **رَسَلَا** kelimesinin mahzup bir mef'ul olduğu anlaşılmaktadır.¹¹²⁵

Sûrenin yirmi dokuzuncu âyetinde bulunan **وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي**: “*ona kendi ruhumdan üfledim...*” ifadesinde geçen **مِنْ رُوحِي** cümlesi takdiri, **روحا** şeklinde yapılabilecek mahzup bir mefulün sıfatıdır.¹¹²⁶

Sûrenin doksanıncı âyetinde yer alan **كَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ**: “*Nitekim biz, (Kur'ân'ı) kısımlara ayıranlara indirdiğimiz gibi*” ifadenin, iki türlü irab edildiği görülmektedir. Birincisi, **كَمَا** ifadesinin seksen beşinci âyette geçen **وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ** cümlesine bağlanmasıdır. Bu durumda söz konusu âyette geçen **كَاف** (ك) harfinin yerine **مِثْلٌ** takdir edilir. Ya da ilgili âyet kendisinden bir önceki âyette geçen **النَّذِيرُ** ifadesine atfedilir. Bu durumda takdir **يُنزِلُ عَلَيْكَ مِثْلَ الَّذِي نَزَلَ بِأَهْلِ الْكِتَابِ** (ehl-i kitaba indirdiğinin benzerini sana da indiriyor.) şeklinde yapılır. Her iki durumda da **مِثْلٌ** kelimesi mahfuz mef'ûlü mutlak olmaktadır.¹¹²⁷

2.2.21.6. Sıfatın Hazfi

Hicr sûresinin kırk birinci âyetinde geçen **قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ** (“*Allah*) şöyle buyurdu: “*İşte bana varan dosdoğru yol budur.*” ifadesinde **عَلَيَّ** lafzı, takdiri **حَقٌّ** olarak verilebilecek mahzup bir sıfata müteallıktır.¹¹²⁸

2.2.21.7. Mevsufun Hazfi

Hicr sûresinin sekizinci âyetinde yer alan **مَا نُنزِلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ**: “*Melekleri ancak hak ile indiririz...*” altı çizili kelimenin takdiri, **الَّتِي تَنْزِلُهَا مَلَكًا بِالْحَقِّ** (ancak hakka bürünmüş olarak) olarak verilen mahzup bir mevsufun sıfatıdır.¹¹²⁹

¹¹²⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 215; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 289.

¹¹²⁶ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 237; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 301.

¹¹²⁷ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 262; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 334.

¹¹²⁸ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 239; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 307.

Sûrenin on ikinci âyetinde geçen *كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ*: “Onu böylece mücrimlerin kalbine sokarız.” ifadede ك harfi takdiri, مثل ذلك الإدخال (buna benzer bir dâhil etmeyle) şeklinde yapılan mahzup bir mevsufun sıfatıdır.¹¹³⁰

2.2.21.8. Şart Cümlesinin Cevabının Hazfî

Bahse konu olan sûrenin yedinci âyetinde geçen *إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ*: “eğer doğrulardansan...” ifadesi, cevabı mahzup bir şart cümlesidir. Söz konusu cümlenin cevabı *آتَيْنَا بِالْمَلَائِكَةِ* (melekleri getirirdin) şeklinde tadir edilen cümledir.¹¹³¹

Sûrenin yetmiş birinci âyetinde geçen *فَاعْلَيْنَ* *إِنْ كُنْتُمْ فَاعْلَيْنَ*: “işte kızlarım yapacaksınız (onlarla evlenin), dedi.” ifadesinde şart edatı *إِنْ* ile başlayan cümlede, şartın cevabının hazfedildiği görülmektedir. Bağlamın kendisine delalet etmesinden dolayı şart cümlesinin cevabı, takdiri, *فَانكُوهن* (onlarla evlenin) şeklinde verilecek olan cümle olmaktadır.¹¹³²

2.2.21.9. Yemin Cümlesinin Hazfî

Hicr sûresinin doksan ikinci âyetinde yer alan *فَوَرَّيْكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ*: “Rabbine andolsun ki onların hepsini sorguya çekeceğiz.” ifadesinde altı çizili kelimedede bulunan *و* (و) harfî kalem harfî olup *رَبِّكَ* ifadesi de takdiri, *أقسم* olarak verilebilecek olan mahzup bir yemin cümlesine müteallıktır.¹¹³³

Yine aynı sûrenin on altıncı *وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ*: “And olsun ki, gökte burçlar meydana getirdik, onları bakanlar için donattık”, yirmi dördüncü *وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ*: “Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz”, ve yirmi altıncı *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ*: “Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş

¹¹²⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 399; Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 215; Behçet Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 288.

¹¹³⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 225; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 290.

¹¹³¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 215; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 290.

¹¹³² Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 254; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 324.

¹¹³³ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân*, V, 262; Seyhâlî, *Belâğatu'l-Kur'ân*, V, 324.

kara balçıktan yarattık.” âyetlerinde geçen وَقَدْ ifadesindeki lâm (ل) harfi, mahzup bir kase cümlesinin cevabıdır.¹¹³⁴

2.2.21.10. Şart Cümlesinin Hazfi

Hicr sûresinin otuz dördüncü رَجِيمٍ فَانْظُرْ مِنْهَا فَانْظُرْ فَانْظُرْ: “Allah şöyle buyurdu: *Öyle ise oradan çık artık kovuldun*” âyetinde geçen fâ (ف) fâu’l-fasîha/açıklayıcı¹¹³⁵ olup, takdiri فَانْظُرْ مِنْهَا فَانْظُرْ (eğer diretirsen ve isyan edersen çık o zaman!) şeklinde verilebilecek mahzup bir şart cümlesinin cevabının başında bulunmaktadır.¹¹³⁶ Yine aynı sûrenin otuz altıncı âyetinde قَالَ رَبِّ فَأَنْظُرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ: “İblis: rabbim öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi.” yer alan fâ da fâu’l-fasîha/açıklayıcı olup takdiri, فَانْظُرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (bana bu cezayı uygun gördüysen bana mühlet ver!) şeklinde verilen mahzup bir şart cümlesinin başında yer almaktadır.¹¹³⁷

2.2.21.11. Muzafın Hazfi

Bahse konu olan Hicr sûresinin elli birinci وَتَبَيَّنَهُمْ عَنْ ضَيْفٍ إِبْرَاهِيمَ: “onlara *İbrâhim’in misafirlerinden de haber ver*) âyetinde geçen ضَيْفٍ kelimesi, takdiri عَنْ ضَيْفٍ وَتَبَيَّنَهُمْ عَنْ ضَيْفٍ (onlara *İbrâhim’in misafirlerinden de haber ver*) şeklinde takdir edilen mahzup bir muzafın, muzafun ileyhi olur.¹¹³⁸

¹¹³⁴ Bkz. Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, V, 226, 231 ve 236. sayfalar.

¹¹³⁵ Fâu’l-Fasîha: Cevap cümlesinin başında bulunan bu edattan önce şart edatıyla birlikte şart fiili hazfedilir. Edat, hazfolan bu cümleyi hissettirdiği, açıkladığı için bu isimle anılmaktadır. Bkz. Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi, 1996), 302.

¹¹³⁶ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, V, 238.

¹¹³⁷ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân*, V, 238.

¹¹³⁸ Ukberî, *et-Tibyân*, II, 784.

SONUÇ

Şüphesiz Kur'ân; okunmak, anlaşılacak ve yaşanmak için indirilmiştir. Nitekim ilâhî vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber kendisine vahyedilen âyetleri önce kendisi okuyor, sonra ashabına okutuyor ve onları Kur'ân'ı ezberlemeye teşvik ediyordu. Böylece Kur'ân yeryüzüne indirildiği ilk günden itibaren en çok okunan, en çok ezberlenen ve üzerinde en çok araştırma yapılan kitap olagelmıştır.

Ashâb-ı kiram, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Kur'ân'ın okunmasına ve anlaşılmasına büyük önem vermiş, farklı okuyuşları ve rivâyetleri muhafaza ederek kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmak suretiyle bu alanda önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Ancak sahabe sadece Kur'ân'ın okunuş keyfiyetini değil, aynı zamanda farklı anlamların ortaya çıkmasına sebep olacak rivâyetleri de aktarmışlardır. Böylece Kur'ân, bir yandan kıraat ilmi kapsamında değerlendirilen tilâveti, telaffuzu ve edâ keyfiyeti açısından araştırma konusu olurken, bir yandan da anlaşılması ve çağın ihtiyaçlarına göre yorumlanması açısından ilgi odağı olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra başta sahabe ve tabiîn olmak üzere sonraki nesiller Kur'ân'ın tilâveti, fonetiği ve telaffuz keyfiyeti, anlamı ve tefsiri üzerine yoğun bir gayret sarf etmişler, Kur'ân'ın harekelenmesi, noktalanması ve kıraatı üzerinde birçok çalışma yapmışlardır. Söz konusu çalışmaların bir kısmı sûrelerin mekkî-medenî oluşu, âyet sayıları, esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensûh, esmâu's-süver, fevâtihu's-süver ve kıraat farklılıkları alanında yoğunlaşırken; bir kısmı da, mecâz, hazf, takdim-te'hir ve icâz gibi onun belâğatı üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece asr-ı saadetten itibaren İslam âlimleri, tüm ilmî ve fikrî gayretlerini Kur'ân'ı doğru anlama ve aktarma üzerine hasrederek bize zengin bir ilmî miras devretmişlerdir.

Kur'ân'ı farklı yönlerden ele alan ve onun muhtelif yönlerini ilmi kurallara göre sistematize eden İslam âlimleri, bu alana dair birçok ilim dalı geliştirmişlerdir. Bu dallardan birisi de Kur'ân ilimleridir. Kur'ân'ı anlama gayesiyle yola çıkan bir kimsenin onu doğru anlayabilmesi ve belli kurallara göre yorumlayabilmesi için işini kolaylaştıracak birtakım yardımcı ilmî unsurlara ihtiyacı vardır. İşte Kur'ân'a gösterilen bu yoğun ilginin bir neticesi olarak İslam tarihinin erken dönemlerinde

Kur'ân'la alakalı yanlış anlamaların önüne geçmek gayesiyle “Ulûmu'l-Kur'ân” adı altında çok zengin bir ilmî disiplin ortaya çıkmıştır.

Kur'ân ilimleri ifadesi, şemsiye bir kavram olup onun altında yer alan her bir konu, müfessire rehberlik eden ve onu hataya düşmekten koruyan bir kalkan işlevi görmektedir. Buradan hareketle Kur'ân ilimleri bağlamını dikkate alarak yapılacak bir çalışmanın Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmüş ve “Kur'ân İlimleri Bağlamında Hicr Sûresi” adlı konu çalışılmaya karar verilmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Hicr sûresinin doğru anlaşılmasına ve temel mananın bilinmesine faydası olacağı düşünülen ve Garîbu'l-Kur'ân kapsamında sayılabilecek izaha muhtaç bazı kelimeler ele alınmış, gerekli açıklama ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırma neticesinde Hicr sûresinin doğru anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülen 113 kelimeye değinilmiştir. Yapılan araştırma, ulaşılan netice ve ele alınan kelimeler göz önüne alındığında çalışmanın bu haliyle bile bir Garîbu'l-Kur'ân çalışması izlenimi verdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla çalışma alanında özgün bir özelliğe sahiptir. Ayrıca söz konusu kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamlarının Hicr sûresindeki anlamlarıyla genel olarak örtüştüğü sonucuna varılmıştır. Yine bu bölümde konu bütünlüğü göz önünde bulundurularak gruplandırılan âyetler hakkında tefsir ve yorum sadedinde özlü bilgilere yer verilmek suretiyle sûre hem lugavî hem de rivâyet ve dirâyet metodlarıyla ele alınmış; ulaşılan netice okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Mekkî bir sûre olan Hicr sûresinin temel olarak tevhid, nübüvvet, yeniden dirilme ve ukûbât konularını ihtiva ettiği sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Hicr sûresi Kur'ân ilimleri açısından ele alınmış ve bu ilmin kapsamına giren her bir başlık diğerlerinden bağımsız olarak muhtelif tefsirlerden ve alana dair yazılan müstakil eserlerden yararlanılarak sûre özelinde somutlaştırılmış, gerekli tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Birçok tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân alanında yazılan eserlerden ve muhtelif kitap, tez ve makalelerden yararlanılarak hazırlanan tez çalışmasında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Hicr sûresi; Yûnus, Hûd, Yûsuf ve İbrâhim sûreleri gibi mukattaa harfleriyle (Elif-lâm-râ (الر)) başlamaktadır. Sûrenin kendisinden önceki sûrelerle ortak bir

başlangıca sahip olması, ilâhî vahiy ve kitap vurgusu taşıması ve ele aldığı konuların birçoğunun ortak olması adeta söz konusu sûrelerin özeti gibi olduğunu göstermektedir. İttifakla doksan dokuz âyet olarak kabul edilen sûrenin kelime sayısı 654, harf sayısı ise 2760'tır. Ayrıca sûrede yer alan âyetlerin seksen bir tanesi Nûn (ن), on altısı Mîm (م) ve iki tanesi Lâm (ل) harfinin fâsılasıyla son bulmaktadır. Mushaf tertibinde 15. sırada yer alan Hicr sûresinin nüzûl sırasıyla ilgili olarak kaynaklarda 50, 53 ve 54 gibi farklı rakamların verildiğinden söz edilmiştir.

Hicr sûresi orta dönem Mekkî bir sûre olup; Yûsuf sûresinden sonra, En'âm suresinden önce nâzil olmuştur. Sûre muhtemelen bi'setin (nübüvvetin) dördüncü yılının sonlarında Hz. Peygamber'in Erkâm b. Ebi'l-Erkâm'ın evinden çıkıp alenî davete başladığı veya nübüvvetin üzerinden beş buçuk sene geçtikten sonra Habeşistan'a ilk hicretin yapıldığı, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olduğu dönemde nâzil olmuştur.

Hicr sûresinin bazı âyetlerinin esbâb-ı nüzûl ilmine konu olduğu görülmüş, söz konusu âyetlerin nüzûl sebepleri, bu alana dair yazılan müstakil eserlerden yararlanılarak tespit edilmiş ve bazı rivâyetlerin tenkit ve değerlendirmesi yapılmıştır. Yine Hicr sûresinde yer alan mübhem ifadeler konu bütünlüğü çerçevesinde ve Kur'ân'ın nâzil olduğu tabîî ortam dikkate alınarak irdelenmiş, söz konusu ifadeler ilgili kaynaklar rehberliğinde vuzuha kavuşturulmuştur.

Bu çalışmada, sûrenin faziletine dair kaynaklarda yer alan rivâyetler derlenmiş ve sıhhat durumları hakkında ilgili başlık altında gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Sûrenin bütününe yönelik aktarılan rivâyetlerin sahih olmadığı, ancak sûrenin isminin bazı sûrelerle beraber geçtiği ve kapsamındaki bazı âyetlerin okunmasına dair rivâyetlerin sahih olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca çalışmada sûrenin ismiyle muhtevası arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında sûrenin kendisinden önceki ve sonraki sûrelerle (İbrâhim ve Nahl) üslup ve muhteva olarak da belirli bir münâsebetinin bulunduğu tespit edilmiş ve söz konusu münâsebetin hangi yönlerden olduğuna dair geniş değerlendirmeler yapılmıştır.

Allah Teâlâ Kur'ân'da Peygamberlerden sadece Hz. Peygamber'in adına yemin etmiştir. Bu yeminlerden bir tanesinin de Hicr sûresinde yer aldığı görülmüş ve bu konuda gerekli izahlar yapılmıştır. Böylece Kur'ân Arapların alışageldikleri dil özelliklerinden biri olan yemin üslûbunu kullanarak Hz. Peygamber'in şahsında tevhide ve nübüvvete vurgu yaparak ilâhî vahye dikkat çekmiştir. Yine sûrede yer alan bazı âyetlerdeki müşkil ifadeler Kur'ân bütünlüğünde ele alınmış, söz konusu ifadelerin farklı bağlam ve mekânda geçmelerinden dolayı diğer sûrelerde yer alan ifadelerle çelişmediği kanaatine varılmıştır.

Yine bu Çalışmada Hicr sûresinde yer alan bazı âyetlerin neshedildiğine dair haberler ele alınmış, yapılan inceleme ve araştırma neticesinde ilgili âyetlerin neshini gerektiren kesin bir delil ve makul bir sebep olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu konuda İslam âlimleri arasında bir ittifakın söz konusu olmaması ve ilgili âyetlerin mensûh olmadığını söyleyen âlimlerin delillerinin daha güçlü olması, bizi mensûh olduğu söylenen âyetlerin muhkem olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna götürmüştür. Ayrıca sûrede ahkâmla ilişkilendirilen âyetler ele alınmış, İslam âlimlerinin ve müctehitlerin görüşleri doğrultusunda çıkarılan fikhî hükümlere yer verilmiştir.

Bu çalışmada ulaşılan neticelerden bir diğeri de özellikle Mekkî sûrelerde Âdem (a.s)-İblis kıssası ve Ehlü'l-Kura olarak ifade edilen Sâlih-Semûd, Lût kavmi ve Şuayb-Eyke kıssalarından aktarılan kesitlerin genellikle Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu şartlarla örtüşen bir tarzda anlatılmasıdır. Söz konusu kıssalarda Hz. Peygamber'in daveti önceki peygamberlerin davetleriyle irtibatlandırılarak tevhide ve risâletin kesintisiz bir şekilde devam ettiğine dikkat çekilmiştir. Birçok sûrede yer alan ilgili kıssaların Hicr sûresinde tekrar edilmesi, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları teskin ve teselli etmek amacına dönük olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sûrede yer alan kıssalar üzerinden geçmiş peygamberlerin ümmetlerinin başına gelen azap tekrar tekrar hatırlatılarak Kureyş'e ibret alın mesajı verilmiştir. Bunun yanında söz konusu kıssalarda Kur'ân'ın temel konuları olan tevhid, nübüvvet ve âhiret konularına dönük mesajların yer aldığı görülmüştür.

Çalışmada Kur'an ilimlerinden biri olan vücûh ve nezâir konusuna örneklerle temas edilmiş, sûrede yer alan kelimelerin Kur'ân'daki bağlamlarının değişmesiyle anlamlarının da değiştiği sonucuna varılmıştır. Ardından sûre kıraat ilmi açısından ele alınmış ve âyetlerde yer alan kelimelerin manaya etki eden ve etmeyen kıraat farklılıkları tespit edilerek gerekli izahlar yapılmıştır. Nihayetinde Kur'ân-ı Kerim'in delâlet ettiği mananın anlaşılmasında doğrudan etkiye sahip olan tecvid ilminin en önemli alt dallarından biri olan vakf ve ibtidâ noktalarına işaret edilerek vakf çeşitleri belirlenmiştir.

Yapılan çalışmada ayrıca sûre belâgat yönünden de ele alınmış, sûrede yer alan mecâz, istiâre, kinâye, itnâb, mukâbele, tıbâk, cinâs ve seci' gibi lafzî güzelleştirici sanatlara temas edilerek gerekli izah ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun yanında yapılan araştırma neticesinde Mekkî bir sûre olan Hicr sûresinin muhtelif âyetlerinde hazflerin olduğu görülmüş, söz konusu hazflerin mübtedânın, haberin, fiilin, fâilin, mef'ulün, sıfatın, mevsufun, şart cümlesinin cevabının, yemin cümlesi, şart cümlesi ve muzafın hazfi şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Yaptığımız bu çalışmada "Kur'ân ilimleri" kapsamına giren tüm ilim dallarını inceleyemediğimizi belirtmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte Kur'ân'da yer alan bütün sûrelerin her bakımdan olduğu gibi söz konusu ilimler açısından da incelenmesi gerektiği kanaatine vardık. Bu bağlamda araştırmamızın bizden sonraki araştırmacılara ve Kur'ân ilimleri alanına katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Kısaca ifade etmek gerekirse, yapılan bu tez çalışmasıyla Hicr sûresi Kur'ân ilimleri bağlamında ele alınarak ulaşılabilen kaynaklar ve bilgiler rehberliğinde konu irdelenmiş ve elde edilen sonuçlar sentezlenerek okuyucunun istifadesine sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l Müfehres li-Elfâzil Kur'an'il Kerim*, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1990).
- Akaslan, Yaşar, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", O.M.Ü İlahiyat Fakültesi İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı, 4, (Samsun 2017): 7.
- Akdemir, Hikmet, "Kur'an-ı Kerim'de Mecâzın Varlığı Problemi", Harran Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 4, (1998): 60.
- el-Âlûsî, Mahmut b. Abdullah el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Seb'il-Mesânî*, tah. Ali Abdalbâri Atiyye, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1415/1994), I-VII.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmed (ö.1236/1820), *el-Okyanusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît/Kâmus Tercemesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Birliği Başkanlığı, 2013), I-VI.
- Aydemir, Abdullah, "Fezâilu'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 532-533.
- Bakkal, Ali, "Kur'an'da Mensûh Âyetlerin Sayısı", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı, 2, (1996): 34.
- Baysal, Sıddık, "Mekkî-Medenî Olgusunun Kur'an Lafız ve İbarelerinin Anlam ve Delaletlerini Belirleyiciliği", B.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı, 5 (2016): 25.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd (ö. 516/112), *Meâlimu't-Tenzîl*, tah. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., (Riyad: Daru Tayyibe, 1409/1988), I-VIII.
- el-Beydâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tah. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1418/1997), I-V.

- el-Bikâî, Ebu'l Hasan İbrâhim b. Ömer (ö. 885/1480), *Masâidü'n-Nazar li'l- İşrâfi alâ Makâsidü's-Süver*, tah. Abdussâmi Muhammed Ahmed Hasaneyn, (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1408/1987), I-III.
- el-Bikâî, Ebu'l Hasan İbrâhim b. Ömer (ö. 885/1480), *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyi ve's-Süver*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.), I-XI.
- Birişik, Abdulhamit, “Kur'ân ilimleri Terimlerinin Kaynağı ve Oluşumu”, İslamî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu, (Ankara: İSAV, 2006).
- Birişik, Abdulhamit, “Ulûmü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 132.
- Birişik, Abdulhamit, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 22: 427.
- Birişik, Abdulhamit “Mecâzu'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 223.
- Birişik, Abdulhamit, “Mübhemâtü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 437-438.
- Bombâ, Âdem, *Esmâi Süveri'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Dubai: Câmiatü'l-Mâcid li's-Sekâfeti ve't-Türâs, 2009).
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Arap Edebiyatı*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009).
- Bozkurt, Nebi, “Eğlence”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 483.
- Bulut, Ali, *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedi')*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015).
- Bulut, Ali, *Belağat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015).
- Bulut, Ali, “Ebu Ubeyde'nin Mecâzü'l-Kur'ân'na Yönelik Bazı Eleştiriler”, *Şarkiyât Dergisi*, c. 14, sayı, 15, (2004): 65.
- Bursevî, İsmail Hakkı (ö. 1137/1725), *Rûhu'l-Beyân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), I-X.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Kur'an'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: İlimyurdu Yayınları, 2013).
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Mana Yayınları, 2014), I-III.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2017).

- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (ö. 400/1009), *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, tah. Ahmed Abdulğafur Attâr, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1404/1984), I-VII.
- Çağrı, Mustafa, "İstihza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 347-348.
- Çelebi, İlyas, "Sihir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 170.
- Çelebi, İlyas, "Şeytan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 99-101.
- Çelebi, Kâtib, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, (Beyrut: Daruihyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), I-II.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân ilimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).
- Çetin, Abdurrahman, "Fevâtihu's-Süver", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 503.
- Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, (İstanbul: Ensar neşriyat, 2012).
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, (Bursa: Emin Yayınları, 2008).
- Çetiner, Bedrettin, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2013), I-II.
- Çetin, Abdurrahman, "Ahkâmu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1998), 1: 551.
- Çetin Abdurrahman-Topuzoğlu Tefvik Rüştü, "Fâsıla", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12: 209-210.
- Çiçek, Halil, *20. Asırda Kur'ân ilimleri Çalışmaları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1996).
- ed-Dâmegânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Kebîr (ö. 478/1085), *Kâmûsu'l-Kur'ân*, tah. Abdulaziz Seyyid el-Ehl, (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1403/1983).
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân (ö. 444/1053), *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, tah. Otto Pretzl, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1404/1984).

- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân (ö. 444/1053), *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, tah. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, (Umman: Dâr-u Umar, 1422/2001).
- Demir, Osman, “Yakin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43: 271.
- Demirci, Kürşat, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 421-422.
- Demirci, Muhsin, *Kur’ân Tefsirinde Farklı Yorumlar*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017), I-III.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017)
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2001).
- Derzeze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hâdis*, (Kâhire: Dâru-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1383/1963), I-VI.
- Dervîş, Muhyiddin b. Ahmed Mustafa (ö. 1403/1982), *İ'râbu'l-Kur’ân ve Beyânuhû*, (Beyrut: Dâru'l-İrşâd, 1415/1994), I-X.
- ed-Dihlevî, Ebû Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn el-Fârûkî (ö. 1176/1762), *el-Fevzü'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr*, trc. Selmân el-Hüseynî en-Nedvî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1425/2005).
- ed-Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî el-Bennâ (ö. 1117/1705), *İthâfu Fûdalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l Erbaati Aşer*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998).
- Duman, M. Zeki-Altundağ, Mustafa, “Huruf-u mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18: 401.
- Duman, M. Zeki, “Kur’an’da Neshe Delil Gösterilen ve Mensüh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Değerlendirilmeleri”, *Tarihten Günümüze Kur’an İlimleri ve Tefsir Usulü*, sayı: 17, (2009): 79-80.
- Duran, Muhammed Ali, “Sûre İsimleri Açısından Kur’an’ın Anlaşılması” (Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012).

- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Endelüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsir*, tah. Saddukî Muhammed Cemil, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), I-X.
- Ebü'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa el-Huseynî el-Kefevî (ö. 1094/1682), *el-Külliyât mu'cemun fi'l-Istîlâhâti ve'l-Furûku'l-Lugaviyyeti*, tah. Adnan Dervîş-Muhammed el-Misrî, (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, ts.).
- Ebu's-Suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut; Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1418/1997), I-IX.
- Ebü Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824), *Mecâzü'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Fuat Sezgin, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1381/1961).
- Ebü Zür'â, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 403/1012), *Hüccetü'l-Kıraât*, tah. Saîd el-Afgânî, (Kâhire; Dâru'r-Risâle, ts.).
- İbnü'l-Enbârî, Ebubekir Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr (ö. 328/939), *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, tah. Muhyiddin Abdurrahmân Ramazan, (Dimaşk: Mecmeatü'l-Lügati'l-Arabiyye, 1390/1971), I-II.
- el-Ferrâ, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân*, (Beyrut; Alemu'l-Kütüb, 1403/1983), I-III.
- el-Fîruzâbâdî, Muhammed Yakub (ö. 817/1414), *Bâsâiru Zevi't-Temyîz fi Lâtâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccâr, (Kahire: İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, 1416/1996), I-VI.
- Gözeler, Esra, *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*, (İstanbul: Kuramer Yayınları 2016).
- Güler, Salime Leyla, "Nazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32: 443.
- Gündüz, Ahmed, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Müsbet ve Menfi Etkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII, sayı.1 (2016): 99-100.
- Güven, Şahin, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Çok Anlamlılık Sorunu*, (İstanbul: Denge Yayınları, 2005).

- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, (Erzurum: EKEV Yayınevi, 2001).
- el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf bin Muhammed es-Semîn (ö.756/1355), *Umdetü'l-Huffâz fi Tefsiri Eşrafi'l-Elfâz*, tah. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, trs), I-IV.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahman el-Ferâhidî (ö.175/791), *Kitâbu'l-Ayn (Muretteben ala Hurufi'l Mu'cem)* tah. Abdulhamîd Hindâvî, (Beyrut; Dâru'l-Kutubi'l ilmiyye, 1424/2003), I-VIII.
- Halil, Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmî'l-Kur'an*, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1413/1996).
- Hamîdullah, Muhammed, "Abd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 1: 57.
- Harman, Ömer Faruk, "Hicr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1998), 17: 454.
- Hafîb eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî (ö. 977/1570), *es-Sirâcü'l-Münîr*, (Kahire: Matbaatü Bulâk, 1285/1997), I-IV.
- el-Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Tefsîrü'l-Hâzin*, tas., Muhammed Ali Şâhîn, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), I-IV.
- el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsüslâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî (ö. 504/1110), *Ahkâmu'l-Kur'an*, tah. Musa Muhammed Ali ve İzzet Abd Atiyye, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1984), I-IV.
- Hocaoğlu, Mustafa, *Kur'an'da Peygamber Kıssaları*, (Konya: Hüner Yayınları, 2014).
- Hökelekli, Hayati, "İnzâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 358.
- Itr, Nureddin, *Ulûmu'l-Kur'an'il-Kerim*, (Şam: Matbaatu's-Sabah, 1416/1996).
- İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah b. Ebubekir (543/1148), *Ahkâmu'l-Kur'an*, tah. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), I-IV.

- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî (ö.1394/1973), *Tefsirü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (Tunus; Dâru't-Tûnusiyye, 1984), I-XXX.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Gâlip el-Endülüsî (ö. 546/1152), *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, tah. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed, (Beyrut; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001), I-VI.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1200), *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l İslâmî, 1404/1984), I-IX.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1200), *et-Tibyân fi Eymâni'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Sâlim el-Betâtî, (Mekke: Dâru Âlimi'l-Fevâid, 1429/2008).
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1200), *Nevâsihu'l-Kur'ân*, (Beyrut: Şeriketü Ebnâi Şerif el-Ensârî, 1422/2001).
- İbnü'l-Cevzî, Cemâleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1200), *Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi ve'n-Nezâir*, tah. Muhammed Abdulkerim Kâzım er-Râdî, (Beyrut: Müeesesetü'r-Risâle, 1404/1984).
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf (ö. 833/1429), *Müncidül-Mükriîn ve Mürşidüt-Tâlibîn*, (Beyrut; Dâru'l-Kutubi'l ilmiyye, 1420/1999).
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, tah. Ali Muhammed ed-Dabbâ', (Beyrut; Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, ts.), I-II.
- İbn-i Ebi'l-İsbâ' (ö. 654/1256), *Bedîu'l-Kur'ân*, tah. Hafnî Muhammed Şerif, (Mısır: Nehdatu Mısır, ts.).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, (ö. 774/1373), *Tefsîru'l- Kur'âni'l-Azîm*, tah. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., (Kahire; Mektebetü'l-Evlâd eş-Şeyh li't-Turâs, 1421/200), I-VIII.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, (ö. 276/889), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1428/2007).

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, (ö. 276/889), *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (Kahire: Dâru't-Türâs, 1393/1973).
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem el-İfrîkî el-Mısırî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr vd., (Kahire: Dâru'l-maarif, 1406/1986.), I-VI.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk (ö. 385/995), *Kitâbu'l-Fihrist*, tah. Rıza Teceddüd b. Zeynelabidîn, (Tahran: ys. 1350/1971).
- İbn Raşîk, Ebu Ali el-Hasan el-Kayravânî, *el-Umde fi Mehasini's-Şi'r ve Âdâbih*, tah. Mahmud Muhyiddin Abdulhamîd, (Beyrut: Daru'l-Cîl, 14011/1981), I-II.
- Kara, Mustafa, *Güncel Değeri Açısından Kur'ân Kıssaları*, (İstanbul: Selamet Yayınevi, 2011).
- Karacelil, Süleyman, *Tefsir Usulünün Yapısı ve İşleyişi*, (Ankara: Yason Yayınevi, 2014).
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009).
- Karaman, Fikret vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2006).
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2012), I-V.
- el-Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfîî (ö. 739/1338), *el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, tah. Muhammed Abdulmünim Hafecî (Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.), I-III.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an Dildeki Son Mucize*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2014).
- Köksal, M. Asım (ö. 1998), *Peygamberler Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004).
- el-Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037), *et-Tecrîd li'l-Kudûrî*, tah. Muhammed Ahmed Sirâc vd., (Kahire: Dâru's-Selâm, 1427/2006), I-XII.

- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273) *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, tah. Abdullah b. Abdulhuseyn et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), I-XXIV.
- el-Kurtubî, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî (ö. 456/1064), *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tah. Abdulgaffâr Süleymân el-Bendârî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986).
- Kutluer, İlhan, "Düşünme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 53.
- Kutluer, İlhan, "Buruc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6: 422-424.
- Kutub, Seyyid, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015).
- el-Makdîsî, Mucîruddîn b. Muhammed el-Alîmî (ö. 927/1520), *Fethu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'an*, tah. Nureddin Tâlib, (ys.: Dâru'n-Nevâdir, 1430/2009), I-VII.
- el-Mâtûrîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî (ö. 333/944), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, tah. Mecdî Bâslûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), I-X.
- el-Mâverdî, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn*, tah. Seyyid Abdulmeksûr b. Abdirrahîm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), I-VI.
- el-Merâğî, Ahmed b. Mustafa (ö. 1371/1945), *Tefsîru'l-Merâğî*, (Mısır: Matbâtü Mustafa el-Bâbî, 1365/1946), I-XXX.
- Mevdûdî, Ebu'l Â'la (1979), *Tefhîmu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.) I-VII.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan b. Habenneke, (ö. 1425/2004), *el-Belâğatü'l-Arabiyye*, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), I-II.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasan (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, tah. Abdullah Mahmut Şehhate, (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1423/2003), I-VI.

- Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasan (ö. 150/767), *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, tah. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Bağdat: Cüm'atu'l-Mâcid li's-Sekâfeti ve't-Türâs, 1426/2006).
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (ö. 261/874), *el-Müsnedü's-Sahîhü'l-Muhtasar*, tah. Mahmud Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), I-V.
- en-Nehhâs, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî (ö. 338/950), *Meâni'l-Kur'ân*, tah. Yahya Murad, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1425/2004), I-II.
- en-Nehhâs, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî (ö. 338/950, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, tah. Muhammed Abdusselâm Muhammed, (Kuveyt: Mektebetü'l-Felâh, 1408/1987).
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (ö. 303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen*, tah. Abdü'l-Fettâh Ebu Gudde, (Haleb, Mektebetü'l-Matbâütü'l-İslâmiyye, 1406/1986), I-VIII.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, tah. Yusuf Ali Bedîvî, (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), I-III.
- en-Nisâbûrî, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah Hâkim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, tah. Mustafa Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), I-IV.
- en-Nisâbûrî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî (ö. 553/1158), *Bâhiru'l-Burhân fi Müşkilâti'l-Kur'ân*, tah. Suâd binti Sâlih b. Saîd Bâbekî, (Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, 1419/1998), I-III.
- en-Neysâbûrî, Ebu Abdirrahmân İsmâîl b. Ahmed el-Hîrî (ö. 430/1038), *Vücûhu'l-Kur'âni'l-Kerim*, tah. Fâtıma Yusuf el-Hıyamî, (Dımaşk, Dâru's-Sekâm, 1416/1996).
- Okumuş, Mesut, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009), 161.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân-ı Kerim Sözlüğü*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015).

- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân ve Yaradılış*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015).
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016).
- er-Radî, Şerif (ö. 406/1015), *Kur'ân Mecâzları (Telhîsu'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'ân)*, trc. İsmail Durmuş, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016).
- er-Radî, Şerif (ö. 406/1015), *Telhîsu'l-Beyân fî Mecâzâtî'l-Kur'ân*, tah. Ali Muhammed Mukallid, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1404/1984).
- er-Râgıb, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108), *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Halil Aytânî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1431/2010).
- er-Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (ö. 606/1210), *Mefâtîhu'l Gayb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), I-XXVIII.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2001).
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), I-III.
- es-Sâidî, Abdülmüteâl (ö. 1391/197), *Buğyetü'l-Îzâh li Telhîsil-Miftâh fî Ulumi'l-Belâğâ*, (ys; Mektebetü'l-Adâb, 1426/2005), I-IV.
- Saraç, Yekta, "İcâz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 21: 392.
- es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1988).
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (ö. 427/1035), *Kıyasu'l-Enbiyâ, Nefa'isü'l-Arâ'is*. (Mısır: Mektebetü'l-Cumhûri'l-Arabiyye, ts.).
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsiri'l-Kur'ân*, tah. Muhammed b. Âşur, (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 1422/2002), I-X.
- es-Secâvendî, Ebû Abdillâh (Ebû Ca'fer) Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî (ö. 560/1165), *İlelü'l-Vukûf*, tah. Muhammed b. Adillâh b. Muhammed el-Î'dî, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1427/2006), I-III.

- es-Sehâvî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan (ö. 643/1243), *Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-İkrâ*, tah. Mervan Atiyye ve Muhsin Harabe, (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1418/1997).
- es-Sekafî, Ahmed b. İbrâhim b. ez-Zübeyr el-Gırnatî, *el-Burhân fî Tenâsubi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Şa'bânî, (Fas: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüüni'l-İslamî, 1410/1990).
- es-Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî (ö. 489/1096), *Tefsîru'l-Kur'ân*, tah. Yâsir b. Muhammed ve Ğânim b. Abbas b. Ğânim, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), I-VI.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân ve Bağlam*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2012).
- es-Seyhâlî, Behçet Abdulvâhid, *Belâğatu'l-Kur'âni'l-Kerîmi fî'l-İ'câz* (Filistin: Mektebetü Dindîs, 1422/2001), I-X.
- es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk (ö. 275/889), *Sünenü Ebi Dâvûd*, tah. Mahmud Muhyiddin Abdülhamîd, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), I-IV.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Şuayb el-Arnâvût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1432/2011/).
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *Müfhamâtü'l-Akrân fî Mübhamâti'l-Kur'ân*, tah. Mustafa Dîb el-Boğa, (Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1403/1982).
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), I-VIII.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *Merâsidü'l-Metâli' fî Tenâsubi'l-Mekâti' ve'l-Metâli'*, tah. Abdulmuhsin Abdulaziz el-Asker, (Riyad: Mektebetü Deri'l-Menâhic, 1426/2005).

- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *Tenâsukü'd-Dürer fi Tenâsübi's-Süver* tah. Abdulkadir Ahmed Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986).
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö. 911/1505), *Lübâbü'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, tah. Ahmed Abduşşâfi, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.).
- eş-Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, müe. Ebubekir el-Beyhâkî, (Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1414/1994), I-II.
- Şahin, M. Süreyya, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 5.
- Şen, Hüseyin, "Ahkam Âyetleri Açısından Meallere Bir Bakış" Kur'an Mealleri Sempozyomu, (Ankara: DİB Yayınları, 2007):185.
- Şengül, İdris, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2002), 25: 499.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr; el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, tah. Yusuf el-Ğûş, (Beyrut; Dâru'l-Marife, 1428/2007).
- Şimşek, M.Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, (Konya: Meram Yayınları, 2013).
- eş-Şinkîfî, Muhammed el-Emîn Abdulkâdir (ö. 1393/1973), *Edvâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân*, (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1417/1996), I-IX.
- et-Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdul-Muhsin et-Türkî, (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), I-XXIV.
- et-Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhîm, (Kahire: Daru'l-Maârif, 1387/1969), I-X.
- et-Tahânevî, Muhammed Hamîd b. Muhammed Sâbir el-Fârûkî (ö. 1158/1745), *Mevsuâtü Keşşâfi İstilâhâti'l-Fünûni ve'l-Ulûm*, tah. Ali Dehrûc, (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1416/1996), I-II.
- Temel, Nihat, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009).

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir vd., (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1395/1975), I-V.
- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Abdullah, (ö. 616/1219), *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, tah. Ali Muhammed Becâvî, Neşr. İsa el-Yâbâni es-Semîn el-Halebî, (ys: ts.), I-II.
- el-Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm, *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ* tah. Abdurrahman ed-Darhûnî, (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1428/2008), I-II.
- Ünsal Hadiye, “Erken Dönem Mekkî Sûrelerin Muhteva Tahlili” (Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2014).
- Ünlü, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017).
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ö. 468/1076), *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, tah. Seyyid Ahmed Sakar, (ys.: Dâru'l-Kütübi'l-Cedîd, 1389/1969).
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ö. 468/1076), *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, tah. Adil Ahmed Abdulmevcûd vd., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), I-IV.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ö. 468/1076), *et-Tefsîru'l-Basît*, tah. Muhammed b. Suûd, (Riyad: İmâdetü'l-Behsil-ilmî, 1430/2008), I-XXV.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001) 24: 58.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Ruh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 38: 187.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34: 257.
- Yavuz, Yusuf Şevki-Çetin, Abdurrahman “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4: 242.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (ö. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1993), I-VIII.

- Yerinde, Adem, “İlk Bakışta Çelişki Görünümü Veren Müşkil Âyetler ve Etrafında Oluşan Bilimsel Edebiyat”, Sakarya Üni. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı, 16 (2007): 29-30.
- Yılmaz, Mehmet Faik, *Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münâsebet*, (Ankara: DİB Yayınları, 1995).
- ez-Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, (ys.: 1993/1413), I-XL.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuhu*, tah. Abdulsşsalil Abduh Çelebi, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1412/2004), I-V.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, tah. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Ahmed Muavvid, (Riyad: Mektebetu'l-Ubeykân, 1418/1988), I-VI.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed (ö. 538/1144), *Esâsü'l-Belâğa*, tah. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), I-II.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh (ö. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), I-IV.
- Zeyd, Mustafa, *en-Nesh fî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Vefâ, 1408/1978), I-II.
- ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Münîr*, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), I-XXX.
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Daru'l-Marife, 1426/2005), I-II.

ÖZ GEÇMİŞ

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Mustafa EYNİR		
Doğum Yeri ve Yılı	Siverek /19.03.1981		
Medeni Durumu	Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça /İyi		
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lisans	2001	2005	KTÜ. Rize İlahiyat Fak.
Yüksek Lisans			
Doktora			
Çalıştığı Kurum (/lar)		Başlama - Ayrılma Yılı	
1.Diyaret İşleri Başkanlığı		2007	2015
2.Artvin Çoruh Üniversitesi		2015	2018
3.Ordu Üniversitesi		2018	...
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
Diğer			
İletişim (eposta)	meynir63@hotmail.com		